

КНИГОЗНАВСТВО

УДК 027.6:27-523.6:028(4-11-191.2)

L'VIV IN THE CULTURE OF THE MONASTERY BOOK IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE. A THEMATIC REVIEW

Jolanta GWIOŹDZIK

*Institute of Library Studies and Scientific Information of Silesia University in Katowice,
1, Sejm Śląski Sq., Katowice, 40-032, Poland, tel. (032) 200-93-18,
e-mail: jolagwio@gmail.com*

The article briefly overviews the role of books in monks' life and the capacity of monastery libraries (in L'viv) against the backdrop of the organization of monasteries and monks' activity in Central and Eastern Europe (Poland, Bohemia, Hungary) in the 11th and 13th cc. It gives details on the development and the main modern spheres of research of monastery libraries in Poland.

Key words: monastery library, reading, religious literature, L'viv.

The area of the Central and Eastern Europe is a vast territory between Germany, the Baltic Sea, Russia, the Black Sea and the Adriatic Sea; however, its core is constituted by Poland, the Czech Republic (Bohemia) and Hungary in their historical borders. In the Middle Ages this was an area of intense Christianization, together with setting up and settling down of the first order communities, of Benedictines at first, and later of Cistercians, Regular Canonics, as well as orders of knights and beggars. Old monk and canonical orders played a significant role in Bohemia and Hungary, whence their branches were established within the Republic of Poland, and especially within the Crown. A crucial crisis of the monastic life was brought about first by the Hussite wars, and then by the protestant reformation and the Turkish invasion onto the southern areas of this part of Europe.

The renaissance of the monastic life is bound with the post-Trident reform of the Church. During the 25th session of the Council of Trident (1545–1563), *Decretum de regularibus et monialibus* was set, which allowed to specify the legal acts, which from then on were legally binding in case of all “congregations and monasteries, colleges and order seats [...] in compliance with the principles of voluntary regulations or constitution”¹. The bishops' instructions were aiming at the soonest possible enforcement of these reforms, which had a significant impact upon the development and revival of order communities. In 16th–18th centuries there were 39 men's orders operating in Europe, 27 of which were located in Poland, 30 in Bohemia, and 25 in Hungary. At the turn of the 18th century Franciscans had 92 monasteries, Jesuits – 50, Piarists – 29, Pauline Fathers – 22. In Bohemia there were over 270 monasteries functioning, mainly belonging to Jesuits (43 convents), Capuchin Friars (30), Observant Friars (27), Piarists (24) and Dominicans (23)².

¹ *Dokumenty soborów powszechnych /* ukł. i oprac. A. Baron, H. Pietras. – Kraków, 2005. – T. 4 (1511–1870). – S. 807 (chapter 22).

² Data see in: *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej X–XX wiek /* red. H. Gapski, J. Kłoczowski. – Lublin, 1999.

The growth of the importance of the Catholic Church in the Polish-Lithuanian Commonwealth, becoming the “mainstay of familiarity and indicator of patriotism”³, influenced various fields of social and artistic life⁴, as well as was connected with the expansion upon the ethnic and religious diversification of the Eastern lands of the state. In organizational terms, monasteries belonged to the provinces functioning within the Crown or they would create their own provinces, sometimes congregations or custodies on the Lithuanian and Ruthenian lands. Apart from the active communities established as early as in the Middle Ages, in the 17th century new monasteries were established: the Camaldolese, Discalced Carmelites, Brothers Hospitallers, Reformats, Piarists, Theatines, Capuchins (there were 11 orders altogether). All in all 1008 monasteries were functioning here, mainly of the Dominicans (166), Jesuits (137), Bernardines (117) and Calced Carmelites (59). This dominance of mendicant orders is consistent with the increase in their importance throughout the whole Europe, as well as the decrease of the role played by monk orders.

These principles are clearly visible in Lviv, which was a melting pot for many intermingling cultures, especially of the Latin, Polish, Byzantine-Ruthenian cultures, as well as of the Armenian one, which reflected the ethnicity of people⁵ and found its reflection in the Church organization. Not only was it a place of several dioceses: the Lviv Arch-Diocese of the Latin rite⁶, an Orthodox bishopric, since the 18th century – a bishopric of the Eastern Catholic Church and an arch-bishopric of the Armenian Eastern Church, as well as several order provinces of various rules were functioning here⁷.

Lviv, rightly described as *urbs monachorum*, in 1772 boasted 82 order institutions⁸, divided into 22 men’s order houses, starting from the ones established as early as in the Middle Ages: Bernardines (Ruthenian voivodeship since 1461, a parish since 1789), Dominicans (in Lviv since 1270, Ruthenian voivodeship) and Conventual Franciscans (the Małopolska province, ca. 1236), to the post-Trident period. There are two distinguishable stages of orders foundation: at the turn of the 16th century, that is in the times when the Catholic reform was going strong, especially during the rule of Jan Dymitr Solikowski in the arch-diocese, who started to rapidly introduce the decisions of the Council of Trident, and Jan Andrzej Próchnicki, as well as in the 18th century. At that time the orders functioning here were Augustinians (Kraków voivodeship), Basilian Monks (after the conclusion of the Brest Union in 1596 their monasteries were reformed and formed a uniform order authorized in 1744), Carmelites of the Ancient Observance (Ruthenian voivodeship in the period 1443–1559, and then from 1614 on), Jesuits (Ruthenian voivodeship, since 1584), Dominican Observants (Kraków voivodeship), Discalced Carmelites (Kraków voivodeship in the period 1613–1785), Reformats (Ruthenian voivodeship since 1630, cancelled in 1782), Brothers Hospitallers (Kraków voivodeship),

³ Topolska M. B. *Spółczesność i kultura w Wielkim Księstwie Litewskim od XV do XVIII wieku*. – Poznań; Zielona Góra, 2002. – S. 244.

⁴ Transformations in the Polish Catholicism in the 16th century were connected with the period referred to as the golden age of the Republic. See: Kłoczowski J., Müllerowa L., Skarbek J. *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*. – Kraków, 1986. – S. 84 and next.

⁵ Litak S. *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*. – Lublin, 1996. – S. 9.

⁶ The diocese established upon the initiative of Casimir the Great, probably in ca. 1358, elevated to the rank of an arch-diocese after the loss of Halicz in 1412. See: Krętosz J. *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku*. – Lublin, 1986. – S. 33–35.

⁷ On the position and significance of orders in the culture of old Lviv, see: Gwioździk J., Pietrkiewicz I. *Rola zakonów katolickich w społeczeństwie dawnego Lwowa // Dziedzictwo polsko-ukraińskie / red. M. Melnyk, S. Chazbijewicz, K. Szulborski*. – Olsztyn, 2005. – S. 146–154 (Olsztyńskie Studia Politologiczne).

⁸ Litak S. *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku...* – S. 87.

Capuchins (Kraków voivodeship, since 1708), Missionaries (Kraków voivodeship), Pauline Fathers (Kraków voivodeship). In the period 1750–1786 Theatines and Trinitarians (Kraków voivodeship), and finally Piarists established their residences. This multitude of men's order formations, was complemented with nine nunneries.

Nuns following the rule of St. Augustine found their residence here – Bridgettines (since 1613⁹) and Regular Holy Spirit Canonical Sisters (since 1763), as well as nunneries connected with men's begging orders – Carmelite Sisters of the Ancient (1632) and New Observance (since 1641), Bernardine Sisters (since 1482, closure from 1605 on) and Dominican Sisters (1619). St. Benedictine's rule was followed by Benedictine Sisters of the Perpetual Adoration of the Blessed Sacrament (the so-called Blessed Sacrament Sisters, founded in 1715) and Latin Benedictine Sisters (since 1596), as well as Armenian Benedictine Sisters (authorized in 1690). Therefore, it must be emphasized that in terms of the number of convents in the Republic of Poland, Lviv enjoyed a significant position, after such centres as Krakow, Warsaw and Vilnius¹⁰, and moreover, this was a place where the central and eastern tendencies in the development of monastic life found their reflection.

Monasteries were firmly inscribed within the society, the religious, cultural and national life of the city, as well as the area where they were functioning, within specific social, political and economic circumstances. They frequently shared the turmoil of wars, natural disasters or other events, they constituted an integral part of the world, consolidated by the state hierarchies, religion, customs, mentality and culture. Pursuant to their charismata, orders would undertake various tasks connected with priesthood, preaching, missions, education, as well as charity, hospitals, scientific, intellectual, apostolic activities, they would support the development of literature and arts¹¹.

One of the most basic tools for executing this vocation was reading appropriately selected books, which were helpful in the congregation of a monastery, as well as they supported its activities. Therefore, it is hardly surprising that a monastic library was believed to be the first in importance, right after the church, *potissimus religiosarum thesaurus, coelestia dona*¹², in compliance with a medieval saying *Monasterium sine armario est quasi castrum sine armamentario* – a monastery without a library is like an army without weapons¹³.

The life of each of these communities was governed by certain spirituality, specified by rules, constitutions, statutes, as well as comments thereto and the so-called *consuetudines*¹⁴, the spirituality which moulded the objectives, and finally the areas of specific activities of monks. Important normative texts included also visitation acts, drawn up after canonical

⁹ J. Krętosz (*Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w okresie józefinizmu (1772–1815)*). – Katowice, 1996. – S. 279) quotes the year of 1614 as the date of the foundation of the Bridgettines' nunnery in Lviv. M. Borkowska (*Zakony żeńskie w Polsce w okresie potrydenckim // Zakony i klasztory w Europie Środkowo-wschodniej...* – S. 200) specifies the year 1613.

¹⁰ Litak S. *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku...* – S. 92. Despite a smaller number of posts than e.g. in Vilnius Diocese, the most dense network of men's monasteries was located in the west and south of the Crown lands.

¹¹ Kłoczowski J. *Zakony męskie w Polsce w XVI–XVIII wieku // Kościół w Polsce*. – Kraków, 1970. – T. 2: *Wiek XVI–XVIII*. – S. 652–720.

¹² Zalewski L. *Biblioteka seminarium duchownego w Lublinie i biblioteki klasztorne w diecezji lubelskiej i podlaskiej*. – Warszawa, 1926. – S. 2.

¹³ On this subject, see: Gwóźdź J. *Biblioteka w kulturze zakonnej. Zarys problematyki // Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce – historia i współczesność* / pod red. H. Olszar, B. Warząchowska. – Katowice, 2008. – S. 54–64.

¹⁴ Their characteristic features as a literary genre and historic source were discussed by e.g. K. Hallinger and L. Donnat, quote after M. Derwich: *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*. – Wrocław, 1998. – S. 151.

visitations of order and diocese authorities (of a bishop or his delegates)¹⁵, depending on the obedience rule accepted. One of the oldest rules in the western world is *regula monasteriorum*, construed according to the requirements of subsequent epochs*. Other rules, such as the rule of Saint Augustine or Saint Francis, were complemented by order founders – Saint Norbert, Saint Dominic, Saint Brigit or Saint Francis de Sales, with constitutions which determined the time, place and type of readings in the monastic life, they provided detailed regulations governing the organization of libraries, manner of enriching them, administering and rendering accessible, as well as the duties of librarians.

The order legislation, especially in case of monk orders (for Saint Benedictine a monastery was “a school of God’s service”), also referred to a place for reading out loud together, especially during the liturgy, *lectio divina* in the order choir, refectory, chapter house, as well as during work. Apart from collective reading, the daily routine included the time for an obligatory (e.g. during the Lent) and voluntary contact with a book, e.g. in the scope of the formation conducted within a monastery, studies or scientific research taken up by monks¹⁶.

In compliance with these requirements, a set of books was determined to be used by the whole community. It was referred to as *bibliotheca magna, conventii, communis*, “convent library” etc. Additionally, specialized sets of books were organized: in the noviciate, refectory, infirmary, pharmacy, at the supervisors’, chaplains’, in the sacristy, for the needs of preachers, professors, students, referred to as e.g. *bibliotheca praefecti, noviciate books, libri chorale*. There were also restricted books – *libri prohibiti*, which bore specific symbols directly upon themselves. Additionally, stamps, ex libris marks and other proprietary signs were applied. Therefore, decentralization of a library was a consequence of the purposes and manners of using books. Common books were usually stored in light rooms, usually located on the second floor, accordingly with their purpose, and also in some kind of a iconographic order¹⁷, in compliance with the symbols, valid especially in the baroque period. Libraries and bookcases were frequently ornamented, sometimes provided with descriptions of the themes books were devoted to, and the volumes themselves were put in casings.

The book collections reflected interests and needs of monks, as well as they illustrated vivid intellectual activities and high intellectual culture of various monastic circles in Europe. The monastic scriptoria were places where monks would copy the Bible most of all and comments to it, patristic (the so-called *summae sententiarum, catenae* were created at that time) and theological works. Furthermore, historic and chronicle sources were developed, accordingly with the programme of seven liberated arts. Monks would also rewrite works devoted to lay literature, mathematics, law, medicine (Greek and Arabic), philosophy, history, natural science, including numerous works by ancient classical writers. Scriptoria used to establish their own calligraphy and illumination schools, which proves the care for the artistic value of manuscripts produced and is a testimony to the immense role played by these centres in the domain of protecting the civilization heritage and handing it over to

¹⁵ Literature on post-Trident visitations, see: Derwich M. *Monastycyzm benedyktyński...* – S. 154.

* In 1597 a rule was issued to be used by Cistercians, in 1605 the issuance of the so-called reformed rule was authorized, with the declarations for Polish Benedictine Sisters of the Chełmno reform, in 1677 (second edition in 1756), the rule in the translation of a Benedictine Stanisław Szczygielski was published, in 1674 a rule with constitutions of the Camaldolese was published, in 1792 – an edition for the Benedictine congregation.

¹⁶ Świętochowski R., Chruszczewski A. *Polonia dominicana apud extraneos // Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972* / red. J. Kłoczowski. – Warszawa, 1975. – Vol. 2. – S. 467–572.

¹⁷ Kotarski E. *Media w przestrzeni sakralnej polskiego średniowiecza // Dzieło literackie i książka w kulturze. Studia i szkice ofiarowane profesor Renardzie Ociecek w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej* / red. I. Opacki, B. Mazurkova. – Katowice, 2002. – S. 537.

new generations. In the modern epoch the monastic environment was characterised by parallel circulation of printed books and manuscripts; copying and working on books was not given up, especially in case of liturgical ones, frequently very richly ornamented¹⁸.

The foundation of historical monastic book collections were original and translated texts by writers from a monastery and outside it, devoted to all theological disciplines of that time, including the so-called positive theology selected after the Council of Trident (1545–1563)¹⁹, with the dogmatic theology, biblical studies, fundamental, moral, speculative and controversial theology. Their purpose was to – most of all – support monastic studies²⁰, according to the belief that “it is impossible to cultivate science in an appropriate manner without using books”²¹. Studies on rhetoric, as well as philosophical and theological studies fundamentally comprised philosophy, dogmatic theology and moral theology²² as they constituted the basis of this educational system²³. For practical reasons, the centre of general interests included hagiography, preaching²⁴; an important part of book collections was constituted by aesthetic and mystical writings, dominating in nunneries²⁵. Also philosophical works, texts devoted to lay and canonical law, medical treatises, classical and contemporary literature, lay and canonical historiography, were purchased and copied.

For the purposes of liturgy monks collected breviaries with accessory books: psalters, diurnals, martyrologies and patronals, as well as antyphonaries, for the purposes of church services, it was necessary to have missals with additional books: lectionaries, evangeliaries and graduals, additionally ceremoniaries, rubricellas, rituals and processionsals were used²⁶. Celebrating order and church festivals required an appropriate setting, whose fundamental element was not only liturgy or paraliturgy, but also occasional and panegyric works, expected by services participants²⁷.

The nature and size of book collections were influenced by numerous factors, such as a financial situation of a particular monastery, connected with its revenues and social – historical conditions, as well as policies governing the process of gathering collections,

¹⁸ On this subject e.g.: Gwóździk J. *Rękopiśmienne benedictina lwowskie XVI–XVIII wieku // Zapiski Lwiewської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка*. – Львів, 2006. – Вип. 14. – С. 233–252.

¹⁹ Por.: Jedin H. *Historia del Concilio de Trento*. – Pamplona, 1972–1981.

²⁰ Flaga J. *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*. – Lublin, 1998; Kościół w Polsce w okresie reformacji i odnowy potrydenckiej // Tüchle H. *Historia Kościoła*. – Warszawa, 1986. – Vol. 3; *Od reformacji do Oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*. – Lublin, 1994.

²¹ *Regula Braci Mniejszych S. O. Franciszka jego wyjaśnienia... oraz Konstytucja Innocentego XI: Wydanie drugie*. – Przemyśl, 1918. – S. 12.

²² Gach P. P. *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*. – Lublin, 1999. – S. 158.

²³ Beauvois D. *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803–1832*. – Rzym; Lublin, 1991. – Vol. 2. Szkoły podstawowe i średnie.

²⁴ Zuberbier A. *Teologia // Słownik Teologiczny*. – Katowice, 1989. – S. 309.

²⁵ On this theme, see: Gwóździk J. *Religijność benedyktynek ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.) // Religijność na polskich pograniczach w XVI–XVIII wieku / red. D. Dolański*. – Zielona Góra, 2005. – S. 239–258; Ejsudem. *Kult św. Fortunata w klasztorze lwowskich benedyktynek // Studia bibliologiczne ofiarowane prof. M. Pawłowiczowej / red. K. Heska-Kwaśniewicz, przy współudziale K. Tałuc*. – Katowice, 2005. – Vol. 15. – S. 232–249.

²⁶ Pietras T. L. *Produkcja katolickiej książki liturgicznej w Polsce od końca XV do połowy XVII wieku // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. – 1980. – Vol. 41. – S. 191–208.

²⁷ On this subject see: Gwóździk J. *Przekaz wizualny w staropolskiej komunikacji społecznej lwowskich benedyktynek. Zarys problematyki // Wspólnota pamięci. Szkice z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej / red. J. Gwóździk, J. Malicki*. – Katowice, 2006; Ejsudem. *Druki okolicznościowe w środowisku żeńskich klasztorów kontemplacyjnych XVI–XVIII wieku // Druki ulotne i okolicznościowe. Wartości i funkcje / red. M. Skalska*. – Wrocław, 2006.

depending on the activities maintained by a particular order, including the fact of owning the order's own printing house. In Lviv printing houses were owned by Jesuits (in the period 1644–1772, its first manager was Sebastian Nowogórski) and Franciscans (in the period 1769?–1774, after Jan Filipowicz). Their production was very significant for the missionary activities, e.g. they would publish the works by Piotr Skarga, sermons, scientific dissertations, such as a dictionary by Grzegorz Knapski²⁸, or prayer books, especially *Harfa duchowna* (*Spiritual Harp*) (1583) by Marcin Laterna.

Monastic book collections were usually of a functional nature, which had its impact upon their sizes. In Lviv they usually counted from tens to tens of thousands of volumes. In this respect the oldest monasteries in the city, of Dominicans and Franciscans, were in the lead, but book collections of Bernardines, Reformats were also significant (Dominicans – nearly 10 thousand²⁹, similarly to Franciscans³⁰, Bernardines³¹ Dominican Observants³², Capuchins³³, Carmelites³⁴, Calced Carmelites³⁵, Reformats³⁶, Trinitarians³⁷) and Jesuits –

²⁸ Pidlypczak-Majerowicz M. *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku.* – Wrocław, 1996. – S. 40–41.

²⁹ Archives of the Dominican Fathers in Krakow [no ref.] Gemina Adnotatio Librorum in Bibliotheca Conventus Generalis Leopoliensis Sacri Ordinis Pradicatorum [...] 1776; Library of Lviv University, 274 IV Catalogue of the library of the Dominican Fathers in Lviv, 1776 r.; National Library 10.796 Specificatio Librorum in Bibliotheca PP. Dominicanoru in Suburbio Leopoli[ensi] ad S. Mariam Magdalenam adinventorum, ca. 1784 r.

³⁰ Library of Vilnius University F4-36467 (A-3862) Inventory of Lviv Convent [...] 1676.

³¹ Archives of the Province of the Bernardine Fathers in Krakow XXII-j-1 Inventarium Rerum Sacristiae Loci Leopoliensis PP. Bernardinorum ad S. Andream Apostolum A.D. 1638 conscriptum. [part 1]; XXII-j-1 Inventarium rerum sacristiae loci Leopoliensis PP. Bernardinorum ad S. Andream Apostolum revisum et renovatum tunc custode A[dmodum] R[everendi] P[at]ri Sigismundo Komorowski a. D. 1640. [part. 3]; XXII-j-1 Inventarium rerum sacristiae loci Leopoliensis PP. Bernardinorum ad S. Andream Apostolum revisum et renovatum tunc Patre A[dmodum] R[everendi] Petro Ceinero anno D. 1643 19 Octobris [part 4]; XXII-j-1 Registr. Xiąg i inszych sprzetow do apteki conventu lwowskiego ojców Bernardynów należących za urzędu W. Ojca Custosza X. Piotra Ceinera rewidowanych die 18 Octobris anno Domini 1643. [part. 5]; XXII-j-1 Inwentarz srebra, aparatów i inszych rzeczy zakrystii conventu lwowskiego Ojców Bernardynów po kapitule leżajskiej die 18 Martii 1650 spisany [part 6]; XXII-k-4 Elenchus librorum bibliothecae conventus custodialis Leopoliensis ad S. Andream [...] 1757 die 15 Junii; XXII-k-5 Catalogus omnium librorum bibliothecae leopoliensis ordinis M[inorum] S[ancti] P[at]ri F[rancisci] Observantium anno Domini 1771 die III Maji; National Library 10.799 Conscriptio bibliothecae Conventus Leopoliensis S[anctae] Crucis [...] 1785 Anno; 10.799 Conscriptio bibliothecae Conventus S[ancti] Antonii Minoratum Leopoliensium facta Die 15 7bris 1785; 10.799 [List of books ... for the library of the monastery of the Bernardine Fathers in Lviv, 1786]; Library of the Lviv University, 285–286 Catalogus libraru bibl[iothecae] Fr[atrum] Minor[itarum] Leopoli[ensium] XVIII in.?.; 287 III Connotatio accipientium et restituentium libros huius Bibliothecae [Fratrum Minorum apud S. Andream] Anno Domini 1771 die III Maj [Books of borrowings iof the monastery until 1784]. See: Paszkiewicz U. *Rękopiśmienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1553–1939).* – Warszawa, 1996. – S. 37–39; Ejsdem. *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510–1939).* – Warszawa, 1998.

³² National Library 10.796 Conscriptio Librorum in Conventu Leopoli[ensi] Ord[inis] S[ancti] Dominici de Observantia reperiliu[m] Facta. 1784.

³³ National Library 10.792 Consignatio Bibliothecae seu Librorum in Conventu Leopoliensi PP. Capucinatorum reperientium, late 18th c.

³⁴ National Library 10.792 [catalogue of the library of the monastery of Carmelite Fathers in Lviv, 1787].

³⁵ Archives of the monastery of Calced Carmelite Fathers in Krakow, 374 Inventarium auri, argenti, clenodiorum et totius supelectilis ecclesiae et conventus Maioris Leopoliensis fratrum Ordinis Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo, 1693; 375 Inventarium auri, argenti, clenodiorum et totius supelectilis ecclesiae et conventus Maioris Leopoliensis, 1697; 376 Inventarium auri, argenti, clenodiorum et totius supelectilis ecclesiae et conventus Maioris Leopoliensis, 1708; 378 Inventarium auri, argenti, clenodiorum et totius supelectilis ecclesiae et conventus Maioris Leopoliensis, 1720; 379 Inventarium auri, argenti, clenodiorum et totius supelectilis ecclesiae et conventus Maioris Leopoliensis, 1720; 380 Inventarium auri, argenti, clenodiorum et totius supelectilis ecclesiae et conventus Maioris Leopoliensis, 1726; 381 Inventarium auri, argenti, clenodiorum et totius supelectilis ecclesiae et conventus Maioris Leopoliensis, 1730; 389–397 Series librorum bibliothecae Carmeli Maioris Leopoliensis, [for the years]

this one had over 12 thousand books. Significantly less numerous – from a dozen to several hundred books – were libraries of nunneries³⁸. Lists of these libraries, often consistent with the material division of book collections, today are often the only traces of this lost world of a monastic book.

At the end of the 18th century and at the beginning of the 19th century, as a result of the dissemination of the concepts of enlightenment, anticlericalism and free thought, as well as absolute rules and political and economic changes, there occurred a cancellation of monasteries on the whole territory of the then Europe. In the central and eastern part in Hungary nine orders were cancelled completely, 161 monasteries remained. In Bohemia 14 orders were cancelled, 164 monasteries were liquidated. Within the territory of the Republic of Poland, the monastic life nearly ceased to be within the Prussian partition, in the Russian partition 64 % of men's monasteries and 13,6 % of nunneries were cancelled³⁹. These tendencies are also visible in Lviv: in the times of Josephine reforms⁴⁰ most men's monasteries and nunneries were closed down⁴¹. Their book collections would be handed over to national⁴², church, and even private libraries in Vienna, Berlin, St. Petersburg.

1748, 1754, 1761, 1765, 1769, 1772, 1777; 462 Inventarium eclesiae conventus leopoliensis ad s. Martinum, 1772; 463 Inventarium totius suppelectilis tam ecclesiae quam conventus s. Martini, 1777; 464 Inventarium totius suppelectilis tam ecclesiae quam conventus s. Martini, 1780.

³⁶ National Library 10.797 Inventarium Librorum Bibliothecae Convent[us] Leopoliensis PP. Reformatu[m] Die 1ma Augusti Anno Domini 1789 Conscriptum.

³⁷ National Library 10.801 Catalogus aller in dem hierorts ad aedem St. Nicolai aufgehobenen Trinitaren Kloster vorgefunden Bücher, 1783; 10.801 Consignatio Librorum Bibliothecae intra moenia aboliti conventus [...] Sanctissimae Trinit[at]is Leopoliensis, ca 1788.

³⁸ Gwioździk J. Staropolskie biblioteki klasztorów żeńskich na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej // *Матэрыялы Другіх кнігазнаўчых чытаньняў “Кніжная культура Рэчы Паспалітай” (Мінск, 15–16 верасня 2000 з.)*. – Мінск, 2002. – С. 124–136; Ejusdem. Z dziejów biblioteki benedyktynek ormiańskich we Lwowie // *Kraków–Lwów: książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku* / red. J. Jarowiecki. – Kraków, 2003. – T. 6, cz. 1. – S. 199–211; Ejusdem. Dzieje księgozbiorów żeńskich klasztorów kontemplacyjnych wschodnich ziem dawnej Rzeczypospolitej w XIX wieku // *Kultura książki ziem wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI–XX w.) Paralele i różnice* / red. J. Gwioździk, E. Różycki. – Katowice, 2004. – S. 444–456; Ejusdem. Księgozbiór lwowskich karmelitanek bosych w XVIII wieku // *Kraków – Lwów: Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku* / red. H. Kosętko. – Kraków, 2005. – T. 7. – S. 44–56; Ejusdem. Staropolskie biblioteki benedyktynek kongregacji chełmińskiej // *“Sanctimoniales”. Zakony żeńskie w Polsce i Europie Środkowej (do przelomu XVIII i XIX wieku)* / red. D. Karczewski, Z. Zygalski, A. Radziwiński. – Bydgoszcz, 2008. – S. 320–336.

³⁹ On this theme see also: Gach P. P. *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*. – Lublin, 1984; Ussas B. Z dziejów grabieży i niszczenia polskiego mienia kościelnego przez Rosjan w świetle świadectw rosyjskich (1655–1925) // *Przegląd Powszechny*. – 1936. – R. 53, T. 210, nr 4. – S. 45–66; nr 5. – S. 185–203; *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych* / oprac. P. Kubicki. – Sandomierz, 1938. – Cz. 2: Dawna Litwa i Białoruś, t. 4: Niszczenie przez rząd rosyjski katolickich kościołów, kaplic, klasztorów [...], bibliotek [...]. Domówienie i zestawienie.

⁴⁰ With reference to Lviv Arch-Diocese, the following Josephinism dates are assumed: 1772 as the time of the first partition of Poland and the year 1815, when the so-called Catholic Restoration takes place in Austria, with the most intense period of 1780–1790. Cf.: Krętosz J. *Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego...* – S. 13; ibid also literature on the subject matter referring to Josephinism in its various aspects.

⁴¹ In the period 1772–1825 18 monasteries were cancelled, including six nunneries. On the subject of cancellations, see: Gwioździk J. Losy lwowskich klasztorów żeńskich w okresie józefinizmu // *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym* / red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz. – Wrocław; Opole; Warszawa, 2005. – S. 289–312 (ibid also literature on the subject matter).

⁴² See: Gwioździk J. Stare druki powienienicy lwowskich benedyktynek w zbiorach Biblioteki Naukowej Ukrainkiej Akademii Nauk im. W. Stefanyka we Lwowie // *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku* / red. J. Jarowiecki. – Kraków, 2001. – T. 5. – S. 73–88; Ejusdem. Księga żywotów świętych norbertańskich księni Doroty Kąckiej w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie // *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. – Львів, 2007. –

Books would be sold at auctions, in second-hand bookshops, and even as waste paper⁴³. The remaining, still functioning, monastic libraries were robbed, e.g. in Galicia such an action was conducted by Tadeusz Czacki and Bogumił Linde.

In this situation, works aiming at describing and reconstructing these collections, constituting the basis for an attempt at evaluating the role and significance of monastic libraries in Lviv, their place in the former Republic of Poland, and – in a broader context – inscribing them as an element of the common heritage in the monastic culture of this part of Europe, become even more significant⁴⁴.

It is crucial to reach back to various archival sources, whose purpose would be to determine the rules for organizing and functioning of monastic libraries, such as monastic and church legislation, chronicles, menology, personal lists, visitation acts etc.⁴⁵ The preserved lists require the application of a bibliographic method, aiming at initial decomposition of the inventories, and next at recognizing, describing and developing the noted literary repertoire. The greatest body of direct information comes from particular copies of books, allowing to introduce provenience, casings, typographical or code research. Their state depends on external conditions, such as air pollution, chemical and microbiological contamination, activities of insects and rodents, light, temperature, humidity, as well as the internal ones, pertaining to the production process, fibrous composition of paper, inks used for writing or printing paints. The gathered documentation, as well as copies of books themselves, rooms and book-cases, allow to analyse the contents of book collections and the nature of literary interests of monks, to determine the place and role of reading in their everyday lives and in realizing specific functions of a monastery.

At present the activities of monasteries are documented by e.g. websites of particular monasteries or provinces. Orders continue their priesthood activities (e.g. conducting parishes, chaplains, hospital services – especially Brothers Hospitallers, in Hungary they administer 13 hospitals), educational activities – orders administer their own theological courses (e.g. the Jesuit Bobolanum) and secondary schools of various types (Piarists). Digital catalogues of contemporary collections are created (especially of the Church Libraries Federation), as well as of old ones, also digitalized, aiming at the determination of the resources of historical collections, their nature, and later their reconstruction in a digital form⁴⁶. Scientific research is being done (recently *Encyclopaedia on Jesuits*, the *Atlas of social and religious history of the Central and Eastern Europe* is being developed, with a separate map depicting intellectual achievements of orders, especially scriptoria, libraries and monastic schools), economic and publishing activities of orders are very important. This is particularly signi-

Вип. 2. – С. 54–61; Gwioździk J., Pietrkiewicz I. “Stróż serdeczny albo rozmyślenia nabożne” z XVII wieku. Lwowski ślad biblioteki cystersów szczyrzyckich // *Ingenio et Humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich dedykowane Ojcu Opatowi dr Eustachemu Gerardowi Kocikowi O. Cist.* / red. A. M. Wyrwa. – Poznań; Katowice; Wąchock, 2007. – S. 237–253.

⁴³ This situation referring to the Great Duchy of Lithuania was described by A. Pacevičius (*Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m.* – Vilnius, 2005).

⁴⁴ Such an attempt has been undertaken in reference to the collections of the Benedictine Sisters in Lviv, see: Gwioździk J. *Biblioteka panien benedyktynek łacińskich we Lwowie (XVI–XVIII wiek)*. – Katowice, 2001; Ejustem. *Księgozbiór benedyktynek lwowskich klasztoru pw. Wszystkich Świętych. Katalog starych druków*. – Katowice, 2004.

⁴⁵ See: Gwioździk J. *Książka w życiu ksieni Magdaleny Doroty Daniłowiczówny (ok. 1607–1687) i lwowskich benedyktynek* // *Studia bibliologiczne* / red. K. Heska-Kwaśniewicz. – Katowice, 2002. – T. 14. – S. 19–34.

⁴⁶ See: Gwioździk J. *Historical monasterial collections in digital space (selected issues)* // *Communication of memory in archives, libraries and museums: the interaction of science, policy and practice* / ed. A. Pacevičius, Z. Manzuch. – Vilnius, 2008. – P. 120–127.

ficant in the research carried out in specific countries, especially in a comparative context. There are also new international projects, documenting the intellectual culture of monastic circles, such as *Trager, Felder, Formen pragmatischer Schriftlichkeit im Mittelalter* (Dresden, 2000), Team for Research on the History and Culture of Cistercians in Poland at the Adam Mickiewicz University in Poznan or a Laboratory of Research on Religious Orders and Congregations (Laboratoire de Recherches sur l'Histoire de Congregations et Ordres Religieux – LARHCOR) at the Wroclaw University.

The network of Latin orders constituted a significant factor linking the Central and Eastern Europe with the Western one, it played an important role in the history of the European integration. Monastic scriptoria and libraries, including the ones located in the old Lviv, for generations were documenting the culture and science not only of the monastic circles, but also the intellectual culture of a specific epoch.

ЛЬВІВ У КУЛЬТУРІ МОНАСТИРСЬКОЇ КНИГИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ. ТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД

Йоланта ГВЬОЗДЗИК

*Институт бібліотекознавства та наукової інформації Сілезького університету в Катовице,
пл. Шльонського Сейму, 1, м. Катовице, 40-032, Польща, тел. (032) 200-93-18,
ел. пошта: jolagwio@gmail.com*

У статті на тлі огляду організації монастирів та діяльності монахів у Центрально-Східній Європі (Польща, Богемія, Угорщина) XVI–XVIII ст. коротко висвітлено місце і роль книги у житті монахів, склад і (на прикладі Львова) обсяг монастирських бібліотек. Поінформовано про перебіг і основні напрями сучасних досліджень монастирських книгозбірень у Польщі.

Ключові слова: монастирська бібліотека, читання, релігійна література, Львів.

ЛЬВОВ В КУЛЬТУРЕ МОНАСТЫРСКОЙ КНИГИ ЦЕНТРАЛЬНО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ. ТЕМАТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

Йоланта ГВЬОЗДЗИК

*Институт библиотековедения и научной информации Силезского университета в Катовице,
пл. Шлёнского Сейма, 1, г. Катовице, 40-032, Польша, тел. (032) 200-93-18,
эл. почта: jolagwio@gmail.com*

В статье на фоне обзора организации монастырей и деятельности монахов в Центрально-Восточной Европе (Польша, Богемия, Венгрия) XVI–XVIII вв. кратко показаны место и роль книги в жизни монахов, состав и (на примере Львова) объем монастырских библиотек. Представлена информация о ходе и основных направлениях современных исследований монастырских библиотек в Польше.

Ключевые слова: монастырская библиотека, чтение, религиозная литература, Львов.

Стаття надійшла до редколегії 17.06.2009

Прийнята до друку 13.04.2010

УДК 01(438)-051 Ш. Старовольський:821.162.1(091)

ЛЬВІВСЬКИЙ СВІТ КНИГИ У “СОТНІ ПОЛЬСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ” ШИМОНА СТАРОВОЛЬСЬКОГО

Антоні КРАВЧИК

Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні,
Інститут бібліотекознавства і наукової інформації,
пл. Марії Кюрі-Склодовської, 4, м. Люблін, 20-031, Польща, тел. (081) 537-27-18

Автор, вивчивши працю польського бібліографа XVII ст. Шимона Старовольського “Сотня польських письменників” (1625, 1627), навіть перелік літераторів, які були пов’язані зі Львовом чи Руським воєводством. Подано також короткі біографічні дані та списки праць цих осіб із необхідними коментарями.

Ключові слова: Ш. Старовольський, література Речі Посполитої, польська бібліографія, Львів, Руське воєводство.

Шимона Старовольського (1588–1656), нащадка негербових руських бояр, абсолювента Краківської академії, людину з енциклопедичними знаннями визнають родоначальником польської бібліографії завдяки його праці, вперше виданій у Франкфурті-на-Майні 1625 р. (друге розширене видання вийшло у Венеції 1627 р.), під назвою *Simonis Starowolsci scriptorum Polonicarum hecatontas seu centum illustrium Poloniae scriptorum elogia et vita* (*Сотня польських письменників Шимона Старовольського або похвали і життя ста найзнаменитіших польських письменників*)¹. Він у цій праці доповнив бібліографічний покажчик свого попередника Кшиштофа Варшевіцького *Reges, Sancti, Bellatores, Scriptores Poloniae* (Romae, 1603), використовуючи методи Ле Міра і Паоло Джовіо².

Так як працю К. Варшевіцького, де серед 130 описаних діячів є лише 28 письменників, вчені схильні вважати бібліографічним покажчиком, то *Сотню* Ш. Старовольського зараховують до бібліографічного компендіуму назв. Незважаючи на назву праці (у *Сотні* мало би бути сто письменників), дослідники знаходять у ній прізвища принаймні 220 авторів³. Так сталося тому, що, хоча основу праці складає сотня біограм письменників, пов’язаних із Краківською академією, та у цих біограмах згадуються також нові прізвища поляків (їх є понад 200), які не завжди мали якесь відношення до академії.

Метою цієї статті буде встановити, скільки авторів, яких назвав Ш. Старовольський у *Сотні*, були пов’язані зі Львовом. Ш. Старовольський, пишучи про осіб, пов’язаних зі Львовом, мав на увазі не лише тих, які мешкали, нехай і нетривало, у цьому місті, але й також тих діячів, які походили із Руської землі (воєводства). Маючи це на увазі,

¹ Starnawski J. Szymona Starowolskiego Hecatontas i początki bibliografii polskiej // *Roczniki Humanistyczne*. – 1964. – Vol. 12. – S. 136; Ejsudem. Wstęp // *Szymon Starowolski: Setnik pisarzy polskich* / przełożył i komentarzem opatrzył J. Starnawski. – Kraków, 1970. – S. 26; Korpała J. *Dzieje bibliografii w Polsce*. – Warszawa, 1969. – S. 45–51; Bielak F. Działalność naukowa Szymona Starowolskiego // *Historia Nauk Społecznych*. – Warszawa, 1957. – Z. 1. – S. 17; Krawczyk A. Kulturotwórcza rola książki w badaniach naukowych Szymona Starowolskiego // *Rocznik Gdański*. – 2001. – T. LXI, z. 2. – S. 201–217.

² Bielak F. Wstęp // *Szymon Starowolski: Setnik pisarzy polskich...* – S. 15–17; Starnawski J. Wstęp... – S. 26.

³ Ibidem.

в даному дослідженні до переліку осіб, що мали відношення до Львова, будуть включені й ті, хто народився у Львові, навіть якщо їхнє подальше життя не було пов'язане із цим містом, а також ті діячі, які походили з-поза меж Русі, але прибули до Львова і виконували в ньому важливі функції. Так як Ш. Старовольський був схильний на рівних із львів'янами ставити русинів, то слід додати й осіб, яких він згадав, які походили із Червоної Русі і видавали свої праці. Зрештою, ведучи мову про львівський світ книги, треба виділити назви праць, виданих або написаних у Львові, які згадав Ш. Старовольський у *Сотні*. Він також разом із авторами писав про видавців та перекладачів творів, тому й у нашій статті будуть згадані видавці та перекладачі, яких, зрештою, було небагато.

Хоча жодна з понад 80 праць Ш. Старовольського не була друкована у Львові, однак ми можемо твердити, що він через книжку був пов'язаний із цим містом. Про це чітко свідчать хоча б поміщена у виданнях *Сотні* 1625 та 1627 рр. присвята “До Найсвітлішого Сенату і Громадян Львова” (“Do Prześwietnego Senatu i Obywateli Lwowa”).

У перекладі венеційського видання 1627 р. знаходимо інформацію, що за три роки до того він жертвував львівським сенаторам іншу працю, перекладену рідною мовою: *Bellica virtute illustrium virorum elogia* (Похвали мужів, зброєю знаменитих) із доданими вітчизняними прикладами. У примітці до перекладу Є. Старнавський стверджував, що тут мова йшла про невідому тепер працю Ш. Старовольського. На думку Теодора Вежбовського, то мав бути твір: *Simonis Starowolsci ... Elenchus operum* (Похвали мужів, зброєю славних) (Kraków, 1624)⁴. Однак якщо ми звернемо увагу на бібліографічний опис К. Естрайхера франкфуртського видання 1625 р., то там також Ш. Старовольський писав, що трьома роками раніше жертвував львівським міщанам працю, перекладену польською мовою. К. Естрайхер припускав, що він мусив її жертвувати у 1622 р. У такому разі це не міг бути твір, виданий у 1624 р., як думав Т. Вежбовський⁵.

У присвяті Ш. Старовольського *Do Prześwietnego Senatu i Obywateli Lwowa* читаємо, що він прагне пожертвувати життєписи сарматських (тобто польських) письменників і присвятити їх мешканцям Львова із двох причин. По-перше тому, що багато письменників, яких він представив, народилися у Львові та навколишніх руських землях. Оскільки Львів – це столиця руських земель, то він прагне подарувати біограми описаних співвітчизників мешканцям цього міста, аби старалися зрівнятися із ними мудрістю та досвідом і щоб переказали своїм нащадкам події, які він описав. То має бути заохотою до шляхетної праці. По-друге, Львів – єдине місто у Речі Посполитій, де, незважаючи на загрозу османських нападів, розвивалися поезія і музика. Автор дедикації сподівається, що *Сотню* приймуть із такою ж прихильністю, як і попередньо подаровану працю⁶.

У *Сотні* Ш. Старовольський згадав 22 осіб, довший чи коротший час пов'язаних зі Львовом, а також 13 мешканців Руської землі. Разом це 35 осіб, що складає понад 14 % серед згаданих у *Сотні* 220 діячів. Це виставляє Львів і Руську землю у доброму світлі. Ми спочатку представимо осіб (місце у списку залежатиме від кількості їх праць), пов'язаних зі Львовом, а потім – із Руською землею.

Для кращого сприйняття тексту переліки видань окремих авторів пронумеровано арабськими цифрами. Назви сумнівних видань підкреслено, а написані і видані у Львові виділено жирним шрифтом.

⁴ Starowolski S. Do Prześwietnego Senatu i Obywateli Lwowa // *Szymon Starowolski: Setnik pisarzy polskich...* – S. 41, 241.

⁵ *Bibliografia Polska Karola Estreicherera.* – Kraków, 1933. – Cz. III, t. XVIII. – S. 207.

⁶ Starowolski S. Do Prześwietnego Senatu i Obywateli Lwowa... – S. 41.

У числі 22 письменників, пов'язаних зі Львовом, Ш. Старовольський подає інформацію про наступних осіб:

І. Бенедикт Гербест (бл. 1531–1598)

Ш. Старовольський представив його як промовця. Б. Гербест був родом із Русі, але другою його батьківщиною став Неаполь. Разом із братом Яном він вчився у Краківській академії, де їх вчителем був Ян Леополіта. Отримавши, за словами Ш. Старовольського, “наукові відзнаки”, Б. Гербест став керівником публічної гімназії у Львові. У “Сотні” згадано такі його праці: 1) *Dialog o najlepszym sposobie przemawiania* (невідомо праця); 2) *Ciceronis vita ex e scriptis et verbis eiusdem descripta* (Життя Цицерона із його творів та промов) (Cracoviae, 1561); 3) *Cicero. Epistolarum libri IV... Studio Benedicti Herbsti... collecta et elaborata...* (Цицерон. Чотири книги листів. Зібрав і опрацював Бенедикт Гербест...) (Cracoviae, 1561); 4) *Orationis Ciceronis Quam ad Quirites... explicatio* (Francfourti, 1560); 5) *O doskonałym okresie* (Є. Старнавський стверджував, що такої праці немає); 6) *Мову* (не була друкована); 7) *Nowa metoda* (теж не друкована); 8) *Periodica disputatio* (Диспут про періоди часу і про те, як писати промови) (Cracoviae, 1562); 9) *Dialog o najlepszym sposobie przemawiania* (невідомо праця); 10) *Cracoviensis scholae apud S. Mariae templum institutio ex qua omnes etiam pedagogi informandis pueris methodam Peter possunt* (Методика у школі при костелі Пресвятої Діви Марії у Кракові, з якої всі вихователі зможуть запозичити методику виховання молоді) (Cracoviae, 1559); 11) *Aequus iudex* (Справедливий суддя) (Cracoviae, 1562); 12) *Computus ex quo certum eius artis usum, Baucis hactenus cognitum magnoque Lahore vix deprehensum qui Ecclesiae tempora ignorare nolit cognoscent*, (Календар, яким безпечно може користуватися кожен, хто хоче знати церковний рік, до цього часу мало знаний і завдяки великій праці тут тепер представлений) (Б. м., 1561); 13) *Orfeusz Suserona* (невідомо праця); 14) *Arithmetica linearis* (Лінійна арифметика) (Б. м., 1561); 15) *Zarys przodii w tablicach ujęty* – як зазначив Є. Старнавський, у іншій праці *Arithmetica* Б. Гербест додав *Kompendium Prosodiae In tabellas distractum*; 16) *Libelli II horarum canonicarum rationarium et Augustini sententiae de Eucharystia explicatio* (Дві книги, що містять лекції канонічних годин і пояснення науки Августина про Євхаристію) (Coloniae, 1567); 17) *Zawstydzienie heretyków pikardyjskich* (невідомо праця); 18) *Nauka prawego chrześcijanina* (Kraków, 1566); 19) *Ceremoniej Krztu św.* (Kraków, 1568); 20) *Książka o różańcu św.* (невідомо праця); 21) *Prodromu, przesianiec albo goniec... naprzeciwno odpowiedzi pana Jakuba Niemojewskiego* (Kraków, 1571); 22) *Wiary Kościoła rzymskiego wywody i greckiego niewolnictwa historia* (Kraków, 1586); 23) *Epitome computi Ecclesiastici cum quibusdam gramaticae rudimentis* (Скорочений церковний календар) – А. Йохер його подавав у своєму переліку творів, однак К. Естрайхер сумнівався в існуванні цієї праці; 24) *Grzegorz Samboritanus: Ekloga qua Archiepiscoporum Leopoliensem Reverendissimo Domino Paulo Tarioni gratulatur hinc autem Poetica studiosus cum alia multa tum Imitationis poeticae kationem cognoscent. Cuius causa eiusdem Eclogae explicationem Benedictus Herbestus adiunxit* (Гжегож із Самбора: Еклога, у якій поздоровляється високодостойний пан Павел Тарло, архієпископ Львівський. Тут пильний читач також дізнається про спосіб наслідування у поезії та про інші речі. З цього приводу Бенедикт Гербест додав пояснення цієї еклоги) (Cracoviae, 1561); 25) *Synoica oratio* (Синодальна промова) (Nissae Silesiorum, 1564); 26) *Modlitwy polsko-lacińskie* (невідомо праця); 27) *Periodicae responsionis libri V* (Про відповідь у періоди часу) (Lipsiae, 1566)⁷.

⁷ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 148–149, 297–299.

Ігнаці Зарембський повідомив, що Б. Гербест народився у Новому Місті біля Добромиля у міщанській родині німецького походження⁸. К. Естрайхер, подаючи 29 позицій його праць, щодо рукопису *Bractwo Bożego Ciała* стверджував, що на ньому є повідомлення: “**Pisano we Lwowie Miesiąca Maia Roku pańskiego 1586**”. Подібно щодо книжки *Wiary Kościoła Rzymskiego wywody, y Greckiego Niewolstwa Historya* (Kraków, 1586) у ній є інформація: “**Pisano we Lwowie miesiąca maia 1586**”. За К. Естрайхером, цю працю у 1586 р. надрукували у Львові, однак йому не було відомо, у якій саме друкарні.

П. Пьотр Скарга

Ш. Старовольський представив його як теолога і повідомив, що П. Скарга, отримавши ступінь бакалавра у Краківській академії, подався до двору львівського архієпископа Пьотра Тарли, де став каноніком і постійним проповідником. Кілька років був рогатинським парохом, потім вступив до ордену єзуїтів і два роки навчався у Римі. Після повернення додому був спочатку придворним проповідником кардинала Радзівілла, а згодом короля Стефана Баторія. Згадано такі його праці: 1) *Pro Sacramentissima Eucaristia* (В обороні найсвятішої Євхаристії) (Vilnae, 1576); 2) *De calvinistarum imposturis* (Про лицемірство кальвіністів) (невідомо праця); 3) *Roczne dzieje kościelne* (Kraków, 1603, 1607); 4) *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok...* (Wilno, 1579); 5) *Kazania na niedziele i święta każdego roku* (Kraków, 1585); 6) *Kazania o siedmi Sakramentach* (Kraków, 1600); 7) *Kazania pogrzebowe* (Kraków, 1610); 8) *Noty o tekstach Pisma Świętego* (Є. Старнавський вважав, що такої праці немає); 9) *Przeciw schizmie greckiej i ruskiej* – як міркував Є. Старнавський, Ш. Старовольський мав на увазі працю *O jedności Kościoła Bożego*; 10) *Synod brzeski* (Kraków, 1609); 11) *O czterech końcach* (Kraków, 1606) – це переклад праці єзуїта Францішка Костера *De quattuor novissimis vitae Humanae* (Cracoviae, 1605); 12) *Żolnierskie nabożeństwo* (Kraków, 1606); 13) *Siedem filarów na których stoi katolicka nauka o Przenajświętszym Sakramencie Ołtarza* (Wilno, 1582); 14) *Bank pobożny* – на думку Є. Старнавського, П. Скарга такої праці не писав, хоча цій проблемі присвячені окремі частини *Bractwa Miłosierdzia* (1588); 15) *Bractwo miłosierdzia* (Kraków, 1588); 16) *O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem* (Wilno, 1577); 17) *Na treny i lament Teofila Orthologa* (Kraków, 1610); 18) *Kazania sejmowe* – за Є. Старнавським, за життя П. Скарги цю працю надрукували не окремо, а як складову частину *Kazań na niedziele i święta*; 19) *Kazanie dziękczynne za zwycięstwa oręża polskiego* (для прикладу Є. Старнавський навів назву однієї з них: *Dziękowanie kościelne za zwycięstwo nad Michałem Multańskim*. Б. м., 1600)⁹. У досить об’ємній біографії Януш Тазбір назвав П. Скаргу релігійним полемістом, агіографом і придворним проповідником Сигізмунда III¹⁰. К. Естрайхер подав 80 позицій творів П. Скарги, виданих ще за життя Ш. Старовольського (серед них були й переклади на інші мови).

Ш. Шимон Шимонович (Сімонідес) (1558–1629)

Ш. Старовольський називав його поетом і писав, що народжений у Львові секретар Яна Замоєського Сімонідес писав на різні теми різними видами віршів. Згадано такі його твори: 1) *Noenia funebris...de morte Jacobi Gorsci* (Жалібна пісня... про смерть

⁸ Zarebski I. Herbest Benedykt (Herbestus Neapolitanus) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław, 1960–1961. – Vol. IX. – S. 434–436.

⁹ *Szymon Starowolski: Setnik pisarzy polskich...* – S. 221–223, 336–337.

¹⁰ Tazbir J. Skarga Piotr // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa; Kraków, 1997. – Vol. XXXVIII. – S. 35–43.

Якуба Гурського) (Cracoviae, 1586); 2) *Na śmierć Sokolowskiego* (*In obitum Stanisław Sokolovi*) – невідомий тепер твір; 3) *Imagines Diaetae Zamoscienae* (Пісня про образи у залі в Замості) (Zamoscii, 1604); 4) *Herkules Proidiceus* (Zamoscii, 1602); 5) *Manes Barbare de Tarnov* (*На смерть Барбари Тарновської*) (Zamoscii, після 1610); 6) *Encomia divi Stanislai* (*Похвала св. Станіслава*) (Cracoviae, 1604); 7) *Flagelium livoris* (сатира на заздрість) (Cracoviae, 1598); 8) *Castus Joseph* (Cracoviae, 1587); 9) *Joel Propheta* (Cracoviae, 1593); 10) *Pentesilea* (Zamoscii, 1618); 11) *Na zwycięstwo Zamoyskiego* (невідомий твір); 12) *Repotia Zamosciana* (*На весілля Замойського*) (Leopoli, 1592); 13) *Na śmierć Zamoyskiego* (невідомий твір); 14) *Na zwycięstwo Tomasza* (латинська ода, виголошена у 1608 р.); 15) *Sielanek polskich XIV* (Zamoscii, 1614) – як зауважив Є. Старнавський, вказана кількість помилкова, бо Ш. Шимонович написав 20 таких творів; 16) *Epigramaty i listy prywatne* (така збірка невідома)¹¹. Єжи Пельц інформував, що Ш. Шимонович був сином львівського райці, потім був нобілітований. Був секретарем Я. Замойського та організатором бібліотеки і друкарні при Замойській академії, а також автором віршів про окремих осіб і на патріотичну тематику. У 1614 р. Ш. Шимонович видав у Замості найвідоміший свій твір *Sielanki*, який отримав позитивні оцінки від польських та чужоземних письменників¹². К. Естрайхер подав 39 позицій його творів.

IV. [Ян] Димітр Соліковський (1539–1603)

Ш. Старовольський представив його як поета, що народився в Серадзу у родині різновірців. Я. Д. Соліковський був спочатку королівським секретарем, пізніше львівський архієпископом; дійшов, за словами Ш. Старовольського, до найвищої гідності серед руських магнатів. Із його праць згадані: 1) *Meditatio seu explicatio* (Cracoviae, 1597) – це екзегеза (критична інтерпретація) *Псалму 67*; 2) *Christianorum fastorum disticha* (Cracoviae, 1604) – це латинські двовірші, укладені згідно з календарем урочистостей у церковному році; 3) *Beris Martini Luteri triumphus contra Thraonicum eiusdem triumphum a quodam lutherano conflictum* (*Справжній тріумф Мартіна Лютера проти його трасонського тріумфу, вигаданого одним лютеранином*) (Cracoviae, 1604) (Трасон – це хвалькуватий солдат із комедії Теренція *Eunichus*; постать, запозичена від Платона); 4) *Prusia regni optimo malimo patri patriae foelicitatem* – це політична брошура, де йшлося про появу Пруссії. Ці твори були написані віршами.

Далі згадано прозові твори: 5) *In funere D. Sigismundi Augusti Poloniae Regis oratio*. (*Промова на похороні Сигізмунда Августа*) (Cracoviae, 1574); 6) *Oratio probi viri as Gallos et Sarmata* (*До французів і сарматів*) – цю працю під іменем “prawego męża” додали до збірника *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum* (Т. 1. Coloniae, 1589. S. 720–731). Ш. Старовольський згадав також недоступні тепер рукописи: 7) *Wykład Ewangeli, Psalmów, listów Apostolskich i Hymnów na uroczystości roku kościelnego* під назвою *Diariusza świętego...*; 8) *Rozmyślania codzienne*; 9) дві книги курляндських законів; 10) *Topografia Inflant...* Окрім того, він додав, що у Вонхоцькому опатстві зберігаються 11) численні приватні листи Я. Д. Соліковського, писані про важливі справи¹³. Едмунд Котарський та Болеслав Кумор називають його політичним письменником¹⁴. К. Естрайхер навів 30 позицій його творів.

¹¹ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 224–225, 338–340.

¹² Pelc J. Szymon Szymonowicz // *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. – Warszawa, 1985. – Т. 2. – S. 441.

¹³ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 57–59, 251–253.

¹⁴ Kotarski E., Kumor B. Solikowski Jan Dymitr // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa; Kraków, 1997. – Vol. XXXVIII. – S. 388.

V. Фабіан Бірковський (1566–1636)

За Ш. Старовольським, він народився у Львові, був добрим промовцем, писав польсько- і латиномовні праці. По-польськи написав: 1) *Kazania na niedziele i święta doroczne* (Kraków, 1620), де вміщені по дві проповіді на кожну неділю і свято; по-латинськи: 2) *Orationes Ecclesiasticae* (Cracoviae, 1632) – церковні проповіді. Інші праці: 3) *Josue za kołedę dany* (Kraków, 1613) (Є. Старнавський зазначив, що це польсько-, а не латиномовний твір); 4) *Lacrymae In funere Annae Jagiellonie* (Сльози на похороні Анни Ягеллонки) (Cracoviae, 1596); 5) *Na pogrzebie Wielebnego ojca ks. Piotra Skargi teologa Soc. Jesu* (Cracoviae, 1612); 6) *Panu Bogu w Trójcy Świętej Jedyńemu podziękowanie na uspokojenie Korony i W. X. L. z Cesarzem tureckim* (Kraków, 1621); 7) *Pochwały św. Jacka*¹⁵. Мирослав Королько писав, що Ф. Бірковський викладав у Краківській академії римську і грецьку літературу, а від 1596 р. був домініканцем. Після смерті П. Скарги став придворним проповідником Сигізмунда III, а потім Владислава IV. Писав у жанрі постилли, видавав полемічні проповіді, найбільше розвинув свій літературний талант у повчальних прозових творах, спеціально підготованих з нагоди певних подій¹⁶. К. Естрайхер подав 27 його праць.

VI. Ян Урсінус

Ш. Старовольський представив його як лікаря, а пізніше професора і підканцлера Замойської академії. Ян Урсінус отримав бакалаврат із філософії у Краківській академії, пізніше був керівником гімназії у рідному місті Львові. Згодом виїхав до Падуї, де вивчав медицину і отримав ступінь доктора. Добре розумівся у природничих і медичних науках, завдяки чому Замойський запросив його до своєї академії. Ш. Старовольський згадав такі його праці: 1) *Prawidła gramatyki* (хоча Є. Старнавський твердив, що ця праця невідома, К. Естрайхер подав сім його видань, серед яких одне було видрукувано у Львові); 2) *Prawidła retoryki* (невідома праця); 3) *Modus epistolandi, editio princeps* (така праця, видана у Нюрнберзі у 1495 р., як зауважив Є. Старнавський, належала іншому авторові, професору Краківської академії із таким само ім'ям); 4) *De osibus humanis tractatus III* (Zamoscii, 1610). Про смерть Яна Урсінуса не маємо жодної інформації у біографічних довідкових виданнях. К. Естрайхер подав 11 позицій його праць.

VII. Шимон Бірковський (1574–1626)

Ш. Старовольський розповів про Ш. Бірковського у біограмі його брата Фабіана: повідомив, що він був доктором медицини і професором Замойської академії, а також написав кілька латино- і грекомовних поем. Далі він навів назви двох праць та одного перекладу з грецької на латинську мову Ш. Бірковського: 1) *Elogia de obitu clarissimi et doctissimi viri Justi* 1613 (у: *Justi Lipski Opera, Lugundi Batavorum*, 1613); 2) *Korczak In Regno Russiae, Caraffa In Regno Neapolitano. Eandem esse utramque familiam nomine stemmate... multis argumentis docentur* (Книга про герб Караффа, який у нас називають Корчак) (Neapoli, 1607); 3) *De collocatione verborum Graecae et Latine S. Bircovius in Academia Zamoscensi profesor recensuit et nunc Primus convertit* (Zamoscii, 1602) – переклад на латинську мову праці Діонісія з Галікарнасу¹⁷. Людвік Зембжуський і Казімеж Лепши подали інформацію, що Ш. Бірковський народився у Львові; після навчання у Краків-

¹⁵ *Szymon Starowolski: Setnik pisarzy polskich...* – S. 226–230, 342–350.

¹⁶ Korolko M. *Birkowski Fabian // Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny.* – Warszawa, 1984. – T. 1. – S. 87.

¹⁷ *Szymon Starowolski: Setnik pisarzy polskich...* – S. 213, 333.

ській академії був у Замойській академії вчителем “ad interiores classes”, потім поїхав до Падуї, де закінчив свої медичні студії¹⁸. К. Естрайхер навів три позиції його творів.

VIII. Томаш Дреснер (1560–1616)

Він був юристом. Народився у Львові, був відомий знанням багатьох мов і розсудливістю у політичних та правових справах. Ш. Старовольський подав такі його праці: 1) *Centuria – Simillum iuris Polonici cum iure Romano centuria una (Співставлення польського права із римським)* (Parisis, 1602); 2) *Institutionum Iris Regni Poloniae libri IV (Реалізація права Польського королівства, чотири книги)* (Zamoscii, 1613); 3) *Processus iudicarius Regni Poloniae (Судовий процес Польського королівства)* (Zamoscii, 1601). Окрім того, Т. Дреснер писав ще й поетичні твори. У довідкових виданнях про нього інформації немає. К. Естрайхер подав шість його праць.

IX. Гжегож із Самбора (1523–1573)

Про нього Ш. Старовольський згадав у біографії львівського архієпископа Яна Димитра Соліковського – Гжегож був його вчителем у Краківській академії. Він також був автором двох праць: 1) *Eklogi* і 2) *Thoresis*. Підтверджуючи цю інформацію, Є. Старнавський додав, що цей польсько-латинський поет був селянського походження і називався Чуй¹⁹. Стефан Заблоцький писав, що Гжегож працював у школах у Черську, Перемишлі та Львові, а потім у Колегії Любраньського у Познані, багато років викладав поезику, а потім теологію у Краківській академії; завдяки поемі *Czensstochowa*, написаній у 1568 р., він започаткував марійну тематику у польській бароковій поезії²⁰.

X. Марцін зі Львова

Ш. Старовольський його описував як музиканта і органіста короля Сигізмунда Августа. Була там і вишукано-похвальна інформація, що львів'яни від природи є найдібнішими до науки та мистецтва. Ш. Старовольський вважав, що у сфері поезії та музики Марцін займає у Сарматії (тобто Польщі) перше місце; і додав, що Марцін уклав 1) *Śpiewy kościelne na cały rok* (за Є. Старнавським, ця праця невідома) та 2) *Kantylene na cześć św. Marcina z Tours*²¹.

XI. Ян Леополіта (старший) (1482–1535)

Ш. Старовольський визначив його як теолога. Він писав, що Ян Леополіта гromив ересі і видав *Wykład historyczny życiodajnej męki Chrystusowej z uczonym przystosowaniem do ofiary Starego i Nowego Testamentu* (Kraków, 1537–1538)²². За інформацією Гелени Фрідберг, він народився у Львові. У Краківській академії Ян Леополіта спочатку закінчив теологічне навчання, а потім і філологічне. Він був проповідником та професором теології, деканом філологічного факультету. Він викладав філософію у дусі Арістотеля, його учнем був Анджей Фрич Моджевський. Наприкінці життя виявив симпатію до гуманістів. За їх посередництвом підтримував контакти із Еразмом Роттердамським²³. К. Естрайхер навів чотири позиції творів Яна Леополіти.

¹⁸ Zembrzuski L., Lepscy K. Birkowski Szymon // *Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1936. – Vol. 2. – S. 105–106.

¹⁹ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 57, 253, примітка 3.

²⁰ Zabłocki S. Grzegorz z Sambora // *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. – T. 1. – S. 334.

²¹ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 152–153, 300, прим. 1, 2.

²² Ibidem. – S. 107, 278.

²³ Friedberg H. Leopoldita Jan starszy // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław, 1972. – Vol. XVII. – S. 73–74.

ХІІ. Ян Леополіта (молодший) (1523–1572)

Ш. Старовольський писав про нього як про переможця єретиків, а особливо як про першого перекладача на польську мову *Святого Письма*. Це заперечує Є. Старнавський, стверджуючи, що він міг бути максимум редактором давнішого перекладу²⁴. Як інформує Лешек Гайдукевич, Ян Леополіта походив із патриціанської родини Нічів, яка осіла у Львові. Він був бакалавром, а пізніше доктором і професором теології у Краківській академії, а також проповідником. Став відомим як видавець та коректор першого у Польщі католицького перекладу Біблії²⁵. К. Естрайхер під час пошуку бібліографічного опису його праць відсилає до гасла “Біблія”²⁶.

ХІІІ. Ян Леополіта (невідомий)

У “Сотні” Ш. Старовольський подав про нього таку інформацію: і третій Ян Леополіта був професором Краківської академії, згодом краківським архіпресвітером, якому також приписують переклад Біблії на польську мову²⁷. Щодо нього не маємо жодної інформації у джерелах і можемо лише здогадуватися, що і він мав би написати якісь праці.

ХІV. Миколай Гелазин (Геласінус) зі Львова (1525–1589)

Про М. Гелазина Ш. Старовольський згадав мимохідь у біографії професора Краківської академії Шимона Маріціуса, коли писав про його працю *De scholis seu Academicis libri duo*. Стверджував тоді, що Ш. Маріціус у цій справі співпрацював із своїм колегою львів'янином Гелазиним, автором праці *O ustroju Akademii Krakowskiej (De ordinibus In philosophorum scholis ad ordines Academiae Cracoviensis In Baccalau-reorum renunciatione)*. Вона знаходиться у збірці *Orationes II (Cracoviae, 1553)*²⁸. У довідкових виданнях ми не знайдемо його біографії; К. Естрайхер відзначив лише одну працю М. Гелазина у двох частинах.

ХV. Станіслав Кжиштанович (1577–1616)

Ш. Старовольський назвав його правником і писав, що він був синдиком Львова, який у молодості навчався у різних академіях. Повідомив також, що С. Кжиштанович був учнем Ліпсіуса, а пізніше автором полемічної праці проти переслідування католиків у Англії: *Examen catholicum edicti Anglicani quo quod contra Catholicos est latum auctoritate Parlamenti Angliae* (Parias, 1607) (“Розгляд із католицької точки зору англійського едикту, виданого англійським парламентом проти католиків”). Цю працю схвалили багато публіцистів і вчених, серед яких були навіть професори Сорбони²⁹. Станіслав Гжибовський подав роки життя і повідомив, що С. Кжиштанович навчався у Краківській академії, Інгольштадті, ступінь доктора обох прав отримав у Вюрцбургу. Пізніше навчався у Фрайбургу під керівництвом Ліпсіуса. Під час перебування в Оксфорді був свідком переслідувань католиків у Англії і тому, приїхавши до Парижу, видав згадану вище працю³⁰. К. Естрайхер подав вісім позицій праць С. Кжиштановича.

²⁴ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 107–108.

²⁵ Hajdukiewicz L. Leopolda (Kasprowicz, Nicz, Nicius) Jan // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław, 1972. – Vol. XVII. – S. 74–77, 278, прим. 4.

²⁶ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 107–108, 278–279.

²⁷ Ibidem. – S. 108.

²⁸ Ibidem. – S. 119, 284.

²⁹ Ibidem. – S. 195–196.

³⁰ Grzybowski S. Stanisław Krzyszczanowicz // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław, 1970. – Vol. XV. – S. 566–567.

XVI. Ян Сокул

Про нього принагідно писав Ш. Старовольський у біограмі С. Кжиштановича як про земляка львівського правника. Зауважив, що Я. Сокул був відомим поетом і перебував у Краківській академії, а також представив його як автора написаного латинською та польською мовами Момуса (*Momus Facetus sive quorundum Memorabilia antiqui temporis exemplorum iocosus repraesentator*, Cracoviae, 1603). Окрім того, подав дату його смерті – 1608 р.³¹ У довідкових біографічних та бібліографічних виданнях немає згадок про Я. Сокула.

XVII. Еразм Сикст

Розповідаючи про медичні праці Себастьяна Петриція, Ш. Старовольський мимохідь згадав прізвище львів'янина Еразма Сикста, автора праці *O ciepliacach we Skle* (місцевості під Львовом) у трьох книгах. Є. Старнавський у примітці до “Сотні” подав місце і рік цієї праці (Замостя, 1617), а також дату смерті автора – 1635 р. Від Є. Старнавського також довідуємося, що Е. Сикст був доктором медицини і філософії, радним міста Львова, а також професором Замойської академії³². У біографічних та бібліографічних виданнях про нього немає інформації.

XVIII. Якуб Скробішевський

На маргінесі біограми Миколая Добросельського Ш. Старовольський інформував, що із його школи вийшов доктор обох прав, львівський канонік і проповідник Я. Скробішевський. Про його творчість повідомив узагальнено, що відомі численні *towny i listy* Я. Скробішевського, написані латинською та грецькою мовами. Як зазначив Є. Старнавський, відомою є його промова *do Jana Zamoyskiego po zwyciestwie inflanckim* (Kraków, 1603). Я. Скробішевський також писав латиномовні вірші, де у латинських назвах часто траплялися грецькі слова; твердження про його вірші грецькою мовою, найімовірніше, помилкові³³. Кшиштоф Стопка повідомив, що Я. Скробішевський був юристом та істориком, професором Краківської академії. Отримавши магістерський ступінь із вільних мистецтв у Краківській академії у 1593 р., викладав у ній, потім вивчав право. У 1607 р. під час подорожі до Італії отримав звання доктора обох прав в університеті Салієнца. Помер у 1635 р.³⁴ К. Естрайхер подав 10 позицій його праць.

XIX. Ян із Тжцяни (Арудіненсіс)

Це прізвище навів Ш. Старовольський у біографії начальника угорської бурси при Краківській академії Яна Гонтеруса. Повідомив, зокрема, що Гонтерус був учнем великого доктора Яна із Тжцяни, львівського каноніка і проповідника, який написав книгу *O Przenajświętszym Sakramencie Eucharystii*. Є. Старнавський, щоправда, зазначив, що така праця невідома, але одночасно додав, що Ян із Тжцяни був автором іншої праці під назвою *De natura et dignitate hominis* (Cracoviae, 1551 та Cracoviae, 1554)³⁵. Ришард Полак подав дату його смерті – 1567 р. і додав, що Ян із Тжцяни був філологом і теологом. Як професор Краківської академії викладав головню Арістотеля та античних авторів (Цицерона і Светонія), боровся з епікуреїзмом, який поши-

³¹ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 196.

³² Ibidem. – S. 198, 323, прим. 11.

³³ Ibidem. – S. 215, 334, прим. 3.

³⁴ Stopka K. Skrobiszewski Jakub // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa; Kraków, 1997. – Vol. XXXVIII. – S. 388.

³⁵ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 123, 286.

рювався серед гуманістів. У 1556 р. залишив академію і зайняв посаду львівського каноніка. Приблизно тоді ж написав невеличкий твір у формі розмови між русином, поляком, німцем та латинником: *De religijne sacrosancta, de ecclesia Ac ceremonis eius dialogus* (Colonie, 1563). К. Естрайхер подав чотири позиції його творів.

XX. Ян Єлень із Тухолі (Цереус Йоаннес Тухоленсіс) (1500–1557)

У життєписі Марцина зі Львова Ш. Старовольський повідомив, що Марцин учився, зокрема, із праць Яна Єленя з Тухолі, відомого музиканта і поета, який п'ять років був у Львові керівником гімназії. Я. Єлень залишив *Zbiór praw cywilnych prawa magdeburgskiego* у семи добре опрацьованих книгах. За твердженням Є. Старнавського, він був також автором праці *Farrago actionum civilium Iris Magdeburgensis* (Cracoviae, 1540).

XXI. Ян Гербест (1540–1601)

Це прізвище подав Ш. Старовольський на маргінесі біограми Бенедикта Гербеста, представляючи Яна як його брата. Він писав, що Я. Гербест виконував обов'язки каноніка і проповідника у львівському катедральному соборі, однак нічого не повідомив про його літературну діяльність³⁶. Ігнаці Зарембський зазначив, що після закінчення Краківської академії Я. Гербест був професором риторики у колеґіумі Любраньського³⁷. К. Естрайхер у своїй бібліографії навів три позиції його праць.

XXII. Єжи зі Львова

Пишучи про визначного єзуїта-теолога Станіслава Гродзіцького, вихованця професора Краківської академії Якуба Гурського, Ш. Старовольський зазначив, що перших успіхів у вивченні вільних мистецтв він досяг у 1561 р. разом із Єжи зі Львова³⁸. Є. Старнавський у примітці до його біограми стверджував, що ця особа добре невідома і припустив, що, можливо, йшлося про Яна Леополіту (1547–1608)³⁹.

У “Сотні” знаходиться також тринадцять осіб із Руської землі, пов'язаних із книжкою:

I. Станіслав Ожеховський (1513–1566)

Ш. Старовольський наголосив, що С. Ожеховський писав багато про державні справи і подав такі його праці: 1) *Quincunx* – латинською і польською мовами (за Є. Старнавським – лише польською) (б. м., 1564); 2) *Apologia Quincunxa* (ця праця залишилася у рукописі); 3) *Fidei catholicae confessio* (Cracoviae, 1561), перекладена також польською мовою: *Wyznanie wiary* (Kraków, 1562); 4) *Chimera, sive de Stancami funesta Regno Poloniae secta* (Cracoviae, 1562). Ш. Старовольський повідомив, що цей твір присвячено Тридентському собору; 5) *Mediator sive de Ecclesia Christiana*; 6) *Fricius sive de maiestate Sedes Apostolicae* (Cracoviae, 1562); 7) *Dialogi* латинською і польською мовами (Є. Старнавський звернув увагу передовсім на *Dialog albo rozmowa okolo egzekucje Korony polskiej* (б. м., 1563) та *Fidelis subditus* (б. м., 1543); 8) *Mowy o zapiskach kościelnych* (невідома); 9) *Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego* (рукопис); 10) *Annales* (Dobromili, 1611) – у тексті є опис подій за часів польських королів Сигізмунда Старого і його сина Сигізмунда Августа; 11) *Panegiricus nuptarium Sigismundi Augusti Poloniae Regis* (Cracoviae, 1553) – панегірик на шлюб короля Польщі Сигізмунда

³⁶ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 146.

³⁷ Zarębski I. Herbest Jan // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław, 1960–1961. – Vol. IX. – S. 436.

³⁸ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 184.

³⁹ Ibidem. – S. 315, прим. 1.

Августа; 12) *Panegiricus nuptiarum Joannis Christophori Tarnovii, comitis* (Cracoviae, 1558) – панегірик на шлюб гетьмана Я. Тарновського; 13) *Pro dignitate sacerdotali oratio* (Промова на захист гідності духовного стану) (Cracoviae, 1563) у збірці *Leges et Statuta Regni Poloniae ab Jacobo Prilusio digesta oratio* (у *leges* Якуба Пжилуського, б. м., 1553); Є. Старнавський цю працю називає *O znakomitych prawach*; 14) *Pro exquiiis Sigismundi Jagielonis, Poloniae Regis* (Cracoviae, 1548) – жалобна промова по смерті короля Сигізмунда Старого; 15) *De bello adversus Turcas suscipiendo... fratris* (Romae, 1594); 16) *Oratio contra coelibatorum Romanum* (1547) – наклад знищено; 17) *Epistola de celibatu* (б. м., 1549); 18) *De lege coelibatus...oratio* (Basileae, 1559); 19) *Pro Ecclesia Christi...* (На захист Церкви проти Мартіна Лютера) (Cracoviae 1546); 20) *O wychowaniu władcy* (невідома); 21) *Apokalipsis* (автором цієї праці був, як зауважив Є. Старнавський, Соліковський, а не С. Ожеховський); 22) *Policja Królestwa Polskiego* – рукопис, який видав пізніше Дзялинський⁴⁰.

Юліуш Новак-Длужневський інформує, що С. Ожеховський, публіцист і релігійний полеміст, історик і оратор, жив у 1513–1566 рр. Навчався у Краківській академії, Відні, Віттенбергу та Ляйпцігу, а під час перерв у тому навчанні – у Падуї, Болоньї, Венеції і Римі. Повернувшись на батьківщину, прийняв сан священника. Як підготований в Італії оратор, поринув у вир політичного життя. У *Turcykach* закликав монарха до хрестового походу проти турків. Спочатку був пов'язаний із езекуційним рухом, однак уже у творах *Quincunx* і *Policja Królestwa Polskiego* виступив проти відібрання заставлених або розданих королівських маєтків. Від 1560 р. затято поборював погляди Анджєя Фрича⁴¹. К. Естрайхер подав 67 позицій творів С. Ожеховського.

П. Щенни (Фелікс) Гербурт (1567–1616)

Він був, за Ш. Старовольським, сином Яна і чоловіком, вправним у різних галузях знання, але нещасливим через участь у внутрішніх заворушеннях (рокош Зебжидовського). Як супротивник короля потрапив до неволі, але потім його звільнили з огляду на славу його роду та розум, якими Щ. Гербурт вирізнявся серед руських князів.

Ш. Старовольський також повідомив, що Щ. Гербурт віднайшов давню “Хроніку” В. Кадлубека, до якої додав цінні зауваги та сентенції (її видано 1612 р. у Добромилі під назвою *Historia Polonica*). Окрім того, після смерті С. Ожеховського опублікував *Annales* (Літопис про панування Сигізмунда I і його сина Сигізмунда Августа) (Dobromili, 1611) та *Vita Petri Kmithae* (*Життя Пьотра Кміти, воєводи краківського*). Як міркує Є. Старнавський, автором цього твору був, ймовірно, Станіслав Гурський. Далі Ш. Старовольський повідомив про видання *Historia Polonica jo. Długossi seu Longini, canonici Cracoviensis, In tres tomos digesta* (Dobromili, 1615), якого вийшов у світ лише один том.

Щ. Гербурт написав також *Ars Dobromilia, seu Poloniae iuventutis institutio* (польською мовою, назва походить від його замку в Добромилі) – ця праця невідома. Щоправда, у К. Естрайхера можна знайти під прізвищем Яна Гербурта, сина Фелікса два видання із подібною назвою: *Artes Dobromilenses. Nauka Dobromilska*; перше з них вийшло у Добромилі 1612 р., друге – без дати видання.

Ш. Старовольський згадав ще й інші праці Щ. Гербурта. *Herkules słowiańsk.* (Dobromil, 1612) – цей твір видано під іменем Каспера Мясковського. Як стверджує

⁴⁰ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 155–158.

⁴¹ Nowak-Dłużniewski J. Orzechowski Stanisław // *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny.* – Т. 2. – S. 112–113.

Є. Старнавський, Щ. Гербурт, очевидно, був автором наступного (після “Геркулеса”) твору у тому кодексі: *Tenże z fortuną i cnotą*. Наступний твір – *Trzy wykłady krasomówcze* – невідомий сучасним дослідникам. Окрім того, Ш. Старовольський згадав ще й збірку трактатів, автором яких мав бути Щ. Гербурт (ймовірно *Refutatio orationis qua aemulus studiorum aulam...*), та додав, що він написав ще *Satyre ruską* (невідомий твір) та інші польськомовні вірші, які так і не були опубліковані⁴².

Станіслав Цинарський у біограмі Щ. Гербурта повідомив, що той навчався у Краківській академії, у 1583 р. виїхав до Інгольштадту, де вчився під керівництвом відомого філолога Роберта Турнера. Згодом виїхав на подальші студії до Парижа чи Лейдена. Повернувшись на батьківщину, спочатку підтримав канцлера Замойського, якого потім залишив, перейшовши до єзуїтів, що прагнули відкрити у Львові академію, аби протиставити її Замойській академії. Як заколотника Щ. Гербурта засудили до страти, але потім помилували; після цього він залишив політику і зайнявся літературою⁴³.

Ш. Юзеф Верещинський

Це прізвище з’являється в біограмі Анджея Бялобжеського – згадуючи працю його вчителя Костанеуса *Napominania Kościołów sarmackich do zachowania dawnej wiary praojców*, Ш. Старовольський зазначив, що у подібному дусі писав Ю. Верещинський. Він також подав такі його твори: польською 1) *Ekscytarz ... do podniesienia wojny świętej przeciwko Turkom i Tatarom...* (Kraków, 1592); латинською мовою 2) *O wzgardzie śmierci* (Є. Старнавський стверджує, що це польськомовна праця); 3) *Wizerunek na kształt kazania uczyniony o wzgardzie śmierci i świata tego nędznego...* (Kraków, 1585); 4) *O czyszczeniu* (Є. Старнавський припускає, що йдеться про польськомовну працю); 5) *Gościniec pewny; niepomiernym wydmiękłom światu tego do obaczenia a zbytów swych pohamowania* (Kraków, 1585); 6) *O nawróceniu grzeszników* – за Є. Старнавським, йдеться, ймовірно, про твір *Instrukcja albo nauka o spowiedzi* (Kraków, 1585); 7) *O granicach Sarmacji i pograniczu Scytów* – тут Є. Старнавський приходить до висновку, що це може бути твір *Droga pewna do przedszego i snadniejszego osadzenia w ruskich krainach pustyń Królestwa Polskiego...* (Kraków, 1590), хоча Ш. Старовольський цю саму назву подає як наступну, восьму у переліку, працю. Далі він помістив коротку біографію Ю. Верещинського⁴⁴, який, до речі, був католицьким київським єпископом у 1592–1598 рр.

Видавець творів Ю. Верещинського Казімеж Юзеф Туровський (жив у ХІХ ст.) писав, що предки батьків Ю. Верещинського з боку і батька, і матері походили зі старої руської православної шляхти. Брати матері батька майбутнього київського єпископа були духовними особами двох віровизнань: Іван був православним холмським єпископом, а Григорій (Гжегож) – римо-католицьким священиком. Обидва вони боролися за вплив на виховання племінника; переміг католицький священик, тому батько Ю. Верещинського став католиком. К. Ю. Туровський навів 16 позицій творів, які видав Ю. Верещинський⁴⁵.

⁴² Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 100–101, 273–275.

⁴³ Cynarski S. Herbut Jan Szczęsy // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław, 1960–1961. – Vol. IX. – S. 443–445.

⁴⁴ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 72–73, 258.

⁴⁵ Wiadomości o życiu i pismach ks. Józefa Wereszczyńskiego // *Pisma polityczne ks. Józefa Wereszczyńskiego, biskupa kijowskiego, opata benedyktyńskiego w Sieciechowie*. Wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego. – Kraków, 1858. – S. I–XVI.

IV. Бартломей з Перемишля

Про нього Ш. Старовольський коротко згадує у біограмах Шимона Маріціуса і Северина Любомельчика. У першому випадку він зауважив, що Бартломей був учнем Маріціуса, був також монахом-домініканцем і проповідником у краківському кафедральному соборі, який написав 1) *Postylla albo kazania o Najświętszej Pannie*⁴⁶. У біограмі С. Любомельчика Ш. Старовольський додав, що Бартломей написав латинською мовою 2) промови на євангелічну тематику (невідомі) та 3) також тепер невідому книжечку *O bractwie różańcowym*⁴⁷. Про нього немає інформації у бібліографічних виданнях та енциклопедіях.

V. Северин із Любомля (Любомельчик) (1532–1613)

Ш. Старовольський називає його русином єврейського походження. Приймавши християнство, він став домініканцем. Брав участь як прокурор у канонізаційному процесі св. Яцка; завдяки ньому видано опис латинською мовою цього процесу. Є. Старнавський подав назву цього видання: 1) *O żywocie, cudach i postępku kanonizacji Bł. Jacinka czworo ksiąg* (Kraków, 1595). Інші праці Северина Любомельчика: 2) *Tablica do summy św. Tomasza* (невідомі); 3) *Teatrum seu potius officina concionatorum praedicatoribus et theologis In scientia speculativa S. Thomas...* (Venetiis, 1597); 4) *Wieża Babel w której znalazł spis wszystkich herezjarchów wyłożony z przedziwnym talentem i pochwałą godnej starannością* (невідомі). Він мав також описати у 12 томах всі питання Святого Письма, однак не встиг, залишивши сім написаних, але не відредагованих томів. За його життя вийшов у світ лише перший том під назвою *Monotessaron Evangelicorum seu Catena aurea ex IV Evangelis...* connexa (Cracoviae, 1606–1607). Як інформус Є. Старнавський, подальші томи заборонив друкувати генерал домініканців з огляду на полеміку, яка там точилася з єзуїтами⁴⁸.

Роберт Свентоховський повідомив, що після переходу із юдаїзму у католицьке християнство той вступив до домініканського ордену і став проповідником, теологом і контрреформаційним письменником. У 1584 р. він опирався прибуттю єзуїтів до Кракова, а будучи пріором свого ордену в Познані, виступив проти заснування єзуїтської школи у цьому місті⁴⁹.

VI. Войцех зі Щебрешина (Базеуш, Бассеус, Басаі)

Ш. Старовольський представив його як найкращого поета та історика серед своїх сучасників і перерахував такі його праці: 1) *De vera Christi Ecclesia ritu Ac ceremonii eiusdem usitatis... carmen* (*Пісня про правдиву Христову Церкву і обряди та церемонії, які у ній відбуваються*) (б. м., 1561); 2) *Wyprawa niewinnego człowieka, gdy go niesprawiedliwie w czym kto obwinia albo tu czci uwłacza* (Kraków, 1566); 3) *Epitome Xenodochii... sive capita quaedam ex Xenodochio seu libro de officio erga hospites perigrinos, pauperes, variasque miserabiles personas, propter reformandum hospitalia edita* (*Книга притулку... або кілька розділів про обов'язок гостинності щодо подорожніх, убогих і різних нещасливців, видана з метою реформування шпиталів*) (Cracoviae, 1570); 4) *Podwójna gramatyka egzegetyczna i metodyczna – ймовірно, йдеться про працю *Observationum grammaticarum libri V.** (Cracoviae, 1567).

⁴⁶ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 110.

⁴⁷ Ibidem. – S. 201, 325.

⁴⁸ Ibidem. – S. 200–201, 324–325.

⁴⁹ Świętochowski R. Lubomelczyk Seweryn z Lubomla // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław, 1973. – Vol. XVIII. – S. 69–70.

Войцех Даніельський повідомив, що Войцех, родом зі Щебрешина, помер після 1570 р. У 1554 р. він вступив до Краківської академії, де від 1562 р. викладав граматику як магістер атріум. У 1564 р. залишив академію, прийняв священницькі свячення і вступив до ордену регулярних каноніків св. Духа. Згодом став препозитом у Сандомирі, а потім – адміністратором конгрегації у Польщі⁵⁰. К. Естрайхер подав шість позицій його праць.

VII. Ян Гербурт (1524–1563)

За Ш. Старовольським Я. Гербурт навчався у французьких та німецьких університетах, був королівським секретарем, а пізніше – перемиським старостою і сяноцьким каштеляном. Згадано такі праці: 1) *Chronica sive Historiae Poloniae compendiosa descriptio* (Basileae, 1571); 2) *Statuta Regni Poloniae ad ordinem alphabeti digesta* (Cracoviae, 1563) та 3) промову на похороні брата Валенти, яка тепер невідома⁵¹. Як повідомив Р. Желевський, Я. Гербурт був істориком та юристом. Він зауважив також, що *Chronica...* була переробленим варіантом праці Кромера⁵².

VIII. Марцін Бялобжеський (бл. 1530–1596)

Ш. Старовольський зазначив, що він походив із Сандомирського воєводства, був кам'янецьким єпископом і противником “схизми” русинів і греків. Його праці: 1) *Orthodoxa confesio de uno Deo, quem Christiani Catholici credunt, odorant et invocant* (Cracoviae, 1577; Colonie, 1599); 2) *Katechizm albo wizerunek prawej wiary chrześcijańskiej* (Kraków, 1567); 3) *Postilia orthodoxa, to jest wykład świętych Ewangelii niedzielnych* (Kraków, 1581)⁵³. Мечислав Бжозовський у біографії М. Бялобжеського зауважив, що він був добре освіченим гуманістом, знав грецьку мову і був під впливом Еразма Роттердамського; особливо виділяється його двотомна праця *Postylla orthodoxa, to jest wykład świętych ewangelii niedzielnych i świąt uroczystych na cały rok* (Kraków, 1581)⁵⁴. К. Естрайхер подав 10 позицій праць М. Бялобжеського.

IX. Шимон із Галича

Ш. Старовольський у біографії правника, теолога і медика Андреаса Шьона згадав прізвище Шимона із Галича і подав такі його праці: 1) *Notae In oratorem Ciceronis* – невідома; 2) кілька інших вчених промов. Є. Старнавський звернув увагу, що серед них є: а) *Collyrium seu oratio de poenitentia* (б. м., 1625), б) промова із привітаннями краківському єпископу Марціну Шишковському (Cracoviae, 1617), в) *Oratio et eloquentiae profesoze recenti* (Cracovia, 1617) та інші. Ш. Старовольський зазначив, що, як і у випадку А. Шьона, кілька праць Шимона чекають на видання⁵⁵.

X. Ян Лятос (1539–1608)

Ш. Старовольський називає його філософом, математиком і чудовим медиком, який боровся своїм пером проти нового календаря, який виправив німецький єзуїт Склюссель (Клавіус) і запровадив Григорій XIII. Я. Лятос як астроном не мав собі в Польщі рівних. Він виступив із критикою календаря проти Краківської академії, яку

⁵⁰ Danielski W. Bazeusz, Beseus, Bassaeus, Basai, Wojciech // *Encyklopedia katolicka* / pod red. F. Gryglewicza. – Lublin, 1985. – Т. 2. – S. 126–127.

⁵¹ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 98–99, 272–273.

⁵² Żelewski R. Herbert Jan // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław, 1960–1961. – Vol. IX. – S. 440–442.

⁵³ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 72–73, 258–259.

⁵⁴ Brzozowski M. Białobrzski Marcin // *Encyklopedia katolicka*. – Т. 2. – S. 365–366.

⁵⁵ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 205, 226–227.

перед тим залишив, відбувши до двору київського воєводи Костянтина Острозького, і написав працю *Nowa Poprawa kalendarza*. Її пізніше критикував Щенснi Жебровський у працях *Próba Minucji Latosowych* (Kraków, 1598) і *Probacja próby na minucje Latosowe* (Kraków, 1598)⁵⁶.

Лешек Гайдукевич писав, що Я. Лятос як професор Краківської академії викладав на факультеті Атріум астрономію і астрологію. Залишивши Краків, виїхав до Падуї, де у 1577 р. отримав ступінь доктора медицини. Після нострифікації диплому став професором Краківської академії. Критикуючи новий календар, Я. Лятос апелював до папи і кардиналів. Після їх суворої критики почав шукати підтримки при дворі Костянтина Острозького, а у 1596 р. переїхав на Волинь і був там шанований як “презацний математик, філософ і астролог”⁵⁷. К. Естрайхер подав 11 позицій праць Я. Лятоса.

XI. Каміл із Самбора (Самборчик) (бл. 1574–1605)

У життєписі домініканця Бернарда Паксиля Ш. Старовольський писав, що брат із того ордену Каміл із Самбора залишив дуже вчений коментар до св. Томи та Арістотеля (*Commentarius in D. Thomas et Aristotelem doctissimos*). Покликаючись на твір Бзовського *Prophago...*, він стверджував, що ця праця була в рукописі⁵⁸. Автор біограми Каміла Едвард Озоровський інформує, що він був теологом домініканського ордену, до якого вступив 1587 р. у Кракові. Після свячень вивчав теологію у Болоньї, де отримав ступінь лектора, а потім бакалавра і доктора. Згодом викладав теологію в “*Studium generale*” у Кракові. Ш. Старовольський подав дві його праці: *Commentarium In Divum Thomam et Aristotelem doctissimos* (тепер рукопис втрачено) та *Assertationes ex morali et speculativa theologia desumptae* (Cracoviae, 1587). К. Естрайхер нічого не повідомив про творчість Каміла із Самбора.

XII. Валенти Гербурт (1524–1572)

Ш. Старовольський згадав про нього мимохідь у біограмі Яна, пишучи, що Валенти був його братом і перемиським єпископом⁵⁹. Як інформує Тадеуш Сліва, він навчався у Падуї. У 1547 р. його обрали перемиським єпископом, а в 1561 р. – делегатом на Тридентський собор. Відомо, що там В. Гербурт виголосив промову. Після повернення співпрацював із Гозієм та нунцієм Г. Ф. Коммендоні щодо втілення у життя постанов собору. Довів до кінця справу із анулюванням статуту капітулу, аби не вводити до нього представників нижчих соціальних верств; окрім того, взяв участь у появі єзуїтів у Перемишлі⁶⁰. Боровся із лютеранством. К. Естрайхер назвав лише одну його працю.

XIII. Якуб із Ясла

У біограмі Миколая з Блоня Ш. Старовольський згадав про другого Миколая Полонуса і додав, що його вчителем був доктор Краківської академії та її професор Якуб із Ясла. Є. Старнавський зазначив, що про нього не відомо нічого⁶¹.

⁵⁶ Ibidem. – S. 167–168.

⁵⁷ Hajdukiewicz L. Latos (Latosz) Jan de // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław, 1971. – Vol. XVI. – S. 569–572.

⁵⁸ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 186.

⁵⁹ Ibidem. – S. 98.

⁶⁰ Śliwa T. Herburt Walenty // *Encyklopedia katolicka* / pod red. J. Walkusza. – Lublin, 1993. – T. VI. – S. 744.

⁶¹ Szymon Starowolski: *Setnik pisarzy polskich...* – S. 130, 290.

Отже, наведене вище дослідження показує, що особи, безпосередньо пов’язані зі Львовом (їх було 22), були авторами 59 бібліографічних позицій, хоча 12 із них – це праці, сьогодні невідомі, а тому і сумнівні. Так само діячі із Руського воєводства, не пов’язані безпосередньо зі Львовом, були авторами 59 бібліографічних позицій, з яких 11 позицій – сумнівні. Підсумувавши доробок обох цих груп, встановимо, що 35 осіб були авторами 118 бібліографічних позицій, 95 із яких не викликають сумнівів. Якщо визнати Ш. Старовольського русином (*gente Ruthenus natione Polonus*), то можна до 59 бібліографічних позицій мешканців Руського воєводства додати ще понад 80 його позицій – у такому випадку світ львівської книжки можна оцінити приблизно у 200 позицій.

Місцем створення чотирьох книжок був сам Львів. Дві з них Бенедикта Гербеста вміщують інформацію, що були написані у Львові, а на одній авторів Шимоновича і Урсінуса є видрукуване місце видання – Leopoli.

Переклад з польської Олександра СЕДЛЯРА

L’VIV WORLD OF BOOKS IN “A HUNDRED POLISH WRITERS” BY SZYMON STAROWOLSKI

Antoni KRAWCZYK

*Institute of Library Studies and Scientific Information of
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin
4, Maria Curie-Skłodowska Sq., Lublin, 20-031, Poland, tel. (081) 537-27-18*

Having studied “A hundred Polish Writers” (1625, 1627) by the Polish bibliographer of the 17th century Szymon Starowolski, the author provides the list of writers who were associated with Ruthenian voivodeship. Short biographical data and the lists of works by these authors with the necessary comments have also been provided.

Key words: S. Starowolski, literature of Rzeczpospolita, Polish bibliography, L’viv, Ruthenian voivodeship.

ЛЬВОВСКИЙ МИР КНИГИ В “СОТНЕ ПОЛЬСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ” ШИМОНА СТАРОВОЛЬСКОГО

Антони КРАВЧИК

*Университет Марии Кюри-Скłodовской в Люблине,
Институт библиотековедения и научной информации,
пл. Марии Кюри-Скłodовской, 4, г. Люблин, 20-031, Польша, тел. (081) 537-27-18*

Автор, изучив труд польского библиографа XVII в. Шимона Старовольского “Сотня польских писателей” (1625, 1627), предложил перечень литераторов, которые были связаны со Львовом или Русским (Русским) воеводством. Приведены также краткие биографические данные и списки работ этих людей вместе с необходимыми комментариями.

Ключевые слова: Ш. Старовольский, литература Речи Посполитой, польская библиография, Львов, Русское (Русское) воеводство.

Стаття надійшла до редколегії 16. 10. 2008

Прийнята до друку 30. 04. 2010

УДК 061.22.055.2(477.83-25):655.56“1848/1870”

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ВИДАНЬ ТОВАРИСТВА “ГАЛИЦЬКО-РУСЬКА МАТИЦЯ” (1848–1870 рр.)

Олександр СЕДЛЯР

*Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Драгоманова, 5, м. Львів, 79601, Україна, тел. (032) 239-43-59,
ел. пошта: sedlyar@ Rambler.ru*

У статті досліджено організацію і основні результати розповсюдження видань “Галицько-руської матиці” у 1848–1870 рр. Проаналізовано участь у цьому процесі книгарень (передовсім книгарні Ставропігійського Інституту) та окремих (непрофесійних) розповсюджувачів, майже всі з яких були греко-католицькими священиками. Встановлено, які з видань товариства найчастіше купували і якою в структурі прибутків товариства була частка від проданих книг.

Ключові слова: товариство “Галицько-руська матиця”, книготоргівля, книгарня, Ставропігійський Інститут.

Революція 1848 р. в Австрійській імперії створила небачені раніше можливості національно-культурного розвитку галицьких русинів (українців). З’явилася чудова нагода організуватися, створити низку необхідних громадських інституцій, посилити український чинник в освітній сфері, пожвавити літературне життя і, нарешті, сформулювати і подати на найвищому рівні свої національні вимоги, заявити про себе як про окремих народ.

Для галицьких українців одним із найважливіших тоді було питання просвіти. У це поняття включали і розвиток популярної літератури, і пропагування нових методів ведення господарства та відмову від вживання алкоголю, однак найчастіше акцентували увагу на народній освіті (особливо початковій). У 1848 р. розпочалося і десь до 1851–1852 рр. тривало досить швидко збільшення кількості парафіяльних і тривіальних шкіл, які, звичайно, потребували відповідної літератури. Аби вирішити цю проблему, а також щоб уможливити вихід у світ необхідної науково-популярної (передовсім на історичну тематику), господарської, а у перспективі й наукової літератури, галицькі українці заснували 9 червня 1848 р. товариство “Галицько-руська матиця”. Цю організацію створили за зразком “Матиць” інших слов’янських народів; вона мала друкувати і якнайдешевше продавати книжки “кь оутверженію вѣры и обычаюности, кь розширенію вѣдомостей, кь розвитію краснорѣчія, краснописанія, техники (ремесла), господарства и педагогії или доброго вихованя”¹.

Мета цієї статті – охарактеризувати та проаналізувати розповсюдження видань “Галицько-руської матиці” у Галичині до кінця 60-х років XIX ст., тобто протягом перших приблизно 20 років діяльності товариства.

Кількість наукових публікацій, де розглянуто різні аспекти діяльності “Галицько-руської матиці”, на цей час досить незначна. Однак навіть більшість авторів цих

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІУ), ф. 148, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

праць², досліджуючи організацію, видавничу діяльність та самі видання товариства, майже зовсім не згадували про їх розповсюдження. Винятком є лише відповідний розділ із монографії Олексія Сухого, де коротко охарактеризовано продаж книжок “Галицько-руської матиці” у 50–60-х роках XIX ст. та проблеми, які його супроводжували, а також невелика наша стаття про розповсюдження видань “Матиці” у Сколівському деканаті в 50-х роках XIX ст.³

Джерельну базу дослідження можна вважати достатньою, хоча, звісно, не вся необхідна статистична інформація збереглася. Архів товариства “Галицько-руська матиця” зберігається тепер окремим фондом (ф. 148) у Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ). Серед інших документів там є й звіти книгарень та окремих осіб про продаж видань “Матиці”. Найвичерпнішою є інформація, яка надходила від книгарні Ставропігійського Інституту (хоча й вона не завжди повна); що ж до інших книгарень і особливо приватних розповсюджувачів, то збереглися далеко не всі звіти. Це дещо ускладнює підведення підсумків дослідження, хоча збережені документи дозволяють досить точно встановити організацію та основні кількісні параметри розповсюдження видань товариства. Окрім звітів продавців використано також опубліковані (у пресі та періодичних виданнях самої “Матиці”) та неопубліковані протоколи засідань загальних зборів та віділу товариства, а також окремі кореспонденції у пресі, де йдеться про продаж книжок “Галицько-руської матиці”.

Відразу зазначимо, що організація розповсюдження видань товариства у 50-ті та 60-ті роки XIX ст. дещо відрізнялася. Це знайшло своє відображення і у збережених джерелах: щодо 50-х рр. інформації більше (передовсім за рахунок набагато більшої порівняно із наступними роками кількості звітів від приватних розповсюджувачів), натомість серед матеріалів 60-х років XIX ст. домінують звіти Ставропігійського Інституту і порівняно мало відповідних документів від інших продавців. Окрім того, у ф. 148 ЦДІАЛ збереглися рукописні річні звіти товариства до 1860 р. включно (повніші за ті, які друкувалися) – там є більш-менш повна статистика по кожному окремому продавцю; щодо наступного десятиліття такої інформації немає*. Саме тому ми у цій статті аналізуватимемо розповсюдження видань “Галицько-руської матиці” теж передовсім відповідно до цих двох етапів.

Якщо не рахувати публікацій статуту та невеличкої брошури “Повѣсти библейныи старого завѣта”, то “Галицько-руська матиця” у 1849–1860 рр. видала 23 книжки**, частину накладів ще трьох їй подарували автори. Із цих 26 видань переважала релігійна (10 видань, з них чотири молитвослови), мовознавча (три видання) та навчальна (4 видання, в т. ч. два букварі і читанка) література. Абсолютну більшість із них (24)

² Бендасюк С. Ю. Учено-литературное общество Галицко-русская Матица во Львовѣ. (Прошлое и настоящее) // *Научно-литературный сборникъ Галицко-русской Матицы*. Періодическое издание под редакціей В. Р. Ваврика. – Львов, 1930. – С. 85–109; Пашаева Н. М., Климова Л. Н. Галицко-русская Матица во Львовѣ и ее издательская деятельность // *Книга. Исследования и материалы*. – Москва, 1977. – Сборник XXXIV. – С. 61–77; Стеблій Ф. И., Криль М. М. Галицкая матица во Львовѣ // *Славянские матицы. XIX век*. – Москва, 1996. – Ч. 1. – С. 190–233; Сухий О. *Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті)*. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 146–249 (підрозділ “Галицько-руська матиця”).

³ Сухий О. *Від русофільства до москвофільства...* – С. 196, 205–208, 245–246; Седляр О. Розповсюдження видань “Галицько-руської матиці” у Галичині в 50-х роках XIX ст. (на прикладі Сколівського деканату) // *Часопис української історії* / за ред. проф. А. П. Коцура. – Київ, 2008. – Вип. 10. – С. 79–83.

* Ці рукописні звіти готував контролер товариства Іван Гуркевич, який помер 22 червня (4 липня) 1861 р. Його наступники готували лише короткі річні звіти із узагальненою інформацією.

** “Граматику” Я. Головацького, що виходила двома випусками, рахуємо як одне видання.

надрукували до 1856 р. Наклади книжок були в межах 500–20000 примірників; більшість із них друкували накладами 500–1000 примірників. Ціна одного видання була від 4 кр. до 1 рн. конвенційної монети. Члени товариства за статутом мали право на безкоштовний примірник кожного видання “Матиці”; як правило, вони його отримували у Львові після пред’явлення членської грамоти.

Відразу після виходу у світ перших видань керівництво “Галицько-руської матиці” постало перед питанням: як організувати розповсюдження своєї продукції? На той час у Галичині існувала мережа книгарень, однак майже всі вони (за винятком книгарні Ставропігійського Інституту) не належали українцям, а тому виділ “Матиці” навряд чи міг сподіватися від їхніх власників підтримки української патріотичної акції, адже саме так тоді розуміли поширення дешевої літератури для масового українського читача. “Галицько-руська матиця”, розпочинаючи розповсюдження своїх видань, звичайно, не мала ще мережі реалізаторів, тому спочатку їх продавали лише у Львові. Так, перші книжки “Матиці” можна було придбати у о. Петра Лозинського, священника Успенської церкви, віце-ректора Львівської греко-католицької духовної семінарії о. Івана Ільницького і канцлера митрополичої консисторії о. Юліана Величковського⁴. Однак зрозуміло було, що таким способом не вдасться ефективно поширювати літературу, особливо навчальну. Саме тому вирішили звернутися до власників книгарень і організувати групу приватних розповсюджувачів, передовсім у місцевостях, де не було книгарень.

У перші роки існування “Галицько-руської матиці” пріоритетними для товариства вважалися книжки, які можна було використати у початковій школі, бо саме тоді (особливо у 1849–1850 рр.) швидко зростала кількість таких шкіл з українською (руською) мовою навчання. Відповідно, слід було визначити найефективніший спосіб доставки та реалізації саме такої навчальної літератури. Найкращим варіантом було б продавати книги прямо у селах, бо абсолютна більшість галицьких селян та й, мабуть, більшість сільських священників чи вчителів не купували б необхідні книги у Львові*. Враховуючи також обставину, що організація українського громадського життя у Галичині в той час була тісно пов’язана із Греко-католицькою Церквою, не дивно, що керівники “Матиці” вирішили оперти мережу розповсюджувачів на церковні деканати⁵. Зауважимо, що деякі галичани вже мали досвід розповсюдження літератури по окремих деканатах – наприклад, так Яків Головацький із колегами поширювали обидві частини “Вінка русинам на обжинки”. У 1849–1850 рр. це навіть було легше зробити, адже “Матиця” мала кількох крилошан серед керівництва і підтримку митрополичої консисторії.

Процес налагодження мережі приватних розповсюджувачів на провінції тривав приблизно у 1850–1852 рр. Щоправда, ще під час першого З’їзду руських вчених на засіданнях секцій навчальних закладів і старослов’янської літератури 9(21) жовтня 1848 р. були ухвалені рішення створити у кожному деканаті склад книжок (передовсім підручників) і комісію з трьох осіб (касира, контролера і секретаря), яка б займа-

⁴ *Зоря Галицка*. – 1849. – Ч. 51. – 15(27) червня. – С. 305.

* Хоча священники частіше чи рідше, але приїжджали до Львова у різних приватних чи церковно-громадських справах, однак, як видається, більшість із них не знаходила можливості чи не мала потреби при такій нагоді відвідати книгарню. Натомість у себе вдома, в деканаті, вони могли за прикладом колег чи за спонукую декана придбати книжку, яку не купили б у Львові.

⁵ Така ідея обговорювалася на засіданнях виділу “Галицько-руської матиці” ще у квітні 1849 р. Тоді пропонувалося давати розповсюджувачам винагороду за продані книжки (Діяння Галицько-руської Матиці оть 26 Жолтня 1848 до 23 Березня 1849 // *Пчоло*. – 1849. – Ч. 8. – 25 червня. – С. 123–124).

лася їх продажем⁶. Однак тоді ці рішення не були втілені в життя, і другі загальні збори “Галицько-руської матиці” (3’їзд руських учених) ухвалили 1 (13) березня 1850 р. звернутися до всіх деканів, аби ті подали прізвища священників (двоє на деканат), які без винагороди продавали б видання товариства⁷. Пізніше це прохання “Матиці” було підкріплене відповідними зверненнями до духовенства Львівської (від 28 червня 1850 р.) та Перемиської (від 22 липня 1850 р.) греко-католицьких консисторій⁸. Як наслідок, у багатьох (але далеко не всіх) деканатах наприкінці 1850 – на початку 1851 рр. почали з’являтися комісії (як правило, із трьох священників), які мали продавати видання “Матиці”. Отримавши про це інформацію, виділ товариства надсилав такий комісії першу партію книг для продажу в деканаті.

Окрім того, нарешті вдалося домовитися про продаж матичних видань із керівництвом Ставропігійського Інституту (раніше не могли дійти згоди щодо величини винагороди Інституту); в березні 1850 р. “Матиця” нарешті передала до інститутської книгарні по 100 прим. кожного свого видання⁹. У фонді “Галицько-руської матиці” у ЦДАЛ є інформація, що видання товариства у 1850-х рр. продавалися також у книгарнях Йоганна Розенгайма у Тернополі та Самборі і Б. Д. Неранці у Бережанах. Можливо, були ще й інші книгарні.

Отже, вже на початку 1850-х років визначилася схема розповсюдження видань “Галицько-руської матиці”, яка діяла і пізніше. До неї входили книгарня Ставропігійського Інституту, де реалізовували найбільше книжок, інші книгарні та приватні розповсюдженні у Львові (крилошанин о. Йосиф Кульчицький) та у провінції. Львівським продавцям книжки видавали безпосередньо зі складу “Матиці”, який спочатку був у приміщенні греко-католицької духовної семінарії, пізніше – у Народному Домі. Складніше було із розповсюдженнями з-поза Львова. Аби уникнути видатків на пересилку поштою, керівництво “Матиці” спонукало продавців шукати інших шляхів доставки – як правило, книжки забирали священники з певного деканату, які бували у Львові по своїх справах. Іноді бувало, що книжки таки надсиляли поштою. Продавці могли отримати необхідну літературу у членів виділу “Матиці” крилошанина о. Івана Лотоцького або Івана Гуркевича (ім же можна було і віддати гроші за продані книжки), з другої половини 1850-х рр. – у крилошанина о. Андрія Дуткевича¹⁰.

В цілому керівництво “Галицько-руської матиці” не вважало, особливо в першій половині 1850-х рр., організацію розповсюдження власних видань поганою чи мало-ефективною. Звичайно, були й проблеми. Насамперед не вдалося залучити всі деканати до цієї справи, тому були місця, де про книжки “Матиці” навіть не знали¹¹.

⁶ *Историческій очеркъ основанія Галицко-русской Матицы и справозданье первого собору ученыхъ русских и любителей народного просвѣщенія*. Составлено Яковомъ Головацкимъ. – Въ Львовѣ, 1850. – С. ХСІ, СХІ.

⁷ [Ухвали Собору руських вчених 1 (13) березня 1850 р.] // *Зоря Галицка*. – 1850. – Ч. 29. – 29 марта (10 цвѣтня). – С. 169.

⁸ ЦДАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 13, арк. 27; спр. 36, арк. 5.

⁹ Там само, спр. 15, арк. 2 зв.

¹⁰ Справозданіє Заряду соединенія Галицко-Русской Матицы и Общества просвѣщенія за время отъ 14 Марта 1850 до 31 Мая 1851 // Там само, спр. 109а, арк. 22 зв.; В. Галицко-руска Матиця // *Отечественный сборникъ*. – 1857. – Ч. 22. – С. 174.

¹¹ Один із дописувачів “Зорі Галицької” добре описав проблеми із розповсюдженням матичних видань: “Наши дѣти ажъ пищать за Бѣкварами и за прочими книгами, однакожь годѣ тѣ на сель, навіть переплативши, хотя скѣднѣю азбукѣ полѣчити. Нашаа Матица зѣстала теперь мачѣхоу и, какъ са здае, мало о насъ, бѣднѣхъ сельанъ, дѣбае. [...] Видите, мы масмо тѣ выше трицать и кѣлька шкѣль, а все оучинилисьмо въ однѣмъ или двохъ годахъ; чомѣже всепочтеннѣи члены Матицы нашей въ томъ часѣ не вырадили книги потребнѣи, дабы дѣти часѣ не тратили? Но шожъ съ того, хотя якаа книжочка ѣвится, то тѣлько о ней десъ

Це сталося із кількох причин: 1) через пасивність священників певного деканату, особливо декана; 2) через віддаленість деканату від Львова – значна відстань часто унеможливила доставку через принагідних кур'єрів, а поштою, повторимо, користувалися неохоче; 3) через недостатню кількість діючих початкових шкіл у деканаті, адже священники поширювали передовсім букварі, читанки, молитвослови для дітей-учнів парафіяльних шкіл. Пересічно у Львівській архієпархії більше деканатів займалося продажем матичних книжок, ніж у Перемиській єпархії, головню через більш налагоджені контакти місцевих священників зі Львовом. Найменш активними були, як правило, деканати з гірської місцевості та українсько-польського етнічного порубіжжя.

Приватні розповсюджувачі (майже завжди це були священники, іноді – вчителі) працювали безкоштовно. Вони отримували книги на певну суму, мали їх продати і всі гроші надіслати до Львова. Вважалося, що вони виконують патріотичну місію, яка не потребує оплати. Книгарні ж працювали за винагороду. Скажімо, книгарня Ставропігійського Інституту залишала собі спочатку 10 %, а з 7 червня 1852 р. 12 % від вартості кожної проданої книжки¹². Й. Розенгайм отримував 15 % винагороди¹³, а Б. Д. Неранці – 10 %¹⁴. Це було відносно небагато, адже, наприклад, у 60-х роках ХІХ ст. книгарня Ставропігійського Інституту продавала видання “Галицько-руської матиці” за винагороду у 20 % від вартості книжки.

Всього за період 1849–1860 рр. “Галицько-руська матиця” отримала від продажу власних книжок 9030 рн. 21 кр. австрійської валюти. Ця сума майже повністю компенсувала видатки товариства на видавничу діяльність протягом згаданого періоду (10002 рн. 39 кр. АВ). Окрім того, на складі “Матиці” ще залишалося книжок на 4978 рн. 72 кр. і у продавців – на 4159 рн. 16 кр. У структурі прибутків товариства за цей час кошти за продані книжки переважали, але не домінували: вони склали 53,08 % від загальної суми прибутків (див. *Табл. 1*). Отже, фінансова залежність “Матиці” від продажу книжок у 1850-х рр. не була критичною; іншими важливими джерелами прибутків були членські внески і добровільні пожертвування.

Розглянемо детальніше динаміку видачі видань “Галицько-руської матиці” на продаж і надходження коштів від продавців. Протягом перших п'яти років (до 1854 р.) обсяги руху літератури і коштів були досить значними – видавали на продаж у середньому за рік книжок на суму понад 2000 рн., отримували від продавців у середньому 1200 рн. за рік. В другій половині 1850-х рр. ці цифри значно зменшилися: видавали літератури щорічно приблизно на 480 рн. австрійської валюти, отримували від продавців приблизно по 430 рн. (див. *Табл. 2*). Таку істотну різницю можна пояснити, поперше, різким зниженням видавничої діяльності “Матиці” вже навіть після 1852 р. (тобто, було мало нових видань на продаж), по-друге, значним послабленням купівельної активності потенційних читачів. Так сталося і через економічні причини (середина

часомъ въ Зорѣ чѣти, а впрочимъ ни видати, ни слыхати, хоть бы и на лѣки челоуѣкъ бѣдныи потребоваль. Мы все просимо и повтаремъ и еще повтаремъ, чи бы неможна, абы Матица свои книжки по Намѣстничествахъ розсылала? Бо, правдѣ сказавши, приѣхати навіть до вашего Львова, тажко де за свои гроши допросити са книжочки, отъ Матици изданой. Одни отсылають до Консистеріи, дрѣгги – до Ставропигии, треты – до Редакціи [“Зорі Галицької”], такъ же челоуѣкъ самъ незнае, де кинѣтиса, а неразъ бѣде всюда и нигде ничого неполучитъ, ажъ на кѣнци осьъ отъѣздитъ безъ ничого домѣвъ, ажъ мѣ жалъ и встыдѣ!” (І. Допитайло. Зъ Тарнопѣльскаго округа // *Зоря Галицка*. – 1851. – Ч. 19. – 24 лютого (8 марта). – С. 158–159). Редакція газети закликала дописувача ще трохи потерпіти, бо керівництво “Матиці” якраз займається організацією розсилки літератури по деканатах.

¹² ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 39, арк. 13.

¹³ Там само, спр. 34, арк. 38.

¹⁴ Там само, спр. 35, арк. 24.

50-х років XIX ст. – це час неврожаїв та економічних труднощів) і через уже згаданий брак нових, цікавих видань “Матиці”.

Як наслідок, вартість книжок, що перебували на складі товариства, яка поступово зменшувалася протягом першої половини 1850-х рр. (до 1856 р.), згодом знову почала повільно зростати. Вартість літератури, переданої продавцям, але ще не проданої, яка майже весь час приблизно дорівнювала 3500 рн., до кінця десятиліття теж дещо збільшилася. Отже, констатуємо перебування значної частини книжкового фонду “Галицько-руської матиці” у фактично нерухомому стані. І видавничі, і реалізаторська діяльність у другій половині 1850-х рр. послабли; непродана частина книжок, морально старіючи, мала з кожним роком все менше шансів потрапити до читача. Ще додамо, що станом на 1 січня 1861 р. половину (49,7 %) всіх книжок “Галицько-руської матиці” реалізували, трохи більше чверті (27,4 %) залишалося на складі і трохи менше чверті (22,9 %) – у продавців. Із виданих на продаж книжок до кінця десятиліття реалізували дві з трьох (68,46 %) (див. *Табл. 2*).

Як вже зазначалося вище, продавців матичних видань можна умовно поділити на три групи: 1) книгарня Ставропігійського Інституту (реалізувала книжок на 3418 рн. 32 кр. австрійської валюти – 43,26 % від загальної суми); 2) інші книгарні (1008 рн. 37 кр. АВ – 12,76 %); 3) приватні розповсюджувачі (3475 рн. 51 кр. АВ – 43,98 %). Отже, книгарня Ставропігійського Інституту і приватні розповсюджувачі продали книжок приблизно на однакову суму. Однак якщо книгарня у 1850–1854 рр. продавала чимало матичних видань (приблизно на 550 рн. щороку), то пізніше її активність різко зменшилася (до 100 рн. щороку). Приватні розповсюджувачі діяли набагато стабільніше і щороку продавали книжок десь на 350 рн. (малоактивними були лише 1856–1857 рр.) (див. *Табл. 3*).

Станом на 1858 р. продаж матичних видань у книгарні Ставропігійського Інституту фактично припинився. Щоб інтенсифікувати розповсюдження літератури, голова “Галицько-руської матиці” крилошанин о. Михайло Куземський особисто у 1858–1860 рр. зустрічався із багатьма священиками-продавцями і привозив їм книжки (іноді – під час канонічних візитацій). Станом на 1 січня 1861 р. у документах “Матиці” були зафіксовані 84 продавці, які ще мали видання товариства у себе¹⁵. Книжок на найбільшу суму (1457 рн. 85 кр.) рахувалося за крилошанином о. А. Дуткевичем, але він їх не продавав особисто, а розсилав по деканатах. Ставропігійський Інститут ще мав книжок на 283 рн. 50 кр., Й. Розенгайм у Тернополі на 224 рн. 53 кр., у Самборі – на 35 рн., Б. Д. Неранці – на 116 рн. 32 кр.¹⁶ Інші розповсюджувачі мали пересічно книжок на кількадесят золотих ринських; борг понад 50 рн. мали лише 10 із 80 не згаданих вище реалізаторів.

Розглянемо детальніше роботу приватних розповсюджувачів. Першу партію книжок для кожного із них намагалися, як правило, сформувати із всіх видань, які на той час вийшли у світ; наступні вже складалися із літератури, замовленої продавцем (замовляли книжки для учнів початкових шкіл) та нових видань, іноді могли додати й щось із старшої літератури, але вона продавалася дуже погано. Вартість партій кни-

¹⁵ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 116, арк. 9 зв.–12.

¹⁶ Б. Д. Неранці пізніше збанкрутував і не зміг повернути “Матиці” всіх книжок чи грошей за них. На момент оголошення банкрутства він ще був винен товариству 85 рн., а за мировою угодою із “Матицею” зобов’язався повернути до 1 січня 1865 р. 22 рн. Виділ товариства на засіданні 1 жовтня 1864 р. вирішив, що й через суд більше стягнути з банкрута не вдасться і погодився на цю угоду (Львів, дна 2. Жолтна // *Вѣстникъ. Часопись урядова для Русиновъ Австрійскои державы.* – 1864. – Ч. 75. – 26 вересня (8 жолтна). – С. 298–299).

жок, які висилали в певні деканати, могла бути в межах від кількох до кількохсот золотих ринських (наприклад, тернопільський декан о. Михайло Білинський у березні 1852 р. отримав книг на 245 рн.)¹⁷.

Отримавши книжки, відповідальна особа в деканаті (часто це був сам декан) продавала їх самостійно або доручала частину літератури іншим священикам. Селяни купували підручники для школи і молитвослови, найчастіше під час інспекції місцевої школи деканом (що одночасно був й інспектором шкіл, за якими наглядала греко-католицька консисторія), священики купували науково-популярну літературу під час деканального соборчику або особистих відвідин колеги-продавця.

Найкраще продавалися, як уже було зазначено, букварі, читанки і малі молитвослови. Швидкість продажу й обсяг проданої літератури залежали від багатьох факторів: активності і ревності священика-продавця (продавців), кількості шкіл і рівня добробуту селян у деканаті, часу продажу тощо. Окремі продавці більш-менш регулярно отримували нові партії літератури, частково продавали книжки і надсилали гроші товариству; більшість розповсюджувачів отримала одну або дві партії книг. Були й такі, що, отримавши книжки, не вислали грошей і не повернули книг. Пізніше “Галицько-руська матиця” намагалася з’ясувати (не завжди успішно) долю цих книг.

Майже всі розповсюджувачі отримали свою першу партію книжок у 1850–1852 рр.¹⁸ У 1854–1857 рр. книжки висилали 3–6 особам щороку¹⁹, у 1858–1860 рр. таких було відповідно 12, 18 і 27²⁰. Із першої партії продавали, як правило, більше половини книжок за вартістю, а якщо не враховувати високоліквідних букварів, читанок і молитвословів, то продавали приблизно кожен п’яту книгу²¹. Відповідні цифри щодо наступних партій дуже залежали від того, які книги там переважали.

Структура масиву проданої літератури у книгарнях була дещо іншою. Передовсім частка наукової та науково-популярної літератури серед проданих видань там була помітно вища. Наприклад, у книгарні Ставропігійського Інституту у 1852–1853 рр. продали 71,8 % книжок за вартістю (літератури без букварів, читанок і молитвословів – 37,2 %) ²², у 1853–1854 рр. ці показники були відповідно 47,6 % і 42 % ²³, у 1854–1855 рр. другий показник дорівнював 47,7 % ²⁴ (динаміку продажу окремих видань див. у *Табл. 5*). Отже, частка літератури, яку купували переважно освічені читачі, серед проданих видань “Галицько-руської матиці” у Львові в першій половині 50-х років

¹⁷ ЦДАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 38, арк. 27.

¹⁸ Там само, спр. 109а, арк. 29 зв.–32. На 1 липня 1853 р. у звіті “Галицько-руської матиці” були зафіксовані 65 осіб, які на той час мали на продаж видання товариства.

¹⁹ Там само, спр. 109, арк. 7 зв.–8, 25 зв.–26, 29; спр. 110, арк. 30 зв.–32 зв., 35; спр. 111, арк. 9 зв.–10; спр. 113, арк. 8 зв.–10.

²⁰ Там само, спр. 114, арк. 9 зв.–11; спр. 115, арк. 8 зв.–11; спр. 116, арк. 9 зв.–12.

²¹ Так, тернопільський декан о. М. Білинський із першої партії книг вартістю 245 рн. продав за час від березня 1852 по квітень 1853 р. книг на 172 рн. 56 кр. (70,6 %); якщо вилучити букварі, читанки й молитвослови, то він мав книг на 59 рн. 10 кр., а продав на 14 рн. 06 кр. (23,7 %) (Там само, спр. 38, арк. 27). Сколівський декан о. Михайло Фортуна із першої партії книг вартістю 69 рн. продав у червні – грудні 1852 р. книг на 39 рн. 51 кр. (59,4 %), а відносно неліквідних видань, які коштували 34 рн., продав на 6 рн. 06 кр. (18 %) (Там само, спр. 37, арк. 12). У Богородчанському деканаті із першої партії вартістю 185 рн. 40 кр. за час від 1851 р. по червень 1856 р. продали книг на 110 рн. (59,23 %) (Там само, спр. 40, арк. 7). В Устецькому деканаті за 1853–1859 рр. продали книг на 12 рн. 10 кр. (було на 49 рн. 15 кр.), а без молитвословів (букварів і читанок там не було взагалі) було книг на 43 рн. 05 кр., продали на 6 рн. (19,35 %) (Там само, спр. 43, арк. 59–59 зв.).

²² Там само, спр. 39, арк. 3 зв.–4.

²³ Там само, спр. 34, арк. 44.

²⁴ Там само, арк. 52.

XIX ст. була приблизно 40 %, тоді як у деканатах на провінції вона була вдвоє меншою. Зауважимо також, що багато активних освічених читачів із сіл та містечок часто купували цікаві для себе книги саме у Львові, бо там був більший асортимент порівняно із партією книг у своєму деканаті, та й новинки з'являлися у продажу швидше.

Загалом слід сказати, що динаміка розповсюдження видань “Галицько-руської матиці” показує, що у 50-х роках XIX ст. читацька активність греко-католицьких священників у Галичині (а більшість видань товариства була передовсім для них) була невисокою. Були окремі особи, які отримували як члени “Матиці” безкоштовно або купували всі чи майже всі видання товариства, але набагато більше було тих, хто взагалі не купував нічого, виправдовуючись насамперед важким матеріальним становищем²⁵.

Протягом 1850-х рр. наклади деяких книжок повністю або майже повністю видали продавцям. Це “Букварі” Антонія Добрянського (1849) та І. Гуркевича (1851), “Читанка” М. Шашкевича (1850, 1853), малий молитвословець для дітей (1849), “Росправа о языцѣ южнорускѣ...” Я. Головацького (1849), “Слово...” Амвросія Яновського (1850), “О великомъ Божіємъ мірѣ” Михайла Малиновського (1852), а також подаровані автором “Біблійнаа исторіа ветхаго завѣта” і “Біблійнаа исторіа новаго завѣта” (1847) Венедикта Левицького. Із виданих на початку 1850-х рр. книжок залишалася на складі значна кількість примірників “Граматики руского языка” Я. Головацького (2385 прим., 28,39 % накладу), “Исторического очерка основанія Галицко-русской Матиці” (280 прим., 28 % накладу), “Трехъ вступительныхъ преподаваній о русской словесности” Я. Головацького (202 прим., 20,2 % накладу), “Росправы о древности письменъ руско-словенскихъ” Миколи Урицького (ще одне подароване автором видання) (149 прим., 33,56 % накладу), “Обозрѣніа исторіи церкви русской” М. Малиновського (174 прим., 34,8 % накладу) (див. *Табл. 4*).

Отже, процес розповсюдження видань “Галицько-руської матиці” у 50-х роках XIX ст. можна умовно поділити на два періоди: у першій половині десятиліття на тлі активної видавничої діяльності обсяги продажу літератури були значними, особливо це стосується книгарень. Десять із 1855–1856 рр. продаж матичних видань помітно сповільнився; завер у книгарнях, зменшився у приватних розповсюджувачів; з'явилося значне число продавців, які роками не продавали нічого. Такий стан справ зумовлювали як економічні труднощі, які відчувала більшість потенційних читачів, так і послаблення українського національно-культурного життя у Галичині загалом і видавничої активності “Матиці” зокрема у другій половині 1850-х рр.

У 1860–1861 рр. в Австрії закінчився період неоабсолютизму; політичні зміни в державі викликали похвалення громадського життя і спонукали вже існуючі громадські організації до активнішої роботи. Галицькі українці тоді поклали великі надії на “Матицю” (яка, до речі, у 1861 р. нарешті дочекалася затвердження нової редакції свого статуту) і сподівалися, що це товариство стане локомотивом культурно-національної та просвітницької роботи у краї.

²⁵ Вже згаданий тернопільський декан о. М. Білинський так пояснив невеликий попит у своєму деканаті на видання для інтелігенції: “Изъ списка прилежащаго явствуетъ, что книжки и сочиненія, кромѣ разговорѣвъ [“Руско-нѣмецкіи разговоры...” І. Гуркевича], для школъ народныхъ неприслужащихъ, незначител'не число спродано, вина же тому есть сія, что такови сочиненія оуже прежде случайно Священниками были получени, а даже и тое признати нужно, что наши Священники съ малимъ изятіемъ чтеніемъ незанимаются, но по бол'шой части попеченію о вещественное состояніе предаются. Я жалѣю, что мое званіе, многократно повторенное, о купно книжокъ и сочиненій помянутыхъ неприобрѣло вниманія” (ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 38, арк. 26–26 зв. (лист М. Білинського до М. Куземського (?), Тернопіль, 2 квітня 1853 р.)).

Видавнича діяльність “Галицько-руської матиці” у 60-х роках XIX ст. не була надто активною. За 10 років вийшли в світ 22 видання (без публікацій статутів) товариства, з них дев’ять підручників для гімназії (із них вісім були з науки релігії), п’ять річників періодичного видання “Матиці” “Науковий Сборник” (з 1869 р. – “Литературный сборник”), два “Молитвослови”, два житія святих тощо. Наклади були від 300 (“Науковий Сборник”) до 5000 (“Молитвослов” 1868 р.) прим., ціна продажу була в межах від 10 кр. до 2 рн. 50 кр. (для багатьох видань ціну з часом знизили).

Однією із нагальних проблем, які слід було вирішити керівництву “Галицько-руської матиці”, був продаж видань товариства. Книгарня Ставропігійського Інституту не працювала, продавці на провінції не надсилали грошей, не було нічого відомо про непродані книжки. Виділ “Матиці”, чекаючи після затвердження статуту на загальні збори товариства, почав упорядковувати його справи.

У січні 1862 р., аби прискорити продаж матичних видань, виділ товариства дозволив продавати їх у Львові кооператору (сотруднику) Успенської церкви о. Іллі Касарабі²⁶. З 1 липня 1862 р. знову відкрилася книгарня Ставропігійського Інституту, і виділ “Матиці” на засіданні 13 (25) червня 1862 р. вирішив передати їй літературу на продаж. Рабат (комісійні) продавцеві визначено у розмірі 20 % від вартості проданої продукції²⁷.

Ситуація із приватними розповсюджувачами залишалася невизначеною. Деякі з них продовжували отримувати книги на продаж і надсилали гроші, однак більшість із тих, хто був у документах “Матиці” записаний як продавець її видань, мовчали. Виділ товариства навіть точно не знав, хто і скільки має літератури, надісланої ще в попередньому десятилітті. З одного боку, неточності були у справочинстві самого товариства, з іншого – за 10–12 років змінилися відповідальні за книги особи у деканатах. Хтось помер, хтось переїхав на нову парохію, змінилися декани і т. д., а книжки, які передавали з рук в руки, старіли та нищилися. Це були в основному малоліквідні видання, які вже й не сподівалися продати. Щось відіслали назад до Львова, про щось просто забули. Брак джерел не дозволяє встановити навіть приблизно такі втрати, але очевидно, що певну частину переданої на продаж літератури “Матиця” була змушена списати.

Виділ “Галицько-руської матиці” неодноразово намагався встановити реальний стан справ із своїми книжками в деканатах, закликаючи деканів та інших осіб, що мали книги в себе, повідомити, скільки і які видання вони мають. Розіслати відповідні звернення вирішили на засіданні виділу товариства 26 лютого 1864 р.²⁸, пізніше відповідне рішення мали ухвалити загальні збори “Матиці” 1864 р.²⁹ Очевидно, всієї інформації зібрати не вдалося, бо виділ товариства був змушений у 1868 р. знову звернутися до деканатів, аби ті таки надіслали точні дані по наявній в них літературі³⁰.

Незважаючи на такі клопоти, “Матиця” продовжувала співпрацювати із приватними розповсюджувачами і у 1860-х рр., і згодом. Все ж таки книгарні у містах не могли їх тоді замінити. Очевидно, кількість таких приватних продавців була значно меншою порівняно із попереднім десятиліттям, однак вони працювали старанніше.

²⁶ Слово. – 1862. – Ч. 5. – 17 (19) януарія. – С. 20.

²⁷ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 28, арк. 8 зв. Цікаво, що керівництво Інституту прохало “Матицю” про рабат у 25 % (Там само, спр. 49, арк. 20).

²⁸ Львів, дна 26. Лютого 1864 // *Вістникъ. Часопись урядова для Русиновъ Австрійскои державы.* – 1864. – Ч. 14. – 22 лютого (5 марта). – С. 55–56.

²⁹ Отчеты общества литературного Галицко-русской Матицы // *Науковий Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-русской Матицы.* 1865. Вып. I–IV. – Во Львовѣ, 1865. – С. XL.

³⁰ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 20, арк. 35 зв.–36 зв. (літографований примірник звернення виділу “Галицько-руської матиці” до деканатів, 18 (30) березня 1868 р.).

Вже не було відповідних закликів з боку консисторій та деканів, до розповсюджувачів звертався безпосередньо виділ “Матиці”^{*}. Аби заохотити продавців, товариство розглянуло можливість виплати їм винагороди за продані книжки.

У 1850-х рр., як уже зазначалося вище, продавці працювали без винагороди. У наступному десятилітті частина літератури розповсюджувалася так само, однак траплялися й випадки утримання продавцями певного рабату. Так, наприклад, катехит Дрогобицької гімназії о. Василь Чемарник у 1863–1864 рр. продавав книжки за винагороду у 12 % від вирученої суми (і, до речі, продав майже всі доручені йому примірники)³¹. Після виходу в світ “Читанки” Олексія Торонського для восьмого класу гімназії (1868) виділ товариства пропонував потенційним розповсюджувачам продавати її із рабатом 25 %, однак вартість всієї партії (як правило, на деканат висилали 10 прим.) треба було сплатити наперед³².

Наприкінці 60-х років XIX ст. керівництво “Галицько-руської матиці” остаточно усвідомило необхідність змін в організації розповсюдження видань товариства на провінції. Продаж без винагороди не міг бути достатньо ефективним, а кількість продавців була недостатньою. Галицькі українці загалом мало знали про видання “Матиці”³³, хоч її виділ й подавав періодично інформацію про нові книжки до газет. Як наслідок, виділ “Матиці” на засіданні 21 червня (3 липня) 1869 р. обговорював можливі зміни в існуючому порядку розповсюдження її видань на провінції. Ухвалили “отнестися въ томъ дѣлѣ до Вч. душпастьрей тѣхъ мѣстцевостей, где на церковныи храмы народъ численно собирается, дабы тии указали на какое имъ знаемое лице, которое приняло бы на себе за умовленнымъ работомъ розпродажъ тѣхъ книжокъ”³⁴. Чернетка одного із таких листів збереглася в архівному фонді “Матиці”. Виділ товариства задумав заснувати філії у різних місцевостях, особливо там, де періодично збираються великі групи людей. Філії мали б організувати продаж книжок, передовсім серед простолюду, причому продавці мали б отримувати за кожен проданий примірник певну винагороду³⁵. По-перше, Тут привертає увагу необмежена довіра до духовенства і прагнення все

^{*} Хоча розповсюджувачі видань “Галицько-руської матиці” завжди працювали добровільно і тривалий час без винагороди, однак складається враження, що чимало з них, які погодилися взяти на себе цей обов’язок на початку 1850-х рр., погано уявляли собі можливі проблеми. Запропоновану ідею підтримала консисторія, тож відмовлялися деканам та священникам не випадало. Зрештою, ніхто не сумнівався в необхідності для “Матиці” мати мережу продавців на місцях та патріотичності такої роботи. У повсякденному житті було дещо інакше. Навіть отримати партію книг через випадкових кур’єрів не завжди було просто, продати їх при відсутності достатнього попиту на більшість видань було ще важче. “Матиця” не могла ні якось допомогти своїм розповсюджувачам, ні вплинути на них. Більшість із них розпродали найліквідніші книги і на цьому зупинилися, відіславши решту літератури назад до Львова (в кращому випадку), віддавши її комусь із активніших колег або й просто сховавши десь на горіщі до кращих часів. У 1860-х рр. розповсюджувачі вже мали певний досвід, реальніше дивилися на існуючий стан справ і, як правило, мали справу переважно із достатньо ліквідним товаром.

³¹ ЦДАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 65, арк. 30–31.

³² Там само, спр. 60, арк. 29–32.

³³ Наприклад, Іван Шмереківський писав до виділу “Матиці” так: “Причина, же сочиненія общества “Галицко-русска Матиця” мало межі народомъ розпространеніи, лежить въ томъ, же не всюди о нихъ вѣдають и желаюшему они имѣти до Львова удавати ся треба, що всегда зъ издержками есть получене. Достохвальныи Выдѣль много причинилъ бы ся для розпространенія сочиненій общества, еслибы по большимъ мѣстамъ розпродажъ изданій “Галицко-русской Матицѣ” зарядити изволилъ” (Там само, спр. 37, арк. 73 (лист І. Шмереківського до виділу “Галицько-руської матиці”, Сороки, 18 листопада 1871 р.)).

³⁴ Слово. – 1869. – Ч. 51. – 28 іюня (10 іюля). – С. 4.

³⁵ “Дабы книжки, изданныи Матицею, чѣмъ скорше расходилися помежи народъ [...] загадалъ Выдѣль итворити въ розличныхъ мѣстцахъ, особенно где сельскій народъ на ярмарки и храмовыи праздники численно собирается, філіи розпродажи матицею издаваемыхъ книжокъ, отступаючи тому, который занимается

робити тільки за його допомогою, по-друге, принципово нова ідея про створення провінційних осередків (філій) товариства. Щоправда, ця ідея не була добре продуманою (бо фактично йшлося не так про повноцінні філії, як про пункти продажу матичних видань на ярмарках, відпустах тощо) і не була втілена у життя.

За поданням виділу “Матиці” питання продажу видань товариства детально обговорювалося на його загальних зборах 27 серпня (8 вересня) 1870 р. Пролунало кілька пропозицій щодо підвищення ефективності розповсюдження книжок. Домінували три основні ідеї: 1) видання “Матиці” розходяться повільно (Теофіл Павликов це пояснив так: “До теперь бо продажа тѣхъ книжокъ была обмежена съ малымъ изъятіємъ лишь на самъ Львовъ”); 2) слід встановити винагороду для продавців (Іван Гушалевиц пропонував навіть її величину – 25 % від вартості книг тим, хто оплатить всю партію відразу); 3) аби була якась гарантія від осіб, які будуть брати книжки для продажу. Були й пропозиції і далі залишати розповсюджувачів без винагороди, а їх самих шукати серед перевірених руських патріотів, однак після дебатів одногосно ухвалили рішення: давати винагороду продавцям, а конкретні деталі (в т. ч. і її величину) залишити полагоджувати виділу³⁶.

Іншим джерелом надходження коштів за продані книжки для “Матиці” були книгарні. Серед них особливе місце, як і в попередньому десятилітті, займала книгарня Ставропігійського Інституту, яка була найбільшим продавцем і давала товариству у 60-ті роки XIX ст. приблизно 40 % виручених за продану літературу грошей. Були й інші книгарні, хоча у збережених джерелах про них інформації обмаль. У середині 1860-х рр. видання “Галицько-руської матиці” продавалися у книгарні братів Єленів у Перемишлі³⁷; є також опосередкована інформація, що у першій половині цього десятиліття книжки “Матиці” були у книгарні Еміля Малевського у Бережанах³⁸. Окрім того, матичні книги регулярно надходили до книгарні Андрія Герговича у Львові, який співпрацював із Ставропігійським Інститутом і отримував літературу на продаж (принаймні якийсь час) за посередництвом Інституту³⁹. Нарешті, частину книжок товариства реалізовували прямо на складі “Матиці”⁴⁰.

Як вже було сказано вище, книгарня Ставропігійського Інституту продавала видання “Матиці” з липня 1862 р. за работом 20 %. “Матиця” прийняла таку високу величину винагороди для Інституту (для порівняння: брати Єлені отримували комісійні у розмірі 15 %, А. Гергович – 12 %), очевидно, з кількох причин: 1) це була най-

будеть роспродажею, отъ каждого сочиненія условеный рабать. Выдѣль пересвѣдченъ, що філії такіі можуть лишь тогда существовати, если будутъ подъ управленіємъ или надзоромъ ревныхъ душпастьрей, которыи наилучше могутъ знати где? коли? и якіи книжки найдуть наилучшій покупъ и кому можна роспродавань повѣрити. Въ той цѣли засягаеть Выдѣль благомѣнния и Вашой Всечестности и если бы Ваша Всечестность узнали, що могли бы такую філію у себе утворити или где въ своей окрестности, просить умилно, чтобы Ваша Всечестность благоволили о томъ его увѣдомити” (ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 70, арк. 29 (чернетка відповіді виділу “Галицько-руської матиці” до декана Пістинського І. Долинського від 12 серпня 1869 р.)).

³⁶ Отчетъ засѣданія общого собранія членовъ Галицко-русской Матицы отбывшогося на д. 27. Августа (8. Сент.) 1870. // *Литературный Сборникъ, издаваемый Галицко-русскою Матицею*. 1870. – Во Львовѣ, [1871]. – С. 131–132.

³⁷ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 119, арк. 30.

³⁸ Там само, спр. 63, арк. 1.

³⁹ Там само, спр. 65, арк. 20. Очевидно, за посередництвом Ставропігійського Інституту отримували літературу на продаж і деякі інші продавці.

⁴⁰ Принаймні на складі “Матиці” у Народному Домі можна було придбати книжечку “Житіє св. Великомученника Георгія” (*Слово*. – 1869. – Ч. 33. – 26 апрѣля (8 мая). – С. 4). Очевидно, що там само можна було купити й інші книжки. Скільки таким чином розповсюджувалося літератури – невідомо.

більша і найвідоміша книгарня, де покупцям пропонували найширший асортимент руськомовної книги; 2) не було видатків на транспортування, бо всі видання “Матиці” друкувалися у друкарні того ж Ставропігійського Інституту; 3) розрахунки за друкарські роботи з Інститутом можна було частково вести у формі взаємозаліку (борг “Матиці” за друк її видань автоматично зменшувався через певний час на суму виручених коштів (звісно, без рабату) за продані книжки товариства). Але у 1865 р. Інститут став вимагати 25 % винагороди і питання щодо залучення нових книгарень постало на загальних зборах “Галицько-руської матиці”.

На пропозицію налагодити контакти із книгарнями і передати їм матичні книжки для продажу, але із работом не вищим за 20 %, Михайло Димет запропонував доручити одному із місцевих (львівських) купців продаж цих книг за відповідний рабат. Такий продавець мав би відповідати сам перед “Матицею”, а книги міг би поширювати і через інші книгарні. Він би також мав би дати грошову заставу або забезпечити певну суму на якомусь майні. А що ж робити із Ставропігійським Інститутом? Климентій Мерунович заявив, що він проти одного комісіонера і за широку конкуренцію. Крилошанин Йосиф Кульчицький теж підтримав М. Димета. На прохання назвати можливого комісіонера М. Димет оголосив, що сам міг би зайнятися продажем книг. Врешті-решт ухвалили “роспродаж матичных книжокъ передати одному комиссіонерови за работомъ и гваранцією”; угоду з ним мав би укласти виділ “Матиці”⁴¹. Пізніше виявилось, що виділ так і не зміг укласти такої угоди із жодним книгарем і у Львові книжки й далі продавалися у книгарнях Ставропігійського Інституту (з работом 20 %) та А. Герговича (12 %) ⁴².

У книгарні Ставропігійського Інституту було продано видань “Матиці” у липні 1862 – лютому 1863 рр. на 310 рн. 46 кр. (віднявши комісійні, “Матиця” мала отримати 248 рн. 37 кр.)⁴³, у березні–грудні 1863 р. – на 274 рн. 97 кр. (219 рн. 97 кр.)⁴⁴, у 1864 р. – на 369 рн. 05 кр. (295 рн. 24 кр.)⁴⁵, у січні–червні 1865 р. – на 55 рн. 76 кр. (44 рн. 61 кр.)⁴⁶, у липні 1867 – червні 1868 рр. “Матиця” мала отримати 178 рн. 77 кр.⁴⁷, у липні 1868 – червні 1869 рр. продали книг на 229 рн. 05 кр. (для “Матиці” – 183 рн. 24 кр.)⁴⁸, у липні 1869 – червні 1870 рр. – на 244 рн. 44 кр. (195 рн. 55 ½ кр.)⁴⁹, у липні–грудні 1870 р. – на 121 рн. 41 кр. (97 рн. 13 кр.)⁵⁰. Окрім того, “Галицько-руська матиця” ще мала отримати 174 рн. 92 кр. від продавців, які отримали книжки за посередництвом Ставропігійського Інституту⁵¹.

Отже, у книгарні Ставропігійського Інституту у 1862 – червні 1865 рр. продали книг “Матиці” на 1010 рн. 24 кр. (товариству з них належало 808 рн. 19 кр.), у липні 1868 – 1870 рр. – на 594 рн. 90 кр. (475 рн. 92 ½ кр.). У 1862–1865 рр. в середньому за рік “Галицько-руська матиця” отримувала від Інституту за продані книжки 328 рн.

⁴¹ Отчеты засѣданій литературного общества Галицко-русской Матицы на дняхъ 6, 7 и 8 (18, 19 и 20) Юля 1865 года // *Науковий Сборникъ... 1865...* – С. 301–302.

⁴² Отчетъ засѣданія общаго собранія членовъ Галицко-русской Матицы отбывшагося на д. 27. Августа (8. Сент.) 1870... – С. 123.

⁴³ ЦДАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 56, арк. 3.

⁴⁴ Там само, арк. 4.

⁴⁵ Там само, спр. 56, арк. 5–7; спр. 67, арк. 29–29 зв.

⁴⁶ Там само, спр. 67, арк. 29 зв. – 30.

⁴⁷ Там само, спр. 71, арк. 16.

⁴⁸ Там само, спр. 75, арк. 14.

⁴⁹ Там само, спр. 73, арк. 1.

⁵⁰ Там само, спр. 78, арк. 3 зв.

⁵¹ Там само, спр. 67, арк. 30–30 зв.

(із власне інститутської книгарні 270 рн.). Це складало приблизно 45 % всіх прибутків товариства від продажу його видань в середньому за рік (якщо мати на увазі лише книгарню Інституту, то цей показник буде приблизно 37 %). У 1867–1870 рр. “Матиця” отримувала від Ставропігійського Інституту в середньому 187 рн. за рік, тобто 32,7 % від усіх прибутків товариства за продані книжки в середньому за рік*. Бачимо, що частка надходжень від книгарні Інституту у прибутках “Матиці” від продажу її видань з часом зменшувалася, хоча за все десятиліття в цілому склала приблизно 40 %.

Також слід додати, що із наявних у книгарні Ставропігійського Інституту видань “Матиці” протягом року продавали приблизно 35–36 % книг за вартістю у 1862–1863 рр.⁵², наприкінці 1860-х рр. цей показник зменшився до приблизно 24–26 %, а запас непроданих книг товариства там повільно, але постійно зростав⁵³. Що ж стосується продажу окремих видань, то зазначимо, що книжки 50-х років XIX ст. вже майже не користувалися попитом, “Науковий Сборник” так і не зміг знайти свого читача, а підручники з релігії для гімназій більше-менше продавалися, але, мабуть, не так інтенсивно, як хотіло б керівництво “Матиці”. Найкраще розходилися дешеві популярні книжечки і молитвослови (див. *Табл. 6*).

Аби заохотити потенційних покупців, “Галицько-руська матиця” знижувала ціни на деякі свої видання. У збережених документах зафіксовано кілька таких рішень: 9 (21) липня 1864 р. загальні збори зменшили ціни кількох книжок, надрукованих ще у попередньому десятилітті⁵⁴, загальні збори 8 (20) липня 1865 р. ухвалили знизити ціну на “Біблейскую св. исторію ветхого завѣта...” Луки Цибика із 1 рн. 30 кр. до 90 кр.⁵⁵, а 18 (30) грудня 1868 р. виділ товариства зменшив ціни на всі підручники з релігії⁵⁶. Були ще й інші подібні рішення щодо зниження цін; керівники товариства аргументували їх тим, що їм йдеться не так про прибуток, як про поширення літератури.

Насправді, на нашу думку, не все було так однозначно. Про прибуток “Матиця” не забувала і тому початкові ціни на нові книжки аж ніяк не можна назвати низькими⁵⁷. Лише згодом, коли певне видання вже було частково продане, а видатки на його виготовлення і розповсюдження значним чином або повністю повернуті, товариство, аби якось продати решту накладу, знижувало його ціну. Винятків із цього правила (тобто ситуацій, коли видання з самого початку було малоліквідним) було небагато. Найгірше у книгарнях продавався “Науковий / Литературный Сборник”, однак його можна було передплатити і, очевидно, абсолютна більшість тих, кого цей збірник цікавив отримували його по передплаті. Передплатників було небагато – від 25 до 135 осіб

* У 1867–1869 рр. ця частка була значно більшою і складала приблизно 48–49 % за рік.

⁵² Там само, спр. 49, арк. 9, 11, 13; спр. 56, арк. 3.

⁵³ Там само, спр. 71, арк. 16; спр. 73, арк. 1–2; спр. 75, арк. 14, спр. 78, арк. 3 зв., 4 зв.

⁵⁴ Отчеты общества литературного Галицко-русской Матицы... – С. Х.

⁵⁵ Отчеты засѣданій литературного общества Галицко-русской Матицы на дняхъ 6, 7 и 8 (18, 19 и 20) Юля 1865 года... – С. 301.

⁵⁶ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 20 зв. Тепер “Оучебнаа книга каоолического вѣроученіа...” Ч. I мала коштувати 1 рн., Ч. II – 70 кр., “Оучебнаа книга каоолического нравоученіа...” – 60 кр., “Литѣргика церкви греческо-каоолической...” – 50 кр., “Исторіа церкви Христовои...” Ч. I і Ч. II – обидві по 45 кр., “Біблейскаа св. исторіа ветхого завѣта...” – 80 кр., “Біблейскаа св. исторіа нового завѣта...” – 60 кр. Це зниження було досить значне: якщо після виходу із друкарні такий підручник коштував у середньому 1 рн. 07 кр., то після всіх знижень його ціна впала до 64 кр., що склало 60 % від первісного рівня. Щоправда, у звітах книгарні Ставропігійського Інституту 1869–1870 рр. ці книги зазначені із старими цінами.

⁵⁷ Про формування цін на видання “Галицько-руської матиці” 1848–1870 рр. див.: Седляр О. Видавнича діяльність товариства “Галицько-руська матиця” (1848–1870) // *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології.* – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 94–96, 110–115.

у другій половині 1860-х рр.; члени товариства, нагадаємо, отримували його окремо – спочатку за півціни, потім безплатно.

У 60-х роках XIX ст. в цілому вдалими для “Матиці” щодо продажу її видань були 1862, 1864–1865 та 1870 рр., дуже невдалим – 1867 р. За все десятиліття (без 1866 р., за який немає даних) товариство отримало від продажу книжок 5648 рн. 81½ кр., тобто 627 рн. 64 кр. в середньому за рік. Це склало 17,43 % від загальної суми прибутків товариства і 43,34 % від суми прибутків без придбаних і проданих цінних паперів, повернутих боргів і коштів ззовні, призначених на літературні премії.

У цілому можна визнати розповсюдження видань “Галицько-руської матиці” у досліджуваній період задовільним. Активні книголюби могли, хоч і з певними труднощами, придбати всі видання товариства. У Львові це було зробити просто, на провінції – важче, причому у 60-х роках XIX ст. ситуація помітно погіршилася порівняно із попереднім десятиліттям.

Видання “Матиці” можна було придбати у книгарнях або в окремих осіб (майже завжди це були греко-католицькі священики), для яких продаж книжок не був професійним заняттям. Серед книгарень домінувала книгарня Ставропільського Інституту, яку певним чином можна навіть назвати офіційним дистриб’ютером видань “Матиці”. Вона була найбільшим продавцем матичних книг, забезпечуючи товариству понад 40 % надходжень від продажу літератури. Інші книгарні, як правило, особливої ролі у цьому процесі не брали.

Індивідуальні продавці-священики на провінції були важливою і невід’ємною складовою розповсюдження видань “Галицько-руської матиці” у 50–60-х роках XIX ст. Залучаючи їх, товариство прагнуло належним чином виконати два основні свої завдання: 1) донести видані книжки до якнайширшого кола читачів; 2) не допустити “зайвого” зростання ціни на книги, зробити літературу “Матиці” дешевою і доступною. Саме тому керівництво товариства намагалося охопити (навіть використовуючи службове становище) максимальну кількість деканатів на початку 1850-х рр., а також відмовилося тоді від виплати винагороди таким продавцям.

Самі індивідуальні розповсюджувачі вважали (точніше, мали би теоретично вважати) свою роботу патріотичним обов’язком. Однак масове залучення безоплатних продавців не було достатньо ефективним і у 60-х роках XIX ст. “Матиця” співпрацювала із набагато вужчим колом розповсюджувачів; тоді ж поступово утвердилося переконання, що доцільнішим для товариства буде платити продавцям.

Безпосередньо керував процесом продажу видань “Галицько-руської матиці” відділ товариства. За винятком кількох років, він у досліджуваній період не працював інтенсивно. Загалом керівництво “Матиці” не було достатньо активним і не генерувало цікавих ідей. Фактично розповсюдження видань товариства йшло за відлагодженою ще на початку 1850-х рр. схемою; нечисленні нововведення часто не встигали за змінами стану справ. Найголовнішим позитивним моментом діяльності відділу “Матиці” була можливість придбати її видання навіть у селах багатьох деканатів (хоча, повторимо, справді ефективно ця схема працювала недовго – приблизно із 1851 по 1854 рр.). Недоліків було більше: по-перше, недостатньо до продажу видань товариства була залучена мережа книгарень у Галичині; по-друге, облік виданої і проданої літератури, а особливо облік реальних потреб читачів вели не найкращим чином – звідси і кількаразові прохання до продавців у другій половині 1860-х рр. надіслати списки наявних у них книжок, і непотрібні продавцям книжки у посилках зі Львова у 1850-х рр.; по-третє, “Матиця” не мала чіткої цінової політики (книжки ніби мали

бути максимально дешевими, разом із тим ціна деяких видань була явно завищеною, що впливало на продаж і змушувало товариство з часом її знижувати).

За досліджуваний період прибутки від продажу книжок склали приблизно половину (48,85 %) всіх реальних доходів “Галицько-руської матиці”. Вони лише на 75 % покрили видатки на видавничу діяльність товариства (прибутки від продажу книг у 1848–1870 рр. склали 14679 рн. 02 кр., видатки на видавничу діяльність склали тоді 19567 рн. 32 кр.), причому з часом ситуація погіршилася (для 1848–1860 рр. цей показник дорівнював 90,28 %, для 1861–1865, 1867–1870 рр. – 59,05 %). Це свідчить про те, що ефективність продажу видань “Матиці” з часом зменшувалася, досягнувши найнижчих показників у другій половині 1860-х рр.*

Таблиця 1.

Прибутки товариства “Галицько-руська матиця”
від продажу книжок (1848–1870 рр.)

Рік	Сума прибутків за рік		Сума прибутків П**		Прибутки від продажу книжок товариства		Частка від загальної суми прибутків, %	Частка від суми прибутків П
	рн.	кр.	рн.	кр.	рн.	кр.		
1848/49 ⁵⁸	1845	54			2	30	0,13	
1849/50 ⁵⁹	2138	07			1071	16	50,10	
1850/51 ⁶⁰	2399	30			1492	57	62,22	
1851/52 ⁶¹	1300	12			634	12	48,78	
1852/53 ⁶²	1138	52			955	52	83,93	
1853/54 ⁶³	2449	21			1953	21	79,75	
1854/55 ⁶⁴	1747	25			850	37¼	48,68	

* Проблема була справді гострою і виділ “Матиці”, який не міг її успішно розв’язати, виніс питання розповсюдження видань товариства на розгляд загальних зборів 1870 р. Збори ж, окрім ухвали платити комісійні добровільним продавцям, не запропонували нічого – це свідчило про принципову нездатність “Галицько-руської матиці” змінити зазначену вище негативну тенденцію.

** Це загальна сума прибутків “Матиці” без придбаних і проданих цінних паперів, повернутих боргів, коштів на літературні премії. Ці кошти, які записувалися у прибутки, фактично ними не були. Наприклад, коли товариство купувало цінні папери, то сума, за яку їх придбано, записувалася у видатки, а вартість самих цінних паперів – у прибутки, що в сумі у загальному балансі фактично мало давати нуль. Повернуті борги (на відміну від відсотків за них, які сплачував позичальник) теж не могли бути прибутками, а лише компенсували записи щодо позик у графі “видатки” за попередні роки. Нарешті, літературні премії призначалися зовнішніми для товариства особами, на їх розмір “Матиця” не впливала і могла їх лише передати переможцям певних конкурсів, а не використати на свої потреби.

⁵⁸ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 104, арк. 1 зв.–2; спр. 107, арк. 2 зв.–3. Тут і далі наведено інформацію стосовно періоду від 1 червня до 31 травня наступного року.

⁵⁹ Вираховано за: Виказь Доходів и Выдатковъ Галицко-русской Матиці за часъ отъ 1 Червня 1848 до 13 Марта 1850 года // *Историческій очеркъ основанія Галицко-русской Матиці*... – С. XIX; Справозданіє Заряду соединенія Галицко-Русской Матиці и Общества просвѣщенія за время отъ 14 Марта 1850 до 31 Мая 1851 // ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 109а, арк. 20 зв.–21 зв.; Там само, спр. 104, арк. 1 зв.–2; спр. 107, арк. 2 зв.–3.

⁶⁰ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 107, арк. 2 зв.–3, 15 зв.–16.

⁶¹ Там само, спр. 108, арк. 22 зв.–23.

⁶² Там само, спр. 109а, арк. 31 зв.–32 зв.

⁶³ Там само, спр. 29, арк. 14 зв.

⁶⁴ Там само, арк. 28 зв. Подано інформацію за час від 1 червня 1854 р. до 31 грудня 1855 р.

	Сума прибутків за рік		Сума прибутків II**		Прибутки від продажу книжок товариства			
1856 ⁶⁵	907	06			313	59	34,62	
1857 ⁶⁶	1487	49			281	49	18,94	
1858 ⁶⁷	787	27			370	17	47,02	
1859 ⁶⁸	1665	01 АВ			340	91 АВ	20,47	
1860 ⁶⁹	506	14			367	55	72,62	
Всього за 1848–1860	17012	80 АВ			9030	21 АВ	53,08	
1861 ⁷⁰	675	28			451	28	66,83	
1862 ⁷¹	900	12			749	60	83,28	
1863 ⁷²	2386	29	1672	36	435	94	18,27	26,07
1864 ⁷³	4201	35	1876	35	752	57	17,91	40,11
1865 ⁷⁴	11087	07½	2277	69½	972	65	8,77	42,70
1866	Немає даних							
1867 ⁷⁵	4414	82½	1334	82½	146	57	3,32	10,98
1868 ⁷⁶	3740	75	1250	75	514	28	13,75	41,12
1869 ⁷⁷	1856	95	1096	95	463	78	24,97	42,28
1870 ⁷⁸	3151	75½	1947	75½	1162	17½	36,87	59,67
Всього за 1861–1870	32412	39½	13032	07	5648	81½	17,43	43,34

⁶⁵ ЦДАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 111, арк. 10 зв.–12.

⁶⁶ Там само, спр. 113, арк. 8 зв.–9, 10 зв.–11.

⁶⁷ Там само, спр. 114, арк. 10 зв.–12.

⁶⁸ Там само, спр. 31, арк. 2 зв.–3. З 1859 р. всі суми в австрійській валюті. 1 рн. конвенційної монети = 1 рн. 05 кр. австрійської валюти.

⁶⁹ Там само, арк. 6 зв.–7.

⁷⁰ Росчисленіє кассы литературного общества Галицко-русской Матицы за время отъ 1. Съчня 1861 до послѣднаго Декамврія 1864 // *Науковий Сборникъ... 1865...* – С. 1.

⁷¹ Там само. – С. 2.

⁷² Там само. – С. 4.

⁷³ Там само.

⁷⁴ Росчисленіє кассы литературного общества Галицко-русской Матицы за время отъ 1 Январія до послѣднаго Декамврія 1865 года // *Науковий Сборникъ... 1866.* – Во Львовѣ, 1866. – С. 5, 7.

⁷⁵ Росчисленіє кассы литературного общества Галицко-русской Матицы за время отъ 1 Январія до послѣднаго Декамврія 1867 г. // *Науковий Сборникъ... 1868.* – Во Львовѣ, 1869. – С. 380–381.

⁷⁶ Росчисленіє кассы литературного общества Галицко-русской Матицы за время отъ 1 Январія до послѣднаго Декамврія 1868 г. // Там само. – С. 384.

⁷⁷ Росчисленіє кассы литературного общества Галицко-русской Матицы за время отъ 1 Январія до послѣднаго Декамврія 1869. // *Литературный Сборникъ... 1869.* – Во Львовѣ, [1870]. – С. 268.

⁷⁸ Росчисленіє кассы литературного общества Галицко-русской Матицы за время отъ 1 Январія до послѣднаго Декамврія 1870 г. // *Литературный Сборникъ... 1870...* – С. 144.

Таблиця 2.

Рух видань
“Галицько-руської матиці”
у 1848–1860 рр.

Рік	Видано даром		Видано на продаж		Видано всього		Надійшло грошей		Залишилося у продавців		Залишилося на складі	
	рн.	кр.	рн.	кр.	рн.	кр.	рн.	кр.	рн.	кр.	рн.	кр.
1848/49							2	30				
1849/50							1071	16				
1850/51 ⁷⁹	263	36	3575	46	3839	22	1492	57	1009	03	10620	10
1851/52 ⁸⁰	108	14	2764	24	2872	38	634	12	3139	15	7622	17
1852/53 ⁸¹	21	40	2210	53	2232	33	955	52	4204	37	6434	20
1853/54 ⁸²	80	16	1721	12	1801	28	1953	21	3631	05	5244	08
1854/55 ⁸³	97	27	327	44	425	11	850	37¼	3213	38	4081	51
1856 ⁸⁴	68	04	706	59	775	03	313	59	3526	45	3584	55
1857 ⁸⁵	32	05	182	35	214	40	281	49	3394	41	5403	35
1858 ⁸⁶	9	35	802	16	811	51	370	17	3839	40	4591	44
1859 ⁸⁷	25	98 А	340	29 А	366	27 А	340	91 А	4077	83 А	5104	49 А
1860 ⁸⁸	102	19	564	03	666	22	367	55	4159	16	4978	42
Разом (австр. вал.)	842	74	13810	36	14653	10	9030	21				

⁷⁹ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 107, арк. 2 зв.–3.

⁸⁰ Там само, спр. 108, арк. 18 зв.–19.

⁸¹ Там само, спр. 109а, арк. 27 зв.–28, 31 зв.–32.

⁸² Там само, спр. 109, арк. 26 зв. – 29.

⁸³ Там само, спр. 29, арк. 31–31 зв.; спр. 110, арк. 33 зв.–34.

⁸⁴ Там само, спр. 111, арк. 9 зв.–13.

⁸⁵ Там само, спр. 113, арк. 8 зв.–9, 15 зв.–16.

⁸⁶ Там само, спр. 114, арк. 1, 10 зв.–12.

⁸⁷ Там само, спр. 31, арк. 3–3 зв.; спр. 115, арк. 15.

⁸⁸ Там само, спр. 31, арк. 7–7 зв.

Таблиця 3.

Структура продажу видань “Галицько-руської матиці”
у 1848–1860 рр.

Рік	Надійшло грошей за книжки		Від книгарні Ставропігійського Інституту		%	Від інших книгарень*		%	Від непрофесійних розповсюджувачів		%
	рн.	кр.	рн.	кр.		рн.	кр.		рн.	кр.	
1848/49	2	30									
1849/50	1071	16									
1850/51	1492	57	1005	32 ⁸⁹	67,35	42	33 ⁹⁰	2,85	444	52	29,8
1851/52	634	12	200	00 ⁹¹	31,53	95	00 ⁹²	14,98	339	12	53,49
1852/53 ⁹³	955	52	200	00	20,92	434	10	45,42	321	42	33,66
1853/54 ⁹⁴	1953	21	1250	58	64,05	253	54	13	448	29	22,95
1854/55 ⁹⁵	850	37¼	279	19	32,84	115	00	13,52	456	18	53,64
1856 ⁹⁶	313	59	126	44	40,37	20	00	6,37	167	15	53,26
1857 ⁹⁷	281	49	73	16	26	–	–	–	208	33	74
1858 ⁹⁸	370	17	82	49	22,36	–	–	–	287	28	77,64
1859 ⁹⁹	340	91 АВ	40	09 АВ	11,76	–	–	–	300	82 АВ	88,24
1860 ¹⁰⁰	367	55	–	–	–	–	–	–	367	55	100
Разом (австр. вал.)	9030	21	3418	22	43,26	1008	37	12,76	3475	51	43,98

* Фактично мова йтиме лише про книгарні Й. Розенгайма і Б. Д. Неранці.

⁸⁹ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 107, арк. 19 зв.–20.

⁹⁰ Там само, спр. 35, арк. 11.

⁹¹ Там само, спр. 58, арк. 3.

⁹² Там само, спр. 35, арк. 7, 20.

⁹³ Там само, спр. 109а, арк. 29 зв.–32.

⁹⁴ Там само, спр. 109, арк. 24 зв.–29.

⁹⁵ Там само, спр. 110, арк. 30 зв.–35.

⁹⁶ Там само, спр. 111, арк. 9 зв.–11.

⁹⁷ Там само, спр. 113, арк. 8 зв.–10.

⁹⁸ Там само, спр. 114, арк. 9 зв.–11.

⁹⁹ Там само, спр. 115, арк. 8 зв.–11.

¹⁰⁰ Там само, спр. 116, арк. 9 зв.–12.

Таблиця 4.

Видача літератури зі складу “Галицько-руської матиці” у 1848–1860 рр.*

Назва видання	Кількість примірників для розповсюдження	Видано безкоштовно (прим.)	Видано до продажу (прим.)										Повернуто продавцями (прим.)	Залишилося на склад (прим.)
			1848–1851 ¹⁰¹	1851/52 ¹⁰²	1852/53 ¹⁰³	1853/54 ¹⁰⁴	1854/55 ¹⁰⁵	1856 ¹⁰⁶	1857 ¹⁰⁷	1858 ¹⁰⁸	1859 ¹⁰⁹	1860 ¹¹⁰		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
“Біблійна історія ветхого завіта” В. Левицького	847	5	206	290	225	102	77	15	–	–	–	–	73	–
“Біблійна історія нового завіта” В. Левицького	479	53	225	140	62	2	2	15	–	–	–	–	21	–
“Букварь рускій для шкіль в Галиції...” А. Добрянського	10000	–	9590 + 410	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
“Граматика руского язика”. Ч. I Я. Головацького	1600	–	1600	–	20	–	–	–	–	–	–	–	40	20
“Граматика руского язика”. Ч. II Я. Головацького	1600	–	360	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1240
Повна “Граматика руского язика” Я. Головацького	8400	219	505	514	593	290	521	150	100	110	147	107	241	2385 + 3000
“Три вступительні преподаванія...” Я. Головацького	1000	262	555	117	1	–	5	–	–	31	–	28	201	202
“Росправа о языкѣ южнорускомъ...” Я. Головацького	500	60	110	108	–	195	5	–	–	27	–	16	36	15
“Молитвословець малый для дѣтей” (1849)	2000	114	1886	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
“Молитвословець для дѣтей” (1850)	10000	93	1078	2241	1149	2304	805	1353	9	360	–	100	171	674
“Историческій очеркъ основанія Галицко-русской Матиці...”	1000	128	143	266	47	200	3	–	2	16	–	13	98	280

* Коли у таблиці зазначено суму із двох цифр, то маються на увазі оправлені (перше число) та неоправлені примірники за винятком “Читанки” М. Шашкевича, де друга цифра – це додатковий наклад 1853 р. та “Молитвослова” 1855 р., де друга цифра – це дорожчі примірники у кращому виконанні.

¹⁰¹ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 107, арк. 2 зв.–3.

¹⁰² Там само, спр. 108, арк. 18 зв.–19.

¹⁰³ Там само, спр. 109а, арк. 27 зв.–28.

¹⁰⁴ Там само, спр. 109, арк. 27 зв.–28.

¹⁰⁵ Там само, спр. 110, арк. 30 зв.–31.

¹⁰⁶ Там само, спр. 44, арк. 1.

¹⁰⁷ Там само, спр. 113, арк. 15 зв.–16.

¹⁰⁸ Там само, спр. 114, арк. 1.

¹⁰⁹ Там само, спр. 115, арк. 15.

¹¹⁰ Там само, спр. 116, арк. 1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
“Читанка для малыхъ дѣтей...” М. Шашкевича (1850; 1853)	5000 + 1000	155	1396	2270	2023	200	2	2	–	–	–	–	76	8
“Руско-нѣмецкіи розговори...” І. Гуркевича	1000	169	368	386	167	–	41	20	–	10	10	7	317	141
“Слово на заключительнѣмъ засѣданію...” А. Яновського	500	220	186	171	–	–	2	–	–	73	–	11	175	12
“Два слова церковныи...” М. Малиновського	500	137	171	122	–	–	2	–	–	27	–	24	74	91
“Слово о полку Игоря Сватославича...”	1000	139	172	443	25	100	5	–	–	67	–	26	83	106
“Рускій бѣкварь для оучилищъ въ Галиціи...” І. Гуркевича	20000	280	1074	7267	6698	5050	96	123	–	–	–	–	588	–
“Росправа о древности письменъ...” М. Урицького	444	35	110	109	–	–	3	–	–	62	–	40	29	149
“О обрадѣ греческо-словенскомъ каолическомъ” М. Малиновського	500	135	11	265	50	–	3	–	–	38	–	2	75	71
“Обозрѣніе исторіи церкви руской...” М. Малиновського	500	57	–	20	–	6	3	–	–	200	–	40	–	174
“О великомъ Божіемъ міръ” М. Малиновського	480	64	–	–	–	–	17	371	–	23	–	15	10	–
“Житіе святаго великомученика Євстаѳа...” М. Бородайкевича	985	64	–	–	157	700	2	–	–	16	–	1	9	54
“Галицкій историческій сборникъ...” І вип.	489	101	–	–	–	14	13	11	10	186	–	6	–	90
“Хрестоматія церковно-словенскаа и древно-рускаа...” Я. Головацького	300	–	–	–	–	–	–	300	–	–	–	–	–	–
“Галицкій историческій сборникъ...” ІІ вип.	500	36	–	–	–	–	–	14	10	147	–	30	–	263
“Наѣка о пчеловодствѣ...” Л. Трещаківського	2500	41	–	–	–	–	8	109	–	270	–	95	–	1977
“Мірскій молитвословъ” (1855)	2800 + 200	24 + 0	–	–	–	–	–	–	157 + 41	568 + 52	142	221	–	1688 + 107
“Молитвословъ мірскій” (1859)	3000	43	–	–	–	–	–	–	–	231 + 90	693	–	–	63 + 1880
“Галицкій историческій сборникъ...” ІІІ вип.	500	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	82	–	416

Таблиця 5.

Продаж видань “Галицько-руської матиці”
у книгарні Ставропільського Інституту (1852–1855 рр.)

Назва видання	Ціна (кр.)	1.06.1852 – 31.05.1853 ¹¹¹	1.06.1853 – 31.10.1854 ¹¹²	1.11.1854 – 31.10.1855 ¹¹³	Залишилося на 1.11.1855 ¹¹⁴
“Біблійнаа исторїа ветхаго завѣта” В. Левицького	20	48	2	–	–
“Біблійна исторїа новаго завѣта” В. Левицького	12	46	4	–	–
“Грамматика рѣского ѣзыка”. Ч. II Я. Головацького	18	5	5	3	22
Повна “Грамматика рѣского ѣзыка” Я. Головацького	36, потім 20 ¹¹⁵	112	195	174	–
“Три вступительніи преподаванїа...” Я. Головацького	10	–	2	2	54
“Росправа о ѣзыцѣ южнорускѣмъ...” Я. Головацького	10	2	3	4	–
“Молитвословець для дѣтей” (1850)	5	278	129	13	140
“Историческій очеркъ основанїя Галицко-русской Матицѣ...”	40	–	–	1	30
“Читанка для малыхъ дѣтей...” М. Шашкевича	12	442	123	–	–
“Руско-нѣмецкіи разговоры...” І. Гуркевича	20	15	21	50	–
“Слово на заключительнѣмъ засѣданїю... “ А. Яновського	5	3	–	1	2
“Два слова церковныи...” М. Малиновського	6	3	1	–	133
“Слово о полкѣ Игоря Святославича...”	10	77	81	16	47
“Рѣскїй бѣкварь для оучилищъ въ Галицїи...” І. Гуркевича	10	2498	57	–	–
“Росправа о древности письменъ...” М. Урицького	6	1	1	–	–
“О обрадѣ греческо-словенскѣмъ каѣолическѣмъ” М. Малиновського	4	26	3	–	–
“Житїе святаго великомѣченника Євстаѣа...” М. Бородайкевича	20	3	27	11	109
“Галицкїй историческїй сборникъ...” І вип.	25	–	3	5	2

¹¹¹ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 39, арк. 3 зв.–4.

¹¹² Там само, спр. 34, арк. 44.

¹¹³ Там само, арк. 52.

¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ Повна “Грамматика” Я. Головацького коштувала 36 кр., а з кінця липня 1854 р. ціну знизили до 20 кр. Це сталося за вимогою крайової влади, яка обіцяла в такому разі офіційно рекомендувати “Грамматіку” школярам (Там само, спр. 34, арк. 40).

Таблиця 6.

Продаж видань “Галицько-руської матиці”
у книгарні Ставропігійського Інституту (1862–1870 рр.)

Назва видання	Ціна (рн. кр.)	07.1862 – 02.1863 ¹¹⁶	03–12.1863 ¹¹⁷	1864 ¹¹⁸	01–06.1865 ¹¹⁹	Зовніш. продажі (1.07.1864 – 30.06. 1865) ¹²⁰	Було на 30.06.1868 ¹²¹	07.1868 – 06.1869 ¹²²	07.1869 – 06.1870 ¹²³	07–12. 1870 ¹²⁴	Залиш. на 31.12. 1870 ¹²⁵
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
“Граматика рѣского язика”. Ч. I Я. Головацького	0.17	–	–	–	–	1	17	–	–	–	17
Повна “Граматика рѣского язика” Я. Головацького	0.35	92	24	4	–	27	13	11	1	7	–
“Три вступительніи преподаванія...” Я. Головацького	0.18	2	7	10	–	3	71	2	9	1	–
“Росправа о языкѣ южнорускомъ...” Я. Головацького	0.18	3	4	6	2	3	–	–	–	–	–
“Историческій очеркъ основанія Галицко-русской Матиці...”	0.70, потім 0.30	2	–	–	–	2	–	1	–	–	88
“Руско-нѣмецкіи розговори...” Г. Гуркевича	1.75, потім 0.35	–	5	1	–	4	78	–	1	–	–
“Два слова церковныи...” М. Малиновського	0.10	–	–	–	1	3	154	–	–	–	154
“Росправа о древности письмень...” М. Урицького	0.10	1	4	–	–	3	48	–	6	–	–
“Житіє святаго великомучченника Свстаіа...” М. Бородайкевича	0.35	–	–	13	3	10	–	–	–	–	–
“Галицкій историческій сборникъ...” I вип.	0.44	–	–	–	–	5	17	2	–	–	15
“Мірскій молитвословъ” (1855)	0.25	326	33	–	63	–	–	–	–	–	–
“Галицкій историческій сборникъ...” II вип.	0.44	2	2	3	–	7	14	2	–	1	10 (1 по- верн.)
“Наука о пчеловодствѣ...” Л. Трещаківського	0.26, потім 0.10	4	8	48	13	34	45	25	15	10	25
“Молитвословъ мірскій” (1859)	0.80	86	33	7	–	–	–	–	–	–	–

¹¹⁶ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 56, арк. 3.¹¹⁷ Там само, арк. 4.¹¹⁸ Там само, арк. 5–7; спр. 67, арк. 29–29 зв.¹¹⁹ Там само, спр. 67, арк. 29 зв.–30.¹²⁰ Там само, арк. 30–30 зв.¹²¹ Там само, спр. 71, арк. 16.¹²² Там само, спр. 75, арк. 14.¹²³ Там само, спр. 73, арк. 1.¹²⁴ Там само, спр. 78, арк. 3 зв.¹²⁵ Там само, арк. 3 зв., 4 зв.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
“Галицькій историческій сборник...” III вип.	0.60	3	3	2	–	7	69	2	–	–	67
“Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage...”	1.30	5	1	2	–	10	89	–	–	1	98
“Оучебнаа книга кааолического вѣроученіа...” Ч. II Л. Цирика	1.00	24	6	–	2	4	68	4	9	2	–
“Оучебнаа книга кааолического правоученіа...” Л. Цирика	0.80	16	3	3	1	2	42	12	11	5	44
“Литѣрика церкви греческо-кааолической...” М. Попеля	0.90	55	35	35	2	36	71	23	24	9	–
“Исторіа церкви Христової...” Ч. I Л. Цирика	0.90	22	7	1	2	6	47	13	20	13	21
“Исторіа церкви Христової...” Ч. II Л. Цирика	1.20, потім 1.10 і 0.90	–	7	20	1	4					
“Библейскаа св. исторіа ветхого завѣта...” Ч. I Л. Цирика	1.30, потім 0.90	–	69	39	3	9	58	14	16	26	46
“Библейскаа св. исторіа нового завѣта...” Ч. II Л. Цирика	0.90	–	44	26	3	11	98	22	11	8	61
“Оучебнаа книга кааолического вѣроученіа...” Ч. I Л. Цирика	1.60	–	22	15	1	3	32	12	10	3	–
“Молитвословъ мірскій” (1864, 1868)	0.35	–	–	453	32	54	2	182	126	43	37
“Молитвословъ мірскій” (1864)	0.40	–	–	42	4	10	17	21	12	6	178
“Науковий сборник...” (квартальні випуски)	0.65	–	–	–	1	10	353	18	6	–	329
“Науковий сборник...” (піврічні випуски)	1.25	–	–	–	–	–	53	16	9	–	53
“Науковий сборник...” (річний комплект)	2.50	–	–	–	–	–	–	–	3	–	47
“Житіє сватителя Христового, отца Николаа...” Г. Крижановського	0.18	–	–	–	–	–	–	–	130	48	122
“Житіє сватого славного великомученника [...] Георгіа...” О. Лепкого	0.12	–	–	–	–	–	–	121	120	37	22
“Вѣсти про землю и дѣи Рѣсинѡвъ. Книга перва...” [В. Льницького]	0.33	–	–	–	–	–	–	–	83	37	60
“Литературный сборник...” (1869, вип. I–II)	1.10, потім 0.90	–	–	–	–	–	–	–	4	–	46
“Литературный сборник...” (1869, вип. III–IV)	0.90	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15
“Вѣсти про землю и дѣи Рѣсинѡвъ. Часть втора...” [В. Льницького]	0.30	–	–	–	–	–	–	–	–	26	74
“Указатель на употребленіе гдекоторыхъ буквѣ...” О. Лепкого	0.10	–	–	–	–	–	–	–	–	31	169

**DISTRIBUTION OF PUBLICATIONS OF THE SOCIETY
“HALYTS’KO-RUS’KA MATYTSIA” (1848–1870)**

Oleksandr SEDLIAR

*Scientific Library of the Ivan Franko L’viv National University,
5, Drahomanov Str., L’viv, 79601, Ukraine, tel. (032) 239-43-59,
e-mail: sedlyar@rambler.ru*

The article dwells upon the organization and main results of distributing the publications by “Halyts’ko-Rus’ka Matytsia” in 1848–1870. The author analyses the participation in this process of bookstores (first and foremost the bookstore of Stavropigion Institute) and some (unprofessional) distributors, almost all of them were Greek-Catholic priests. The most frequently bought publications of the society have been identified as well as the financial profits from their selling.

Key words: society “Halyts’ko-Rus’ka Matytsia”, bookselling, bookstore, Stavropigion Institute.

**РАСПРОСТРАНЕНИЕ ИЗДАНИЙ ОБЩЕСТВА
“ГАЛИЦКО-РУСЬКАЯ МАТИЦА” (1848–1870 гг.)**

Александр СЕДЛЯР

*Научная библиотека Львовского национального университета имени Ивана Франко,
ул. Драгоманова, 5, г. Львов, 79601, Украина, тел. (032) 239-43-59,
эл. почта: sedlyar@rambler.ru*

В статье исследованы организация и основные результаты распространения изданий “Галицко-руської матиці” в 1848–1870 гг. Проанализировано участие в этом процессе книжных лавок (в первую очередь магазина Ставропигийского Института) и отдельных (непрофессиональных) распространителей, почти все из которых были греко-католическими священниками. Установлено, какие из изданий общества покупали чаще всего и какой в структуре доходов общества была часть от проданных книг.

Ключевые слова: общество “Галицко-руська матиця”, книготорговля, книжный магазин, Ставропигийский Институт.

Стаття надійшла до редколегії 16. 10. 2009

Прийнята до друку 10. 11. 2009

УДК 097(=162.1):027.7(477.83-25)

**ПОЛЯКИ – ВЛАСНИКИ ЕКСЛІБРИСІВ ХІХ ст.
(на матеріалах Наукової бібліотеки Львівського національного
університету імені Івана Франка)**

Наталія КІТ

*Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Драгоманова, 17, м. Львів, 79601, Україна, тел. (032) 261-35-97*

У статті досліджено історію бібліотек та екслібриси окремих власників-поляків, що зберігаються у відділі стародрукованих, рукописних та рідкісних книг Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, подано біографи власників, описано видовий розподіл книжкових знаків, наведено приклади екслібрисів.

Ключові слова: Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, власницький знак, книгозбірня.

У Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (НБ ЛНУ ім. І. Франка) зібрана велика колекція цінностей, до яких належать не лише книжкові фонди, а й видання образотворчого мистецтва. Серед них на особливу увагу заслуговують екслібриси, у яких відображена історія формування однієї з найдавніших в Україні університетських книгозбірень, генеза та поширення різних технік графіки, естетичні уподобання людей певних епох.

Екслібрис (дослівно – “з книг”) – це власницький знак книголюба, емблема його бібліотеки, її герб, який засвідчує приналежність книги. За своїми зовнішніми ознаками сучасний екслібрис – це книжковий знак певного примірника книжки, найчастіше оздоблений, виконаний в одній із технік графіки, що містить ім’я та прізвище власника бібліотеки (або його стилізовані ініціали) чи назву інституції. Типовим екслібрисом є невелика за розміром картка паперу, приклеєна до внутрішньої сторони оправи. У простішому вигляді може мати форту печатки¹.

Крім терміна “Ex libris” широкого вжитку набули й інші латинські форми запису: “liber”, “libri”, “bibliotheca”, “ex bibliotheca”, “collectio”, “ex collectione”, “donum” та їх відповідники національними мовами².

Екслібриси поділяють на гербові, вензельні, сюжетні та шрифтові.

¹ Сучасний словник іношомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – Київ, 2006. – С. 254; Литвин Т., Литвин М. Екслібриси // *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького та І. Підкови. – Львів, 2008. – Т. 2. – С. 215–217; Столова Е. Збірка екслібрисів Наукової бібліотеки ЛДУ: проблеми зберігання та опису // *Збірник наукових праць відділу рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка*. – Львів, 1997. – С. 93; Шаповал Л. Екслібрис та його місце в книжковій справі України // *Вузівська бібліотека. Історія. Теорія. Досвід роботи*. – Львів, 1993. – Вип. 2. – С. 80–87; Швець Н. До методології дослідження “власницького знаку”: досвід роботи Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Я. Франка // *Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних фондів*. – Київ, 2007. – Вип. 11. – С. 48–69; *Eklibris // Encyklopedia wiedzy o książce* / red. nac. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynałowski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. – S. 653–656; *Ex-libris // La grande Encyclopédie: Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts* / Secrétaire général de la Société F.-Camille Dreyfus. – Paris, 1892. – Т. 16. – S. 941.

² *Ex libris // Encyklopedia wiedzy o książce...* – S. 684.

Серед багатьох екслібрисів, які зберігаються у відділі рукописних, стародруківаних та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка НБ ЛНУ ім. І. Франка, є низка книжкових знаків XIX ст., що належали польським власникам. Розглянемо деякі із них.

Серед них представлені найширше **шрифтові** екслібриси.

Шрифтові екслібриси – це одна з найпростіших форм екслібрису, що являє собою ярлик із друкованим чи рукописним ім'ям власника (інколи поєднується з девізом), у яких сам напис виконує інформаційну та декоративну функцію. Їх також умовно можна поділити на кілька типів. Першим за хронологією появи є рукописний екслібрис.

Так, рукописний шрифтовий екслібрис використовував **Станіслав Вроновський** (1733–3.12.1839) – великий польський землевласник, цісарсько-королівський радник Трибуналу першої інстанції у Львові, універсальний колекціонер кінця XVIII – початку XIX ст.³

Збірка С. Вроновського розташовувалась у Львові і налічувала понад 30 тис. книг (комплектувалась переважно з монастирських бібліотек та збірок польського патриціату, з яких найвідомішою була колекція книг Л. В. Алембека. Це були видання його сучасників, стародруки, інкунабули, рукописи XVII–XVIII ст. За тематикою – книги з історії, літератури, релігії, філософії і права⁴.

Колекція включала також портрети польських королів (Яна III Собеського, Станіслава Лещинського, Станіслава Августа Понятовського), погруддя гетьмана Браніцького, новосончівського воєводи Мнішка, Рафала Лещинського, колекцію медалей, монет та мінералів⁵.

У 1838 р. С. Вроновський планував передати 12 тис. книг бібліотеці Оссолінських, але остаточно туди було передано 6671 том (в основному видання XVI–XVII ст. і близько 30 рукописів), решта книг була розпорощена між іншими публічними бібліотеками Львова⁶.

Усі книги містили екслібрис – літографію розміром 73×55 мм не встановленого автора, виконану, ймовірно, у Львові наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Це друкована рамка, оздоблена рослинним орнаментом, по кутах якого вміщені ініціали власника.

В рамку С. Вроновський власноручно записував текст. “Ex Bibliotheca Illu[st]rissimi D[omi]ni || Stanislai a Wronow || Starza Wronowski || C[es]ar[is] R[eg]i[is] Tribu[n]ali[s] I[n]st[ant]i[ae] Leo || poliae Consiliae”.

³ Онищенко Л. Вроновських гора // *Енциклопедія Львова* / за ред. А. Козицького та І. Підкови. – Львів, 2007. – Т. 1. – С. 433; Столова Е. Збірка екслібрисів Наукової бібліотеки ЛДУ... – С. 100; Jaworski F. *Lwowskie znaki biblioteczne*. – Lwów, 1907. – Т. I. – С. 38–39.

⁴ Jaworski F. *Lwowskie znaki biblioteczne*... – Т. I. – С. 25, 38–41, 61; Kosiński J. A. Wronowski Stanisław // *Słownik pracowników książki polskiej* / pod red. I. Trejcher. – Warszawa; Łódź, 1972. – С. 990.

⁵ A. O. Ze Lwowa // *Rozmaitości. Pismo dodatkowe do Gazety Lwowskiej*. – 1838. – Nr 3. – С. 22; Fischer A. *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Zarys dziejów*. – Lwów, 1927. – С. 80–81; Podania historyczne o mieście Lwowie // *Lwowianin. Czyli zbiór potrzebnych i użytecznych wiadomości*. – 1837. – С. 68; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej (1772–1918)*. – Kraków, 2001. – С. 36, 37, 94, 97, 127, 131–133, 143, 146, 150, 155, 298; Wronowski Stanisław // *Encyklopedia wiedzy o książce*... – С. 2514.

⁶ Kosiński J. A. Wronowski Stanisław // *Słownik pracowników książki polskiej*... – С. 990.

Крім цього екслібрису, існували і інші знаки власності – так, кожна сторінка книги містила одну букву його імені. Коли закінчувались букви прізвища, С. Вронівський ставив печатку із зображенням свого родового гербу “Топор”.

З появою нових технік у графіці змінився зовнішній вигляд екслібриса: він тепер більше став нагадувати “візитівку”.

Таким є книжковий знак **Юзефа Каласанти Шанявського** (1764–16.05.1843) гербу “Юноша” – філолога, філософа, юриста, політичного діяча, члена Варшавського товариства друзів наук, державного діяча (станового комісара в Калішському воєводстві, члена комітету еміграції в Парижі, Найвищої адміністративної палати (1806),

Дирекції справедливості (1807), королівського прокурора при касаційному суді (до 1811), члена комітету реформи уряду Польського королівства, члена трілатеральної комісії на Віденському конгресі (1815), референта стану, головного секретаря в Тимчасовому уряді (до кінця 1816), генерального прокурора Генеральної Прокуратури Польського королівства, радника (до 1821), генерального директора виховання в урядовому комітеті релігійних

визнань, голови Товариства початкової літератури (очоловав відділ цензури, 1822–1830), члена ради стану і ради громадського виховання (1833) та найвищого кримінального суду (1832–1834))⁷.

Ю. К. Шанявський зібрав велику бібліотеку, в якій лише описана частина налічувала 7 тис. одиниць, загальна ж кількість видань була набагато більшою. Збірка складалась із видань його сучасників, інкунабул, стародруків, атласів, гравюр, праць видатних філософів (І. Канта (серед них багато першодруків), Й. Фіхте, Ф. Шеллінга та ін.), книг в галузі права, медицини, економіки, естетики, виховання (в основному проекти шкільних реформ з часів французької революції), а також енциклопедій та словників. Усі книги містили екслібриси (два варіанти у шести відмінах)⁸.

Ю. К. Шанявський передав частину бібліотеки на тимчасове зберігання у бібліотеку Варшавського закладу прийомної та корисної розваги, подарував близько 3 тис. книг Єзуїтській бібліотеці у Львові (яка згодом перейшла у власність бібліотеки Малопольської провінції у Кракові, де подаровані книги зберігаються і сьогодні разом із описом – “Inwentarzem książek J. K. Szaniawskiego”), 3980 томів закупила Урядова Бібліотека у Варшаві (передана Університетській бібліотеці у Варшаві, де зареєстро-

⁷ Столова Е. Збірка екслібрисів Наукової бібліотеки ЛДУ... – С. 101; Estreicher K. *Bibliografia polska XIX stolecia*. – Kraków, 1885. – Т. X. – С. 8, 10, 13, 16, 23, 27, 76, 85, 90, 94; F. M. S. Szaniawski (Józef Kalasanty) // *Encyklopedia Powszechna*. – Warszawa, 1868. – Т. 24. – С. 550–552; Manteufflowa M. Szaniawski Józef Kalasanty // *Słownik pracowników książki polskiej*... – С. 869–870; Szaniawski Józef Kalasanty // *Nowa encyklopedia Powszechna*. PWN. – Warszawa, 1996. – Т. 6. – С. 164.

⁸ Bednarski S. *Biblioteka Józefa Kalasanty Szaniawskiego*. – Kraków, 1929; Gomulicki W. *Eklibrisy polskie // Tygodnik ilustrowany, pismo obejmujące: ważniejsze wypadki społeczne, życiorysy znakomitych ludzi, zabytki i pamiątki krajowe, podróże, powieści i poezye, sprawozdania z dziedziny sztuk pięknych, piśmiennictwa, nauk przyrodzonych, rolnictwa, przemysłu i wynalazków, szkice obyczajowe i humorystyczne, typy ludowe, ubiory i kostiumy, archeologia i t. d. i t. p.* – 1902. – Т. I. – Nr 20. – С. 394–395; Rezultaty aukcji 32 exlibrisów polskich urządzanej przez Koło Miłośników Exlibrisu przy TMK (Kraków) w dniu 1 marca 1927 // *Silva Rerum*. – 1927. – Nr 3. – С. 41; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej (1772–1918)*... – С. 113, 135, 146, 156, 165, 169, 172, 285; Wittig W. *Ex-libris'y bibliotek polskich. XVI–XX wiek*. – Lwów, 1907. – Т. II. – С. 165–166; Wł. Eg. *Towarzystwo Miłośników Exlibrisów w Warszawie // Silva Rerum*. – 1931. – Nr 6. – С. 47.

вана в “Inwentarzu własności Biblioteki Rządowej... r. 1846”), ще 400 томів власник подарував Інтернату ім. Шанявських в Лукові (Польща), кілька книг отримали виконавці заповіту⁹.

У НБ ЛНУ ім. І. Франка зберігається один із його численних власницьких книжкових знаків – шрифтовий мідерит невстановленого автора, розміром 54×83 мм, виконаний ймовірно у другій половині XVIII – першій половині XIX ст.

Це декорована рамка з польськомовним написом “Z Xiegozbioru || RADCY STANU || J. K. Szaniawskiego. || Członka Rady Stanu || i Rady Wychowania Publicznego || w Królestwie Polskiem.”

При виконанні напису використано кілька видів шрифтів: готичний, три види курсиву та антикву.

У XIX ст. широко популярними були також дво-, три- і більше колірні екслібриси.

Як приклад наведемо екслібрис графа **Євстахія Тишкевича**.

Граф Євстахій Тишкевич (6.04.1814–13.08.1873) гербу “Леліва” – археолог, етнолог, історик, колекціонер, куратор шкіл в Борисовському повіті (1840), маршалок шляхти цього ж повіту (1844), гімназійний куратор в Мінську (1847), опікун лікарні для душевнохворих у Вільнюсі, засновник та пожиттєвий голова Віленської археологічної комісії (призначений у 1855, звільнений з посади у 1865), засновник (1855) та кустош (до 1865) віленського Музею старожитностей. Член багатьох європейських товариств (Імператорської АН в Санкт-Петербурзі, Королівського товариства північних антикварів в Копенгагені, Імператорського археологічного товариства, Наукового товариства в Майнці, Дослідників історії прибалтійських провінцій в Ризі, Товариства історії і старожитності в Стокгольмі, Наукового товариства в Кракові, Товариства друзів наук у Познані та Сербської матиці в Будишині)¹⁰.

Був власником великої бібліотеки, що нараховувала понад 3 тис. томів і комплектувалася книгами з археології, географії та бібліографії. Більшість книг були залишками монастирських бібліотек Мінської та Гродненської губерній, а також походили з приватних дарів літераторів та дослідників.

Бібліотека Є. Тишкевича на початку 1865 р. нараховувала вже 19691 книгу, 541 рукопис, інкунабули, палеотипи, 1307 документів, а також автографи з часів польського короля Александра Ягеллончика (серед них пергаментні грамоти), багато графічних видань¹¹.

⁹ Manteufflowa M. Szaniawski Józef Kalasanty // *Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 869–870; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej...* – S. 113, 135, 146, 156, 165, 169, 172, 285.

¹⁰ Estreicher K. *Bibliografia polska XIX stolecia.* – Kraków, 1885. – Т. 10. – S. 198, 212, 228, 236, 267, 289, 301, 312, 333, 344, 417, 428, 449; Korotyński W. Eustachy hr. Tyszkiewicz // *Tygodnik ilustrowany...* – 1873. – Serya II. – Т. XII. – Nr 299. – S. 133–134; Nr 300. – S. 154–155; Nr 301. – S. 163; Kirkor A. *Przechadzki po Wilnie.* – Wilno, 1859; Krzyżanowski S. *Eustachy hr. Tyszkiewicz i jego prace.* – Lwów, 1873; K. Wł. W. Tyszkiewicz (Eustachy, hrabia) // *Encyklopedia Powszechna.* – Warszawa, 1867. – Т. 25. – S. 864–865; Śnieżko A. Tyszkiewicz Eustachy // *Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 919–920; Tyszkiewicz Eustachy, hrabia // *Nowa encyklopedia powszechna PWN.* – Warszawa, 1996. – Т. 6. – S. 522; Wittg W. *Ex-libris y bibliotek polskich...* – S. 171–172.

¹¹ Chwalewik E. *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiatiek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie.* – Warszawa, 1927. – S. 60; Śnieżko A. Tyszkiewicz Eustachy // *Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 920.

Цю збірку, як і археологічні знахідки, граф подарував Археологічній комісії при заснованому ним музеї. Після ліквідації музею вся бібліотека перейшла у власність створеної у 1867 р. Публічної бібліотеки у Вільнюсі¹².

Книги з бібліотеки графа Євстахія Тишкевича містили невеликий за розмірами, майже правильної квадратної форми екслібрис (42×47 мм), виконаний граверською фірмою “AGRY”. Це кольорова літографія з рослинно-оздобленою рамкою, з використанням кількох шрифтів у написі, який повідомляє, що книга є “Z || Biblioteki || Eustachego || Hr. || TYSZKIEWICZA”. Основа екслібрису оранжева, усі написи та оздоби виконані з використанням синьої фарби.

Ще одним прикладом “кольорового” екслібрису є власницький знак **Владислава Вшелячинського** (1847–12 (15?). 02.1896), композитора, піаніста, педагога (зокрема, у нього навчалась С. Крушельницька), бібліографа, засновника (1876) та директора Музичного товариства в Тернополі, професора Львівської консерваторії (1887)¹³.

В. Вшелячинський був власником цінної бібліотеки, що містила багато рідкісних видань, серед яких виділялась підбірка польських книг на музичну тематику, а також матеріали до польської музичної бібліографії та велика підбірка нот.

Частину книг В. Вшелячинський подарував бібліотеці Музичного товариства у Львові, решту після його смерті купили М. Гьольцель і Г. Домбчанська (400 т.)¹⁴.

Більшість книг була оздоблена екслібрисом, на якому виднівся власницький напис: “Z KSIĘGOZBIORU || Władysława Wszelaczyńskiego”. Це двоколірна (червоно-чорна) літографія другої половини XIX ст., оздоблена гербом власника та алегоричним зображенням географії та музики¹⁵.

Другим видом екслібрисів є так звані **сюжетні** екслібриси, у яких в різноманітних, часто алегоричних формах, художник-гравер намагався передати зацікавлення і уподобання власника бібліотеки.

Як приклад наведемо власницький напис **Констанції Малгожати Жевуської**¹⁶.

К. М. Жевуська (з дому Любомирська) – донька великого коронного маршалка князя Станіслава Любомирського; дружина Северина Жевуського (1743–1811), гетьмана польного коронного, автора численних політичних брошур. Придворна дама

¹² Śnieżko A. Tyszkiewicz Eustachy // *Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 920.

¹³ Błaszczuk L. *Dyrygenci polscy i obcy w Polsce działający w XIX i XX wieku.* – Kraków, 1964; Chwalewik E. *Polskie exlibrisy muzyczne // Silva Rerum.* – 1938. – Nr 6. – S. 128; Chwalewik E. *Zbiory Polskie...* – S. 67; Czapski K. *Ze Lwowa // Tygodnik ilustrowany...* – 1896. – T. I. – Nr 8. – S. 147; Estreicher K. *Bibliografia Polska XIX stulecia. Lata 1881–1900.* – Kraków, 1916. – T. IV. – S. 550; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej...* – S. 37, 115, 130, 148, 174, 298; Jaworski F. *Lwowskie znaki biblioteczne...* – T. I. – S. 88–89; Szyndler-Musiłowa D. *Wszelaczyński Władysław // Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 992.

¹⁴ Szyndler-Musiłowa D. *Wszelaczyński Władysław...* – S. 992.

¹⁵ Chwalewik E. *Polskie exlibrisy muzyczne...* – S. 128–129.

¹⁶ Столова Е. Збірка екслібрисів Наукової бібліотеки ЛДУ... – С. 100; Chwalewik E. *Polskie exlibrisy muzyczne...* – S. 128; Reychman K. *Nieznanne Exlibrisy Polskie.* – Warszawa, 1910. – S. 23; Wittig W. *Ex-libris y bibliotek polskich...* – S. 161; Zielińska Z. *Rzewuski Seweryn // Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1992. – T. XXXIV/1, Zesz. 140. – S. 149.

австрійської імператриці, член Масонської ложі та адопційної ложі “Доброчинність”, дама ордену Зоряного Хреста (1805).

Після смерті чоловіка стала виконавцем його заповіту. Збанкрутувавши, переїхала у Григорівку на Волині, де, гостювавши імператора Александра I (квітень 1818 р.), просила створити комісію з ліквідації боргів. Після складення реєстру маєтків комісія розпочала їх аукціон. Згодом К. М. Жевуська (Любомирська) переїхала до сина Вацлава у с. Підгірці (Львівська обл.). Після поразки Листопадового повстання та конфіскації всього маєтку сина – до Кам’яця Подільського. У 1839 р. звернулась до Ніколая I з проханням виділити фінансову допомогу.

Її бібліотека складалась майже винятково з французьких романів.

К. М. Любомирська – авторка двох екслібрисів, які виконала для Генріха Любомирського (1777–1850) та для себе¹⁷. Її екслібрис виконаний на початку XIX ст., елегантний, в легкому обрамленні, оздоблений квітами та рослинними гірляндами, зображає жінку в античному одязі з книжкою в руках, в композиції використані елементи пейзажу. Виконаний він у техніці аквафортової голки. На екслібрисі видніється надпис: “De la Bibliotheque de Madame la Comtesse || Constance Rzewuska née Princesse Lubomirska”, виконаний курсивом французькою мовою.

У XIX ст. поряд із шрифтовими та сюжетними екслібрисами широко використовувались і **гербові**, тобто із зображенням родового герба власника книги (часом до них почали додавати різноманітні атрибути у вигляді людей, тварин, різного роду орнаментів, які відігравали другорядну роль і виконували алегоричну функцію).

Як приклад наведемо екслібрис графа **Зигмунда Чарнецького** (20.03.1823–10.06.1908), гербу “Прус III”, колекціонера та бібліофіла, члена Товариства друзів наук в Познані (з 1870)¹⁸.

З. Чарнецький був власником великої та цінної колекції, яку почав збирати з 1838 р. Основу зібрання спочатку склали нумізматична колекція (4,5 тис. одиниць), до складу якої входили унікальні та рідкісні монети. Усю колекцію Зигмунд Чарнецький продав Каролу Беєру та почав збирати книги.

Основу бібліотеки склали книги, успадковані від батька Марцеля та діда Антонія Чарнецьких. Бібліотека З. Чарнецького складалась з раритетів

антикатолицького змісту, рідкісних видань, книг, що стосувалися релігійної полеміки у Польщі та за кордоном, рідкісних видань з бібліотеки Е. Грабовського, включала цілі колекції або вибрані книги з бібліотек Ф. Поніньського (переважно друки XVI–XVIII ст.), вибрані книги з бібліотеки Залуських, Вл. Беліньського, А. Прусинівського та ін., 25 книг з бібліотеки польського короля Сигізмунда Августа в оригінальних оправах. Усі книги, придбані без палітурки, оправлялись у характерну білу пергаментну оправу. За тематикою це були книги з мистецтва, права, історії, астрономії,

¹⁷Столова Е. Збірка екслібрисів Наукової бібліотеки ЛДУ... – С. 100; Chwalewik E. Polskie exlibrisy muzyczne... – S. 128.

¹⁸ Czarniecki Zygmunt // *Encyklopedia wiedzy o książce...* – S. 441; Kotula R. Czarniecki Zygmunt // *Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 204; Mayer J. Czarniecki Zygmunt // *Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 140; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej...* – S. 27, 29, 197; Wittig W. *Ex-libris y bibliotek polskich...* – S. 109–121.

церковні служебники, проповіді, синодальні конституції, дисидентські друки. З Чарнецький сам уклав інвентар книг та картковий каталог з численними анотаціями¹⁹.

Після смерті графа З. Чарнецького, бібліотека, згідно із заповітом, перейшла до його сина Зигмунда, а 1914 р. збірку Чарнецьких придбав Крайовий Виділ для Фундації Віктора Баворовського у Львові (6435 назв в 7218 томах, серед них – понад 70 рукописів, 28 інкунабул, 1500 друків XVI ст., 3 тис. XVII ст., 2 тис. XVIII ст. і 450 з XIX ст.). Причому власники, “зробивши подарунок для держави”, значно знизили ціну (до 180 тис. німецьких марок), але поставили умову – неподільність фонду²⁰.

Книжковий власницький знак З. Чарнецького виконаний у другій половині XIX ст. Це однобарвний гербовий мідерит невеликого розміру (74×70 мм), що являє собою практично правильний прямокутник зі зрізаними кутами, в центрі зображений родинний герб “Прус III” та латиномовний девіз “CRUX MINI CERTA SALUS”. Над гербом видно власницький напис: “Z Księgozbioru Zygmunta Czarnieckiego”.

Екслібрис Владислава Гурського (3.07.1822–24.08.1902) теж прямокутної форми гербовий мідерит, невеликий за розмірами (40×60 мм), у центрі якого зображено родинний герб – “Побуг”, під ним видно напис “Z BIBLIOTE [KI] || WŁADYSŁAWA GÓRSK[I]EGO || №?”. Екслібрис датується другою половиною XIX ст.

В. Гурський – історик, юрист, видатний політичний діяч (член комісії з підготовки проекту покращення добробуту селян (1858), член комісії

для опрацювання статуту Сільськогосподарського товариства (не затвердженого урядом), автор історико-географічних описів²¹.

Власник великого архіву і бібліотеки (близько 3 тис. од.), збірки гравюр (до 4 тис. од.) та нумізматичної колекції (кілька десятків тисяч одиниць). Бібліотека складалась із видань з історії та літератури Польщі, а також збірки рукописів, куди входили понад понад 500 автографів, придбаних після смерті К. Подвисоцького²².

Колекцію гравюр В. Гурський подарував Національному музею у Кракові (1885), праці про Литовський статут та 1 тис. автографів (в тому числі багато документів XVI ст.) – Ягеллонській бібліотеці (1883), бібліотеку В. Гурського отримала ординація Красінських у Варшаві²³.

¹⁹ Badecki K. Biblioteka Zygmunta hr. Czarnieckiego // *Tygodnik ilustrowany...* – 1914. – Т. I. – Nr 21. – S. 406–407; Chwalewik E. *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiatki przeszlosci w ojczyźnie i na obczyźnie.* – Warszawa, 1916. – S. 19, 65, 66, 154; Radziszewski F. *Wiadomosc historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych.* – Krakow, 1875. – S. 16; Mayer J. Czarniecki Zygmunt... – S. 140; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej...* – S. 27, 29, 197.

²⁰ Kotula R. Czarniecki Zygmunt... – S. 204; Mayer J. Czarniecki Zygmunt... – S. 140.

²¹ Gloger Z. Zmarli // *Tygodnik ilustrowany...* – 1902. – Serya II. – Т. II. – Nr 38. – S. 758–759; Estreicher K. *Bibliografia polska XIX stolecia. Lata 1881–1900.* – Krakow, 1907. – Т. II. – S. 60; Muszkowski J. *Biblioteka ordynacji Krasińskich w latach 1844–1930.* – Warszawa, 1930. – S. 13; Nekrolog // *Czas.* – 1902. – Nr 202. – S. 2; Rolle K. Górski Władysław // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1959–1960. – Т. VIII. – S. 455–456; Sierotwiński St. Górski Władysław // *Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 285–286; Wittig W. *Ex-libris'y bibliotek polskich...* – S. 128–129.

²² Muszkowski J. *Biblioteka ordynacji Krasińskich...* – S. 13; Prusiewicz A. Biblioteki na Podolu i ich exlibrisy // *Exlibris: czasopismo poświęcone książce.* – 1922. – Z. IV. – S. 78; Radziszewski Fr. *Wiadomosc historyczno-statystyczna...* – S. 77, 124; Rezultaty aukcji 32 exlibrisów polskich... – S. 41.

²³ Sierotwiński St. Górski Władysław... – S. 285–286.

Дещо відрізняється від них екслібрис **Емерика Захаріяша Миколая Северина графа Гуттен-Чапського** (17.11.1828–23.07.1896), гербу “Леліва” – нумізмата, археолога, колекціонера, засновника музею ім. Гуттен-Чапських в Кракові, магістра природничих наук Московського університету, інспектора провінцій Південної Росії (Крим та узбережжя Азовського моря), губернатора Новгород Великого (1863), віце-губернатора Петербурга (1865), генерального директора Департаменту лісового господарства у Міністерстві державного майна, члена ради Міністерства юстиції, шамбеляна Двору, таємного радника (1863–1864)²⁴.

Осівши у родинному маєтку Станькув Мінської губернії (1879), систематизував свою збірку та продовжив поповнення колекції російських та польських монет (серед яких було багато унікальних екземплярів), медалей, картин, орденів, зброї, гравюр, карт, тканин.

Граф Е. З. Гуттен-Чапський був власником великої бібліотеки, фонди якої налічували понад 8550 одиниць зберігання, серед яких – 329 друків з періоду правління династії Ягеллонів, багато унікальних та рідкісних рукописів, а також близько 270 автографів. Він колекціонував екслібриси та позначав книги із своєї збірки власницьким знаком²⁵.

У викупленому в Кракові палаці Красінських граф Е. З. Гуттен-Чапський добував окреме приміщення для зберігання своєї збірки, т. зв. Музей Чапських. Він каталогізував усю свою збірку, плануючи в недалекому майбутньому видати каталог друком, але видав лише чотиритомний каталог монет і медалей; п'ятий том видано вже посмертно під редакцією М. Гумовського. Е. З. Гуттен-Чапський підготував також каталог рукописів, де у передмові, апелюючи до працівників музеїв та бібліотек, закликав зробити доступнішою інформацію про свої фонди (цей каталог видав вже після смерті Гуттен-Чапського під його іменем Фелікс Копера)²⁶.

Після смерті графа родина, виконуючи умови заповіту, передала всю колекцію разом із Музеєм місту Кракову (тепер це відділ Національного музею в Кракові)²⁷.

Його екслібрис – гербовий мідерит²⁸, невеликий за розміром, округлої форми з латиномовним написом: “Comitis || Eme || rici Hutte || ni || Czapski”.

²⁴ Bobrowicz J. N., Bochnak A. Kopera Feliks // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967–1968. – Т. XIII. – С. 636–638; Czapski-Hutten Emeryk // *Nowa encyklopedia Powszechna. PWN*. – Warszawa, 1995. – Т. 1. – С. 822; Kopera F., Czapska M. Czapski (Hutten) Emeryk Zachariasz Mikołaj Seweryn // *Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1938. – Т. IV. – С. 181–182; Nieciowa E. Czapski Emeryk, Hutten // *Słownik pracowników książki polskiej...* – С. 138–139; Nowicki Wł. Emeryk hr. Hutten-Czapski // *Tygodnik ilustrowany...* – 1896. – Т. II. – Nr 31. – С. 610–611; Wittig W. *Ex-libris y bibliotek polskich...* – С. 117–118; Żychliński T. *Złota księga szlachty polskiej*. – Poznań, 1889. – Т. XI. – С. 73.

²⁵ Верещагинъ В. *Русскій Книжный Знакъ*. – Санкт-Петербургъ, 1902. – Рис. 115; Chwalewik E. *Zbiory polskie...* – Warszawa, 1916. – С. 53, 55–56; Kopera F., Czapska M. Czapski (Hutten) Emeryk Zachariasz Mikołaj Seweryn... – С. 181–182; Nieciowa E. Czapski Emeryk, Hutten... – С. 139; Wittig W. *Ex-libris y bibliotek polskich...* – С. 117–118.

²⁶ Kopera F., Czapska M. Czapski (Hutten) Emeryk Zachariasz Mikołaj Seweryn... – С. 181–182; Nieciowa E. Czapski Emeryk, Hutten... – С. 138–139.

²⁷ Kopff A. *Muzeum Narodowe w Krakowie. Historia i zbiory*. – Kraków, 1962. – С. 23–24, 99; *Przewodnik po Muzeum hr. Emeryka Hutten-Czapskiego w Krakowie*. – Kraków, 1902; Wittig W. *Ex-libris y bibliotek polskich...* – С. 117–118.

Серед вензельних екслібрисів виділяється власницький знак Гелени Домбчанської (Будзиновської) (3.01.1863–7.01.1956), колекціонерки, мецената, засновниці музею та бібліотеки у Львові, до складу яких увійшли: книгозбірня Яна Вінцента Бонковського (1880), частина збірки Євстахія Скроховського, Людвіка та Антоніни Радзівіллів, успадкована від Фелікса та Дельфіни Кросновських. До цієї збірки входили книги з бібліотеки Яна де Вітте, книги з оригінальними екслібрисами – з бібліотек Констанції з Любомирських Жевуської та Кордулі з Коморовських Потоцької. Г. Домбчанська придбала від антикварів та у книгарнях видання з бібліотек В. Вшелячинського, С. Конопки, Л. Дунін-Борковського, родини Мєрошевських²⁹.

У 1906 р. бібліотека Г. Домбчанської налічувала 12 тис. од. (в тому числі 3 тис. складала полоніка, 6 тис. книг було французькою мовою), у 1918 р. – понад 22 тис. од. У бібліотеці зберігалися стародруки, інкунабули, гравюри, рисунки. За тематикою – книги з філософії, французької літератури, іншомовні видання з мистецтва та художнього промислу (іноді єдині екземпляри в Польщі), сзуїтики, комплекти праць французькою мовою: Вольтера (93 т.), Ж.-Л. Леклерка, графа де Бюффона (44 т.), В. Шекспіра (20 т.). Бібліотека мала картковий каталог, книги були позначені екслібрисом або печаткою.

Г. Домбчанська колекціонувала також мініатюри, рисунки й картини польських та іноземних художників, порцеляну, антикваріат: тканини, ікони, меблі, гуцульське сакральне мистецтво (фрагменти іконостасів, підсвічники, хрести й ікони) тощо.

У 1906 р. Г. Домбчанська подарувала Національному музею у Кракові значну частину своєї колекції: лише книжок 23 тис. од. (серед них – багато інкунабул, почаївські друки), з яких 10634 томи через брак відповідних умов для зберігання передала Технічно-промислому музеєві у Кракові (1922). Частину колекції отримав Національний музей ім. Яна III Собеського у Львові (1922) (нині – Львівський історичний музей); дари отримали й інші музеї³⁰.

Її екслібрис виконаний, ймовірно, у Львові у другій половині XIX ст. і являє собою прямокутної форми штамп, по кутах якого зроблено рослинний орнамент. Посередині вміщено напис польською мовою: “Z KSIĘGOZBIORU || Heleny Dąbcańskiej”, а нижче – відтиск вензельної печатки з переплетенням ініціалів власниці книгозбірні.

На першу половину XX ст. припадає творча діяльність відомого майстра **Кастана Вінценти Келісінського** (7.08.1808–2.01.1849) – гравера, ілюстратора, бібліоте-

²⁸ Верещагинь В. *Русский Книжный Знакъ...* – Рис. 115; Копера F., Czapska M. Czapski (Hutten) Emeryk Zachariasz Mikołaj Seweryn... – S. 181–182; Grońska M. *Exlibrisy: wiadomości zebrane dla kolekcjonerów.* – Warszawa, 1992. – S. 40; Kopff A. *Muzeum Narodowe w Krakowie...* – S. 23–24, 99.

²⁹ A. S. Na Wawel // *Tygodnik ilustrowany...* – 1912. – Т. II. – Nr 40. – S. 830–831; Białynia-Chołodecki J. *Dąbszczańscy i Jan Zaplachta-Zapałowicz.* – Lwów, 1913; Baranowski K. *Na Wawel.* – Lwów, 1906.

³⁰ A. S. Na Wawel... – S. 830–831; Białynia-Chołodecki J. *Dąbszczańscy i Jan Zaplachta-Zapałowicz...*; Baranowski K. *Na Wawel...*; Chwałewik E. *Zbiory Polskie...* – Warszawa, 1916. – S. 72–73; Fijałek J. *Dąbcańska Helena // Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 161, 285, 430, 435, 904, 992; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej...* – S. 33, 97, 120, 131, 132, 134, 137, 143, 146, 147, 156, 171, 213, 214, 237.

каря³¹. Його екслібриси характерні для польського романтизму. У нашій збірці яскравим прикладом цього стилю є екслібриси Александра Батовського³², Юзефа Каласанти та Владзімежа Дзедушицьких.

Александр Константи Батовський (14.01.1799–10.01.1862) – історик, публіцист, політичний діяч, бібліофіл, колекціонер, меценат. Почесний депутат Галицьких станів (1842), голова Центральної Національної ради (1848)³³.

Навчався на філософському факультеті Львівського університету (1817–1818); не закінчивши навчання, переїхав з батьком у Варшаву. У 1842 р. продав частину бібліотеки та родинний маєток Однов (біля Львова) і переїхав до Львова, де упорядкував фонди відділу рукописів Оссолінеуму. Після звільнення директора бібліотеки А. Клодзінського та внаслідок частих суперечок із новим куратором бібліотеки М. Дзедушицьким, звільнився та розпочав співпрацю з Вл. Баворовським³⁴.

У маєтку в Однові А. К. Батовський зібрав велику бібліотеку із цінних та рідкісних видань, яка, згідно із каталогом “Katalog biblioteki odnowskiej w przedaż przeznaczonych” (Lwów, 1852), нараховувала 5135 друків, 107 рукописів, 219 карт, а також гравюри, екслібриси, етикетки, релігійні медальйони та інше³⁵.

Бібліотека була продана й осіла в приватних колекціях (частину книг придбали Вл. Баворовський, М. Павліковський та С. Борковський) та антикварних крамницях, а решта, згідно із заповітом, перейшла у власність фундації Вл. Баворовського.

Усі книги були позначені невеликим за розміром гербовим прямокутним екслібрисом. В центрі екслібрису виднівся родовий герб Батовського – герб “Три зуби” та власницький надпис: “Z Zbiogu Alex[andra] = Kons[tantego] = Batowskiego” та девіз “Parcere subjectis, et debellare superbos”. Це гербовий мідерит першої половини XIX ст.

Ще одним прикладом екслібрису у виконанні К. В. Келісінського є власницький знак Владзімежа та Юзефа Каласанти Дзедушицьких (Дідушицьких)³⁶.

³¹ Jaworski F. *Lwowskie znaki biblioteczne*. – T. I. – S. 42–46; Derwojed J. Kielisiński Kajetan Wincenty // *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: malarze, rzeźbiarze, graficy*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – S. 404–406; Kłodzińska K. Kielisiński Kajetan Wincenty // *Polski słownik biograficzny*... – T. XII. – S. 402–403.

³² Reychman K. Dodatki i sprostowania do exlibrisów bibliotek Polskich XVI–XIX wieku Wiktora Wittę // *Exlibris: czasopismo poświęcone książce*. – 1924. – Z. VI. – S. 200; Ejustdem. *Exlibrisy Batowskich* // *Ibidem*. – 1922. – Z. IV. – S. 79–82; *Rezultaty aukcji 32 exlibrisów polskich*... – S. 41; *Sztuka exlibrisu na kresach wschodnich. Katalog wystawy z kolekcji Arkadiusza Wagnera*. 28 września – 24 października. – Poznań, 2003. – S. 20.

³³ Biesiadecki Fr. *Exlibrisy Kajetana Wincentego Kielisińskiego*. – Kraków, 1926. – S. 6–7, Tab. 1; Jaworski F. *Lwowskie znaki biblioteczne*. – T. I. – S. 8, 9, 47–51; K. J. Batowski (Alexander) // *Encyklopedia Powszechna*. – Warszawa, 1868. – T. 2. – S. 1019; Lewicki K. Batowski Aleksander // *Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1935. – T. 1. – S. 354–355; Wittę W. *Ex-libris y bibliotek polskich*... – S. 109–110; Zawadzki Wł. Aleksander Batowski // *Tygodnik ilustrowany*... – 1865. – Serya I. – T. XII. – Nr 316. – S. 155–156; Zawadzki Wł. *Literatura w Galicji 1772–1848*. – Lwów, 1878. – S. 113; Triller E. Batowski Aleksander Konstanty // *Słownik pracowników książki polskiej*... – S. 43–44.

³⁴ Lewicki K. Batowski Aleksander... – S. 354–355.

³⁵ Chwałewik E. *Zbiory Polskie*... – Warszawa, 1916. – S. 65, 72; Grońska M. *Exlibrisy*... – S. 41; Radziszewski F. *Wiadomość historyczno-statystyczna*... – S. 37, 42, 44, 51, 55; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej*... – S. 16, 24, 25, 27, 35, 36, 95, 96, 100, 129, 132, 135, 136, 142, 144, 146, 155, 160, 164, 170, 195–197, 262, 297.

³⁶ Biesiadecki Fr. *Exlibrisy Kajetana Wincentego Kielisińskiego*... – S. 7, tab. II.; Столова Е. Збірка екслібрисів Наукової бібліотеки ЛДУ... – С. 102. *Sztuka exlibrisu na kresach wschodnich*... – S. 20; Wittę W. *Ex-libris y bibliotek polskich*... – S. 122–123.

Юзеф Каласанти Дзедушицький (3.07.1776–19.06.1847) гербу “Сас” – видатний бібліофіл, колекціонер, офіцер польських збройних формувань Великого Князівства Варшавського, дозорець обрахункової палати в Тимчасовому Галицькому уряді (1809), учасник оборони Замостя (1813), дійсний член Краківського наукового товариства, співзасновник (1845) та почесний член Крайового господарського товариства (1846)³⁷.

Власник великої колекції, яка зберігалася у Поториці (нині село Сокальського р-ну Львівської обл.). Колекція складалася з мистецької (іконографія та графіка), природничої збірки та бібліотеки. Бібліотека поповнювалася книгами з історії та літератури (особливо друками XVI–XVII ст.) польською, латинською та французькою мовами, цінними рукописами, пергаментами, тут зберігалася велика колекція австрійських розпоряджень з XVII – першої половини XIX ст.

Книгозбірка комплектувалася за рахунок купівлі рідкісних польських видань у краківських та львівських книгарнях А. Грабовського та К. Яблонського, у бібліофілів А. Беловського, Г. Павліковського, Е. Раставецького, купівлі дублетів з бібліотек Чарторийських, Коморовського, А. Росцішевського та обміну дублетами з А. Т. Дзялинським, до складу бібліотеки увійшли рукописи бібліотеки Єжи Станіслава Дзедушицького³⁸.

Після смерті Юзефа Дзедушицького вся колекція, згідно із заповітом, перейшла у власність його сина Владзімежа Дзедушицького.

Владзімеж Дзедушицький (22.06.1825–18.09.1899), гербу “Сас” – політик, меценат, зоолог, етнограф, археолог, видавець, посол (1861–1867) та маршалок (7.03.–26.04.1876) Галицького Крайового Сейму, посол австрійського парламенту у Відні (1874–1878), почесний громадянин Львова (1877), Бродів, Сокаля та Коломиї, член-кореспондент Академії Наук у Кракові (з 1881), член-кореспондент Природничо-математичного відділу АН у Кракові (1881), доктор гоноріс кауза Львівського університету (1894), член багатьох наукових товариств (Галицького господарчого товариства, Педагогічного товариства у Кракові, Приятелів наук в Познані, Орнітологічного в Альтенбурзі, Берліні та Відні, Природничого товариства в Дрездені, почесний член Товариства дослідників природи ім. М. Коперника у Львові, Геологічного товариства у Відні та ін.), засновник Малопольського товариства мисливців, Природничого музею ім. Дзедушицьких у Львові, Крайової гончарської школи в Коломиї (1876), співзасновник Музею мистецьких промислів у Львові (1874), Вищої аграрної школи в Дублянах (1855) та Вищої крайової школи лісового господарства у Львові, організатор Крайової промислової (1877), археологічної та етнографічної (обидві – 1885) виставок у Львові та за кордоном. Нагороджений французьким Орденом Почесного легіону (1878)³⁹.

³⁷ Dzeduszycki Józef Kalasanty // *Nowa encyklopedia Powszechna*. PWN. – Warszawa, 1995. – Т. 2. – С. 167; Dzeduszycki Józef Kalasanty // *Encyklopedia wiedzy o książce...* – С. 639; Olszewicz W. Dzeduszycki Józef Kalasanty // *Słownik pracowników książki polskiej...* – С. 194; Tyrowicz M. Dzeduszycki Józef Kalasanty // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa, 1948. – Т. VI. – С. 111; Wityg W. *Ex-libris y bibliotek polskich...* – С. 122–123.

³⁸ Dzeduszycki Józef Kalasanty // *Encyklopedia wiedzy o książce...* – С. 639; Dzeduszycki Józef Kalasanty // *Nowa encyklopedia Powszechna...* – С. 167; Jaworski F. *Lwowskie znaki biblioteczne...* – С. 44, 83–85.

³⁹ Дідушицький Володимир // *Енциклопедія Українознавства* / гол. ред. В. Кубійович. – Львів, 1993. – Т. II. – С. 520; Терський С. Дідушицький (Дзедушицький) Володимир // *Енциклопедія Львова...* – Т. 1. – С. 84–86; Чорновол І. Дідушицький Володимир // *Енциклопедія історії України*. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 400;

В. Дзедушицький істотно доповнив успадковану від батька бібліотеку гравюрами (особливо цінною була збірка Л. Семєнського), книгами з польської історії та літератури (особливу увагу звертаючи на давній період, переважно XVI ст.), спеціальних історичних дисциплін, а також виданнями в галузі природознавства (переважала іноземна література), картографією та рукописами.

Починаючи з 1847 р., він у кілька етапів переніс до Львова успадковану від батька т. зв. Поторицьку бібліотеку. У 1857 р. вона нараховувала 20 тис. томів (кілька сотень друків XVI ст., близько 30 унікальних книг, понад 1000 рукописів, 3 000 гравюр та 3 000 монет), а у 1925 р. – 50 тис. друків, 1800 автографів, 3 тис. гравюр. З 1925 р. керував бібліотекою М. Де Лъож)⁴⁰.

З 1858 р. бібліотеку відкрили для читачів, але у користування віддали лише частину зібрання. В 1871 р. В. Дзедушицький обмежив доступ та закупівлю книг, виділивши з бібліотеки видання природничого характеру – основу бібліотеки Природничого музею ім. Дзедушицьких у Львові, першим кустошем якого став Владислав Зонтаг⁴¹.

У 1899 р. музей мав у своєму складі сім відділів: зоологічний, палеонтологічний, мінералогічний, археологічний (серед найвідоміших експонатів – т. зв. “золотий Михалківський скарб”), етнографічний, ботанічний, геологічний. При музеї була спеціальна лабораторія, консерватори, бібліотека та власне серійне видання – “Muzeum im. Dzieduszyckich” (т. 1–5, 1880–1899)⁴².

У 1880 р. В. Дзедушицький передав музей на потреби суспільства, забезпечив його довічне утримання у розмірі 12 тис. крон на рік. Цей акт було зафіксовано у створеній В. Дзедушицьким “Поторицької ординації” – юридично оформленій неподільній спадщині, затвердженій у 1893 р. парламентом у Відні, а музей дістав офіційну назву “Природничий музей Дзедушицьких” (тепер – Державний природознавчий музей).

Наводимо тут два сюжетні екслібриси, виконані у Львові в 1836 р. (про це свідчить напис на самому власницькому знаці). Вони дуже подібні і відрізняються лише текстом екслібрису. Перший повідомляє, що книга з “Z Bibliote || ki || JÓZEFA || Hr. || DZIEDU= || SZYCKIE || GO.”, інший, що книга з “Z Bibliote || ki || MUZEUM || im || DZIEDU= || SZYCKICH || we Lwowie”.

Dzieduszycki Włodzimierz // *Nowa encyklopedia Powszechna...* – S. 168; Dzieduszycki M. *Kronika domowa Dzieduszyckich*. – Lwów, 1865. – S. 373–376, 405–409; Hr. Włodzimierz Dzieduszycki // *Tygodnik ilustrowany...* – 1899. – Nr 39. – S. 75–76; Jaworski F. *Lwowskie znaki biblioteczne...* – S. 44, 83–85.

⁴⁰ Швець Н. Де Лъож (Des Loges) Мар'ян Францишек Антоні // *Енциклопедія Львівського університету. Наукова бібліотека: Матеріали до енциклопедії*. – Львів, 2005. – С. 60–61; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej...* – S. 12, 13, 19, 36, 64, 85, 93, 95, 98, 101, 128, 131, 136–138, 142, 143, 147, 148, 150, 153, 155, 160, 217, 218.

⁴¹ Olszewicz W. *Dzieduszycki Włodzimierz // Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 194–195.

⁴² Chwałewik E. *Zbiory Polskie...* – Warszawa, 1916. – S. 66, 69; Bieńkowski A. *Muzeum Dzieduszyckich we Lwowie i jego twórca // Tygodnik ilustrowany...* – 1900. – T. 1. – Nr 12. – S. 230–234; Badecki K. *Lwowskie zbiory muzealne naukowe*. – Lwów, 1937. – S. 17–18; Dzieduszycki Wł. *Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie*. – Lwów, 1890; Jaworski F. *Lwowskie znaki biblioteczne...* – S. 44, 83–85; Tyrowicz M. *Dzieduszycki Włodzimierz // Polski słownik biograficzny*. – Warszawa, 1948. – T. VI. – S. 123–126; Szocki J. *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej...* – S. 12, 13, 19, 36, 64, 85, 93, 95, 98, 101, 128, 131, 136–138, 142, 143, 147, 148, 150, 153, 155, 160, 217, 218; Wittig W. *Ex-libris y bibliotek polskich...* – S. 122–123.

Екслібрис – один із основних, а іноді єдиний інформаційний матеріал для вивчення історії та складу приватних та публічних бібліотек, оскільки дає змогу визначити приналежність книги чи збірки, дослідити еволюцію її формування, він несе інформацію про соціальний і професійний статус власника фоліанта, його захоплення, естетичні уподобання. Це своєрідний погляд художника на особистість бібліофіла.

Власницький знак пов'язує книжку з її власником, передає його зацікавлення, а також творчу думку та особистість художника-гравера, дає цікаву інформацію про мистецтво та культуру тієї чи іншої епохи.

Перебуваючи у нерозривному зв'язку із книгою та книжковою ілюстрацією, він отримав статус окремого художнього твору – мініатюрного за розміром і лаконічного за змістом. Красиві екслібриси або екслібриси, що належать відомим власникам, додатково збільшують колекціонерську цінність певного фоліанту.

THE POLES AS OWNERS OF THE 19th CENTURY BOOKPLATES (as based on the materials of the Scientific Library of the Ivan Franko L'viv National University)

NATALIYA KIT

*Scientific Library of the Ivan Franko L'viv National University,
17, Drahomanov Str., L'viv, 79601, Ukraine, tel. (032) 261-35-97*

The article presents the history of the book collections and the bookplates belonging to some Poles which are kept in the department of black-letter books, manuscripts and rare editions of the Scientific Library of the Ivan Franko L'viv National University. The author provides the biograms of the owners, the description of the typology and some samples of the bookplates.

Key words: Scientific Library of the Ivan Franko L'viv National University, owner's sign, book collection.

ПОЛЯКИ – ВЛАДЕЛЬЦЫ ЭКСЛИБРИСОВ XIX в. (на материалах Научной библиотеки Львовского национального университета имени Ивана Франко)

Наталія КИТ

*Научная библиотека Львовского национального университета имени Ивана Франко,
ул. Драгоманова, 17, г. Львов, 79601, Украина, тел. (032) 261-35-97*

В статье исследуется история библиотек и экслибрисы отдельных владельцев-поляков, которые хранятся в отделе старопечатных, рукописных и редких книг Научной библиотеки Львовского национального университета имени Ивана Франко, представлены биограммы владельцев, описано видовое распределение книжных знаков, приведены примеры экслибрисов.

Ключевые слова: Научная библиотека Львовского национального университета имени Ивана Франко, экслибрис, библиотека.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2009

Прийнята до друку 26.03.2010

УДК 027.1:025.171:34“14/15”Р. Губе:027.7(477.74-25)

ЗІБРАННЯ КНИГ РОМУАЛЬДА ГУБЕ В БІБЛІОТЕЦІ ОДЕСЬКОГО (НОВОРОСІЙСЬКОГО) УНІВЕРСИТЕТУ

Олена ПОЛЕВЩИКОВА

*Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна, тел. (048) 234-80-11*

Досліджено історію формування та коротко описано сучасний стан колекції юридичної літератури польського правника XIX ст. Ромуальда Губе. Основну увагу звернуто на найбільш вивчену частину колекції – видання XV–XVI ст.

Ключові слова: бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, стародруки, юридична література, Р. Губе.

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова заснована 190 років тому як бібліотека Рішельєвського ліцею в Одесі. У 1865 р. на базі ліцею було створено Імператорський Новоросійський університет, і бібліотека ліцею стала фундаментальною бібліотекою цього навчального закладу. За декілька десятиліть порівняно невелике книжкове зібрання ліцею (11298 назв книжок) перетворилось у повноцінну університетську бібліотеку з багатим зібранням рідкісних та цінних видань. Значну його частину склали надходження з приватних зібрань, придбаних університетом у перші роки його існування, а також подарованих або заповітних колекцій. Одним із перших книжкових придбань було цінне зібрання стародрукованих видань з бібліотеки польського юриста та історика, сенатора Ромуальда Губе (1803–1890), яка містила головним чином юридичні тексти від найдавніших джерел права та коментарів до виконаних у XVI–XIX ст. перевидань кодексів та спеціальних досліджень.

З часу першого опису колекції професора Ф. І. Леонтовича напередодні її надходження до Новоросійського університету весь цей комплекс не був об'єктом систематичного дослідження. Тільки окремі блоки середньовічних правових пам'яток розглядались у нечисленних спеціальних працях. Так, у 1920-ті рр. інкунабули з колекції Р. Губе дослідив співробітник Центральної наукової бібліотеки м. Одеси (так тоді називалась університетська бібліотека) І. Я. Фаас¹. Його опис, складений на високому професійному рівні, повинен був слугувати вихідним матеріалом для зведеного каталогу інкунабул бібліотек України. В останні роки співробітники відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова разом із кафедрою середніх віків ОНУ опублікували низку видань, які включають описи певних частин зібрання. У цій статті здійснено спробу підсумувати інформацію про історію формування бібліотеки Р. Губе та її найдавнішу частину, а також окреслити перспективи подальшої роботи з цим книжковим зібранням².

¹ Фаас І. Я. Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси // *Праці Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси.* – Одеса, 1927.

² *Італійська книга епохи Відродження у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова* / упоряд. С. Савельєва. – Одеса, 2001; Радзиховская Е. А. Кардинал Генрих из

Оскільки склад колекції відображає наукові інтереси Р. Губе та прямо пов'язаний із професійною діяльністю вченого, вважаємо за доцільне викласти тут основні біографічні дані про власника бібліотеки³.

Ромуальд Ян Фердинанд Губе (Romuald Jan Ferdynand Hube) народився у Варшаві в родині юриста Міхаеля Губе, який перебував на прусській службі. Після навчання у Дрездені, Варшаві та Кракові він здобув юридичну освіту у Варшавському університеті (1818–1821), який закінчив зі ступенем магістра права. Р. Губе був першим випускником університету, якого після магістерського іспиту удостоїли ступеня “*sum eminentia et singulari laude*” (з відзнакою та особливою похвалою)⁴.

У 1823–1825 рр. молодий юрист слухав лекції у Берлінському університеті, де особисто познайомився з К. Ф. Савінії та Г. В. Ф. Гегелем, які мали на нього особливий вплив⁵. Спілкування з головою “історичної школи права”, блискучим лектором К. Ф. Савінії сприяло зацікавленості Р. Губе історією права, опрацюванням якої польський юрист займався особливо успішно. З іншого боку, на нього вплинула гегельянська система, під якою розумівся погляд на право окремих народів як на поступовий рух людського духу у відкритті все більш досконалих форм людського спілкування. Зрештою, біограф Р. Губе припускає, що саме через ці протилежні впливи він не став ані сліпим прихильником історичної школи, ані “чистим” гегельянцем⁶.

Остии и его правовой трактат “*Summa super titulis Decretalium*” // *Історія та сучасність християнства: Матеріали наукової конф., присвяченої 2000-річчю Різдва Христового (Одеса, 25–26 грудня 2000)*. – Одеса, 2001. – С. 103–108; Еє же. Памятники правовой мысли в библиотеке Одесского национального университета из коллекции сенатора Р. Губе // *Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави: Матеріали науково-практичної конференції (Одеса, 25–26 квітня 2000 р.)*. – Одеса, 2001. – С. 32–36; Полевщикова Е. В. О начальном этапе формирования коллекции старопечатных зданий в фондах Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова // *Наукова бібліотека в сучасному суспільстві: До 185-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*: Зб. ст. – Одеса, 2003. – С. 48–57; Полевщикова Е. В., Радзиховская Е. А. Издания XV–XVI веков из коллекции Р. М. Губе в фондах Научной библиотеки Одесского университета // *Федоровские чтения 2005*. – Москва, 2005. – С. 489–496; *Каталог изданий XVI века. Из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова / сост. Е. В. Полевщикова; науч. ред. Е. А. Радзиховская*. – Одесса, 2005 (на особливий увагу заслугове вступна стаття О. А. Радзиховської); Полевщикова Е. В. Издания XVI в. из частных коллекций в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета им. И. И. Мечникова // *Чтения памяти Евгении Ивановны Гольцман (1905–1983): Материалы научного семинара, 15 декабря 2005 г.* – Санкт-Петербург: БАН, 2007. – С. 97–110; Алексеев М. В. Испанские издания XVI–XVII веков из коллекции Ромуальда Губе в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета им. И. И. Мечникова // *Вісник Одеського національного університету. Серія: бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. – Одеса, 2007. – Т. 12. – Вип. 4. – С. 169–189.

³ Про життя та діяльність Р. Губе див. більш детально: Sobociński W. Hube Romuald Jan (1803–1890) // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa, 1962–1964. – Т. 10. – С. 70–73; Dunin K. *Romuald Hube (1803–1890): Studium biograficzno-bibliograficzne*. – Warszawa, 1904; *Bibliografia literatury polskiej: Nowy Korbut. 7. Romanizm: Hasła ogólne i rzeczowe; hasła osobowe A–J*. – Warszawa, 1968. – S. 463–465; Sowiński L., Zdanowicz A. *Rys dziejów literatury polskiej podług notat Aleksandra Zdanowicza*. – Wilno, 1878. – Т. 5. – S. 152–154; *Słownik pracownikóv książki polskiej*. – Warszawa; Łódź, 1972. – S. 342; А. Я. [Яновский А. Е.] Губе // *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. – Санкт-Петербург, 1893. – Т. 9А: Гравилат–Давенант. – С. 837–838; Зигель Ф. Об учебной деятельности Р. М. Губе // *Журнал министерства народного просвещения*. – 1891. – Ч. 276. – № 7. – С. 86–124. Висловлюю подяку ст. наук. співробітнику Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника І. Качур за допомогу у пошуках біографічних матеріалів про Р. Губе.

⁴ Dunin K. *Romuald Hube*... – S. 14.

⁵ Про враження Р. Губе про видатних філософів, які очолювали найбільші школи у європейському правознавстві та філософії права, див. Dunin K. *Romuald Hube*... – S. 19; Зигель Ф. *Об учебной деятельности Р. М. Губе*... – С. 86–87.

⁶ Зигель Ф. *Об учебной деятельности Р. М. Губе*... – С. 87.

Повернувшись з-за кордону, Р. Губе викладав історію римського та німецького, а згодом і французького права у Варшавському університеті. Після захисту 1829 р. докторської дисертації на тему “Вчення про крадіжки з римського права з історичної та догматичної точок зору” (*Doctrina de furtis ex jure romano historice et dogmatice explorata*), отримав ступінь доктора обох прав та звання ординарного професора. Окрім історії права, молодий професор читав курси з кримінального та канонічного права.

Р. Губе був одним із упорядників та головним редактором спеціального юридичного видання “Польська Феміда” (“*Themis Polska*”) (1828–1830), де надрукував декілька статей, які можна вважати підготовчими етюдами до широко задуманої праці з кримінального права. Перший том “Загальних основ науки кримінального права” вийшов 1830 р.⁷

Ромуальд ГУБЕ

Іншим напрямком наукових інтересів польського дослідника було слов'янське право. Очевидно, під враженнями від зустрічі у Празі у 1828 р. з відомим чеським філологом, бібліотекарем Національного Чеського музею у Празі В. Ганкою Р. Губе розпочав вивчення джерел слов'янського права, у той час практично маловідомих науковій спільноті. У 1830 р. він став членом варшавського Товариства друзів науки (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk*)⁸. Навесні того ж року Р. Губе вирушив у наукове відвідування до Франції та Італії. У паризьких бібліотеках (університетській, бібліотеці Св. Женеви та Арсеналу) молодий вчений вивчав старовинні пам'ятники французького законодавства, у тому числі – дорогоцінні рукописи (згодом він згадував, що при клопотанні посольства йому видавали додому книжки і навіть рукописи!)⁹. Тоді ж Р. Губе розпочав купувати старовинні документи з історії французького права й згодом став власником досить цінної колекції, у якій містились рідкісні видання¹⁰.

З Парижу дослідник вирушив до Женеви, а звідти – до Італії, де відвідав Алессандрію, Геную, Пізу, Лукку, Флоренцію, Турін, Неаполь, Рим, займаючись у бібліотеках та архівах та зустрічаючись з дослідниками. У Римі він познайомився з Г. Жевуським та А. Міцкевичем. Отримавши звістку про повстання на батьківщині, але не маючи змоги одразу ж повернутись до Польщі через затримку на кордоні, Р. Губе перезимував у Відні разом з уже знайомим йому Ф. Шопеном; у той час, як композитор музикував, Ромуальд працював у віденських бібліотеках та впорядковував матеріали, зібрані у Франції та Італії¹¹.

Повернувшись до Варшави навесні 1831 р., Р. Губе взяв участь у політичному житті, займаючи позицію, близьку до консервативних кіл. Разом із братом Юзефом він вступив до міського військового формування та 3 травня в мундирі артилериста виступив на засіданні Товариства друзів науки з промовою про конституцію.

⁷ На думку Ф. Зигеля, до виходу у світ праць Л. Фейербаха на початку 1840-х рр., праця Р. Губе була найгрунтовнішим дослідженням в області загальної теорії кримінального права (Там же. – С. 92).

⁸ Dunin K. *Romuald Hube...* – S. 22; Зигель Ф. *Об учебной деятельности Р. М. Губе...* – С. 92–93.

⁹ Dunin K. *Romuald Hube...* – S. 24.

¹⁰ На жаль, перевезення книжок доручили комісіонеру, який збанкрутував; книжки затримали у Франкфурті, і їх розпродали кредитори (*Ibidem*. – S. 25).

¹¹ Dunin K. *Romuald Hube...* – S. 25.

Після придушення повстання та недовгого перебування у Пруссії Р. Губе вступив до царської служби. Наприкінці 1832 р. його призначили прокурором кримінального суду Мазовецького та Калішського воєводств. З цього моменту для Р. Губе розпочався новий етап суспільної діяльності. З 1833 р. протягом майже 30 років він брав участь у роботі кодифікаційної комісії Царства Польського у Петербурзі, головуючи в ній у 1856–1861 рр., займав помітне місце у бюрократичній ієрархії Російської імперії (служив у II відділенні власної Й. І. В. канцелярії). На основі проектів Р. Губе розроблено новий кримінальний кодекс, який діяв у Царстві Польському з 1847 р. Крім того, він займався підготовкою нового цивільного кодексу.

У 1841–1845 рр. Ромуальд Михайлович (так його називали в російських джерелах) читав у Петербурзькому університеті лекції з кримінального та адміністративного права для студентів з Царства Польського, зосереджуючи основну увагу на історії польського права¹².

У 1846 р. він супроводжував графа Д. М. Блудова до Риму для укладення конкордату з папським престолом, згодом брав участь у роботі комітету, створеного 1856 р. у Петербурзі з метою врегулювання стану римо-католицьких костелів у Росії. У 1861–1862 рр. очолював комісію з віросповідання та просвіти. З 1850 р. Р. М. Губе – дійсний таємний радник, сенатор, з 1877 р. – член Державної Ради, де був присутнім у департаментах духовних та цивільних справ до 1882 р.

У Петербурзі вчений продовжував свої систематичні заняття в бібліотеках*. У період роботи у кодифікаційній комісії він видав незначну кількість друкованих робіт, однак зібрав багато матеріалів, які використав згодом.

Діяльність Р. Губе в Петербурзі викликала різко негативне ставлення навіть у консервативних колах польського загалу¹³. Після припинення роботи кодифікаційної комісії він повернувся до Варшави, де займав низку посад. Висока пенсія забезпечила незалежне існування та можливість присвятити себе науковим студіям, для чого неодноразово здійснювались закордонні подорожі. Р. Губе провадив широке листування та був особисто знайомий з багатьма видатними юристами, істориками та філологами, а також із багатьма діячами польської культури.

Р. Губе був автором низки оригінальних праць з історії слов'янського, бургундського, італійського права, досліджував історію рецепції римського та візантійського права у слов'ян, однак його історико-правова спадщина вміщує, передусім, найважливіші праці з польського права XIII–XIV ст.¹⁴

Такі дослідження, як “Польське право у тринадцятому столітті” (*Prawo polskie w wieku trzynastym*), “Польське право у XIV столітті. Законодавство Казимира Великого” (*Prawo polskie w XIV wieku. Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego*) та “Суди, їх практика та судові відносини суспільства у Польщі у кінці XIV століття” (*Sądy, ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi XIV wieku*) утворили своєрідну трилогію з польського права. Вперше в польській літературі було подано систематичний виклад загальної частини кримінального права. Слід відзначити і підготовану Р. Губе публікацію численних документів з польського права (*Zbiór rot przysięg sądowych poznańskich, kościańskich, kaliskich, piotrkowskich i dobrzyszyckich z końca*

¹² Григорьев В. В. *Императорский С. Петербургский университет в течение первых пятидесяти лет его существования: Историческая записка.* – Санкт-Петербург, 1870. – С. 166.

* В залі рукописів Імператорської Громадської бібліотеки Р. Губе був єдиним відвідувачем, який мав можливість переписати тексти польського синодикона та інших документів, які він згодом видав.

¹³ Sobociński W. *Hube Romuald Jan (1803–1890)...* – S. 71.

¹⁴ Бібліографію праць Р. Губе див.: *Bibliografia literatury polskiej: Nowy Korbut.* – S. 464–465.

wieku XIV i pierwszych lat wieku XV. Wyrok lwowski roku 1432), а також видання рукописного тексту салічного закону. Окрім досліджень з історії польського права (а до нього у цій царині в останні роки життя апелювали як до “останньої інстанції”), вагому працю присвячено історії руського кримінального права з найдавніших часів до 1870 р. (Historia prawa karnego guskiego. – Warszawa, 1870).

І сучасників, і дослідників наступних поколінь вражала величезна ерудиція вченого, добре знайомого з джерелами не тільки слов'янського, німецького, французького, але й іспанського та скандинавського права. У цьому нема нічого дивного: Р. Губе збирав джерела права понад 40 років. Судячи з власницького запису на екземплярі твору знаменитого французького юриста Жака Кюжаса (1520–1590)¹⁵, він почав збирати рідкісні видання юридичних пам'ятників, будучи студентом Берлінського університету. На момент купівлі Новоросійським університетом це зібрання перевищувало 10 тис. томів. Колекція отримала високу оцінку далеко за межами Російської імперії. Французький історик права Г. Баскль де Лагрез писав про неї: “У наші дні здійснено спробу скласти повну колекцію законів, регламентів, статутів всіх століть та всіх країн світу. Ця грандіозна ідея належить Росії. Сенатор Губе об'їхав найвіддаленіші країни в справі розшуку законодавчих пам'яток, давніх і сучасних”¹⁶.

Для відтворення історії формування колекції першорядне значення мають власницькі записи Р. Губе, залишені, як правило, на форзаці або вставних аркушах. Є декілька варіантів таких записів: від найкоротших, коли вказане тільки ім'я власника (R. Hube, Romuald Hube), до більш розлогих, які містять також інформацію про дату та місце придбання (наприклад: “Romuald Hube 5/8 54. Kupione w Wiedniu”), а в окремих випадках – про ціну, за яку були придбані друковані видання або рукописи (“R. Hube d. 7/3 62 w Warszawie fr. 30”; “R. Hube Tuluza 13/4 65 fr. 3.50”). Зустрічаються записи про попередніх власників: “Romuald Hube. Kupione d. 23 sty. 1858 z biblioteki Niewolina prof. Uniw. Petersb.” (мова йде про професора Петербурзького університету К. А. Неволіна). Слід згадати відмітку про належність одної з книжок колекції видатному німецькому мислителю І. Г. Гердеру (1744–1803): “R. Hube w Weimare 4/8 62 2 tal z Biblioteki Herdera”¹⁷.

Якщо купівлю було здійснено в букіністів, то вказувалося ім'я власника фірми (“Hube 1/5 59. U Duranda w Paryzji fr. 25”; “R. Hube 7/9 62 w Lyonie u Scheuringa fr. 60”; “Hube. Kupione w Wiedniu u Kupitsda 3/8 59 flor. 9”; “R. Hube. Kupione w Turynie u Pozzi. fr. 26”). У цьому випадку на звороті верхньої кришки палітурки може бути наклеєний книготорговий штамп: “Librairie ancienne et moderne de A. Durand”; “Librairie ancienne et étrangère de N. Scheuring Rue Boissac, 9. Lyon”. Знаковим є те, що в кінці передмови до друкованого каталогу італійської частини своєї колекції Р. Губе висловив подяку книготорговцям А. Дюрану у Парижі, Шейрінгу в Ліоні, братам Бокка у Турині та Шпітхверу в Римі, які посприяли зібранню бібліотеки¹⁸.

Подібні записи дають можливість створити уяву про географію книжкових придбань Р. Губе. Вище вказувалось, що він досить багато подорожував Європою з метою наукових пошуків, невтомно поповнюючи своє зібрання. Так, видання XVI ст. він придбав не тільки у Варшаві та Санкт-Петербурзі, але й у Франції (Парижі, Ліоні, Тулузі), Італії (Римі, Болоньї, Турині), Німеччині (Берліні, Ваймарі, Гайдельберзі), Австро-Угорщині (Відні), Швейцарії (Базелі), Іспанії (Толедо).

¹⁵ Власницький запис Р. Губе “R. Hube. 1825 Berolin” зберігся на титульному аркуші видання “Iacobi Cuiacii ... observationum et emendationum libri XIII...” (Coloniae Agrippinae, 1574).

¹⁶ Фаас І. Я. Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси... – С. 5.

¹⁷ Каталог изданий XVI в. из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова, № 401.

¹⁸ Новоросійський телеграф. – 1869. – 11–23 апреля.

Сам власник був досить високої думки про повноту своєї колекції, гадаючи, що у ній представлено “законодавчі пам’ятники всіх часів та всіх народів”. Польський правник мав нагоду переконатись у цьому при відвідуванні відомої Геттінгенської бібліотеки. Зібрання поділялось на 22 відділи. Перерахуємо їх у послідовності та термінах, які вживав Р. М. Губе: 1) Схід, 2) стародавня Греція, 3) стародавній Рим, 4) Візантія, 5) Італія починаючи з нашестя варварів, 6) Іспанія, 7) Португалія, 8) Франція, 9) Бельгія, 10) Англія, 11) Голландія, 12) Скандинавія, 13) Швейцарія, 14) Німеччина, 15) Польща та стародавня Литва із стародавньою Пруссією та Померанією, 16) Богемія та стародавня Сілезія і Лужиця, 17) Росія, Сибір та Кавказ, 18) Сербія, Далмація, Болгарія й Боснія, 19) Угорщина та Трансильванія, 20) Румунія, 21) сучасна Греція, 22) Америка. За словами власника, спеціальні розділи присвячені суспільному праву та філософії права, цивільному, канонічному, феодальному праву та “римському праву в тому вигляді, у якому воно вийшло зі школи глосаторів та більш пізніх шкіл, врешті, кримінальному праву, цивільним та карним процедурам та торгівельному праву”¹⁹.

Відомо, що власник ретельно описав колекцію; було складено і картотеку, яка залишилась у розпорядженні Р. Губе. Польський правник мав намір видати каталог своєї бібліотеки, яка, за його словами, була “сформована з метою бути за основу у роботі із всезагальної історії законодавства”. Задум цей було здійснено лише частково. Р. Губе розпочав публікацію каталогу з п’ятої частини свого зібрання, у якій були представлені законодавчі пам’ятники Італії після падіння Римської імперії. Ця робота вийшла під назвою “Витяги з каталогу бібліотеки сенатора Губе” у Варшаві у 1864 р. (*Extrait du catalogue de la bibliothèque du sénateur Hubé. Cinquième partie. Italie. – Varsovie, 1864*). Тут у хронологічній послідовності перераховані законодавчі документи італійських міст та місцевостей (528 назв), картулярії та збірники документів (33 назви), підручники із старовинного права та книжки з практичної юриспруденції (44 назви), твори з історії права (89 назв). Усього ж тут зафіксовано 694 видання XV–XIX ст.

У додатку I до “Витягів з каталогу...” подано опис рукописних статутів, вміщених до італійської частини колекції*, а також уривки з найцікавіших матеріалів. Р. Губе запропонував датування кожного з цих законодавчих документів (від XIV до XVIII ст.) і таким чином розпочав наукове освоєння зібраних рукописів. Додаток II містить хронологічний покажчик 168 статутів різних міст та провінцій Італії, що належать до періоду від 958 до 1662 р.

Учений мав надію зробити свою колекцію здобутком широкого наукового загалу. У тексті курсивом виділено назви видань, до яких до того часу не була прикута увага дослідників. Про значення цієї частини зібрання Р. Губе свідчить той факт, що в історико-юридичній літературі цей каталог розцінювався як бібліографія італійського статутного права²⁰. На думку біографа Р. Губе, ця праця, значення якої виходить за рамки бібліографічного видання, посідає важливе місце у науковій спадщині польського юриста²¹.

За свідченнями У. Г. Іваска, частину колекції було передано до бібліотеки Країнських у Варшаві, а деякі рукописи й автографи польських письменників перейшли

¹⁹ *Extrait du catalogue de la bibliothèque du sénateur Hubé. Cinquième partie: Italie. – Varsovie, 1864. – P. I–II.*

* Statuta terre Tholentini; Statuts de la communauté de Macerata. Statut de Gualdo. Statut d’Imola; Statut de Viterbe; Statuts de la terre d’Ariccia; Statut d’Albano; Statuti dell’arte delli consoli di Genazzano; Statuts et lois municipales de la terre de Portaria; Statut de Ceva; Statut de Trente.

²⁰ Фаас І. Я. Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси... – С. 5.

²¹ Dunin K. *Romuald Hube...* – S. 65.

до Варшавського університету²². За іншими джерелами, у 1881–1890 рр. Р. Губе неодноразово дарував книжки, часописи та рукописи бібліотеці Ягеллонського університету. Книжки, що залишились, за заповітом власника передали історику та колекціонеру професору Петербурзького університету Ст. Лагуні²³. Більша частина цього зібрання опинилась у Новоросійському університеті.

Бібліотека Р. Губе привернула увагу спеціалістів юридичного факультету університету невдовзі після його утворення. Викладачі факультету вирішили, що слід придбати її для академічних цілей. У протоколі засідання Ради університету 17 січня 1868 р. зазначалося: “бібліотека сенатора Губе головним чином складається з джерел права, зібраних у системі та у можливій повноті, а в університетській бібліотеці відділ цей ледь існує, тому факультет гадає, що придбання цієї бібліотеки було б надзвичайно корисним для його інтересів...”²⁴.

Для огляду цієї колекції на вакаційний час 1868 р. скерували екстраординарного професора університету Ф. І. Леонтовича, видатного спеціаліста з історії держави і права, у 1869–1877 рр. – ректора Новоросійського університету.

У своєму звіті, представленому на засіданні Ради університету 19 серпня 1868 р., Ф. І. Леонтович доповідав: “Бібліотека п. сенатора фон-Губе являє надзвичайне за своєю повнотою та багатством зібрання законодавчих пам’яток та найважливіших досліджень з історії та системи законодавства різних народів давніх та нових. За словами фон-Губе, бібліотека накопичувалась протягом понад 40 років і тепер перевищує 10 тис. томів. Пам’ятки складають істотну частину бібліотеки; знайдеться дуже багато пам’яток рідкісних та старих видань. Крім друкованих збірників, є значна кількість старих рукописних пам’яток (написаних нерідко на пергаменті), які складають тепер велику бібліографічну рідкість. П. фон-Губе показував мені, між іншим, декілька старих статутів, за своєю рідкісністю досі мало відомих західним вченим”²⁵. Значну цікавість викликає і опис стану придбаної колекції: “Стосовно зовнішнього вигляду бібліотеки, то [...] вона збережена щонайкраще. Особливо добре збереглися стародруковані та рукописні збірники. Більшість їх, здається, неначе на днях тільки написано й надруковано. Та й взагалі я майже зовсім не зустрів жодної розбитої та потертої книги, як це часто буває у приватних бібліотеках. Старі фоліанти, що займають значне місце у бібліотеці, були придбані найбільшою частиною у шкіряних палітурках; інші збірники й книжки також нерідко мають чудову обкладинку. Словом, стосовно цілості й гарного вигляду окремих томів не можна й бажати кращого. [...] збірники та окремі праці розташовані у найстрогішому, можна сказати, науковому порядку, – обставина, яка значно полегшує для мене огляд такої величезної бібліотеки, як у п. фон-Губе. Майже всю його квартиру займають шафи та інші приміщення для бібліотеки. Книжки розташовані по відділам, у кожному з яких зібрані праці й пам’ятки, що належать до законодавства одного часу або одного народу”²⁶.

²² Иваск У. Г. Частные библиотеки в России. Опыт библиогр. указ. // *Русский библиофил*. – 1911. – № 6. – С. 81.

²³ *Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 342. Щоденник Р. Губе, особисті документи, наукові праці, виписки із джерел, замітки та кореспонденція вченого також зберігаються у Ягеллонській бібліотеці у Кракові. Див.: *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce / oprac. D. Kamolowa przy współudziale T. Sieniackiej*. – Wyd. 2. – Warszawa, 2003. – S. 113.

²⁴ *Протоколи засідань Совета Императорского Новороссийского университета. Заседание 17 января 1868 г.* – С. 3–5.

²⁵ Отчет проф. Леонтовича об осмотре библиотеки г. сенатора Ромуальда фон-Губе // *Протоколы заседаний Совета Имп. Новорос. ун-та. Заседания 19-го авг. 1868 г. Приложение*. – [Одесса, 1868]. – № 3. – С. 45.

²⁶ Там же.

Таким чином, Ф. І. Леонтовичу належить перший тематичний опис старовинних юридичних книг з колекції Р. Губе. Відзначимо, однак, що цей огляд досить поверховий та іноді містить прикрі помилки²⁷. Тим не менше, аргументація Федора Івановича виявилась переконливою, і керівництво університету підтримало пропозицію.

Остаточна ціна, яку встановив Р. Губе за свою колекцію, склала 19000 крб. Восени 1868 р. було отримано дозвіл використати залишок від утримання університету у 1868 р. на купівлю бібліотеки та інші витрати, пов'язані з її транспортуванням із Варшави до Одеси. 23 грудня 1868 р. необхідна сума була надіслана²⁸. У кінці листопада 1868 р. професора Ф. І. Леонтовича відрядили до Варшави для прийому книг. На початку 1869 р. фонди університетської бібліотеки збагатились цим унікальним зібранням (6085 назв у 8098 томах). У 1870 р. Р. Губе, який залишив у себе частину книг з польського законодавства, надіслав ще дві праці. Таким чином, нове надходження нараховувало 8100 томів.

Розміщення цього зібрання тривало досить довго й вимагало перепланування приміщень. Колекція сенатора Р. Губе влилась до загального фонду університетської бібліотеки та поповнила юридичну й історичну літературу, у першу чергу, розділи “Зібрання пам'яток та джерел права й тлумачення на них”, “Праці, що викладають історію права того чи іншого народу”, “Порівняльна історія права”, “Пам'ятки й джерела слов'янських прав”, джерела й літературу з римського права, праці з історії візантійського права, з карного, громадянського, міжнародного й церковного права.

Книги з колекції Р. Губе були зазначені у друкованому “Каталозі бібліотеки Імператорського Новоросійського університету” (вміщені до загального реєстру назв без вказування провенієнції). На момент отримання колекції в інвентарній книзі університетської бібліотеки було зафіксовано понад 40 рукописів, у тому числі тексти XVI–XVIII ст. (внесені також до “Каталогу рукописів Імп. Новоросійського університету”)²⁹.

Окрім рукописів, зібрання Р. Губе включало значну кількість стародрукованих видань – не менше 2150 назв, тобто понад третину придбаної колекції. Найціннішою та найбільш вивченою частиною цього книжкового комплексу є видання XV–XVI ст.

На момент придбання колекції університетом у її складі було 30 інкунабул³⁰: збірники юридичних актів, статuti італійських та німецьких міст, папські булли (у тому числі праці знаменитих середньовічних юристів Бальдо, Ж. де Бутіллє). Представлені видання, надруковані у типографіях Італії (Рим, Мілан, Венеція, Флоренція, Турін, Віченца), німецьких земель (Майнц, Страсбург, Базель, Нюрнберг, Аугсбург, Шпейер), Бельгії (Лувен), Моравії (Брно); у їх числі були унікальні пам'ятки³¹ та надзвичайно рідкісні видання³². Як зазначалося вище, інкунабули з зібрання Р. Губе, які стали найціннішими експонатами створеного у 1920-ті рр. Музею книги Центральної наукової бібліотеки м. Одеси, описав І. Я. Фаас³³.

²⁷ Див.: Полевщикова Е. В., Радзиховская Е. А. *Издания XV–XVI веков...* – С. 491.

²⁸ Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. 45, оп. 11, спр. 34; оп. 12, спр. 1261, арк. 49.

²⁹ *Каталог библиотеки Императорского Новоросийского университета* / под ред. С. П. Ярошенко, А. А. Кочубинского. – Одесса, 1893. – Т. 3.

³⁰ Шість законодавчих збірників, опублікованих у XV ст., Р. Губе передав Краківському університету (Фаас І. Я. *Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси...* – С. 5–6).

³¹ До “уніків” І. Я. Фаас зарахував трактат з нотаріального права, який приписувався прославленому юристу Бартоло (Bartolus de Saxoferrato, *Tractatus de Tabellionibus*. – [Romae: Joannes Bulle, 1479]) (Фаас І. Я. *Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси...*, № 4).

³² Там само, № 1, 2, 12, 29, 31, 34.

³³ Див.: Вайнштейн О. Л. *Музей книги Одеської Центральної наукової бібліотеки*. – Одеса, 1927. – С. 28–31.

На початку 1930-х рр. рукописи з колекції разом із усім рукописним фондом університетської бібліотеки передали до Відділу рідкісних книг та рукописів Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького. Там само зберігається частина стародруків зібрання Р. Губе, а саме інкунабули та деякі палеотипи. Інформацію про 344 книги XVI ст. із зібрання Р. Губе, що є на сьогодні у фондах Наукової бібліотеки ОНУ, зафіксовано в “Каталозі видань XVI ст. з фондів Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова”. Зупинимось детальніше на цьому розділі колекції.

Представлено видання 11 мовами. Це головним чином європейські юридичні пам’ятки найрізноманітнішого змісту та призначення: звичаєве, канонічне, цивільне, кримінальне право, статuti та нормативні акти окремих феодальних правителів, трактати юристів-теоретиків та практиків.

Широко відомий Корпус юрис цивіліс (*Corpus iuris civilis*) Юстиніана, що лежав в основі юридичної думки середньовіччя, представлено в університетській колекції у різноманітних варіаціях³⁴. Складові частини збірника (Кодекс, Дигести, Інституції, Новели) видавались як у комплексі, так і окремо та забезпечувались коментарями. Багато видатних юристів-коментаторів залишили свої праці, що використовувались як у академічних, так і в практичних цілях. Серед книг університетської бібліотеки – твори видатних середньовічних та ренесансних правознавців: Аккурція (1182–1260), Бальдо (1327–1400), Бартоло (1300/1313–1356), Альціата (1492–1550) та багатьох інших.

Крім класичних текстів Юстиніанового законодавства, представлено видання Корпусу, переважно ті, що відтворюють рукописні книги, нерідко вміщують середньовічні додатки. Найвідомішим з них є так звана “Книга феодів”, що часто видавалась окремо з коментарями так званих февдистів. У зібранні Р. Губе є, зокрема, видання з коментарем відомого Дж. Альваратто (1385–1453) та пізніша праця Ж. Кюжаса³⁵.

Велике зацікавлення викликають збірники місцевого звичаєвого права міст Італії: Болоньї, Венеції, Генуї, Кремони, Лукки, Мілана, Модени, Неаполя, Парми, Перуджі, Рима, Туріна, Феррари та ін. Особливо цінними є статuti невеликих міст та містечок, надруковані у місцевих друкарнях (Асті, Алессандрії, Анкони, Камеріно, К’явассо та ін.). У деяких друкованих зібраннях статутів зустрічаються приплетені рукописні тексти³⁶.

Місцеве право багатьох німецьких земель та міст (Баварії, Вюртембергу, Померанії, Пфальцу, Саксонії, Штирії та ін.) відображено у німецькій друкованій продукції XVI ст. Відомі пам’ятки феодального права, такі як “Мирське зерцало” У. Тенглера (у страсбурзькому 1510 р. та аугсбурзькому 1512 р. виданнях), “Саксонське зерцало” (Ляйпціг, 1595) займають тут поважне місце. У колекції німецьких книг Р. Губе дещо окремо стоїть рідкісне видання посібника з риторики³⁷.

Іспанські законодавчі збірники вміщують пам’ятки Кастилії, Каталонії, Валенсії, Біскаїї, а також відому книгу морського консулата Барселони. Унікальним є конволют, у якому переплетені укази іспанських королів Фердинанда II Католицького, Карла V та Філіпа II, а також окремі постанови кортесів. Це документи на старокаталонській та староіспанській мовах, опубліковані протягом XVI ст.³⁸

³⁴ Каталог изданий XVI в. из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова, №№ 102–119а.

³⁵ Там же, №№ 10, 123.

³⁶ Так, статuti Лукки містять 17 аркушів із записами на латинській та італійській мовах. Досить розлогий рукописний пасаж, що стосується правил складення приданого, додається до статутів Сполето (Там же, №№ 268, 430).

³⁷ Там же, №№ 179, 437, 438, 400.

³⁸ Там же, №№ 154–165, 168, 169.

Специфікою підбору французької юридичної літератури можна вважати розлогі реєстри судових рішень, широко розповсюджених у Франції вже у XV ст. Тут можна згадати активно вживані у XV–XVI ст. “практики” й “стилуси”³⁹. Як і в італійській колекції, широко представлені збірники звичаєвого права (кутуми) з коментарями відомих юристів: Н. Боєрія, Д. Годфруа, Л. Шарондаса Ле Карона, П. Енглеберма⁴⁰.

Рідкісними для вітчизняних книгосховищ є англійські та скандинавські видання XVI ст.: “Вступ до книги всіх законів Англії” (Лондон, 1546), короткий довідник з правознавства англійського юриста XVI ст. Роберта Брука (Лондон, 1573), збірник законів данського острова Зеландії, виданий у 1567 р. у Копенгагені⁴¹.

У слов’янському відділі виділяються джерела з чеського права, у числі яких “Земське укладення”, що є компіляцією з так званих “Земських дощок” – книг, в які вносились рішення суду та постанови сеймів. Бібліографічною рідкістю є реєстр положень, вилучених із Земського укладення 1564 р., підготований “магістром Павлом Християном з Колдина на Мартиницях, канцлером Старого града Празького”⁴². Цікаво, що пам’ятники чеського права з колекції Р. Губе мають друкований екслібрис “Z Nankowych”. Це свідчить про те, що ці книги належали раніше Вацлаву Ганці, про знайомство з яким Р. Губе вже згадувалось.

Серед власницьких записів Р. Губе багаторазово зустрічаються помітки: “дуже рідкісна” (“bardzo rzadka”; “b. rzadka”), “велика рідкість” (“Hube 16/10 58. Wielka rzadkość. Kupione w Paryżu u Duranda. fr. 25”), “бібліографічна рідкість” (“R. Hube Rzadkość bibliograficzna”), “видання надзвичайної рідкості” (“R. Hube. Kupione u Fernandez w Toledo dzieło nadzwyczajnej rzadkości”), “надзвичайна рідкість” (“nadzwyczajnie rzadkie”) та ін. В окремих випадках вказано видання (“Hube. Jest to editio princeps”; “R. Hube. Edycya pierwsza 30 fr.”; “R. Hube. 1851. Edycya 4ta bardzo rzadka”). Варто зазначити, що блискуча ерудиція знавця джерел права, а також тонка інтуїція збирача дозволили вченому безпомилково виділяти у своїй колекції найбільш цінні та рідкісні екземпляри. Зрештою, Р. Губе керувався не стільки бібліофільськими, скільки академічними інтересами. Можливо, цим пояснюється наявність у колекції єдиної альдіни (*Constitutiones et privilegia Patriarchatus et Cleri Venetiarum. – Venetiis: Ex Bibliotheca Aldina, 1587*) та лише одного видання К. Плантена (*Ordonnance, edict et decret du Roy nostre Sire sur le fait de la justice criminelle es Pays Baz. – En Anvers: De l’imprimerie de Christoffle Plantin, [1570]*)⁴³.

Таким чином, надходження з книжкового зібрання Р. Губе відіграли важливу роль у формуванні університетської колекції видань XVI ст., визначили її академічний характер та домінування юридичної літератури. У наш час книги із зібрання польського вченого складають 70 % видань XVI ст., які зберігаються в Науковій бібліотеці ОНУ. Специфіку складу університетської колекції відображає і характер власницьких записів: серед колишніх власників праць із права із зібрання Наукової бібліотеки ОНУ чимало адвокатів, юрисконсультів, студентів, що вивчали джерела права та праці відомих юристів.

В результаті придбання книжкового зібрання Р. Губе університетська бібліотека значно поповнилась західноєвропейськими стародруками, у тому числі раритетами. Ця частина зібрання надає цінну інформацію для історико-юридичних та книгознавчих досліджень. Подальші перспективи роботи пов’язані з описом видань XVII–XVIII ст.

³⁹ Каталог изданий XVI в. из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова, №№ 201, 277.

⁴⁰ Там же, №№ 182, 183, 187.

⁴¹ Там же, №№ 14, 66, 137.

⁴² Там же, №№ 84, 249.

⁴³ Там же, №№ 335, 463.

та вивчення окремих блоків колекції (зазначимо тут дослідження іспанської частини колекції, які проводить співробітник відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки ОНУ М. В. Олексієнко). Інший напрямок пов'язаний зі спробами реконструкції цієї "розсіяної" колекції. З огляду на те, що за роки перебування в університетському книгосховищі склад зібрання Р. Губе зазнав деяких змін, повна реконструкція його початкового цілісного вигляду є вельми складною. Однак наявність архівних матеріалів та бібліотечної документації, як і корпусів власницьких записів дозволяють достовірно встановити приналежність видань, які збереглися у фондах університетського книгосховища та здійснити відтворення вигляду значної частини даної колекції на інформаційному рівні в ході внесення записів до електронного каталогу.

Ретроспективна база даних стародруків бібліотеки створюється у версії CODEX програми LIBER MEDIA. Під час цієї роботи співробітники відділу рідкісних книг та рукописів зіштовхуються із проблемами, які добре знайомі колегам у процесі залучення інформаційних технологій до роботи зі стародруками. При спробі створити інструмент для реконструкції формування колекції її власником, створено підрубрики відповідно з датою придбання книжки; спостерігались також випадки, коли збирач робив відмітку про особливу рідкість даного видання. На сьогодні в електронному каталозі можна знайти інформацію про понад 1000 екземплярів з цієї колекції, робота з якою триває.

THE COLLECTION OF ROMUALD HUBE IN THE LIBRARY OF ODESSA UNIVERSITY

Olena POLEVSHCHUKOVA

*Scientific Library of the I. I. Mechnikov Odessa National University,
24, Preobrazhens'ka Str., Odessa, 65082, Ukraine, tel. (048) 234-80-11*

The article focuses on the research of the development of the law book collection belonging to the Polish lawyer of the 19th century Romuald Hube. A concise description of the current state of the collection has been provided. Particular attention has been paid to the most researched part of the collection, namely the editions of the 15th – 16th centuries.

Key words: Scientific Library of the I. I. Mechnikov Odessa National University, black-letter books, law books, R. Hube.

СОБРАНИЕ КНИГ РОМУАЛЬДА ГУБЕ В БИБЛИОТЕКЕ ОДЕССКОГО (НОВОРОСИЙСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА

Елена ПОЛЕВЩИКОВА

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Научная библиотека,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина, тел. (048) 234-80-11*

Исследована история формирования и кратко описано современное состояние коллекции юридической литературы польского юриста XIX в. Ромуальда Губе. Основное внимание обращается на наиболее изученную часть коллекции – издания XV–XVI вв.

Ключевые слова: библиотека Одесского национального университета им. И. И. Мечникова, старопечатные издания, юридическая литература, Р. Губе.

Стаття надійшла до редколегії 9.09.2008

Прийнята до друку 5.05.2009

УДК [025.171:272-282.7]:027.7(438.14)

ДРУКОВАНІ ЧЕРНЕЧІ РУБРИЦЕЛІ І ШЕМАТИЗМИ У ФОНДАХ БІБЛІОТЕКИ КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІВАНА ПАВЛА ІІ В ЛЮБЛІНІ. ВИБРАНІ ПИТАННЯ

Едита ХОМЕНТОВСЬКА

*Католицький університет у Любліні, факультет гуманітарних наук,
Центр досліджень історичної географії Церкви в Польщі,
Алеї Рацлавіцькі, 14, Люблін, 20-950, Польща,
тел. (081) 743-60-74
ел. пошта: chomentowska@kul.lublin.pl*

У статті описано календарі й каталоги (шематизми) – церемоніальні книги, які використовує духовенство Католицької церкви. Детально розглянуто колекцію видань чоловічих та жіночих чернечих орденів XVII – початку XXI ст., які зберігаються в бібліотеці Католицького університету в Любліні.

Ключові слова: бібліотека Католицького університету в Любліні, календар, рубрицеля, каталог, шематизм, видання, чернечі ордени.

Рубрицелі (літургійні календарі, directorium, ordo), які містять вказівки, що стосуються відправлення святої меси і читання молитовника на весь рік, зараховують до церемоніальних книг¹. Їх видавали, починаючи від XVII ст., однак вони розвивалися від початків християнства, а найдавніші пам'ятки відомі з IV–V ст.² Спочатку їх долучали до літургійних книг, перш за все місалив і бревіаріїв, а пізніше вони почали видаватися окремо, головню завдяки розвитку друкарської справи.

Натомість шематизми (каталоги, catalogus, elenchus), подаючи особовий склад дієцезії чи чернечого ордену та іншу додаткову інформацію про ту чи іншу спільноту, з'явилися у друкованій формі у XVIII ст.³ Історики використовують їх передусім як джерело для статистичних і просопографічних досліджень. Однак до цього часу самі шематизми дуже рідко ставали об'єктом аналізу. Окрім багатократних дослідницьких постулатів, комплексних праць із багатоаспектного опрацювання цього типу джерел не з'явилося⁴.

Найчисленніші у Польщі збірки рубрицелів і шематизмів зберігаються передусім у бібліотеках Ягеллонського та Варшавського університетів, Дієцезіальному архіві у

¹ Nowowiejski A. *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*. – Т. 2. – Płock, 1905. – С. 152.

² Wąsowicz H. *Kalendarz chrześcijański // Kalendarze* / red. E. Gigilewicz. – Lublin, 2005. – С. 68.

³ Bieś A., Grzebień L., Inglot M. *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*. – Т. 1: Polonia. – Kraków, 2002. – С. 45.

⁴ Див. огляд літератури та список найважливіших публікацій: Librowski S. *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiornym podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* (дани – АВМК). – Т. 23 (1971). – Cz. 1. – Z. 1. – С. 225; Krahel T. *Schematyzmy diecezji wileńskiej jako źródło historyczne // АВМК*. – Т. 38 (1979). – Cz. 1. – С. 120–121.

Влоцлавку, Бібліотеці Чарторійських у Кракові та Оссолінеумі у Вроцлаві, а також в університетській бібліотеці Католицького університету у Любліні (далі – КУЛ).

У зв'язку з гуманітарним спрямуванням університету та особливою увагою, яку приділяють теологічно-філософським студіям, фонди університетської бібліотеки віддзеркалюють цю специфіку навчання. Бібліотечна база охоплює дуже багату книгозбірню теологічної тематики, у тому числі й різноманітні видання церковної адміністрації, до яких зараховують як рубрицелі, так і шематизми.

Фонд календарів і каталогів університетської бібліотеки КУЛ, з огляду на кількість томів і рідкісність деяких екземплярів, став предметом низки систематизуючих праць. Наслідком цих дій найближчим часом стане видання повної бібліографії друкованих календарів і каталогів чоловічих і жіночих орденів, які діяли на польських землях, що знаходяться у фондах бібліотеки КУЛ. Найімовірніше, з часом таким самим чином буде опрацьовано і сукупність рубрицелів і шематизмів польських і закордонних дієцезій, а також чернечих друкованих видань (у тому числі з провінцій з-поза меж Польщі), яка налічує понад 4500 екземплярів і зберігається у фондах університетської бібліотеки.

Концепція впорядкування бібліографії джерел цього типу в університетській бібліотеці є втіленням задуму о. Станіслава Лібровського, який першим опрацював частину книгозбірні Дієцезіального архіву у Влоцлавку, та його постулатів, аби схожим чином підготувати список усіх рубрицелів і шематизмів, які з'явилися на польських землях⁵.

З огляду на організацію бібліотечної книгозбірні, календарі і шематизми у більшості випадків вважають періодичними виданнями і зараховують до відділу часописів. Їх уміщують у бібліотечних каталогах (карткових і щодалі частіше електронних) саме такого типу. Така ситуація спостерігається і в університетській бібліотеці КУЛ. Ці видання слід шукати передусім в алфавітному каталозі часописів під гаслом “Ordo” або “Schematismus”, кілька найбільш ранніх видань, які з'явилися до 1800 р. – у Читальній залі стародруків (а також у виокремленому каталозі часописів), а виданих після 1995 р. – в електронному каталозі.

Під час аналізу окремих примірників було прийнято рішення поділити видання на дві групи за хронологією – від перших видань до 1918 р. і від 1918 р. до найновіших (першого десятиліття ХХІ ст.). Прийняття такої періодизації пов'язане зі зміною обставин, у яких чернечі ордени опинилися після Першої світової війни і проголошення незалежності Польщі. У більшості випадків ця ситуація була пов'язана зі зміною провінціальної приналежності, яку пристосовували до нових кордонів Польської республіки, особистим розвитком орденів і згромаджень, а також загальним відродженням релігійного життя у рамках єдиної держави⁶.

Нижче подано відомості, які стосуються збірки календарів і каталогів в університетській бібліотеці КУЛ. Вони дають можливість ознайомитися з числовим співвідношенням окремих видань і таким чином полегшують аналіз структури книгозбірні.

У згаданій книгозбірні більшість видань зберігається в одному екземплярі. Спорадично трапляються дублети, які відзначено окремим шифром.

⁵ Librowski S. Katalog rubrycel i schematyzmów... – T. 23 (1971). – Cz. 1. – Z. 1. – S. 213–310; T. 24 (1972). – Cz. 1. – Z. 2. – S. 5–94; T. 25 (1972). – Cz. 1. – Z. 3. – S. 39–113; T. 26 (1973). – Cz. 1. – Z. 4. – S. 89–197; T. 27 (1973). – Cz. 2. – S. 57–130.

⁶ Див., наприклад: Kłoczowski J., Müllerowa L. W dwudziestym stuleciu (1918–1980) // *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce* / red. J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek. – Kraków, 1986. – S. 289–323.

Таблиця 1.

Друковані рубрицелі і шематизми чоловічих чернечих орденів на польських землях, які знаходяться у фондах університетської бібліотеки Католицького університету в Любліні

№	Назва ордену	Рубрицелі		Шематизми		Поєднані рубрицелі та шематизми		Всього в-нь у фондах бібліотеки		Видання, яких бракує		Загальна кількість	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
1.	августинці	27	11,2	5	1,8	35	41,6	67	11,2	4	16,7	71	11,4
2.	бернардинці	31	13	51	18,7	4	4,8	86	14,4	3	12,5	89	14,3
3.	боніфратри	–	–	4	1,5	–	–	4	0,8	–	–	4	0,6
4.	василіани	–	–	25	9,2	–	–	25	4,2	–	–	25	4
5.	домініканці	11	4,6	16	5,9	3	3,6	30	5	1	4,2	31	5
6.	єзуїти	43	17,8	104	38,2	–	–	147	24,6	2	8,3	149	24
7.	капуцини	14	5,8	10	3,7	4	4,8	28	4,7	–	–	28	4,5
8.	кармеліти	2	0,8	9	3,3	1	1,2	12	2	–	–	12	1,9
9.	кармеліти босі	30	12,4	1	0,4	–	–	31	5,2	–	–	31	5
10.	конвентуальні францисканці	41	17	9	3,3	2	2,4	52	8,7	–	–	52	8,4
11.	місіонарії	1	0,4	6	2,2	–	–	7	1,2	3	12,5	10	1,6
12.	паллотини	13	5,4	4	1,5	–	–	17	2,8	1	4,12	18	2,9
13.	пауліни	18	7,5	8	2,9	31	36,8	57	9,5	8	33,3	65	10,5
14.	піяри	1	0,4	2	0,7	–	–	3	0,5	–	–	3	0,5
15.	реформати	8	3,3	13	4,8	4	4,8	25	4,2	1	4,2	26	4,2
16.	сальваторіани	–	–	1	0,4	–	–	1	0,2	–	–	1	0,2
17.	серцяни	1	0,4	1	0,4	–	–	2	0,3	–	–	2	0,3
18.	філіпінці	–	–	2	0,7	–	–	2	0,3	1	4,2	3	0,5
19.	христосівці	–	–	1	0,4	–	–	1	0,2	–	–	1	0,2
	Всього	241	100	272	100	84	100	597	100	24	100	621	100

Кількість усіх наявних назв становить 597 (зафіксовано брак 26 позицій). З таблиці випливає, що у фондах університетської бібліотеки КУЛ знаходиться 241 окрема рубрицеля чоловічих орденів, а шематизмів – 272. Ці цифри, однак, слід збільшити за рахунок 84 видань, які вміщують інформацію обох видів. Таким чином, кількість рубрицелів сягає 325, а каталогів – 356.

Видання, що знаходяться в бібліотеці, майже не стосуються періоду до поділів Речі Посполитої. Тим не менше, їх виокремлено згідно з видавничим критерієм як стародруки (до 1800 р.). Календарів цього періоду є п'ять, вони представлені виданнями августинців (три екземпляри 1777, 1789 і 1790 рр.), капуцинів (1781) і домініканців – рубрицеля, видана на 1690 р., водночас є найстарішим виданням цього типу у фондах бібліотеки.

Якщо вести мову про шематизми, то, окрім неповного каталогу польської провінції, виданого єзуїтами 1742 р., самостійні видання, що зберігаються в університетській бібліотеці, датуються не раніше як 1830-ми рр. (наприклад, шематизм бернардинців Галицької провінції 1833 р., домініканців Польської провінції 1836 р.). До більш ранніх видань можна зарахувати лише поодинокі екземпляри паулінів (1811, 1828) і піярів (1825). З'являться систематично вони починають лише від 50-х років XIX ст.

Оскільки видання, надруковані після Другої світової війни, з'являлися та надходили до публічних бібліотек рідко (це питання вимагає подальших досліджень), зросло значення тих примірників, що зберігаються в університетській бібліотеці КУЛ.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
12.	паллотини	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13.	пауліни	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-
14.	піяри	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	реформати	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-
16.	сальваторіани	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17.	серцяни	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18.	філіпінці	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19.	христосівці	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Таблиця 3.

Зіставлення окремих категорій видань чоловічих орденів у книгозбірні університетської бібліотеки КУЛ, згрупованих за кількістю назв

Кількість назв	Кількість груп			
	рубрицелів	шематизмів	рубрицелів і шематизмів	всього
<10	5	13	6	24
10–19	4	3	-	7
20–29	1	1	-	2
30–39	2	-	2	4
>40	2	2	-	4
Разом	14	19	8	41

Дві наведені вище таблиці слід аналізувати у комплексі, завдяки чому питання чисельності назв в окремих орденів у категоріях видань буде висвітлено повністю. Слід ствердити, що до найчисленнішої групи належать видання, кількість яких не перевищує 10 назв на орден. Якщо брати до уваги всі три категорії видань, то така ситуація спостерігається у 24 випадках. Друге місце належить виданням, що налічують 10–19 назв (7 випадків). У кожній категорії видань є по дві найчисленніші групи назв. Понад 40 рубрицелів мають конвентуальні францисканці і єзуїти, шематизмів – бернардинці і єзуїти. Серед поєднаних видань календарів і шематизмів домінують видання августинців і паулінів, яким належить більше 30 назв.

Натомість якщо брати до уваги окремі категорії видань, то бачимо, що шематизми у нинішній книгозбірні належать усім орденам (19 груп), а жодного календаря не мають боніфратри, василіани, сальваторіани, філіпінці і христосівці (5 груп). Розглядаючи з цієї ж точки зору окремі ордени, бачимо, що августинці, бернардинці, домініканці, конвентуальні францисканці, капуцини, кармеліти, пауліни і реформати належать до тих, чий видання представлені у всіх категоріях. У фондах п'яти згаданих вище орденів і згромаджень містяться лише шематизми, натомість не зафіксовано випадків, коли видання ордену представляли б лише календарі.

Цілісність картини доповнює і детальний розгляд пропорцій категорій видань у видавничій справі конкретного ордену у фондах університетської бібліотеки КУЛ.

У боніфратрів, василіан, сальваторіанів, філіпінців і христосівців наявні лише шематизми (100 %). З цієї групи лише василіани володіють компактною збіркою з 25 примірників, а інші – поодинокими виданнями. Значну частину шематизми становлять у виданнях місіонаріїв (85 %), кармелітів (75 %), піярів (70 %), єзуїтів (70 %), бернардинців (58 %), домініканців (55 %), реформатів (55 %), а найменша частка окремих шематизмів належить паулінам (бл. 14 %) і августинцям (8 %).

Найбільший відсоток у категорії рубрицелів належить кармелітам босим (98 %), конвентуальним францисканцям (78 %) і паллотинам (75 %).

У випадку поєднаних рубрицелів і шематизмів виняток становлять пауліни і августиниці, у яких видання цього типу становлять відповідно 54 і 52 %. У решти орденів їхня кількість є незначною і коливається від 4 до 15 %.

Особливе місце посідають видання жіночих згромаджень, хоча їхня кількість є невеликою. Це значною мірою обумовлено усталеною практикою вміщувати списки жіночих орденів наприкінці шематизмів чоловічих орденів (такий редакторський підхід був притаманним, зокрема, бернардинцям і домініканцям). З цієї причини кількість окремих шематизмів жіночих орденів є незначною. У люблінській бібліотеці їх налічується 28 (Табл. 4).

Таблиця 4.

Календарі і шематизми жіночих орденів на польських землях,
які зберігаються у фондах університетської бібліотеки КУЛ

№	Назва ордену	Рубрицелі		Шематизми		Поєднані рубрицелі та шематизми		Всього видань у фондах бібліотеки		Видання, яких бракує		Загальна кількість	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
1.	августинки	–	–	2	33	–	–	2	7,1	–	–	2	6,7
2.	борромеанки	–	–	2	33	–	–	2	7,1	–	–	2	6,7
3.	норбертанки	1	100	–	–	21	100	22	78,6	–	–	22	73
4.	служебниці	–	–	1	17	–	–	1	3,6	1	50	2	6,7
5.	урулинки	–	–	1	17	–	–	1	3,6	1	50	2	6,7
	Всього	1	100	6	100	21	100	28	100	2	100	30	100

Видається слушним згадати хоча б частково найбільш цікаві жіночі видання, підкреслюючи таким чином їхню унікальність. До таких слід зарахувати перш за все друковані видання ордену норбертанок, з огляду на їхню кількість, і августинок – з огляду на зміст їхніх шематизмів.

Норбертанки видавали власним коштом каталоги і календарі щонайменше від 1840-х рр.⁷ Вочевидь, завдяки цій систематичності університетська бібліотека має в наявності значну збірку з 21 примірника поєднаних рубрицелів і шематизмів, що становить 73 % видань жіночих орденів цієї категорії.

Августинкам належать лише два шематизми за 1870 і 1885 рр.⁸ Їхня цінність є надзвичайно високою і полягає не лише в окремішності видань, а й у багатому змісті та тому, що ці видання повністю підготовано польською мовою.

Крім традиційного іменного списку мешканок конвенту, до якого переважно вносили чернече ім'я (а іноді і отримане при хрещенні), прізвище, рік або дату народження, дату вступу до ордену, складання чернечих обітниць та виконуваних функцій, ці каталоги вміщують значний обсяг додаткової інформації. Це зокрема: світське і чернече ім'я, імена батьків, дівоче прізвище матері, місце народження, дата дозволу

⁷ Librowski S. Katalog rubrycel i schematyzmów... // *АВМК*. – Т. 27 (1973). – Cz. 2. – S. 109–110. Найдавніший календар жіночого ордену у фондах університетської бібліотеки КУЛ походить із 1830 р., а поєднаний календар і шематизм – із 1855 р.

⁸ *Schematyzm Sióstr Św. Ojca Augustyna klasztoru krakowskiego Św. Katarzyny P. i M. [...] według obiorów dokonanych na kapitule klasztornej odbytej dnia 6 kwietnia 1869 r. [...]*. – Kraków, 1870. – 16 s.; *Schematyzm Sióstr Św. Ojca Augustyna klasztoru krakowskiego Św. Katarzyny P. i M. [...] według obiorów dokonanych na kapitule klasztornej odbytej dnia 13 kwietnia 1885 r. [...]*. – Kraków, 1885. – 16 s.

консисторії на прийняття постригу, дата постригу, ім'я і прізвище тогочасної настоятельки августинок або тогочасного пріора августинців, дата дозволу консисторії на складення обітниць, дата складення обітниць, ім'я і прізвище пріора, який прийняв обітницю, дата впису до “Книги постійного населення міста Кракова” (інформація з повідомлень, виданих міською владою).

В каталозі 1885 р. виділено дві групи сестер: хорові новіціатки (до моменту прийняття постригу) і домові сестри.

Наступний перелік охоплює покійних черниць: у шематизмі 1870 р. ретроспективно від 1815 р., а в шематизмі 1885 р. – від 1800 р. Окрім інформації, яка подавалась і в інших подібних реєстрах, тобто імена, прізвища, виконувані обов'язки в ордені, дата смерті, роки, прожиті в ордені, віднотовано й додаткові відомості про життя сестер у монастирі: почерговість виконуваних функцій, риси характеру, обставини смерті та місце поховання.

Наприкінці представлено “Сонм настоятелів монастиря св. Катерини панн августинок починаючи від капітули, яка відбулася 13 травня 1709 р.”. Щоправда, згадано в ньому і настоятелів монастиря від початку його існування, але ця інформація не задокументована належним чином і містить лише ім'я, прізвище і місце походження. Інакше виглядає ситуація після 1709 р. – відтоді список укладено на підставі актів капітули і містить такі факти: дата капітули, ім'я керівника капітули (за посадою – тогочасний провінціал августинців), особисті дані обраної настоятельки – імена (чернече і світське), прізвище, рік або дата обрання, рік або дата завершення повноважень, інформація, що відображає їхнє життя у монастирі, риси характеру, діяльність, обставини смерті, місце поховання тощо.

Зібрання настільки багатих даних було заслугою о. Зигмунта Волека, довголітнього настоятеля краківських августинців. У виданні 1870 р. йому належить вступне слово до настоятельки августинок, сестри Антоніни Цофалки, з нагоди 25-ліття її вічних чернечих обітниць⁹. У ньому він подав засади впорядкування каталогу, який був виданий з нагоди саме цієї урочистості і мав слугувати усьому згромадженню сестер, щоб ті мали полегшений доступ до інформації про своїх попередниць. У передмові до примірника 1885 р., крім пояснення причин появи нового видання, о. Велек подав відомості про джерельні матеріали, які він використав.

Мовою, яку використовували при створенні календарів і шематизмів, була латина. На польських територіях у складі Російської імперії при підготовці таких видань у другій половині XIX ст., зокрема після Січневого повстання 1863 р., був обов'язковим своєрідний “подвійний запис”. Він полягав у тому, що частина текстів друкувалася не лише латиною, а й польською та/або російською. Польською мовою було друковано передусім молитви і гімни з нагоди святкових днів або на пошану правителя і його родини. Російською мовою, окрім текстів молитов, траплялися також списки святкових днів правлячого двору¹⁰. У збірці університетської бібліотеки КУЛ таких примірників є небагато. Особливої уваги заслуговує том, підготований для домініканців на території Росії, повністю виданий двома мовами¹¹. Календар і молитви опубліковано спочатку латинською, а потім російською мовою. Список духовенства додано лише російською.

⁹ *Szematyzm [...] według obiorów dokonanych na kapitule klasztornej odbytej dnia 6 kwietnia 1869 r. [...].* – Kraków, 1870. – S. 3.

¹⁰ Czerwiński Z. *Poskramiacze czasu. Rzecz o kalendarzu a szczególnie polskim drukowanym kalendarzu książkowym.* – Poznań, 2006. – S. 128.

¹¹ *Ordo peragendi sacri et divini officii recitandi proprius Sacro Ordini Praedicatorum usibus diocesum conformatus in annum MDCCCLXXVII.* – Vilnae, 1876.

У свою чергу, німецька мова з'являється в шематизмах ордену боніфратрів Австрійсько-Сілезької провінції і борромееанок Сілезької провінції. Їх включено до нинішньої книгозбірні, оскільки у них ідеться про монастирі, які перед поділами Речі Посполитої належали до польських провінцій.

У літургії католицької церкви латину використовували майже до середини ХХ ст., коли її поступово почала замінювати польська мова. Аналіз видань церковної адміністрації зі згаданої книгозбірні, хоч і неповної, дає підстави стверджувати, що у цих джерелах латину використовували значно довше. Крім згаданих уже шематизмів августинок, найбільш ранні польськомовні видання з фондів університетської бібліотеки зафіксовано у капуцинів (каталог 1950 р.), єзуїтів (1969 р.), конвентуальних францисканців і кармелітів (календарі 1972 р.). Незважаючи на те, що польську мову регулярно використовували від 1970-х рр., латиномовні видання з'являлися і в наступному десятилітті (наприклад, єзуїтський каталог 1986 р., календар домініканської Польської провінції 1981 р.).

Розглядаючи стан збереження окремих видань, можна стверджувати, що в більшості випадків він є хорошим або відмінним. Лише в кількох примірниках наявний брак аркушів, а в кільканадцяти – обкладинок. Найчастіше збереглися оригінальні обкладинки видань, решта ж була оправлена повторно працівниками бібліотеки.

У більшості згаданих примірників наявні оригінальні м'які обкладинки. Зазвичай на них вказують повну назву видання (навіть дуже об'ємну) та позначення категорії, до якої воно належить (наприклад, "Ordo", "Schematismus"), і рік, на який воно видано. Трапляються також зображення Пресвятої Діви, святих, що походять із даного ордену, і навіть храмів. Як згадано вище, календарі призначалися для використання лише упродовж року, тому оправа могла бути невисокої якості. Але для збільшення придатності частину томів оправляли тектурою з кольоровим надруком (видання паулінів). Особливої уваги заслуговують оправи, виготовлені тогочасними інтролігаторами. Вони виконані з півполотна або інших матеріалів, що забезпечують їхню тривалість, і характеризуються високою якістю. На таких оправах часто, окрім частини назви або річника, вибивали багаті рослинні або геометричні орнаменти, герб ордену і тому подібне. У кількох випадках вони були навіть декоровані позолотою. У великій кількості примірників збереглися автографи власників, що уможливають досить точне визначення провенієнції окремих видань. Слід зазначити, що рубрицелі в багатьох випадках містять численні нотатки і приватні записки різного змісту. Оскільки вони належали різним власникам, це засвідчує часте використання у щоденному житті. Виняткове місце належить тут паулінським виданням – практично кожна книга містить рукописні зауваження як на відповідних сторінках, так і у самому тексті.

На формування книгозбірні університетської бібліотеки КУЛ найбільше вплинули закупівлі окремих томів та подарунки. Основними дарувальниками були Ягеллонська бібліотека (головно видання паулінів), Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні та Дієцезіальний архів у Влоцлавку. Найчастіше передавали дублетні видання, через що у книгозбірні бракує поодиноких річників. Це, однак, не применшує важливості університетської бібліотеки КУЛ на фоні загальнопольських збірок видань цього типу. Зважаючи на те, що до цього часу предметом аналізу були окремі видання та фонди Дієцезіального архіву у Влоцлавку, видалося слушним представлення структури і кількох найважливіших питань, які стосуються книгозбірні університетської бібліотеки.

**PRINTED MONASTIC CALENDARS AND CATALOGS
IN THE FUNDS OF LIBRARY OF THE JOHN PAUL II
CATHOLIC UNIVERSITY OF LUBLIN. SELECTED TOPICS**

Edyta CHOMENTOWSKA

*Catholic University of Lublin, Faculty of Humanity,
Center for research on the historical geography of the Church in Poland,
14, Aleje Racławickie, Lublin, 20-950, Poland, tel. (081) 743-60-74
e-mail: chomentowska@kul.lublin.pl*

The article describes the calendars and catalogs (schematismuses) – the ceremonial books used by clergy in Catholic Church. The collection of publications of the male and female religious orders, printed in XVII – at the beginning of XXI c., which are preserved in the library of the Catholic University of Lublin, is analyzed in detail.

Key words: library of Lublin Catholic University, calendar, catalog, schematismus, publications, religious orders.

**ПЕЧАТНЫЕ МОНАШЕСКИЕ РУБРИЦЕЛИ
И ШЕМАТИЗМЫ В ФОНДАХ БИБЛИОТЕКИ
КАТОЛИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИВАНА ПАВЛА II
В ЛЮБЛИНЕ. ИЗБРАННЫЕ ВОПРОСЫ**

Эдыта ХОМЕНТОВСКА

*Католический университет в Люблине, факультет гуманитарных наук,
Центр исследований исторической географии Церкви в Польше,
Аллеи Рацлавицкие, 14, Люблин, 20-950, Польша, тел. (081) 743-60-74
эл. почта: chomentowska@kul.lublin.pl*

В статье описаны календари и каталоги (шематизмы) – церемониальные книги, использующиеся духовенством Католической церкви. Подробно рассмотрена коллекция изданий мужских и женских монашеских орденов XVII – начала XXI вв., хранящихся в библиотеке Католического университета в Люблине.

Ключевые слова: библиотека Католического университета в Люблине, календарь, рубрицеля, каталог, шематизм, издание, монашеские ордена.

Стаття надійшла до редколегії 16. 10. 2008

Прийнята до друку 8. 09. 2010

УДК 028(438)

READING IN THE INTERNET EPOCH. THE MAIN TENDENCIES OF RESEARCHING THE MODERN READING IN POLAND

Anna DYMMEŁ

*Institute of Library Studies and Scientific Information of
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin,
4, Maria Curie-Skłodowska Sq., Lublin, 20-031, Poland, tel. (081) 537-27-05,
e-mail: annadymmel@wp.pl*

The article outlines the latest research (based on opinion polls) on readers and reading in modern Poland. Particular attention is paid to the work of Books and Reading Institute, the National Library in Warszawa, which has already studied the reading preferences of the Internet users. A great attention is also paid to the works of the researchers who study the reading culture of children and teenagers and the studies in the bibliotherapy field.

Key words: reader, reading, youth reading culture, bibliotherapy, Poland.

The purpose of the present report is to focus attention on selected aspects of studies concerning the contemporary book circulation in Poland. It is not my intention to give a detailed account of achievements in this field, which would be even impossible in this short report. I believe, however, that it might be worth focusing attention on and showing the principal trends of investigation, and briefly present the findings and accomplishments in this area. As I have indicated in the title, I am going to focus on the main trends in the studies of contemporary reading, while the scientific reflection on the social circulation of books in the previous periods will remain outside the scope of this discussion.

Before discussing the main subject, I would like to remind us that the interest in reading and, above all, beginnings of scientific reflection on the subject appeared in Poland at the end of the 19th century as libraries developed, education was becoming more widespread, and wider circles of society were included in the sphere of book influence¹. Studies went in many directions, the dominant trend being above all the studies of reading as a social phenomenon and studies of the book in selected milieus; far less often investigation focused on the psychophysical aspect of reading². These studies went through many stages, from individual and scattered investigations, often of journalistic character, to more systematic and even institutional ones. Detailed findings concerning the history of studies on reading in Poland were obtained by Jadwiga Andrzejewska³; recently, new studies by Anna Zdanowicz appeared, which discuss the first Polish instances of research on reading at the turn of the 19th and 20th century and during the period of the Second Republic⁴. Moreover, there are

¹ Inter alia: Potocki A., Wasilewski Z. W sprawie czytelnictwa ludowego // *Głos*. – 1890. – Nr 18. – S. 216–219; Brzeziński M. Co i jak lud czyta // *Ibidem*. – Nr 19. – S. 227–228.

² E.g.: Dobrowolska H. *Grafika książki a czytanie*. – Warszawa, 1933.

³ Andrzejewska J. Badania czytelnictwa w Polsce do 1939 r. // *Studia o Książce*. – 1986. – T. 16. – S. 74–139.

⁴ Zdanowicz A. Pierwsze polskie próby badań nad czytelnictwem (1881–1918) // *Ludzie i książki. Studia historyczne* / red. J. Kostecki. – Warszawa, 2006. – S. 149–180; Ejustdem. *Badania nad czytelnictwem w okresie II Rzeczypospolitej*. Zarys // *Ibidem*. – S. 181–202.

also discussions of the accomplishments in the period after the World War II, although the observations are still far from complete⁵.

While examining the contemporary period, however, I focus above all on the findings obtained in light of the Polish Bibliological Bibliography, which principally lists the studies published after 1997⁶. Already preliminary observations show that there are publications devoted to diverse subjects. Several directions can be distinguished in the current research: studies of the social range of the book in Poland and adult reading; moreover, there is traditionally great interest in studies of children's reading and reading among young people, also in the context of using the media. Studies are also developing on bibliotherapy and reading among the disabled, including special groups, e.g. the blind, those with other dysfunctions, and the aged. Research has also started on reading in various social groups and individual persons, as well as on the reception of selected types of literature, e.g. professional literature, popular literature, or the reception of the works of individual writers.

Separate observation covers problems related to the needs and satisfactions of library and information users that are closely connected with the issues of library and information management and assessment of the quality of library and information systems.

Some of those issues are a continuation of the subjects begun earlier, but it is also within these that new, detailed research problems start to appear. We should also observe that the studies underway on reading focus above all on empirical investigations in accordance with the specificity and assumptions of the discipline, while there are far fewer attempts at theoretical reflection⁷. Another observable feature of the investigation of reading, despite a comparatively large number of published studies, is the predominance of fragmentary treatments limited to studies arising from immediate needs, often made by practitioners – librarians and teachers – librarians interested in readership in a selected school, class, in a selected library or a specific environment. Important as they are, especially for particular purposes, they do not permit generalizations because of various research methods and different ways of respondent selection.

When speaking about the main trends in the studies of contemporary reading, I would like first of all to draw attention to the studies into the social range of the book in Poland. These investigations have been conducted by the National Library's Book and Reading Institute in Warsaw since 1972. Initially, they were not carried out systematically as the second survey after 1972 was conducted in 1985⁸. More systematic and closer observations covered the period after 1989 because, starting from 1992, national surveys were conducted every two years: the latest survey took place in 2006⁹.

The above studies are the more important because, first, they cover all inhabitants of Poland, and second, the rapid transformation of Poland's social and cultural reality after 1989 gives rise to the question of how, under the new circumstances, the social norms of reading develop and what patterns of reading are practiced. It should be reminded that the phenomena

⁵ E.g. Kraško N. Instytut Książki i Czytelnictwa – kształtowanie się struktury i zakresu badań // *Ludzie i książki. Studia historyczne...* – S. 203–232.

⁶ <http://mak.bn.org.pl/>.

⁷ Dymmel A. Odbiorca i tekst w perspektywie badań czytelnictwa // *Czytanie tekstów kultury. Metodologia, badania, metodyka* / B. Myrdzik, I. Morawska (red.). – Lublin, 2007. – S. 219–230.

⁸ Lipiński E., Wnuk-Lipińska E. *Problematyka kształtowania się potrzeb czytelniczych*. – Warszawa, 1975.

⁹ Straus G., Wolff K. Polacy i książki. Społeczna sytuacja książki w Polsce w 1992 r. – Warszawa 1994; Ejsudem. *Czytanie i kupowanie książek w społeczeństwie polskim w 1996 r.* – Warszawa, 1998; Ejsudem. *Czytać nie czytać, kupować nie kupować*. – Warszawa, 2000; Ejsudem. *Sienkiewicz, Mickiewicz, Biblia, Harlequiny. Społeczny zasięg książki w Polsce w 2000 r.* – Warszawa, 2002; Ejsudem. *Czytanie, kupowanie, wypożyczanie*. – Warszawa, 2006.

that might directly affect reading included changes in culture related to the collapse of the previous axionormative order, the rise of local communal orders, a decline of culture as a value, changes in the area of cultural participation, activation of different cultural minorities, and moreover, new organization rules of the circulation of culture, and the abolishment of censorship. A significant impact was exerted by the development of the traditional media and telematic media, i.e. the media combining telecommunications and information science, utilizing several types of technologies and serving multimedia transmission¹⁰.

Polish national surveys on the range of the book cover people aged over 15 years (in 1998 only adults were surveyed). The sample investigated is a representative group of Poland's inhabitants. The results are published in successive reports authored by Katarzyna Wolff and Grażyna Straus named below. From 2004, Sebastian Wierny, who deals with the issues of Internet reading, became a co-author¹¹. The permanent questionnaire containing the questions asked is made up of the following items: the size of the reading community, intensity of reading, reading selections, home collections of the Poles and their content, sources of book supply, sources of information about books, the size of the book-buying community. The research surveys held biannually over the last two decades permit us to observe the current tendencies in reading behaviors of the Poles. Moreover, selected studies dealt with the broader problem of literacy of the Polish people, associated not only with reading books but also newspapers and magazines; the question of values attributed to particular readings and criteria of selecting books for reading were also investigated.

In light of the foregoing analyses it turns out that in Polish society about half of the persons aged over 15 years declare that they read books and only in selected survey years this rate was somewhat higher. In 2002 the range declared was 56 %, in 2004 readers accounted for 58 % of the society, in 2006 – 50 %, which indicates a comparatively stable level¹². Comparing the aforementioned Polish rates with surveys in other EU countries, Grażyna Straus points out that they varied as a rule in the region of the European average (58 %). For comparison, observe that below this figure were the readership rates in Greece and Portugal, while in Sweden as much as 70 % of the society declared that they read books. In analogous studies of 2003 for the candidate countries this rate was 64 %¹³. Also the Polish figures for the recent years do not deviate from average European rates¹⁴.

Another problem examined by the author is reading activity measured by the number of books read during a year. It should be reminded that according to the aforementioned findings, the predominant group among the readers are persons of low activity, who usually read a book occasionally or one to six books per year: in 2006 they accounted for as many as two thirds of the readers. The readers that can be regarded as systematic ones – in this case those reading seven or more books per year – are in a decided minority. If these data were examined against socio-demographic factors, a striking predominance of sporadic readers was reported especially among teenagers aged 15–19, among people with elementary or elementary–vocational education in the rural areas. Those in turn who read more intensely had higher education more often and lived in larger towns¹⁵.

¹⁰ Janion M. *Czy będziesz wiedział co przeżyłeś.* – Warszawa, 1996; Dymmel A. Problemy i konteksty funkcjonowania biblioteki i książki we współczesnej Polsce // *Folia Bibliologica.* – 1996/1997. – T. XLIV/XLV. – S. 92–93.

¹¹ Straus G., Wolff K., Wierny S. *Książka na początku wieku. Społeczny zasięg książki w Polsce w 2002 r.* – Warszawa, 2004; Ejustdem. *Czytanie, kupowanie, surfowanie.* – Warszawa, 2008.

¹² Straus G., Wolff K., Wierny S. *Czytanie, kupowanie, surfowanie...* – S. 24.

¹³ Straus G., Wolff K. *Czytanie, kupowanie, wypożyczanie...* – S. 10–11.

¹⁴ <http://ksiazki.wp.pl/wiadomosci/id.33542,wiadomosc.html>.

¹⁵ Straus G., Wolff K., Wierny S. *Czytanie, kupowanie, surfowanie...* – S. 19, 23.

Another important research objective of the Book and Reading Institute is to determine the reading choices and preferences of the Poles. The investigations aim at identifying a set of reading universals that would be treated like the analogous concept of cultural universals used by T. Goban-Klas and W. Pisarek¹⁶. The author applies this term to the books that the readers named as those read recently, while she defines the set of works worth recommending to others as canonical works.

G. Straus finds that the Poles are predominantly interested in fiction literature (ca. two thirds of indications), with the readers preferring foreign literature. When classifying the read literature by the specialist and functional criteria, the researcher distinguished the following categories: school readings and course books, literature of romance and manners, detective and thriller literature, encyclopedias and guides, specialist books, literature for children and teenagers, non-fiction or factual literature (memoirs, biographies, reportages), fantasy and science-fiction, religious books, essays and journalistic writing, esoterics and ufology, and the category outside this typology¹⁷. By the criterion of frequency of interest in particular types of literature, Polish adults named the titles of school readings (20–27 % of choices), and next, as in the 2006 survey, detective novels and thrillers. Readers chose the recently famous books by Dan Brown *The Da Vinci Code*, *Digital Fortress* and *Angels and Demons*, the novels by Joanna Chmielewska, Robert Ludlum, Tom Clancy, Alistair McLean, Agatha Christie and John Grisham.

There was somewhat less interest in literature of romance and manners: ca. 16 % of choices. Women readers chose the novels by Jadwiga Courth-Mahler, the Harlequin series, books by Danielle Steel, Helen Fielding's *Bridget Jones's diary* and *Bridget Jones: The Edge of Reason* and the novels by Polish native literature for women: Katarzyna Grochola's *Nigdy w życiu* [Never in My Life], novels by Krystyna Nepomucka *Motyl z perłą* [Butterfly with a Pearl], *Małżeństwo niedoskonałe* [Imperfect Marriage] by Izabela Sowa and Monika Szwaja. The film adaptations of well-known books authored by Helen Fielding and Katarzyna Grochola increased without doubt the interest in their originals¹⁸. A stable level of readers' choices was reported in literature for children and teenagers (running at 11–15 % of choices). Respondents named classic works: Jack London's *White Fang*, Lucy M. Montgomery's *Anne of Green Gables*, books by Alfred Szklarski, and then the titles classified as popular literature the Petit Nicolas stories by René Goscinny and Jean Sempé, Tom B. Stone's *Graveyard School* series and first of all the Harry Potter books by Joanne K. Rowling.

Somewhat fewer choices named mainly by young people were in the area of fantasy (ranging from 10 % in 2002, 2004 to 8 % in 2006). Respondents read inter alia the Stephen King novels (*Salem's Lot*, *The Green Mile*), the books by Graham Masterton (*Black Angel*, *The Burning*) and by Andrzej Sapkowski (*The Witcher Saga*). The literature that had at least 10 % of choices in 2006 also included non-fiction (memoirs, dairies, reportages): inter alia *We Children from Bahnhof Zoo* by Christiane F., *Desert flower. The Extraordinary Journey of a Desert Nomad* by Waris Dirie and Cathleen Miller, *The White Masai* by Corinne Hofmann, *Heban* [Ebony] by Ryszard Kapuściński, Józef Piłsudski's *Moje pierwsze boje* [My First Battles] and biographies of Father Pio.

There is a considerable level of interest in encyclopedic publications and guides, which mainly attracted sporadic readers seeking specific information. They named the PWN

¹⁶ Goban-Klas T., Pisarek W. *Preferencje, zainteresowania i aktywność kulturalna społeczeństwa polskiego*. – Kraków, 1981.

¹⁷ Straus G., Wolff K., Wierny S. *Czytanie, kupowanie, surfowanie...* – S. 33.

¹⁸ Straus G., Wolff K., Wierny S. *Książka na początku wieku...* – S. 85; Straus G., Wolff K. *Czytanie, kupowanie, wypożyczanie...* – S. 33; Straus G., Wolff K., Wierny S. *Czytanie, kupowanie, surfowanie...* – S. 34.

Nowa encyklopedia powszechna [New Universal Encyclopedia], *Kuchnia polska* [Polish Cuisine] *Kodeks drogowy* [Traffic Code] *Kodeks cywilny* [Civil Code] *El Gran Libro de la Pesca* [Wędkarstwo, Angling] by Alfred Caligiani, *How to Stop Worrying and Start Living* by Dale Carnegie, as well as other guides, dictionaries, and encyclopedias.

Specialist books in many fields were also read (12 % of choices in 2006). However, below the 10 % threshold were choices of religious literature: 6 % indicated in 2004 and 8 % in 2006. The titles read included various editions of the Bible (also those for children), *The Robe* – a novel by Lloyd C. Douglas, *My Derniere Cavale avec Jesus Christ* by Andre Levet, *Fatima* by Icilio Felici, biographies and publications of Pope John Paul II (*Memory and Identity*, encyclicals, *John Paul II's Miracles* by Paweł Zuchniewicz, and *A Year after the Departure* by Mieczysław Maliński)¹⁹. The percentage of choices of journalistic literature was very low – 2 %, and likewise that of esoteric publications (ufology, prophecies, horoscopes) – 1 %.

One out of six readers named titles that cannot be classified within the aforementioned departments. Outside this typology were some literary works classified as classics (not included in school reading lists), contemporary works, and scientific and popular science books. Readers listed the titles of works by Tadeusz Konwicki, Józef I. Kraszewski, Magdalena Samozwaniec, Umberto Eco's *The Name of the Rose*, Paulo Coelho's *The Alchemist* and *By the River Piedra Sat Down and Wept*, Ken Kesey's *One Flew over the Cuckoo's*, as well as the novels by John Irving and Elia Kazan. Non-fiction books included *Sensacje XX wieku* [Sensations of the 20th century] by Bogusław Wołoszański, Richard Dawkins's *The Selfish Gene* and *The Roman Empire* by Tadeusz Zieliński²⁰.

The nation-wide studies of contemporary reading in Poland, presented here in a brief account, permit attempts to formulate more general conclusions. G. Straus points to the fact that the reading patterns have been changing in the recent years²¹. Before 1989 functioned the patterns and norms of reading developed already in the 19th century, and reading was regarded, at least declaratively, as performing an important function in cultural participation: it was associated with opportunities for social advancement (through education). However, after 1989 the previous model of a cultured person became outdated. Although this problem needs to be examined more thoroughly, Grażyna Straus already signals new tendencies. Moreover, she observes that reading is no longer perceived as a special activity, it is treated as one out of many others: the book itself is not regarded as a unique medium while readers' choices are largely determined not so much by a cultural norm but by their own tastes and individual needs arising from specific situations²². At the same time the author points to the growing tendencies to functionalize reading and scholarize readers' choices i.e. to orient some readers towards mandatory school books and specialist, professional ones. Another important thesis is the conclusion about the individualization of reading and scattering of readers' choices, which is proved by the short sets of so-called reading universals or the most widely-read titles in the year investigated. Out of many books that the Poles read, only a few aroused enough interest to be named by at least 1 % of those surveyed; in the consecutive years after 2000 the most often recurrent titles included Henryk Sienkiewicz's *Trylogia* [Trilogy] and *Quo vadis*, Adam Mickiewicz's *Pan Tadeusz* and the Bible, i.e. canonic works. Moreover, the popular *Harlequin* series is always present while there are periodical appearances of trendy titles publicized by the market, e.g. the Harry Potter series or Dan Brown's *The Da Vinci Code*.

¹⁹ Straus G., Wolff K. *Czytanie, kupowanie, wypożyczanie...* – S. 37.

²⁰ Straus G., Wolff K., Wierny S. *Książka na początku wieku...* – S. 86–87; Straus G., Wolff K. *Czytanie, kupowanie, wypożyczanie...* – S. 38.

²¹ Straus G. *Czy zmiana modelu lektury? Zainteresowania, upodobania, potrzeby współczesnych czytelników // Przegląd Biblioteczny.* – 2001. – T. 69, nr 3. – S. 251–263.

²² Straus G. *Powszechność i powszedniość lektury.* – Warszawa, 1993. – S. 7–16.

The list of the most popular writers is also a unique combination of native Polish classics with the names of writers of popular literature, often foreign. Those issues certainly call for further studies, but it is in itself important to even draw attention to them.

A new theme taken up in the Polish studies of reading is the question of the functioning of literature on the Internet and readership in the Internet. The Internet has broadened the traditional space of circulation of the written word, which may sound paradoxical in light of many statements that predict the end of the book in the age of worldwide web. These predictions have not come true so far, and even in the case of the traditional printed book we can observe a certain stable level of readership; what is more, the communication capabilities of the Internet have a lasting impact on the shape of the traditional media and create new forms of contact with the printed word²³. Studies conducted by culture- and media-studies specialists focus on theoretical discussions on new forms of communication. These are concerned with publishing in the Net, Internet periodicals, circulation of texts that have their paper equivalents, but they also deal with the phenomenon of Net literature or literature based on hypertext and on interactive reading²⁴. The problems of the existence of literature on the Net were examined by Marek Adamiec²⁵. Similar problems are investigated by young researchers grouped around the interdisciplinary quarterly "Halart".

Empirical studies, on the other hand, on the literacy of Internet users, on the social aspect of the functioning of literature on the Internet, the role of the Internet as a new form of emergence of the reading public were started by Sebastian Wierny²⁶. It follows from his findings that Polish Internet users show great interest in various forms of literacy: in 2002 86 % of them declared they read books, and 47 % out of these spoke of intense reading²⁷. As for web resources, Internet users most often utilized the news and information provided by Internet portals, they read the Internet editions of newspapers, and browsed forums and discussion groups²⁸. The aforementioned problems certainly call for further studies.

Apart from nation-wide surveys, there are also studies of reading in selected social groups. Out of community surveys, studies conducted among college students merit attention. This is a group of readers who may constitute elites in the future; they are users who are open to new forms of communication, oriented towards different types of literature, and who exhibit diverse reading behaviors. Usually, partial studies were concerned with selected elements of reading culture, the role of reading in free time, reception of fictional literature, and the role of the academic library in developing reading skills in students²⁹. Anita Has-Tokarz and

²³ Miczka T. *O zmianie zachowań komunikacyjnych. Konsumenci w nowych sytuacjach audiowizualnych.* – Katowice, 2002. – S. 10–11.

²⁴ Hopfinger M. Doświadczenie audiowizualne. – Warszawa, 2002; Marecki P. *Liternet // Liternet: literatura i internet* / red. P. Marecki. – Kraków, 2002.

²⁵ Adamiec M. *Dzieło literackie w sieci.* – Gdańsk, 2004; Giza B. E-pisarz – e-czytelnik – e-literatura? O powieści Krystyny Kofty Krótka historia Iwony Tramp // *Relacje między kulturą wysoką i popularną w literaturze, języku i edukacji.* – Lublin, 2005. – S. 169–182.

²⁶ Straus G., Wolff K., Wierny S. *Książka na początku wieku...* – S. 39–41.

²⁷ Ibidem. – S. 44.

²⁸ Straus G., Wolff K., Wierny S. *Czytanie, kupowanie, surfowanie...* – S. 146.

²⁹ See: Łaszewska-Radwańska E. Zainteresowania czytelnicze i odbiór literatury pięknej przez studentów pierwszego roku Instytutu Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego // *Nauczyciel – bibliotekarz – przygotowanie do zawodu* / red. J. Jarowiecki. – Kraków, 1998. – S. 235–243; Hollender H. Jak uniwersytet psuje sprawności czytelnicze i co w tej sprawie mogą zrobić biblioteki? // *Funkcje naukowo-badawcze i dydaktyczne biblioteki akademickiej* / red. H. Suchojad. – Kielce, 1996. – S. 19–28; Jarząbek L. Formy spędzania czasu wolnego przez studentki specjalności pedagogicznych mieszkających w domach studenckich // *Wpływ uczelni na rozwój studentów* / red. A. Rumiński. – Olsztyn, 2000. – S. 33–40; Przybysz M. Jeśli nie oni to kto? czytelnicтво wśród studentów Uniwersytetu Łódzkiego i Politechniki Łódzkiej // *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum.* – 2002. – Fasc. 11. – S. 15–37.

Jolanta Jurkowska also investigated the reading interests of Lublin students in selected universities and courses³⁰. Moreover, we could provide the examples of studies on the reading habits of women³¹, senior citizens³² or the unemployed³³, which show the current problems connected with the role of the book and information in the new socio-cultural reality.

Out of many themes dealt with in the Polish studies of reading, I would like to mention the presence of detailed studies on the reception of selected works, both classic school readings³⁴, contemporary literature³⁵, and popular literature³⁶ and bestsellers, e.g. the series of Harry Potter adventures³⁷. They provide, without doubt, many interesting findings concerning popular reception.

In the age of development of specialist, professional literature and economy based on knowledge there are also studies dealing with reading specialist, professional literature in different professional groups: managers³⁸, doctors³⁹, teachers⁴⁰, librarians⁴¹; furthermore,

³⁰ Has-Tokarz A. Książka w środowisku studentów bibliotekoznawstwa UMCS w Lublinie // *Lublin a książka* / red. A. Krawczyk and E. Jozefowicz-Wisińska. – Lublin, 2004. – S. 695–710; Jurkowska J. Czytelnictwo studentów Akademii Medycznej w Lublinie // *Ibidem*. – S. 711–738; Hodun J. Społeczny odbiór twórczości Andrzeja Sapkowskiego w środowisku studenckim // *Bestsellery – literatura popularna – odbiorcy. Empiryczne badania współczesnego czytelnictwa* / red. A. Dymmel. – Lublin [in press].

³¹ Iwaszów I. *Kobieta czytająca dzisiaj*. – Kraków, 2002; Martuszevska A. Polki nadal czytają romanse // *Przegląd Humanistyczny*. – 2003. – R. 47, nr 5. – S. 13–26; Dziennik P. W romansowej sieci, kto i dlaczego czyta Harlequiny? // *Kultura popularna*. – 2004. – Nr 4. – S. 107–110; Zawalna T. Czytelnictwo kobiet w Sulechowie // *Bibliotekarz Lubuski*. – 1997. – Nr 2. – S. 1–23.

³² Aleksandrowicz R. Rola książki i bibliotek w życiu osób starszych (wybrane problemy) [electronic document] // <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/wroclaw/aleksandrowicz.php>; Ejusdem. Czy jesteśmy społeczeństwem otwartym na seniorów? O możliwościach dostępu osób starszych do informacji i biblioteki // *Książka, biblioteka i informacja: między podziałami a wspólnotą* / red. J. Dziennakowska. – Kielce, 2007. – S. 473–483; Ejusdem. Seniorzy jako czytelnicy i użytkownicy bibliotek // *Notes Biblioteczny*. – 2007. – Nr 1. – S. 53–64; Woźniczko-Paruzel B. Seniorzy w świecie książki i informacji: poszukiwanie modelu działań bibliotek na rzecz aktywizacji ludzi w starszym wieku. – *Nasze Forum*. – 2006. – Nr 3/4. – S. 106–118.

³³ Burska J. Czytelnictwo bezrobotnych w bibliotekach samorządowych województwa olsztyńskiego // *Bibliotekarz Olsztyński*. – 1997. – Nr 1/2. – S. 31–35.

³⁴ Socha I. “Serce”, dziedzictwo ocalone czy zapomniane // *Studia Bibliologiczne*. – 2005. – S. 315–332; Szocki J. Społeczna recepcja twórczości Marii Konopnickiej wśród uczniów szkół podstawowych (na przykładzie wybranych bibliotek szkolnych i publicznych) // *Miejsca Konopnickiej* / red. T. Budrewicz and M. Zięba. – Kraków, 2002. – S. 256–259; Atraszkiewicz M. Odbiór Słowackiego na tle ogólnych preferencji czytelniczych na początku wieku XX po przełomie tysiącleci // *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica*. – 2005. – T. 2, fasc. 7. – S. 295–310.

³⁵ Ziembowicz E. Potoczny odbiór dzieł Tadeusza Konwickiego na przykładzie środowiska studenckiego // *Folia Bibliologica*. – 1996/1997. – XLIV/XLV. – S. 47–62.

³⁶ Żuraw M. Tekst i odbiorca. Twórczość Joanny Chmielewskiej i jej czytelniczy // *Bestsellery – literatura – odbiorcy. Empiryczne badania współczesnego czytelnictwa...* [in press].

³⁷ Kowalewska D. Fenomen Harrego Pottera, o wartościach edukacyjnych w cyklu powieści J. K. Rowling // *Rola biblioteki w edukacji dzieci i młodzieży* / red. Z. Szczerba. – Kielce, 2006. – S. 103–112; Kruk M. Fenomen popularności małego czarodzieja. “Harry Potter” Joanne K. Rowling i młodzi odbiorcy // *Bestsellery – literatura – odbiorcy. Empiryczne badania współczesnego czytelnictwa...* [in press].

³⁸ Inter alia: Wereda W. Zarządzanie kompetencjami menedżerskimi jako budżet współczesnego przedsiębiorstwa // *Innowacje w zarządzaniu kapitałem ludzkim* / red. J. S. Kordas. – Siedlce, 2007. – S. 99–104.

³⁹ Inter alia: Jakie pisma fachowe czytają kardiologowie i interniści // *Kardiologia Polska*. – 2005. – S. 588–589.

⁴⁰ Inter alia: Kawoń-Noga D. Nauczyciele jako czytelnicy Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu // *Wybrane problemy uczenia i upowszechniania kultury na Opolszczyźnie* / red. E. Sapia-Drewniak. – Opole, 2005. – S. 83–101; Murawska E. Czytam więc jestem... nauczycielem, miejsce czytelnictwa w systemie doskonalenia zawodowego nauczycieli. – *Edukacja*. – 2004. – Nr 1. – S. 78–85.

⁴¹ Dymmel A. Bibliotekarskie czytania – sondaż wśród bibliotekarzy Miejskiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie // *Bibliotekarz Lubelski*. – 2005. – R. 48. – S. 83–89; Stepniwska D. Czy bibliotekarze czytają wydawnictwa SBP? – analiza ankiety // *Poradnik Bibliotekarza*. – 2007. – Nr 5. – S. 10–14.

studies of reading the specialist press, e.g. agricultural press in the context of the role of the media in the availability of agricultural market information⁴².

The 1990s and the beginning of the new century produced a number of studies devoted to reading in children and teenagers, which are a part of the ample achievements in the research into the role of the book in this group of readers⁴³. The traditionally great interest resulted in a number of minor studies, largely of contributory nature and oriented towards the needs of a selected school, library or a selected age group or milieu. Larger studies include the survey by Grażyna Straus conducted among high-school students in Warsaw and the nationwide surveys conducted by Zofia Zasacka, devoted to reading among *gimnazjum* [junior high-school] students.

Grażyna Straus's studies on reading behaviors in high-school students were designed as three-stage ones. In the first stage, students who first began high schools were surveyed; stage two, after three years, surveyed students taking school-leaving exams, and the final stage was a survey after another three years⁴⁴. The subject of Straus's investigation were the school reading experiences of teenagers that were largely formed under the influence of learning institutions and the canons of mandatory reading that changed during the investigation in connection with the education reform. Another equally important context, in which the behaviors of young readers are embedded, is today's popular culture and book market, quite often fundamentally shaping the behavior of young readers and distinctly determining spontaneous, optional reading. The realized reading models in the studied milieu range from the continuation of the intelligentsia model to status models arising from membership of young people. In the first case we can distinguish model successors and detailed sub-varieties, i.e. purists or students who are exclusively under the influence of mandatory school readings, these, being, however, a minority of teenagers. A more numerous was the group of continuators of the intelligentsia model, which consisted of persons who read school readings, popular contemporary literature, or more ambitious literature, trendy books, and new books in fiction and non-fiction literature. High-school students named such titles as P. Coelho's *The Alchemist*, Anne Moir and David Jessel's *Brain Sex*, the novels by Gabriel G. Marquez, and stories by Julio Cortazar⁴⁵. Connoisseurs also appeared, who preferred more difficult works and literature by young writers, not entirely predictable individualists aiming to fulfill their interest and making eclectic choices. Surveys of high-school students also include Stanisław Bortnowski's studies of reading in the context of school reading and the reception of mandatory school readings⁴⁶. Fragmentary studies were made in selected high-school student groups in Lublin⁴⁷.

We should note the studies by Zofia Zasacka, conducted in the third forms of *gimnazjums* [junior high schools] in Poland, in which the author focused on investigating

⁴² Prochorowicz M. Rola mediów w dostępie do rolniczej informacji rynkowej na przykładzie prasy rolniczej // *Potencjał rozwojowy obszarów wiejskich w aspekcie wstąpienia Polski do Unii Europejskiej* / red. L. Pałasza. – Szczecin, 2006. – T. 2. – S. 541–552.

⁴³ Lewandowicz-Nosal G. Badania czytelnictwa dzieci i młodzieży w latach 90. XX wieku. Przegląd publikacji [electronic document] // *EBIB*. – 2004. – Nr 3 (<http://ebib.oss.wroc.pl/2004/54/lewandowicz.php>)

⁴⁴ Straus G. *Czytanie książek u progu liceum*. – Warszawa, 2002; Ejusdem. *Modelowi sukcesorzy, indywidualiści, eklektycy*. – Warszawa, 2005; Ejusdem. *Wykształceni amatorzy książek*. – Warszawa, 2008.

⁴⁵ Straus G. *Modelowi sukcesorzy...* – S. 103.

⁴⁶ Bortnowski S. Lektury szkolne na prowincji – sondaż // *Polonistyka*. – 1997. – R. 50, nr 9. – S. 533–535; Ejusdem. Krótki raport o książkach nieprzeczytanych i tegoż nieprzeczytania przyczynach i skutkach // *Ibidem*. – 1999. – R. 52, nr 9. – S. 554–556; Ejusdem. Czy koniec epoki czytania lektur? // *Język Polski w Liceum*. – 2005/2006. – R. 20, nr 1. – S. 12–24; Ejusdem. *Przewodnik po sztuce uczenia literatury*. – Warszawa, 2005.

⁴⁷ Dymmel A., Krajka J. Co czytają licealiści? // *Biblioteka w Szkole*. – 2003. – R. 15, nr 9. – S. 5 [electronic document] // http://www.vulca.edu.pl/biblioteka/archiwum/2003/09/co_czytaja.html.

reading behaviors in connection with the development of identity of the young readers and their social identification. The object of interest were the mandatory readings and reading in free time, and different behaviors in individual milieus in the context of participation in culture. Zasacka pointed out the great contrasts in reading behaviors: the presence of the group of those reading for pleasure, and the widespread models of reading/not reading connected with the school situation of mandatory readings. *Gimnazjum* students, like other young people oriented towards a peer group, form reading circles that recommend particular titles to one another, these being the novels by Krystyna Siesicka, Dorota Terakowska (*Ono [It] Poczwarzka [The Pupa]*) and by Paulo Coelho, or Robin Cook's medical thrillers. We can moreover observe the narrowing cultural distance between young people in the countryside and in larger cities: this consists in the spread of negative phenomena, i.e. the growing numbers of neglected and excluded young people in towns⁴⁸.

When discussing reading among young people, we should note the achievements of Anna Przeclawska. Her studies focus on defining the role and place of reading in the broad context of today's young people's participation in culture, and the position of reading among other ways of spending free time⁴⁹. This trend includes the investigations conducted by Danuta Świerczyńska-Jelonek, who studies the reading culture and free time in children and teenagers aged 11–15. On the basis of surveys and the analysis of library cards, interviews with children and librarians in the Mazowieckie province, the author presented reading behaviors in individual age groups. The author's findings contribute to the confirmation of a thesis that the attractiveness of reading is declining in the hierarchy of children's activities in their free time because young respondents preferred watching television, sporting activities, listening to music, and plays and games. Reading occupied farther, lower positions as one of many activities. A closer examination of reading behaviors of young readers permitted the selection of favorite titles and the specific ranking of children's and teenagers' bestsellers. Children aged 11–13 preferably chose Tove Jansson's *Moomin* books, Alan A. Milne's *Winnie the Pooh*, books by Astrid Lindgren, Lucy M. Montgomery and by Alfred Hitchcock, adventures of the Petit Nicolas, *Graveyard School* horror stories by Tom B. Stone, The Circle of Darkness series by J. R. Black, and the educational series *Patrzą, podziwiam, poznaję* [Look, admire and learn]⁵⁰.

Reading among younger children, children's books and the problems of cultural activation have been the object of J. Papużyńska's studies⁵¹. The problems of the functioning of children's book/literature in the contexts of contemporary popular culture and the new media have also been investigated⁵². A number of interesting studies devoted to children's literature and reading appear in the journal "Guliwer".

⁴⁸ Zasacka Z. Co czytają gimnazjaliści // *EBIB*. – 2004. – Nr 3 [electronic document] // <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/54/zasacka.php> ; Ejusdem. *Nastoletni czytelnicy*. – Warszawa, 2008.

⁴⁹ Przeclawska A. Kontakty kulturalne nastolatków w Polsce drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych – źródnicowanie, uwarunkowania // *Nastolatki i kultura w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych* / red. A. Przeclawska and L. Rowicki. – Warszawa, 2000. – S. 101–135; Ejusdem. Wybory czytelnicze dzieci i młodzieży. – *Poradnik Bibliotekarza*. – 2002. – Nr 4. – S. 3–5; Nr 5. – S. 3–5.

⁵⁰ Świerczyńska-Jelonek D. Książka w życiu współczesnych nastolatków // *Nastolatki i kultura w drugiej połowie...* – S. 137–176; Ejusdem. Co czytają dzieci na Mazowszu? // *Guliwer*. – 2000. – Nr 4. – S. 64–74; Ejusdem. Wybory czytelnicze dzieci i młodzieży // *Spoleczne oddziaływanie współczesnej książki* / pod red. J. Chruścińskiej, E. Kubisz. – Warszawa, 2002. – S. 86–98.

⁵¹ Papużyńska J. *Drukowaną ścieżką*. – Łódź, 2001; Ejusdem. *Dziecięce spotkania z literaturą*. – Warszawa, 2007.

⁵² Lewandowicz-Nosal G. Badania czytelnictwa dzieci i młodzieży w latach 90. XX wieku. Przegląd publikacji // *EBIB*. – 2004. – Nr 3 [electronic document] // <http://ebib.oss.wroc.pl/2004.58/lewandowicz.php>; Papużyńska J.

A special theme in the studies of reading that requires a separate treatment is connected with the problems of using the book in the diverse circles of disabled readers. I would like to mention only that in recent years there have appeared more and more studies concerning the therapeutic aspects of the book and the possibilities of using reading in particular areas of bibliotherapy⁵³.

I would like to say some concluding remarks about another aspect of present-day studies. The studies on library and information users, which I can only mention briefly because this subject also requires a separate study, are situated in the context of library and information management. In the assessment of the quality of information services, the pro-customer orientation has become important: it adopts the satisfaction of users as a significant measure of service quality (this applies both to the object of service and the manner of its performance)⁵⁴. Satisfaction is derived from the easy fulfillment of a particular demand, friendly service, and time of realization). This special category of users-customers is studied inter alia in respect of their needs, information barriers, the role of the librarian in overcoming these obstacles, methods of investigating user needs, mainly in the context of assessing information and library systems, and in a broader reference to the needs of the knowledge society⁵⁵.

Concluding this discussion, which is essentially of preliminary and identifying character, I would like to emphasize the diversity of problems being investigated and to accentuate the need for a more thorough study of the accomplishments of this discipline.

Polska literatura dziecięca w latach dziewięćdziesiątych // *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji* / red. K. Hesse-Kwaśniewicz and I. Socha. – Katowice, 1996. – S. 95–105; Zając M. Książka dla dzieci pośród innych mediów: przegląd problematyki // *Ibidem*. – S. 213–218; Collective study: *Książka dziecięca 1990–2005, konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej* / red. G. Leszczyński, D. Świerczyńska-Jelonek, M. Zając. – Warszawa, 2006.

⁵³ Borecka I. *Biblioterapia – nowa szansa książki*. – Olsztyn, 1992; Ejsdem. *Biblioterapia w szkole*. – Legnica, 1998; Ejsdem. *Co czytać aby łatwiej radzić sobie w życiu, czyli wprowadzenie do biblioterapii*. – Wrocław, 1998; A collection of studies: *Biblioterapia i czytelnictwo w środowiskach osób niepełnosprawnych* / red. B. Woźniczko-Paruzel. – Toruń, 2001; Fedorowicz M. *Specjalne materiały czytelnicze dla osób niepełnosprawnych. Zarys dziejów – formy – obieg społeczny*. – Toruń, 2002.

⁵⁴ <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/torun/index.php>

⁵⁵ Inter alia: Nicholas D. *Ocena potrzeb informacyjnych w dobie Internetu: idee, metody, środki*. – Warszawa, 2001; Próchnicka M. Modelowanie użytkownika systemów informacyjnych // *Zagadnienia Informatyki Naukowej*. – 2000. – Nr 2. – S. 31–42; Świgoń M. *Bariery informacyjne. Podstawy teoretyczne i próba badań w środowisku naukowym*. – Warszawa, 2006; Kurek-Kokocińska S. Społeczeństwo biblioteczne jako społeczeństwo informacyjne // *Zagadnienia Informatyki Naukowej*. – 2001. – Nr 2. – S. 43–63; Majewska A., Szyda M. Czy biblioteka może być powodem stresu? [electronic document] // *EBIB*. – 2006. – Nr 2 // http://ebib.oss.info/2006/72/majewska_szyda.php [accessed 25. 08. 2008]; Ejdys P., Grzanka M. Badania Internetu w Polsce (przykład badań typu site-centric), [electronic document] // *EBIB*. – 2002. – Nr 9 // <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/38/gemius.php>; Batorowska H. Klienci bibliotek w erze dostępu do informacji // *Komputer w edukacji* / red. J. Morbitzer. – Kraków, 2006. – S. 21–26; Chrostowski J. Szukajcie czy znajdziecie? // *Wiedza i Życie*. – 2007. – Nr 1. – S. 4–9; Tomczyk Ł. Polski senior a społeczeństwo informacyjne. – *Poradnik Bibliotekarza*. – 2008. – Nr 1. – S. 14–15; Rzadkowolska M. Społeczeństwo informacyjne – społeczeństwo bez książek? // *Problemy społeczeństwa informacyjnego* / red. A. Szewczyk. – Szczecin, 2007. – S. 98–107.

ЧИТАННЯ У ВІК ІНТЕРНЕТУ. ГОЛОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНОГО ЧИТАННЯ У ПОЛЬЩІ

Анна ДИММЕЛЬ

*Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні,
Інститут бібліотекознавства і наукової інформації
пл. Марії Кюрі-Склодовської, 4, м. Люблін, 20-031, Польща, тел. (081) 537-27-05,
ел. пошта: annadymmel@wp.pl*

У статті зроблено огляд найновіших наукових досліджень (базованих на соціологічних опитуваннях) читачів і читання у сучасній Польщі. Особливу увагу звернуто на праці Інституту книги і читання Національної бібліотеки у Варшаві, де вивчено також читацькі зацікавлення користувачів Інтернету, а також на праці дослідників, які вивчають читацьку культуру дітей і підлітків, та на студії у галузі бібліотерапії.

Ключові слова: читач, читання, молодіжна читацька культура, бібліотерапія, Польща.

ЧТЕНИЕ В ВЕК ИНТЕРНЕТА. ГЛАВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ СОВРЕМЕННОГО ЧТЕНИЯ В ПОЛЬШЕ

Анна ДЫММЕЛЬ

*Университет Марии Кюри-Склодовской в Люблине,
Институт библиотековедения и научной информации,
пл. Марии Кюри-Склодовской, 4, г. Люблин, 20-031, Польша, тел. (081) 537-27-05,
эл. почта: annadymmel@wp.pl*

В статье сделан обзор самых новых научных исследований (которые базируются на социологических опросах) читателей и чтения в современной Польше. Особенное внимание обращено на работы Института книги и чтения Национальной библиотеки в Варшаве, где изучены также читательские интересы пользователей Интернета, а также на работы исследователей, которые изучают читательскую культуру детей и подростков, и на исследования в области библиотерапии.

Ключевые слова: читатель, чтение, молодежная читательская культура, библиотерапия, Польша.

Стаття надійшла до редколегії 18. 11. 2008

Прийнята до друку 13. 04. 2010

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 025.17:027.7(438-25)НБВУ:008(438)

КНИГОЗБІРНЯ ХІХ СТОЛІТТЯ БІБЛІОТЕКИ ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ФОРМУВАННЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА, ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ І НАУКИ

Збігнєв ОЛЬЧАК

*Бібліотека Варшавського університету,
вул. Добра, 56/66, м. Варшава, 00-312, Польща, тел. (0-22) 552-58-10*

У статті розглянуто видання ХІХ ст., які зберігаються у фондах бібліотеки Варшавського університету, історію та шляхи їх надходження до бібліотеки. Наведено результати досліджень, які стосуються формування книгозбірні, її мовної структури та читацького попиту на видання. Проналізовано проблемні питання щоденної роботи бібліотеки, які є наслідком подвійної ролі колекції, що є водночас історичною пам'яткою і підручним матеріалом для дослідників.

Ключові слова: Варшава, бібліотека Варшавського університету, друкарські пам'ятки, мовна структура, використання книг читачами.

Університетська бібліотека у Варшаві – це перша бібліотека в Польщі, яка вирішила змінити спосіб тлумачення публікацій ХІХ ст., розцінюючи їх як історичне зібрання. У фондах виокремлено ту частину фонду ХІХ ст., яка позначена топографічними сигнатурами, що використовувалися в бібліотеці Варшавського університету до 1929 р. Однак значна частина друкованих видань і надалі залишається з поточними сигнатурами поряд із сучасними об'єктами.

Книгозбірню ХІХ ст. у бібліотеці Варшавського університету (далі – БВУ) становлять публікації, видані у 1801–1918 рр. Ці рамки мають умовний характер і ніяк не відображені в історії книги (початок епохи визначає часова рамка, прийнята раніше для стародруків, а верхня дата базується на національній історії). У зв'язку з цим під час роботи з книгозбіркою виникають різноманітні проблеми, оскільки до її складу входять і книжки, відтиснені вручну, і надруковані з використанням промислових методів, на кислотному папері; дуже широким є і спектр консерваційних проблем. Вважаємо однак, що історія книгозбірень на польських землях дає достатні підстави для обґрунтування прийнятих часових рамок. Усі об'єкти, що входять до складу книгозбірні, мають 90–200 років, отже, є пам'ятками старовини; рівним чином і книгозбірня, яка була нагромаджена і впорядкована як цілість відповідно до концепції її утворювачів, сама по собі документує історію людської думки і в цілому становить пам'ятку старовини, що підлягає охороні. Суттєву опіку над колекцією здійснює Кабінет зібрань ХІХ століття, створений у березні 1999 р. після перенесення бібліотеки до нового місця перебування.

Історія університетської бібліотеки у Варшаві і формування її книгозбірні

Публічна бібліотека при Королівському Варшавському Університеті була заснована 1817 р. (невдовзі після указу імператора Александра I, завдяки якому було утворено університет). Основу книгозбірні склала бібліотека Варшавського ліцею – бл. 15 тис.

томів, у тому числі фонди Лицарської Школи, Ігнаці Красіцького, Казімежа Хромінського, дублети, придбані у Королівської бібліотеки в Берліні, дари Станіслава Костки Потоцького і Адама Чарторийського, частина книгозбірні бернардинів у Ломжі та книжки, закуплені у вроцлавського бібліофіла Йоганна Ефреїма Шейбла¹. Першим місцем розташування бібліотеки був Казимірівський палац. У 1896 р. університетську бібліотеку перенесли до нового, найсучаснішого бібліотечного корпусу в тогочасній Європі². Він слугував бібліотеці до 1999 р.

Особливі заслуги в розвитку бібліотеки належать першому директоріві Самуелю Богумілу Лінде, який виконував ці функції у 1819–1836 рр. Він із-поміж іншого розшукував для бібліотеки книгозбірні ліквідованих інституцій. У 1819 р. університетська бібліотека здобула право отримувати обов'язковий екземпляр з теренів Королівства Польського. Напередодні вибуху Листопадового повстання 1830 р. книгозбірня налічувала 134067 томів. Значну частину (важко стверджувати напевне, яку саме) становили, імовірно, книжки, які тепер уважають стародруками³.

У рамках репресій після придушення Листопадового повстання, 1834 р. більшість фондів було вивезено, бібліотеку перейменували на Урядову бібліотеку і залишили в ній лише 40 тис. видань, головню польською мовою⁴. Незважаючи на те, що в цей час не здійснювали жодних закупівель, фонди постійно збільшувалися за рахунок прийому бібліотек ліквідованих інституцій. Найбільшою з них була залишена на місці частина книгозбірні Варшавського товариства приятелів наук (бл. 7 тис. томів, а включно з нерозповсюдженими виданнями Товариства – 11776). До складу запасів ТПН входили також книгозбірні Сапегів з Кодня, Станіслава Сташиця, генерала Генрика Домбровського⁵. Збережена в університетській бібліотеці у Варшаві частина книгозбірні ТПН є важливим свідоцтвом розвитку інтелектуального життя і національної культури у надзвичайно складній політичній дійсності Польщі першої половини XIX ст. Цінність цієї книгозбірні збільшують особисті автографи авторів, присвяти відомим особам того періоду, а також провенієнційні знаки.

Книгозбірня ТПН охоплює публікації з багатьох галузей науки, з-поміж іншого – з польської та іноземної літератури, мовознавства (граматики, словники, мовознавчі праці), педагогіки, історії (в тому числі публікації джерел), філософії, політики, книгознавства, географії, статистики, економіки, медицини, точних і природничих наук, а також цивільної та військової інженерної справи. Переважно це праці, видані польською мовою, оригінальні або перекладені з іноземних мов; присутні також оригінальні видання праць французьких, німецьких і російських авторів та публікації іншими мовами, наприклад, литовською.

За час існування у Варшаві російського університету книгозбірня ТПН була розпорощена між різними топографічними сигнатурами, значна частина публікацій виявилася дублетами, про які не дбали з належною увагою. Велику кількість позицій становили неоправлені томи, іноді в поганому стані збереження.

Іншим важливим дарами цього періоду була книгозбірня о. Людвіка Алойзи Хіаріна (бл. 800 томів, головню гебраїстика), у 1838 р. додалася бібліотека хіміка Адама

¹ Kolendo H. *Zbiory XIX-wieczne w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*. – Warszawa, 2004. – (Машиніпис, який зберігається в Кабінеті зібрань XIX ст. БВУ)

² Błażejewicz O. *Dzieje Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie 1871–1915*. – Warszawa, 1990. – S. 32–38.

³ Kolendo H. *Zbiory XIX-wieczne...*

⁴ Strzyżewska Z. *Konfiskaty Warszawskich Zbiorów Publicznych po Powstaniu Listopadowym*. – Warszawa, 2000. – S. 40.

⁵ Paszkiewicz U. *Narastanie księgozbioru Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie 1802–1832 // Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*. – 1977. – Nr 3. – S. 57–100.

Китаєвського (більш як 2700 томів книг із галузі математично-природничих наук) та варшавських шкіл піарів (бл. 1000 томів).

У 1840 р. Урядову бібліотеку переформували в Бібліотеку Варшавського наукового округу (1840–1862). Фонди бібліотеки за цей період значно збільшилися. Вона і надалі переймала бібліотеки ліквідованих інституцій (фонди Медико-хірургічної академії та Аплікаційної школи – бл. 1900 одиниць зберігання; Мурановської школи; школи в Щебжешині)⁶. З-поміж приватних колекцій на першому місці слід назвати бібліотеку Юзефа Каласанти Шанявського (більше 3 тис. томів)⁷. Фонди дуже серйозно збагатилися завдяки т. зв. “Дарам Государя Імператора” – з цього джерела до бібліотеки протягом 1840–1842 рр. надійшло близько 20 тис. томів. Значну їх частину склали російські видання, дублети петербурзьких бібліотек, але тут були і видання, вивезені раніше з Польщі, в тому числі деякі позиції з бібліотеки Залуських. У цей період значним джерелом надходження стала закупівля книжок (найбільша закупівля антикварних книг відбулася 1862 р. у Ляйпцігу і поповнила бібліотеку на 3400 томів). У 1862 р. обсяги фондів оцінювались у 200 тисяч томів⁸.

В роки функціонування Головної бібліотеки Королівства Польського (1862–1871) настав подальший, дуже динамічний приріст фондів. Надалі надходили подарунки, серед яких варто відзначити книгозбірню міністра – секретаря стану Королівства Польського Ігнаци Туркулла (майже 22 тис. томів). Це були головні німецькі, французькі і польські книжки (менше – англійських і російських) з галузі права, науки про державу та адміністрацію, економіки, політики, дипломатії, історії військової справи. Серед них на увагу заслуговує досить велика кількість французьких і німецьких видань з періоду “Весни народів” і Кримської війни та низка німецьких і французьких брошур з 1831–1855 рр., що стосувалися польських справ. Там знаходилась і значна колекція часописів. Іншою цінною збіркою, що надійшла 1863 р., були книжки з Комітету цензури. Вона налічувала 6820 томів книг, 735 томів часописів, а також атласи, карти і музичні видання. Це були видання, конфісковані цензурою в часи урядування І. Паскевича: еміграційна публіцистика, західноєвропейська пропольська публіцистика та творчість письменників-емігрантів, в першу чергу Адама Міцкевича. Після ліквідації Кодифікаційної комісії Королівства Польського у Петербурзі (1863 р.) її книжкові фонди, які склали близько 6 тис. томів, були передані Головній бібліотеці. Це були нові публікації, видані у 1850–1860-х рр., головні з галузі права та економіки. Черговий подарунок надійшов від петербурзьких бібліотек Генерального штабу та Імператорської Академії Наук – 17 тис. дублетів. Майже половину від цієї кількості становили старі видання. Наступними роками до Головної бібліотеки додавалися чергові книгозбірні: Сенатської бібліотеки (раніше – бібліотеки Апеляційного суду) – бл. 5 тис. томів (1865); ліквідованої Ради Стану Королівства Польського – бл. 7 тис. видань (1867); багата, головні на видання, що стосувалися педагогіки, бібліотека ліквідованої Ради виховання – бл. 3 тис. томів (1867); Лікарської ради (1868); Урядової комісії внутрішніх і духовних справ та публічної освіти – бл. 2600 томів, які раніше становили підручну бібліотеку для урядовців Комісії. Від 1864 р. до бібліотеки надходили і книгозбірні ліквідованих у ході репресій після придушення Січневого повстання варшавських монастирів.

Порівняно з великою кількістю надходжень прийнятих від інституцій фондів, закупівлі виглядали надзвичайно скромно. У 1865–1870 рр. з фондів бібліотеки і

⁶ Kolendo H. *Zbiory XIX-wieczne...*

⁷ Rose E. *Księgozbiór Józefa Kalasantego Szaniawskiego zachowany w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie // Z Badań nad Polskimi Księgozbiórami Historycznymi.* – 1988. – Nr 10. – S. 35 і наст.

⁸ Kolendo H. *Zbiory XIX-wieczne...*

Головної школи закуплено сумарно 2689 неперіодичних видань та передплачено близько 80 найменувань часописів. Закуплені праці відповідали предметам, які викладали у школі, із щораз більшою кількістю публікацій з галузі математично-природничих наук. Серед них переважали іноземні видання, переважно німецькою та французькою мовою⁹.

У 1871 р. Головну школу було ліквідовано, а замість неї створено Варшавський Імператорський університет виразно російського характеру. Бібліотека, вперше у своїй історії, була повністю інтегрована з навчальним закладом. Її управління також перебувало в російських руках. На час перейняття Головної бібліотеки Імператорським університетом бібліотечні фонди налічували 161628 томів книжок, 5008 томів часописів, 164 атласи, 1878 карт, 130 окремих малюнків, 2709 альбомів з малюнками, 180 окремих нотних творів, 2218 зошитів з нотами, 742 рукописи і 10412 нумізматичних одиниць. Крім цього, кількість неопрацьованих одиниць зберігання сягала 180300 у 290 тис. томів. Входження бібліотеки в університетські структури спричинило те, що процес нагромадження літератури став підпорядковуватися дидактичним і науковим потребам. У цей період шляхом закупівлі та обміну з різними установами Російської імперії надійшла велика кількість російської літератури. З того часу росіка БВУ становить найчисленнішу колекцію за межами Росії¹⁰.

Протягом цього періоду бібліотека і надалі отримувала подарунки. Найціннішим із них є бібліотека президента Головної дирекції Кредитного земського товариства Аркадія Аркадійовича Толочанова, яка надійшла у 1897 р. згідно з його заповітом. Це єдиний дар, який виділили в окрему сигнатуру, позначену літерою "Т", хоча частина його спадщини є розпорошеною серед інших топографічних сигнатур. Його книгозбірня, що налічувала понад 15 тис. томів, мала гуманітарний і бібліофільський характер. Серед цієї книгозбірні знайшовся виокремлений фонд з особливим режимом доступу, до якого входили нелегальні, перш за все революційні видання¹¹.

Іншою надзвичайно цінною книгозбіркою, прийнятою в цей період історії бібліотеки (1899 р.), була бібліотека Польського банку – 11,5 тис. томів, серед них значну цінність мали стародруки і рукописи, а видання XIX ст. були представлені працями з галузі економіки, фінансів, торгівлі і промисловості¹².

Фонди поповнювалися і досить численними дарами і спадщиною професорів закладу. Найбільш цінною з них була переказана бібліотеці у 1898 р. спадщина Івана Востокова, директора Астрономічної обсерваторії університету¹³.

У 1915 р., безпосередньо перед евакуацією росіян із Варшави, фонди бібліотеки налічували 608814 томів. До цієї кількості слід додати і більш як 20 тис. томів неопрацьованих фондів¹⁴.

У XX ст. фонди XIX століття БВУ збільшувалися головно завдяки дарам і прийнятим книгозбірням. У 1950-х рр. до бібліотеки була приєднана бібліотека Синоду Євангелістсько-реформованої церкви і варшавської протестантської громади, а у 1960-х рр. її поповнила бібліотека Головної школи закордонної служби¹⁵.

⁹ Kolendo H. *Zbiory XIX-wieczne...*; Kozerska H. *Warszawska Biblioteka Uniwersytecka w latach 1832–1871. Biblioteka Rządowa – Okręgu Naukowego – Główna*. – Warszawa, 1967. – S. 57–68.

¹⁰ Błażejewicz O. *Dzieje...* – S. 59.

¹¹ Brykalska M. *Księgozbiór Arkadego Tołocznanowa w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego // Roczniki Biblioteczne*. – 1959. – Nr 3. – Z. 1–2. – S. 97–163.

¹² Nowakowski Z. *Biblioteka dawnego Banku Polskiego 1828–1885. Zarys historii i ogólna charakterystyka księgozbioru*. – Warszawa, 1938. – S. 36–48.

¹³ Błażejewicz O. *Dzieje...* – S. 77.

¹⁴ *Ibidem*. – S. 59.

¹⁵ Kolendo H. *Zbiory XIX-wieczne...*

У 2006 р. до університетської бібліотеки у Варшаві з ліквідованої варшавської бібліотеки Польської Академії Наук було переказано книгозбірню Варшавського Наукового товариства, яка налічувала кільканадцять тисяч томів, виданих головню у 1801–1918 рр. Серед них було багато публікацій, що стосувалися історії Варшавського університету та варшавіани взагалі.

Характеристика книгозбірни

Книгозбірня XIX ст. БВУ формувалася поступово, паралельно з розвитком заснованого у 1817 р. закладу. На її вигляд наклали відбиток диференційовані джерела надходження книг і часописів – купівля, подарунки від приватних осіб і публічних установ, прийом книгозбірень ліквідованих інституцій. Серед джерел впливу виняткове значення має право отримання обов'язкового примірника, надане бібліотеці вже 1819 р. і утримуване протягом усього XIX століття в широкому значенні (з короткою перервою на період від ліквідації Публічної бібліотеки при Королівському Варшавському університеті у 1831 р. до відновлення надсилання обов'язкового примірника у квітні 1834 р.)¹⁶. Це право істотним чином вплинуло на формування фондів XIX ст., які, крім літератури, накопиченої з огляду на наукові й навчальні потреби Варшавського університету, а також на потреби освіченої читацької публіки, не мали нічого.

Це ілюструє комплекс видавничої продукції з теренів Королівства Польського, в тому числі і значна кількість публікацій, які нині є цінними історичними джерелами, хоча сучасники розцінювали їх зі споживацької точки зору. Для деяких категорій публікацій, таких як дитяча література, молитовні видання, торгові каталоги і проспекти, обов'язковий екземпляр, по суті, був єдиним способом надходження.

Університетській бібліотеці у Варшаві належить і найбагатша в країні колекція польських часописів XIX ст., серед яких є чимало унікальних.

Видання з 1801–1918 рр. становлять близько 20 % фондів бібліотеки. Їх чисельність оцінюють приблизно у 570–600 тис. томів, з яких 450 тис. припадає на книжки, і більш як 120 тис. – на часописи¹⁷.

Цілісність книгозбірни XIX ст. в університетській бібліотеці реєструють карткові каталоги – Головний алфавітний каталог книг та Каталог продовжуваних видань. Карткові каталоги було закрито 1997 р., і з того часу видання, що надходять до бібліотеки, описують виключно в електронних каталогах. Це стосується і видань XIX ст., що надходять шляхом купівлі, обміну чи дарів. Відбувається ретроконверсія, але, беручи до уваги чисельність фондів, цей процес є надто далеким від завершення. Карткові каталоги (зокрема, каталог книг) мають також характер пам'ятки. Частина карток у них є ще рукописними, виконаними особисто бібліотекарями XIX ст.; вони документують історію методики бібліотечної праці у цей період і повинні бути забезпечені від знищення і збережені для наступних поколінь.

Книгозбірня БВУ XIX ст. має загальний характер із виразною перевагою видань з гуманітарних галузей науки, а також із надзвичайно багатим комплексом медичної літератури, який належить до найкращих у країні. Багато представлена теологія, хоч її не викладали в цьому закладі ані в час існування Головної школи, ані в “імператорський” період.

¹⁶ Kozerska H. *Warszawska Biblioteka Uniwersytecka w latach 1832–1871...* – S. 4.

¹⁷ Kolendo H. *Zbiory XIX-wieczne...*; Kasprzak M. M. *Warunki Rozwoju Gabinetu Zbiorów XIX w. Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Projekt.* – Maszynopis, [2005]. – S. 1.

Опрацювання книгозбірні в російській період (від 1871 р.)

Запроваджена в цей період в університетській бібліотеці система т. зв. топографічних сигнатур, створена на основі прикладних рішень у найбільших бібліотеках імперії, залишила тривалий відбиток на впорядкуванні фондів БВУ. Позначення кожної позиції складалося з чотирьох елементів, відділених розділовими знаками. Перша цифра означала номер зали в Казимирівському палаці – початковому приміщенні бібліотеки, друга – номер шафи, третя – полиці, четверта – номер позиції. Незважаючи на те, що після перенесення бібліотеки до нового корпусу наприкінці XIX ст. цих зал уже не існувало фізично, у новому сховищі зберегли попередню нумерацію. Видання розміщували в окремих залах за критерієм змісту. Цю систему в БВУ використовували до кінця 1928 р., коли її замінила існуюча сигнатура.

Перелік існуючих топографічних сигнатур і їх вмісту представляє подана нижче Таблиця.

Сигнатура	Наукові галузі, представлені в межах окремих сигнатур
2.х.х.х.	російська філологія, література та історія Росії, головню російською мовою
2g.х.х.х.	часописи і серійні видання (шифри більшості з них було замінено на 0), іноземна література, книгозбірня генерал-губернаторства часів I світової війни
3.х.х.х.	математично-природничі та медичні науки, ветеринарія, військова справа, техніка, історія цих наук
4.х.х.х.	польська художня література, полоністика, історія Польщі, історія польської літератури
4g.х.х.х.	польська науково-популярна література, белетристика
5.х.х.х.	польські дублети
6.х.х.х.	право, економіка
7.х.х.х.	теологія
8.х.х.х.	загальна історія (головню іноземними мовами)
9.х.х.х.	філологія і від 9.42 – частина колекції А. Толочанова
11.х.х.х.	історія літератури, історія науки про книгу
12.х.х.х.	медицина, біологія, фізіологія
13.х.х.х.	хімія і техніка іноземними мовами
15.х.х.х.	дублети, каталогізовані у 1870–1880-х рр.
17.х.х.х.	художня література і т. зв. “мішок”, тобто все, що не зберігалось у решті відділів
18.х.х.х.	іноземна художня література
19.х.х.х.	іноземні часописи, німецька наукова література
20.х.х.х.	російські видання кінця XIX – початку XX ст.
21.х.х.х.	російські видання – економіка
22.х.х.х.	класична філологія, підручники грецької і латинської мови, граматики, часописи
23.х.х.х.	російські багатоекземплярні дублети
24.х.х.х.	російські часописи і серійні видання
25.х.х.х.	російські часописи і серійні видання
28.х.х.х.	рідкісні і стародруковані видання (після перенесення стародрукованих видань до Відділу стародруків БВУ залишилися лише кільканадцять екземплярів, що перебували у збірці “Cimelia”
29.х.х.х.	великоформатні видання, а також частина колекції А. Толочанова
T.х.х.х.	колекція А. Толочанова

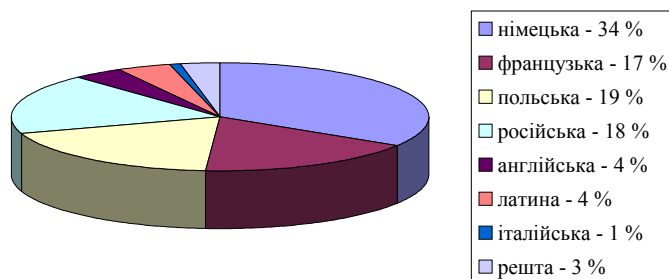
Детальний аналіз вмісту сигнатур “3” і “4”, проведений доктором Ганною Колендо на підставі власних спостережень, показав далекосяжну невідповідність у розміщенні літератури в цих сигнатурах¹⁸. Побіжний огляд решти сигнатур підтверджує це спостереження. В бібліотеці Імператорського університету не практикували підхід, за яким усі примірники певного заголовку розташовувалися в одному місці. Ці чинники значно ускладнюють розташування книгозбірні, крім того, інформацію про реальний вміст цих сигнатур слід сприймати обережно, виключно як підказку.

Видання, позначені топографічними сигнатурами, склаають основу книгозбірні XIX ст. БВУ. Після перенесення до нового, третього від початку існування бібліотеки корпусу, його розмістили в окремому сховищі на четвертому поверсі. Однак видання 1801–1918 рр., які мають поточну сигнатуру *numerus currens*, зберігаються у сховищах окремих видань разом із сучасними позиціями (це близько 150 тис. томів). Це стосується і поточних закупівель антикваріату. Таке рішення не є корисним. Слід прагнути до повного виокремлення у спеціальне сховище видань XIX ст. з метою кращого збереження друкарських пам’яток.

Дослідження аспекту багатомовності БВУ

Метою цього дослідження було встановлення мовної структури видань XIX ст., зосереджених у БВУ. Вона охоплює тільки окремі видання. Прийнятий метод полягає у перегляді відібраних шухляд карткового каталогу; за два етапи переглянуто кожну 25-ту шухляду, беручи до уваги головно картки до видань XIX ст. Головний алфавітний каталог книг, який був основою досліджень, реєструє публікації, видані від 1801 р., які надійшли до БВУ до 1997 р., а отже, обіймає майже весь комплекс фондів XIX ст., за винятком позицій, які надійшли до бібліотеки після 1997 р. Отримані результати є далекими від точності, але дозволяють уявити приблизну мовну структуру видань. Результати дослідження ілюструє *Діаграма 1*.

Мови видань XIX ст. у Бібліотеці Варшавського університету

Найбільша кількість видань (понад 30 %) була опублікована німецькою мовою, до цього числа увійшли праці, видані в різних німецьких державах, у таких осередках як Ляйпціг, Галле, Берлін, Гайдельберг, Мюнхен та ін., а також у Австрійській імперії; та

¹⁸ Kolendo H. *Opis wydawnictw z lat 1801–1918 znajdujących się w sygnaturze topograficznej “4”*. – 2005. (Машинопис, який зберігається в Кабінеті зібрань XIX ст. БВУ); Ejustdem. *Sygnatura topograficzna “3”*. – (Машинопис, який зберігається в Кабінеті зібрань XIX ст. БВУ).

німецькомовні видання, опубліковані у Дерпті (тепер – Тарту, Естонія). З результатом, “гіршим” майже вдвічі, друге місце займають польські публікації з усіх трьох держав, далі – російські і французькі. По 4 % фонду видань XIX ст. припадає на книги, видані англійською та латиною (серед останніх є і класичні тексти, і наукові праці XIX ст.). Серед решти мов, дуже численних, найчастіше зустрічаємо видання італійською мовою.

На таку мовну структуру видань вплинули різні чинники, серед яких найбільш істотними видаються: чисельність друкованої продукції, яка виходила в різних цивілізаційних просторах, контакти між академічними осередками, освітня політика Російської імперії (зокрема, якщо йдеться про надходження до бібліотеки російської літератури).

Використання книгозбірні XIX ст. читачами

Книгозбірня XIX ст. університетської бібліотеки має двоякий характер: з одного боку, це книгозбірня пам’яток, а з іншого – вона не втратила підручного значення для вчених, зокрема гуманітаріїв. Видання в галузі історії, спеціальних історичних дисциплін, філології, теології та ін. і надалі використовують дослідники і студенти у щоденній навчальній і науковій діяльності. Книгозбірня XIX ст. в університетській бібліотеці є доступно виключно в головній читальній залі.

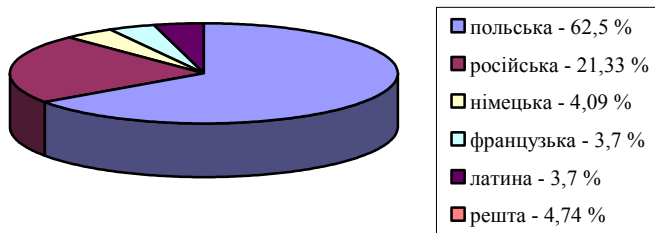
Протягом трьох місяців поспіль працівники Кабінету видань XIX ст. БВУ проводили аналіз замовлень, що надходили в головну читальну залу. В результаті проведеного аналізу з’ясовано, що видання XIX ст. становлять 7,9–14,5 % усіх видань, які замовляють у головній читальній залі БВУ. До їх числа слід віднести і книги, які зберігаються у сховищах окремих видань і мають поточну сигнатуру, чисельність котрих досить важко окреслити точно. Можна однак припустити, що їх повна чисельність сягає 20 відсотків усіх доступних видань.

Предметна система книгозбірні знаходить відображення у частоті замовлень окремих топографічних сигнатур. Хоча початкова предметна система сигнатур, як згадано вище, була значно порушена, частота їх замовлення дозволяє принаймні приблизно орієнтуватись у зацікавленнях читачів. Найчастіше замовляють книги з двох сигнатур – “4” і “4g”, до складу яких входять книги з історії Польщі (хроніки, гербівники, дипломатичне листування, мемуаристика, інші польські джерельні видання), права, економіки, поезії, мистецтва, театру, філософії і педагогіки, а також польська науково-популярна література, белетристика, матеріали з історії літератури та теології. Часто використовували і книги з сигнатури “2”, до складу якої входить росієка. До сигнатур, які часто використовували, належать також: “5” (польські дублети, художня література і переклади, підручники), “6” (суспільні науки, право, економіка), “9” (загальна історія і географія, іноземна філологія, географія, медицина), “17” (повісті й романи, головню закордонні, в тому числі росієка), “18” (латинські і грецькі класики, а також лінгвістика і словники).

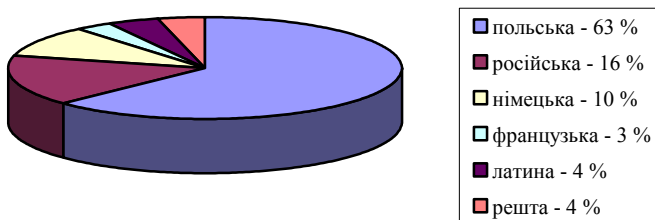
Мови замовлених видань

Протягом цих же трьох місяців поспіль на підставі замовлень проводився аналіз мов видань, які замовляли у читальній залі. Серед книжок, замовлених у березні, переважали видання польською мовою (62,5 %), на другому місці знаходилися книги російською мовою (21,33 %). Інші мови репрезентовано значно скромніше. На увагу заслуговує досить часте використання читачами латинської літератури, головню текстів

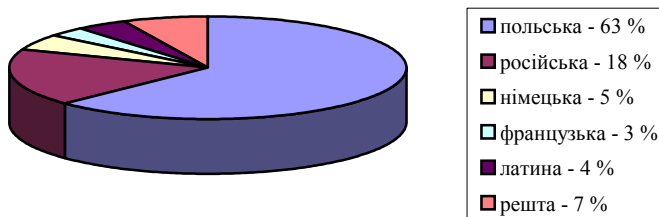
античних авторів, а також мізерний відсоток англійської книги. Поділ книг у залежності від мови видання ілюструє *Діаграма 2*.

Серед книг, замовлених у квітні, на першому місці знову знаходилася польська література (63 % замовлених книг), далі російська (16 %) і німецька (10 %). На другому плані знаходяться інші національні літератури, найбільшу групу з яких становили книжки французькою мовою. Як і попереднього місяця, привертає увагу досить значна частка книг, виданих латиною (4 % усіх замовлень). Статистику мов ілюструє *Діаграма 3*.

Статистику мов книг, замовлених у травні, останньому місяці дослідження, показує *Діаграма 4*.

Читачі використовують головню книги польською мовою (стійка тенденція протягом трьох місяців дослідження – більше 60 % замовлень), далі – російською (від кількох до більш як 20 %), німецькою, французькою і латиною. Цікавляться переважно історією, історією літератури, філологією, а також досить часто використовують медичну літературу (з історичної точки зору).

Наведений аналіз замовлень мав поверховий характер. На майбутнє хотілося б, щоб він проводився постійно, з урахуванням більшої кількості параметрів. Маємо надію, що в недалекому майбутньому це буде можливим.

Надання спеціального статусу виданням XIX ст. породжує низку проблем, пов'язаних з їхнім удоступненням, зберіганням, консервацією й опрацюванням. Як уже було сказано, певна частина видань цього періоду і надалі використовується в поточній нау-

ковій та навіть навчальній діяльності. Дослідження інтересів читачів дозволить у недалекому майбутньому виокремити частину книгозбірні, яка використовується найчастіше. Це уможливить її оцифрування і удоступнення за допомогою Інтернету, завдяки чому буде можливо вирішити дилему широкого удоступнення видань при одночасному дбайливому збереженні друкарських пам'яток.

Переклад з польської Ігоря ПЕТРІЯ

**THE 19th CENTURY BOOK DEPOSITORY IN THE LIBRARY
OF THE UNIVERSITY OF WARSAW:
FORMATION, CHARACTERISTICS AND ITS IMPORTANCE
TO NATIONAL CULTURE AND SCIENCE**

Zbigniew OLCZAK

*Library of the Warsaw University,
56/66, Dobra Str., Warszawa, 00312, Poland, tel. (022) 55-25-182*

The article focuses on the publications of the 19th century, preserved in the library of the University of Warsaw, the history and the ways of their incomings to the library. The research results concerning book depository forming, its lingual structure and readers' demand have been provided. The problems of everyday work at the library as the consequence of double role of the collection being historical documents and improvised material for the researchers at the same time have been discussed.

Key words: Warsaw, library of the University of Warsaw, typographical monuments, lingual structure, book usage.

**КНИЖНОЕ СОБРАНИЕ XIX ВЕКА БИБЛИОТЕКИ ВАРШАВСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА: ФОРМИРОВАНИЕ, ХАРАКТЕРИСТИКА,
ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ И НАУКИ**

Збигнев ОЛЬЧАК

*Библиотека Варшавского университета,
ул. Добра, 56/66, г. Варшава, 00-312, Польша, тел. (0-22) 552-58-10*

В статье рассмотрены издания XIX в., хранящиеся в фондах библиотеки Варшавского университета, история и пути их поступления в библиотеку. Приведены результаты исследований, касающиеся формирования книжного собрания, его языковой структуры и читательского спроса на издания. Проанализированы проблемные вопросы ежедневной работы библиотеки, являющиеся следствием двойной роли коллекции, которая одновременно является историческим памятником и подручным материалом для исследователей.

Ключевые слова: Варшава, библиотека Варшавского университета, печатные памятники, языковая структура, использование книг читателями.

Надійшла до редколегії 16. 10. 2008

Прийнята до друку 05. 04. 2010

УДК 027.64.08(477.83-25)

БІБЛІОТЕКИ ЛЬВІВСЬКИХ ТОВАРИСТВ РЕМІСНИКІВ ПЕРІОДУ АУТНОМІЇ ГАЛИЧИНИ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ

Марія КОНОПКА

*Педагогічний університет ім. Комісії національної освіти у Кракові,
Інститут наукової інформації і бібліотекознавства,
вул. Подхоронжих, 2, м. Краків, 30-084, Польща, тел. (012) 662-61-70*

У статті досліджено організацію, завдання, склад фондів бібліотек товариств ремісників у Львові (передовсім товариств “Гвезда”, “Огніско”, Товариства жіночої праці), а також проаналізовано читацькі зацікавлення їх користувачів. Встановлено, що найбільшим попитом користувалися художні прозові твори тогочасних польських письменників, а найактивнішими читачами були друкарі.

Ключові слова: бібліотека товариства ремісників, книжкові фонди, читання, Львів.

Львів у другій половині XIX ст. був містом, де всі суспільні верстви мали досить легкий доступ до книжки. Свої бібліотеки мали наукові інституції – університет, політехніка, Національний інститут імені Оссолінських, а також церковні та освітні заклади. Наукові товариства накопичували наукову фахову літературу, просвітні товариства організовували свої бібліотеки, а пересічний читач міг скористатися послугами платних абонементів, які всюди з’являлися при книгарнях. Численні у Львові товариства ремісників також створювали свої бібліотеки.

Об’єднання ремісників, які існували у Львові, мали давню традицію, історія деяких із них сягала XVII та XVIII століть; наприклад, Товариство столярів та різьбярів існувало з 1694 р., Товариство бондарів та гончарів було засноване у 1707 р.¹ Створення товариств різних груп ремісників як професійних організацій стало звичним явищем напередодні періоду автономії Галичини, а підставою їхньої діяльності були правові норми, які визначалися промисловим законом від 20 грудня 1859 р. та пізнішою його редакцією від 15 лютого 1883 р. Закон зобов’язував товариства затверджувати статут та кожного року складати звіт про свою діяльність.

До основних завдань, згідно з уставом 1883 р., належали: посередництво у наймі робітників, заснування кас хворих для підмайстрів та учнів, кас взаємодопомоги – допомогових і позичкових, – які мали б підтримувати членів та їх родини на випадок хвороби чи нещасливого випадку, допомагати у забезпеченні майстрів та підмайстрів. Окрім організації допомоги товариства також мали на меті освітню та виховну роботу. Особливо важливим напрямом роботи була участь у фаховій освіті учнів. Діяльність у цьому напрямі спонукала деякі товариства, окрім проведення підготовчих занять для опанування певного фаху, до створення професійних промислових шкіл. Зверталася увага і на виховання у молодих членів товариства позитивних моральних та суспільних якостей – гідності, солідарності, поштивості. Серед пріоритетів були також патріотичне виховання та організація культурного та товариського життя членів. Для реалізації цих завдань важливим засобом мали стати бібліотеки та читальні часописів, які створювалися.

¹ Kłapkowska J. Przemysł drobny Galicji w dobie autonomicznej (1867–1914) // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze.* – 1977. – Z. 64. – S. 88.

Галицькі товариства, самопомогові чи культурно-освітні, об'єднували майстрів, підмайстрів та учнів. Ініціатива їх творення виходила від представників інтелігенції з демократичних кіл, таких як Мечислав Даровський, засновник Товариства ремісників "Гвезда" (Stowarzyszenia Rękodzielników "Gwiazda"), іноді від ремісників із високою суспільною свідомістю, політичних діячів, таких як Антоні Майковський, член партії "Пролетаріат", зрештою, від представників християнських організацій. З ініціативи християнських діячів з'явилося Товариство католицької ремісничої молоді "Скала" (Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Rękodzielniczej "Skala") у 1856 р., яке об'єднувало молодих неодружених чоловіків. Нові товариства здійснювали просвітню, культурну та спортивну діяльність незалежно від ідеологічних переконань їхніх засновників і обмежень для потенційних членів, які з цього впливали. Ці напрями роботи були спільними для всіх товариств без огляду на характер організації – фаховий, релігійний, національний чи класовий.

Кількість діючих у Львові товариств ремісників була різною у різні роки. У перебігу, який оприлюднила Кристина Корзон², виявилися чотири товариства, які нас цікавлять: Товариство християнських робітників "Постеп" (Stowarzyszenie Chrześcijańskich Robotników "Postęp") (1893), Товариство "Гвезда" (точна назва – Товариство ремісників "Гвезда") (1868), Друкарське товариство "Огніско", точніше Товариство друкарів, ливарників та суміжних професій "Огніско" (Stowarzyszenie Drukarzy, Odlewników i zawodów pokrewnych "Ognisko") (1868), Робітниче товариство "Сіла" (Towarzystwo Robotników "Siła"). Цей список можна доповнити завдяки статутам і звітам ще такими товариствами: Товариством жіночої праці (Stowarzyszenie Pracy Kobiet) (1874), куди входили швачки та кравчині, Товариством католицької ремісничої молоді "Скала", про які відомо, що вони утримували бібліотеки. Існували ще й інші – Промислове товариство римарів, сідлярів, чинбарів, оббивальників і валізників у Львові (Stowarzyszenie Przemysłowe Rymarzy, Siodlarzy, Garbarzy, Tapicerów i Kuferników we Lwowie) (1886), Львівський цех столярів (Lwowski Cech Stolarzy) (1866), Товариство польських гуральників у Львові (Stowarzyszenie Gorzelników Polskich we Lwowie) (1875), Промислове товариство львівських шинкарів та кав'ярників (Przemysłowe Stowarzyszenie Lwowskich Szynkarzy i Kawiarzy) (1875), Товариство польської ремісничої молоді ім. Яна Кілінського (Towarzystwo Polskiej Młodzieży Rękodzielniczej im. Jana Kilińskiego) (1894), але у доступних джерелах не зазначено, що вони мали бібліотеки.

Умови праці ремісників XIX ст. були важкі. Їх робочий день тривав переважно 12 годин, а для представників деяких професій (пекарів, кравців, шевців) навіть 14 і 16 годин³. Тривалий робочий день не залишав багато часу на читання. Іншим чинником, що ускладнював сприйняття друкованого слова, був низький освітній рівень галицького суспільства, в тому числі й ремісників. У 1900 р. заледве 30 % мешканців Галичини вміли читати і писати. Тому не дивно, що товариства докладали зусиль, які мали б змінити таку ситуацію у їхньому середовищі, – через початкову освіту членів і поступове формування навички звертатися до книжки та газети.

У попередніх дослідженнях, присвячених просвітнім бібліотекам, питання львівських ремісничих бібліотек не порушувалося. Деякі з них, наприклад, бібліотеки Товариства ремісників "Гвезда" чи Робітничого товариства "Сіла", були згадані в публікаціях

² Korzon K. Działalność kulturalno-czytelnicza miejskich ośrodków zrzeszeń społecznych w okresie zaborów // *Z dziejów udostępniania książki w Polsce w okresie zaborów. Studia i materiały pod red. K. Maleczyńskiej*. – Wrocław, 1975. – S. 142.

³ Pilch A. Galicja i Śląsk Cieszyński // *Ruch zawodowy w Polsce. Zarys dziejów / pod red. St. Kolabińskiego*. – Warszawa, 1974. – T. 1: 1869–1918. – S. 182.

К. Корзон⁴ та Єжи Поточного⁵. Автори цих праць наводять ці бібліотеки як приклад для пояснення порушених питань, пов'язаних із просвітньою роботою. Однак відтворення детальної історії та ролі цих бібліотек обмежується малою кількістю збережених джерел.

Відповідь на питання: наскільки вдалося діючим у Львові товариствам ремісників виконати взяті завдання із просвітньої роботи та організації бібліотек, спирається на доступні джерела. Для розуміння та оцінки діяльності цих закладів необхідними були статuti і записані в них цілі і завдання товариств⁶. Натомість рівень реалізації взятих зобов'язань в окремі роки вияснили збережені друковані звіти. Там також є цікава для нас інформація стосовно фондів бібліотек – їх кількісного виміру, видатків на передплату, закупівлю книжок, їх зберігання та використання⁷. Особливо важливим, але мало збереженим джерелом є каталоги цих бібліотек, рукописні та друковані, які допомагають оцінити структуру книжкового фонду⁸. Деталі щодо читачьких зацікавлень розкривають реєстри позиченої літератури, наприклад, із бібліотеки товариства “Гвезда”, однак їх збереглося дуже мало⁹.

У статутах товариств ремісників чітко визначалося коло завдань, серед яких завжди задувалася культурно-освітня робота. Взяті зобов'язання виконувалися через проведення безкоштовного навчання на початковому рівні – вчили читати і писати, іноді додатково ще й німецької мови. Поширенню загальних знань сприяли організовані курси та лекції з історії Польщі, географії, природничих наук, до виголошення яких запрошували відомих діячів, вчителів, учених, письменників. Усі зацікавлені могли брати участь у різних додаткових курсах, наприклад, малювання, співу, танців, як було у товаристві “Гвезда”. Велику увагу приділяли проведенню занять із фахових предметів.

⁴ Korzon K. Działalność kulturalno-czytelnicza... – S. 101–144.

⁵ Potoczny J. *Od alfabetyzacji do popularyzacji wiedzy*. – Rzeszów, 1993. Інформацію про бібліотеки товариств ремісників можна знайти у давніх дотичних до нашої теми публікаціях, виданих, наприклад, з нагоди ювілею (Białynia-Chołodecki J. “Skala” w 75 rocznicę istnienia i działalności. – Lwów, 1931), чи присвячених завданням цих організацій (Dr. M. N. *Stowarzyszenia robotnicze, ich cele, znaczenie i organizacja*. – Kraków, 1906).

⁶ Використано: *Statut Stowarzyszenia “Gwiazda” i Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Rękodzielników we Lwowie*. – Lwów, 1873; *Statut Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Rękodzielniczej “Skala”*. – Lwów, 1889; *Statut Stowarzyszenia Pracy Kobiet*. – Lwów, 1874; той само 1914 р. видання; *Statut Lwowskich Cechów Stolarskich*. – Lwów, 1866; *Statut Przemysłowego Stowarzyszenia Szylnarzy i Kawiarzy*. – Lwów, 1875; *Statut Pierwszego Towarzystwa Gorzelników*. – Lwów, 1878; *Statut Stowarzyszenia Przemysłowego Rymarzy, Siodlarzy, Garbarzy, Tapicerów i Kuferników*. – Lwów, 1886.

⁷ *Zamknięcie rachunków Katolickiego Stowarzyszenia Czeladzi Rzemieślniczej we Lwowie za przeciąg lat sześciu, od 19 III 1856 do 19 III 1862*. – Lwów, 1862; *Sprawozdanie Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Rękodzielniczej “Skala” za rok 1883*. – Lwów, 1883; той само за 1887, 1888, 1889, 1892 pp.; *Sprawozdanie Stowarzyszenia Drukarzy, Odlewaczy Czcionek... “Ognisko” za rok 1898*. – Lwów, 1898; той само за 1901–1902, 1904, 1905, 1906, 1908, 1911, 1912, 1913, 1914–1918 pp.; *Sprawozdanie Stowarzyszenia Pracy Kobiet za rok 1875*. – Lwów, 1876; той само за 1878, 1889, 1891, 1892 pp.; *Sprawozdanie z trzyletniej działalności Stowarzyszenia Krawców*. – Lwów, 1890; *Sprawozdanie z czynności Wydziałów Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Rękodzielników Lwowskich i Stowarzyszenia Rękodzielników ku wspólnej nauce i rozrywce pod nazwą “Gwiazda” w ciągu roku 1874*. – Lwów, 1875; той само за 1877 і 1890 pp. Використано також касові книги товариства “Гвезда” за 1875–1880, 1886–1889, 1890–1914 pp., що зберігаються у: Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 45, оп. 1, спр. 3, 4, 9, 17, 20, 31).

⁸ Рукописний каталог книжок із бібліотеки товариства “Гвезда” за 80-ті роки XIX ст. (ДАЛО, ф. 45, оп. 1, спр. 12; опублікований у: *Książka w środowisku lwowskich rzemieślników* / oprac. M. Konopka. – Kraków, 2003. – Cz. 1); *Katalog dzieł polskich Biblioteki Stowarzyszenia Rękodzielników Lwowskich “Gwiazda”*. – Lwów, 1890; *Katalog Biblioteki Stowarzyszenia Drukarzy, Odlewaczy Czcionek i Pokrewnych Zawodów dla Galicji, Wielkiego Księstwa Krakowskiego i Bukowiny pod nazwą “Ognisko”*. – Lwów, 1905.

⁹ Реєстр позиченої літератури бібліотеки товариства “Гвезда” за час від 22 листопада 1880 р. по 15 квітня 1883 р. (ДАЛО, ф. 45, оп. 1, спр. 12; опублікований у: *Książka w środowisku lwowskich rzemieślników...* – Kraków, 2003. – Cz. 2).

Католицькі товариства, хоча не тільки вони, передбачали в своїх освітніх програмах навчання основам релігії.

Становленню культурного життя у ремісничому середовищі сприяли співацькі та театральні гуртки. Театральні гуртки пропонували вистави патріотичного змісту, знайомили з комедійним репертуаром польських авторів, наприклад, Владислава Людвіка Анчица, Міхала Балуцького, Александра Фредра. Готувалися також вечорниці з нагоди подій національного значення, річниця яких відзначалися: зняття облоги Відня (1683), Конституції 3 травня, повстання Тадеуша Костюшка. Організовувалися музичні, декламаторські, танцювальні вечори або походи до театру на вистави, спільні екскурсії.

Справі реалізації так широко визначених мети і завдань культурно-освітньої роботи мали служити бібліотеки та читальні часописів. Їхньою метою було полегшення доступу до книжок і часописів членам товариства, як тим, хто вчився, так і тим, хто шукав у читанні задоволення і розваги. Бібліотеки комплектували підручниками, фаховою та науково-популярною літературою, великим був вибір і художніх творів. Ці осередки мали розбудити серед своїх членів любов до читання. Наприклад, у статуті Товариства католицьких ремісничих підмайстрів (*Katolickiej Czeladzi Rzemieślniczej*) 1889 р. між іншим записано, що вільний час призначено на відпочинок і читання літератури. Натомість формування книжкових збірок не передбачали статуту товариств цехового характеру, які ставили собі за мету покращення умов праці і заробітку, тих, які займалися винятково наданням допомоги, а також тих, які піклувалися основами правильного навчання молодих ремісників. Як приклад можна навести Промислове товариство львівських шинкарів і кав'ярників або Львівський цех столярів.

Ведення бібліотеки і нагляд за її фондами, які здійснювалися безкоштовно, керівники товариств доручали особам, яких обирали із членів товариства на рік чи два. До їхніх обов'язків належали турбота про книжковий фонд, його збереження, створення та доповнення каталогів, а також удосконалення фондів для читачів у визначений час. Бібліотеки були відкриті для користувачів у визначені дні та години, вказані у розкладі роботи; одні, як бібліотека товариства "Гвезда", були відкриті щодня, працюючи в будні дні ввечері, а в неділі та свята до полудня¹⁰, інші, як бібліотека товариства друкарів "Огніско", обслуговували читачів лише раз на тиждень (у середу) протягом півтора години¹¹.

Кожен член товариства мав право користуватися фондами бібліотеки. Іноді практика користування ставила це у залежність від виконання певних умов, наприклад, у товаристві "Гвезда" від сплати обов'язкових членських внесків. Книжки видавалися безкоштовно або запроваджувалися символічні пожертви до т. зв. "кухля", а зібрані таким чином кошти використовували на поточні потреби бібліотеки. Такий порядок оплати послуг бібліотеки керівництво товариства встановлювало з виховною метою, аби викликати у читачів розуміння необхідності шанувати спільне майно. Така практика існувала, наприклад, у бібліотеці товариства "Гвезда", Католицького товариства ремісничих підмайстрів "Скала"¹². Інші засади (визначеної оплати) існували, скажімо, у бібліотеці Товариства жіночої праці; члени товариства платили 1 цент щотижня¹³.

У правилах визначалася кількість книжок, які можна було брати додому (від трьох до чотирьох), а також час, протягом якого їх можна було тримати (до одного місяця).

¹⁰ *Katalog dzieł polskich...* – S. 2.

¹¹ *Katalog Biblioteki...* – S. 2.

¹² *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Rękodzielniczej "Skala" za rok 1883.* – Lwów, 1883. – S. 7. У звіті зазначено, що "прибуток від позичених книжок склав 33 злр. 63 кр.", а у звіті за 1892 р. відзначено у прибутках: "з бібліотеки дрібні (groszowe) оплати 12 злр. 54 кр."

¹³ *Sprawozdanie Rady Zawiadowczej Stowarzyszenia Pracy Kobiet za rok 1875.* – Lwów, 1876. – S. 6.

Значно менший термін (один тиждень) був у бібліотеці Товариства жіночої праці, мабуть, через невеликий обсяг фонду¹⁴. Додатково у правилах наголошувалося на обов'язку зберігати книжки неушкодженими і вчасно їх повертати, а також заборонялося позичати книжки іншим особам. За недотримання цих вимог передбачалися грошові штрафи, а у випадку частого порушення встановлених правил навіть позбавлення права користуватися бібліотекою. Бібліотекар був зобов'язаний відповідно добирати книжки, які позичалися, аби заохотити читача до подальшого читання і поступово вдосконалювати у нього навички використання друкованого слова.

Допомагали зорієнтуватися у фонді бібліотеки каталоги літератури, найчастіше рукописні. Тільки деякі товариства ремісників ухвалювали рішення їх публікувати, наприклад, товариства “Гвезда”, “Огніско”, для яких продаж друкованих каталогів був додатковим джерелом коштів, призначених на утримання бібліотеки.

Книжкові збірки ремісничих товариств формувалися і поповнювалися головню за рахунок дарів, набагато менше – за рахунок купівлі літератури. Першими жертвували книжки до новостворених бібліотек здебільшого ініціатори заснування самих товариств, а їх число і щедрість визначали темпи збільшення фондів. Дарувальниками були приватні особи, здебільшого почесні члени товариства, письменники, наприклад, Корнель Уейський, Владислав Белза, Теофіл Ленартович, Альфред Вільчинський, художники, між іншими Ян Матейко і Ян Стіка, представники аристократії, редакції місцевих львівських (“Dziennik Literacki”, “Kurier Lwowski”, “Gazeta Lwowska”) та позамісцевих (краківський “Czas”, “Gwiazdka Cieszyńska”, “Przegląd Poznański”) часописів. Ідею створення бібліотек товариств ремісників підтримували також місцеві видавці та книгарі, серед яких слід згадати Адама Домініка Бартошевича, Владислава Губриновича, Владислава Шмідта, Кароля Вільда. Як дари до бібліотек надходили і новинки, і старіші видання. Не всі книжки, які передавалися до бібліотек, виявлялися придатною лектурою для читачів. Це доводять збережені списки позиченої літератури та рукописні каталоги із коментованими викресленнями.

Незначним чином фонди бібліотек збільшувалися завдяки купівлі літератури за кошти товариств. Грошові суми, які призначалися на це, були невеликі, в межах від кількадесяти до ста і кількадесяти золотих ринських (їх часто вказували разом із видатками, передбаченими на оправу книжок). Ці кошти надходили із прибутків від культурно-освітніх заходів, із т. зв. “кухля”, із штрафів, які сплачувалися за перевищення терміну утримання позиченої літератури. Товариства купували від кільканадцяти до кількадесяти книжок щороку. Наприклад, Товариство жіночої праці придбало у 1878 р. лише 7 книжок¹⁵, а товариство “Гвезда” у 1874 р. придбало 67 позицій¹⁶. Найбільшу ревність у поповненні бібліотеки виявляло керівництво товариства друкарів “Огніско”. Кількість придбаної літератури за рік сягала навіть 167 томів, як це було 1904 р.¹⁷ Додатково витрачалися кошти на передплату часописів, які часто були більшими за видатки на книжки. Особливої ваги формуванню підбірки фахових видань надавало керівництво товариства друкарів “Огніско”. У 1901–1913 рр. товариство призначало на це від 1688 корон 04 центів до 3478 корон 08 центів, замовляючи передплату часопису для друкарів і представників суміжних професій під назвою “Огніско” (“Ognisko”). Це видання було органом Союзу австрійських друкарських товариств. Такі значні суми можуть свідчити, що товариство оплачувало передплату багатьох примірників.

¹⁴ Там само.

¹⁵ *Sprawozdanie... za rok 1878...* – S. 8.

¹⁶ *Sprawozdanie z czynności Wydziałów Stowarzyszenia... “Gwiazda” w ciągu roku 1874.* – S. 7 nlb.

¹⁷ *Sprawozdanie Stowarzyszenia... “Ognisko” za rok 1904.* – S. 50.

Фонди бібліотек товариств ремісників, які формувалися передовсім завдяки дарам, лише частково відповідали потребам, зацікавленням і читацьким можливостям користувачів. Така форма комплектування відзначалася певною випадковістю щодо добору літератури і була причиною того, що у бібліотеках не завжди знаходилися найпотрібніші видання, відповідно, книгозбірні товариств не могли задовольнити всі очікування потенційних читачів.

За мовною ознакою у фондах бібліотек і читалень часописів домінували польськомовні видання, однак були й книжки та часописи німецькою, зокрема, фахова література, та українською мовами. Наприклад, у бібліотеці товариства друкарів “Огніско” було кількадесят (34) позицій “руською” мовою¹⁸. Серед них були художні та науково-популярні твори, а також часописи. Ця обставина була результатом багатонаціонального характеру товариства і зусиль виділу щодо забезпечення доступу всім ремісникам до різномірної літератури, як за змістом, так і за мовою видання.

Для характеристик змісту фондів бібліотек, незалежно від їх обсягу, властиві спільні ознаки. Перша з них – це рішуча перевага художньої літератури з особливим багатством прозових творів. Серед них були твори із високою літературною вартістю і давніх, і сучасних авторів. Другою спільною ознакою була перевага текстів, доступних за змістом і формою. Вона вказує на те, що бібліотеки ремісничих товариств мали за задумом їхніх засновників задовольняти потребу потенційних читачів у привабливій легкій, розважальній літературі, яка могла б викликати з часом інтерес до систематичного читання.

З огляду на кількість пропонованих у бібліотеках прозових творів вирізняється творчість Юзефа Ігнаці Крашевського¹⁹. Великий творчий доробок письменника, популярність його творів у суспільстві та багаторазовість їх публікації пояснюють значну кількість творів Ю. І. Крашевського у фондах досліджуваних бібліотек. Збиралася його соціальні, народні, а також історичні повісті; останні завдяки жвавим сюжетам популяризували у белетристичній формі різні події з історії Польщі. Подібними були причини наявності у фондах бібліотек численних творів Генрика Сенкевича. Наприклад, у 1905 р. бібліотека товариства друкарів “Огніско” доповнила комплект творів цього письменника до 30 назв, починаючи від найпопулярнішої “Трилогії” і закінчуючи повістями на сучасну тематику, новелами та оповіданнями.

Бібліотеки товариств ремісників пропонували великий вибір прози інших тогочасних авторів – зустрічаємо в них повісті Міхала Балуцького, Юзефа Дзержковського, Теодора Томаша Єжа (Зигмунта Мілковського), Яна Лама, Валерія і Владислава Лозинських, Елізи Ожешко, Болеслава Пруса, Станіслава Пшибишевського, Марії Родзевічунни, Павліни Вільконської, Севера (Ігнаці Мацейовського), Яна Захаріяевича, Габрієли Запольської. Були в бібліотеках і твори тогочасних чужоземних авторів – англійських, французьких, німецьких, російських, шведських. Читачі могли отримати повісті Чарльза Діккенса, Оноре де Бальзака, Альфонса Доде, Александра Дюма (батька і сина), Віктора Гюго, Ежена Сю, Жюль Верна, Еміля Золя, Софі Марі Шварц, Антона Чехова, Алексея Толстого, Льва Толстого, Івана Тургенєва. Переважали пригодницькі повісті популярних авторів – А. Дюма, Е. Сю; детективи, наприклад, Еміля Габоро. Книжкові фонди надавали охочим можливість ознайомитися із текстами авторів з минулого, поляків Юліуша Урсина Немцевича, Генрика Жевуського, Фридерика Скарбка, чужоземців Мігеля Сервантеса, Джованні Боккаччо.

¹⁸ *Katalog biblioteki Stowarzyszenia Drukarzy...* – S. 35, 46, 47, 52, 56, 60, 61.

¹⁹ У бібліотеці товариства “Гвізда” у 80-х роках XIX ст. було 44 твори цього письменника, натомість у бібліотеці товариства “Огніско” у 1905 р. їх було 115.

Поезія та драма, як жанри, що вимагали від читача вищого рівня освіти, не могли розраховувати на великий інтерес у ремісничому середовищі. Це підтверджується співвідношенням художніх творів різних жанрів у досліджуваних бібліотеках. Наприклад, із 1094 назв видань художньої літератури у бібліотеці товариства “Огніско” було лише 254 назви поетичних і драматичних творів²⁰. Подібна пропорція була і в бібліотеці товариства “Гвязда”, у фондах якої у 80-х роках XIX ст. було лише 115 томів поезії і 80 драматичних творів. Читачам пропонувалися передовсім твори національних пророків – Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Зигмунта Красінського, з давніших поетів – твори Яна Кохановського, Миколая Рея, Ігнаці Красіцького, Яна Павла Воронича, Ю. У. Немцевича. Із тогочасних ліриків та драматургів були доступні твори Адама Асника, Юзефа Бліжинського, М. Балуцького, Т. Ленартовича, Владислава Сирокомлі, К. Уейського. Цей список доповнювали твори чужоземних авторів – Джорджа Байрона, Йоганна Вольфганга Гете, Михайла Лермонтова, Леона Шіллера, Вільяма Шекспіра. Таким чином, ремісники мали можливість ознайомитися із високоартистичними текстами і могли читати, окрім популярних творів, найважливіші твори польських та європейських класиків.

Доповнювали польськомовну художню літературу твори іншими мовами – німецькою, наприклад, твори Й. В. Гете у бібліотеці “Гвязди”, або українською, наприклад, у бібліотеці “Огніска” бажаючи могли прочитати “Книгу казок” та “Під хмарним небом” Б. Чайченка (Грінченка) або “Афоризми” Івана Федоровича.

Для вирішення освітніх завдань залучалася наявна наукова та науково-популярна література з різних галузей, яку подавали у каталогах в окремих розділах. Серед цих видань помітно переважали історичні праці, яких був великий вибір. Наприклад, у бібліотеці “Гвязди” серед численних праць з історії Польщі були дослідження Єжи Самуїла Бандтке, Бернарда Каліцького, Фридерика Августа Шмітта, Люціана Татоміра. Інший характер мала збірка наукової літератури в бібліотеці товариства “Огніско”, де найбільше було студій з історії літератури, які інформували про життя та творчість польських письменників. Там знаходилися, між іншими, праці Юліана Бартошевича, В. Белзи, Генрика Бігеляйзена, Пьотра Хмельовського, Віктора Гана, Романа Пілата.

Читачі мали набагато менший вибір літератури з інших галузей знання. Лише по кілька книжок було для читачів із географії, природничих, суспільних, економічних наук; економічну науку популяризували книжечки, які видавав Кароль Форстер (зокрема, праці Фердинанда Лассаля). У бібліотеках можна було знайти окремі праці з медицини (наприклад, “Старість” Жозефа-Анрі Ревелля-Парі), військової справи чи мовознавства, наприклад, підручники з французької або італійської мови.

Доповнювала наукові праці професійна література, яка могла зацікавити ремісників і придатися для здобуття або доповнення певних фахових знань. Видання, які мали характер підручників і poradників, і були доступні, наприклад, у бібліотеці товариства “Гвязда”, стосувалися бухгалтерії, чинбарства, ливарництва. В бібліотеці товариства друкарів “Огніско” була однорідніша спеціалізована література кількістю 25 позицій. Там були видання польською, німецькою, українською, чеською мовами, праці, присвячені історії друкарень, зокрема, тритомна “Історія друкарень у Королівстві Польському та В. Князівстві Литовському” (“Historia drukarń w Królestwie Polskim i W. Księstwie Litewskim”) Є. С. Бандтке (1826), “Історичні дослідження русько-слов’янських друкарень у Галичині” (“Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w

²⁰ *Katalog Biblioteki Stowarzyszenia Drukarzy... “Ognisko”*. – S. 48–56.

Galicji”) Дениса Зубрицького (1836)*, професійні часописи, наприклад, німецький “*Typographische Jahrbücher*”, польський “*Ognisko*”, чеський “*Typografia*”.

Науково-популярна література могла викликати глибше зацікавлення певною тематикою. Географічні, історичні, природознавчі праці, зміст яких частково викладався на курсах по доповненню освіти ремісників, організованих лекціях, дозволяли поглибити відповідні знання, а особи, які займалися самоосвітою, могли знайти цікаві для себе видання. Книгозбірні товариств не завжди могли задовільнити всі очікування своїх читачів, але тоді ремісники могли скористатися послугами численних у Львові платних книжкових абонементів, що існували при місцевих книгарнях, а також бібліотек просвітніх товариств.

Не всі бібліотеки ремісничих товариств пропонували такі великі і багаті за змістом фонди, як товариства “Гвезда” чи “Огніско”. Скажімо, набагато менше пропонувала бібліотека Товариства жіночої праці, де у 1875 р. було лише 357 томів видань, як зазначено у звітах, “приспособаних, по можливості, до розуміння і потреб працюючої жінки”²¹.

Книжкові збірки досліджуваних бібліотек доповнювали доступні у читальних залах річники часописів. Серед них були щоденні газети, часописи для народу (“*Dzwonek*”, “*Gwiazdka Cieszyńska*”), громадсько-культурні (“*Kłosy*”, “*Mrówka*”, “*Ruch Literacki*”, “*Tydzień*”) науково-популярні та спеціалізовані (“*Kosmos*”, “*Łowiec*”, “*Prawnik*”), професійні (“*Rękodzielnik*”, “*Czcionka*”); окрім польськомовних видань були й часописи іншими мовами.

Інформація про діяльність бібліотеки, яка публікувалася у звітах, дозволяє оцінити рівень використання бібліотечних фондів. Наприклад, у бібліотеці товариства друкарів “Огніско”, члени якого, без сумніву, були найкраще готові до сприйняття друкованого слова, попит на літературу постійно зростав. Зі збережених звітів за 1901–1912 рр. бачимо, що кількість користувачів зросла зі 194 до 450 осіб в останньому звітному році. Про читачську активність свідчить також заувага бібліотекаря про 1912 р.: “Минулого року значно зріс інтерес до бібліотеки і її оснащення виявилось недостатнім”²². Кількість позичених книжок також зростала щороку і коливалася від трьох до чотирьох тисяч. Такого жвавого інтересу не виявляли члени інших ремісничих товариств, наприклад, “Гвезди” чи “Скали”. Ремісники товариства “Гвезда” позичали за рік від 2831 позиції у списку видань в 1872 р. до 3727 у 1877 р., однак ця тенденція не збереглася у 80-ті роки XIX ст., коли кількість позичених видань зменшилася до 3022 у 1890 р. Були й роки із ще меншим числом, наприклад, 1881 р., коли читачам видано лише 2016 позицій. Як свідчить статистика зі звітів, реміснича молодь, згромаджена у католицькій “Скалі”, не виявляла великої охоти до читання. Щороку вони позичали трохи більше тисячі примірників (1284 видання у 1892 р., 1366 у 1899 р.)²³, що до певної міри можна пояснити обсягом бібліотечного фонду (1616 томів).

Малопопулярними були книжки у середовищі жінок із Товариства жіночої праці, які займалися передовсім шиттям. Дані за 70-ті роки XIX ст. свідчать, що у 1875 р. бібліотекою користувалися 63 особи, які отримали 314 книжок; у 1878 р. кількість читачів зросла до 76, а використаних книжок до 564²⁴. Без сумніву, на це могла впли-

* Назви, вказані у каталозі, були подані неточно – працю Є. С. Бандтке записали як “*Historia drukarń w Królestwie Polski i W. Księstwie Krakowskim*”, а Д. Зубрицького як “*Historia o drukarniach rusko-słowiańskich na Czerwonej Rusi*”.

²¹ *Sprawozdanie... za rok 1875.* – S. 6.

²² *Sprawozdanie Stowarzyszenia Drukarzy... za rok 1912.* – S. 24.

²³ *Sprawozdanie Stowarzyszenia... “Skala” za rok 1899.* – S. 7; *Sprawozdanie... za rok 1892.* – S. 9.

²⁴ *Sprawozdanie... za rok 1875.* – S. 6; *Sprawozdanie... za rok 1878.* – S. 8.

нути невелика кількість книжок у фондї, а також мала кількість членів товариства, хоча бібліотекою користувалися також жінки, які працювали за відповідним фахом або вчилися у спеціалізованих школах (зокрема, вишивання, мереживництва, крою білизни, шиття, шевства) та на курсах.

Наведена статистика використання фондів чітко доводить, що література у бібліотеках товариств ремісників не користувалася однаковим попитом в окремих професійних груп. Без сумніву, найактивнішими читачами були друкарі, які були краще освічені і вважалися ремісничою елітою. Одночасно керівники товариства “Огніско” призначали значні кошти на поповнення фонду бібліотеки, що робило її ще привабливішою, бо давало читачеві більшу можливість вибору. Збережені книги виданої літератури товариства “Твязда”, до якого теж належали друкарі, доводять, що їхня читацька активність поєднувалася із ретельним вибором лектури. Безумовно, рівень підготовки більшості членів цього товариства, як і багатство та привабливість його книгозбірні впливали на активність читачів і число відвідин бібліотеки.

Інформацію про використання фондів бібліотек ремісничих товариств у Львові, окрім друківаних звітів можна знайти і в збережених реєстрах виданої літератури. Цей малодоступний вид джерел дозволяє дізнатися не лише про кількість користувачів і позичених книжок, а й про вибір конкретних осіб, популярність серед читачів окремих творів, авторів та літературних жанрів. Збережений реєстр виданої літератури бібліотеки товариства “Твязда” із 80-х років XIX ст. свідчить, що ремісники головно замовляли художню літературу, зокрема, прозу, цікавилися передовсім творами відомих та популярних польських і чужоземних авторів. Зрідка видавали також тексти давніх письменників, а також поетичні та драматичні твори.

Наукові та науково-популярні видання були малопопулярними. Серед них найчастіше замовляли історичні праці, як наукові (наприклад, Генрика Шмідта), так і науково-популярні (Юзефа Хоцішевського, Бернарада Каліцького), а також щоденників і спогадів (Владислава Чаплицького, Фелікса Вротновського). Література з інших галузей знання викликала дуже слабкий інтерес – зафіксовано лише кілька замовлень. Навіть накопичена у бібліотеці фахова література цікавила лише окремих читачів, та й то не всі книжки.

Ремісники натомість охоче користувалися наявними у бібліотеці річними комплектами часописів. Таким чином вони могли знайомитися і з окремими художніми творами, які тоді часто уривками друкувалися у часописах. Одночасно на їхніх шпальтах публікувалися й короткі популярні розвідки на історичну, географічну чи природознавчу тематику, які могли замінити складнішу наукову та науково-популярну літературу. Найчастіше ремісники “Твязди” замовляли річники “Літературної газети” (“Dziennika Literackiego”), “Дзвінка” (“Dzwonka”), “Розмаїття” (“Rozmaitości”) та “Стріхи” (“Strzeczy”).

Згаданий реєстр виданої літератури дозволяє зробити ще один висновок. Подана у ньому, окрім прізвища, професія читача дозволяє встановити найактивніші щодо читання професійні групи. До них належали кравці, шевці, однак рівнем обраної літератури вирізнялися передовсім друкарі. Саме вони найбільше замовляли поетичні та драматичні твори, наукові та науково-популярні праці.

Цілі товариств, відображені у статутах, частково впливали і на структуру фондів бібліотек. Слід, однак, пам’ятати, що головним джерелом збільшення фондів були дари і саме вибір та щедрість дарувальників найбільше впливали на обсяг і характер фондів. Доступна література не завжди відповідала очікуванням користувачів, часто малоосвічених, слабо готових до знайомства із високохудожньою літературою. Найчастіше вони вибирали щось із численних белетристичних творів популярних авторів,

рідше замовляли твори інших жанрів. Окрім художньої літератури, порівняно з іншими галузями знання, найбільше читали історичні праці, але тут слід наголосити, що їх було багато, тому була можливість більшого вибору.

Незважаючи на наведені тут зауваження щодо структури та використання фондів, діючі бібліотеки робили можливим доступ до книги, допомагали здобувати та вдосконалювати професійні знання, популяризували читання як таке і допомагали поступово формувати навички використання книги та часопису, а відповідно підібрана лектура сприяла покращенню зовнішнього вигляду та вдосконаленню манер читачів. Таким чином, досліджувані бібліотеки відіграли важливу культуротворчу роль у середовищі львівських ремісників.

Переклад з польської Олександра СЕДЛЯРА

LIBRARIES OF THE L'VIV CRAFTSMEN'S SOCIETIES DURING THE HALYCHYNA AUTONOMY PERIOD AND THEIR FUNCTIONS

Mariya KONOPKA

*National Education Comission Pedagogical University of Kraków,
the Institute of Scientific Information and Library Studies,
2, Podchorążych Str., Kraków, 30-084, Poland, tel. (012) 662-61-70*

The article is dedicated to the research of the organization, objectives, stacks of the funds of the craftsmen's societies in L'viv (in particular the society "Gwiazda", "Ognisko", and the Society of women's work) The readers' interests have also been considered and analysed. It has been ascertained that the works (prose) of the Polish writers of that time were in the greatest demand and the most active readers were the typographers.

Key words: library of the craftsmen's society, book funds, reading, L'viv.

БИБЛИОТЕКИ ЛЬВОВСКИХ ОБЩЕСТВ РЕМЕСЛЕННИКОВ В ПЕРИОД АВТОНОМИИ ГАЛИЧИНЫ И ИХ ФУНКЦИИ

Мария КОНОПКА

*Педагогический университет им. Комиссии национального образования в Кракове,
Институт научной информации и библиотековедения,
ул. Подхоронжих, 2, г. Краков, 30-084, Польша, тел. (012) 662-61-70*

В статье исследованы организация, задания, состав фондов библиотек обществ ремесленников во Львове (в первую очередь обществ "Гвизда", "Огниско", Общества женского труда), а также проанализированы читательские интересы их пользователей. Установлено, что наибольшим спросом пользовались художественные произведения польских писателей того времени, а самыми активными читателями были типографские рабочие.

Ключевые слова: библиотека общества ремесленников, книжные фонды, чтение, Львов.

Стаття надійшла до редколегії 16.10.2008

Прийнята до друку 24.02.2010

УДК 027.2:061.231:37(477.83/86)“1924/1939”

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ТОВАРИСТВА “РІДНА ШКОЛА” В ГАЛИЧИНІ В 1924–1939 рр.

Олександра ПЛИТУС

*Надвірнянський коледж Національного транспортного університету, бібліотека,
вул. Соборна, 177, м. Надвірна, 78400, Україна, тел. (03475) 2-50-21*

Товариство “Рідна школа” було важливою освітньо-виховною громадською організацією у Галичині кінця XIX – першої третини XX ст. Протягом усього періоду своєї діяльності товариство велику увагу приділяло створенню та розвитку мережі бібліотек. У 1924–1939 рр. діяльність бібліотек Українського педагогічного товариства була особливо активною. Аналіз архівних матеріалів та статей, опублікованих на сторінках журналу “Рідна школа”, свідчить, що бібліотеки, використовуючи книгу як основний засіб формування національної свідомості дітей та молоді, сприяли вихованню національно свідомої української молоді.

Ключові слова: Галичина, Українське педагогічне товариство “Рідна школа”, бібліотека, національна свідомість.

У Галичині протягом останньої третини XIX – 30-х років XX ст. вагомими чинниками збереження національної окремішності українського населення були українські громадські організації та товариства. Цілеспрямованій асиміляторській політиці органів влади була протиставлена національна за змістом праця таких українських інституцій, як товариство “Просвіта”, “Руске товариство педагогічне” (РТП) та інших.

З’ясовуючи витоки зародження товариства “Рідна школа” як першої української громадсько-педагогічної інституції, потрібно звернути увагу на поширені в історичній літературі та суспільній думці стереотип щодо “Просвіти” як “матері українських товариств”. Такий підхід є виправданим з тієї точки зору, що тогочасні українські товариства більше або менше підтримувалися “Просвітою”, наслідували її організаційні, ідейні засади розвитку та діяльності. Проте кожне з цих об’єднань мало своє специфічне покликання, зумовлене об’єктивними потребами національного суспільного життя. Крім того, вони переважно представляли не що інше, як своєрідну “українську модель” аналогічних об’єднань інших європейських, переважно слов’янських народів. Поява “Руского товариства педагогічного” в Галичині (1881 р.), як і “Просвіти”, у першу чергу зумовлювалася піднесенням національного життя галицьких українців. Звиклі до еволюційних, а не революційних методів розбудови суспільного життя, у власній рідномовній школі вони вбачали один з основних факторів національної самоідентифікації.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності цих товариств стала культурно-освітня діяльність, головними складовими якої були боротьба з неписьменністю, бібліотечна справа, організація культурно-освітніх заходів, видавнича робота та ін.

Для педагогічного товариства у першій половині 1920-х рр. чинним був статут 1912 р. Замість уже непопулярної на той час назви “Руске товариство педагогічне” він затвердив нову – “Українське педагогічне товариство” (УПТ). Центральний виділ

став називатися Головною управою, а загальні збори – загальним з’їздом¹. Згідно з новим статутом істотно змінювалися основи діяльності УПТ: воно ставало союзом автономних організацій – кружків. Це мало забезпечити охоплення громадським рідношкільним рухом широких верств галицького населення. К. Малицька, що виступила одним з його головних творців, відзначала, що такі засади найкраще відповідали “психіці українського народу, який здавен-давна стремів до гуртування в окремішні організації”². Період Першої світової війни та національно-визвольних змагань перервав поступальний розвиток і спричинив занепад УПТ. Воно зазнало великих матеріальних втрат, сотні провідних діячів і вчителів опинилися в армії, концтаборах, еміграції. Лише з середини 1920-х рр. починається його стабілізація й нове піднесення. З часом УПТ відіграло все важливішу роль в суспільно-громадському житті Галичини і за популярністю серед галицького громадянства в 1920-х рр. займало друге місце після “Просвіти”. Важливим чинником піднесення рідношкільного руху стала широка пропагандистська кампанія в українській пресі. У “Громадському віснику”, який у 1922 – вересні 1923 рр. виходив замість “Діла”, існувала окрема сторінка “Вісник Рідної Школи”. Заклики та статті про діяльність УПТ активно друкували “Діло”, “Громадський голос”, “Наш прапор”, річні календарі українських установ та інші періодичні видання. Водночас розвиток педагогічного товариства стримувався відсутністю власного друкованого органу.

У Галичині на початку 1920-х рр. значно погіршилася ситуація з виданням та розповсюдженням української книги. На 300 польських і єврейських книгарень у краї було лише сім українських, причому три з них – у Львові. А це означало, що “наше громадянство книжки не читає, книжкою не цікавиться, воно не любить книжки. Коли ж таку рису бачимо у загалу нашої інтелігенції, що ж говорити про загальну масу. А вже просто страшно діється на думку, що ми дамо до рук нашої молоді, нашим дітям, коли не стане книжок виданих давніше, а нових не буде. Молодь мусить читати й буде читати. І вона буде читати польські книжки, бо своїх дасть Біг, а інших мов не знає. Тай не в тім лихо, що читатиме польські книжки, але лихо в тому, що не відчуватиме потреби української книжки, бо зажду читання заспокоїть їй чужа книжка. Лихо в тому, що польська книжка найде купця в українському громадянні, і гріш українського громадянина скріплятиме культурну силу польську. І все тому, що теперішні батьки не любили книжки, чули до неї нехіль. Польська книжка повинна бути в публічних бібліотеках і випозичальнях, українська в кожному домі. Таке правило відповідає народній гідності і почуттю народної честі”³.

В умовах бездержавності визначну роль у культурному розвитку українства та збереженні його духовної спадщини відіграли бібліотеки. Вони стали чи не єдиними осередками, де широкі верстви населення отримували доступ до літератури рідною мовою. У “Звіті про діяльність товариства з 1.09.1923 по 31.08.1924 рр.” серед причин недостатнього рівня навчання названо: “Недостача діточих бібліотек дається болюче відчувати при домашній лектурі, яка незвичайно важна взагалі, а тим більше задля

¹ Статут Українського Педагогічного Товариства прийнятий до відома Високим ц. к. Правительством рескриптом ц. к. Міністерства внутрішніх справ з дня 15 червня 1912 р. Ч. 16.626. – Львів: Українське Педагогічне Товариство, 1912. – 12 с.

² Малицька К. В сорокові роковини УПТ. 1881–1921. – Львів: Українське Педагогічне Товариство, 1921. – С. 8.

³ Галушинський М. Книжка й українське громадянство // Літературно-науковий вістник. – 1922. Річник XXI. – Т. LXXVIII, кн. VII. – С. 77–80.

повної недостачі добрих шкільних підручників. Тільки 10 шкіл мало у своїх діточих бібліотеках значніше число книжок, між ними дів. школа Шевченка у Львові навіть 1119 творів, за те 14 шкіл не мало ні одної книжечки. Цьому недостаткові конче буде зарадити ще цього року”⁴. З метою впорядкування діяльності бібліотек товариства взимку 1924 р. відкрито педагогічну бібліотеку, про яку є інформація у вказаному звіті: “Тому що учительських бібліотек при наших школах майже нема, бо крім 4 шкіл, що мали 173–319 книжок, 4 по 20 шкільних підручників, а 20 шкіл не мали нічогосінько, отворила Головна Управа в лютім ц. р. педагогічну бібліотеку, яка числить 2350 доси списаних творів, але на жаль з неї користало всього тільки 11 учительок і 4 учителів УТП та 24 особи спо-за шкіл УТП-ва”⁵.

У травні 1926 р. відбувся державний переворот і до влади прийшов Ю. Пілсудський. Було проголошено новий курс у національній політиці. Намагаючись діяти гнучкіше, він декларував необхідність створення умов для культурного та економічного розвитку українства. 23 червня 1926 р. було затверджено змінений статут, який Львівське воєводство у 1924–1925 рр. неодноразово відхиляло. Згідно з його положеннями нарешті вводилася нова назва: ““Рідна школа” – Українське педагогічне товариство”. Його завдання визначалося: “заспокоювати всі потреби українського народу на полі шкільництва, як рівно ж публичного, домашнього, перед шкільного й позашкільного виховання”. Для реалізації цього завдання розширювався арсенал форм і засобів діяльності: “утримання всіх типів шкіл та виховно-наукових заведень, а також бурс й інститутів, улаштування шкільних, гімназійних, семінарійних, фахово-господарських та інших курсів, зокрема й з позашкільної освіти; організація бібліотеки; видання шкільної та дитячої літератури; проведення театральних вистав, концертів, фестин, викладів, забав, і под.; подання до влади петицій та меморіалів у справах загально-культурно-просвітніх та педагогічно-дидактичних”⁶.

Вже у другій половині 1920-х рр. окреслилась нова важлива тенденція щодо перетворення кружків “Рідної школи” на громадські осередки, які, поряд з утриманням навчальних та виховних закладів, здійснювали широку культурно-просвітницьку діяльність. При них активніше створюються бібліотеки, аматорські театральні гуртки тощо. У масово-просвітницькій діяльності на перше місце висувалося завдання “проломити” байдужість і упередженість, а також ліквідувати існуючі погляди, що “Рідна школа” нібито “нічого реального не дає”. Плекалося переконання, що за пануючих умов усі досягнення в галузі національної культури можна здобути лише власними силами.

Велику роль у реалізації цього завдання повинні були відіграти читальні та бібліотеки. Причому залучати дітей до книги необхідно було з дошкільного віку. УПТ успішно формувало мережу виховних дошкільних закладів: захоронків, дитячих садків, осель, світлиць, дитячих бібліотек. У цей період провідною серед галицької інтелігенції була ідея залучення дітей до “читання книжок та часописів (це будучі члени читалень). Діти мусять зжитися в забаві та виробити собі культурну поведінку”. На думку Б. Заклинського, саме на терені читальні, або, як називав її автор, “світлиці”, діти вже звикають до праці в спільноті, у групі, в малому господарстві серед малих громадян. Він підкреслював, що праця в гуртках приносить задоволення та користь дитячому гуртку, тому до такої спільної праці варто залучати кожную дитину в світлиці.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 75, арк. 13.

⁵ Там само.

⁶ *Українське педагогічне товариство. Статут.* – Львів: Українське педагогічне товариство, 1925. –

Спершу дитині слід допомагати, щоб вона набралася відваги до самостійної праці та навчилася її організувати, а згодом призвичаювати її до самоосвіти та до надання допомоги молодшим товаришам зі школи. Б. Заклинський переконував, що саме в читальні можна сформувати у дітей віру у свої власні сили, відвагу, спонукати до ініціативи і творчості⁷.

З 1927 р. УПТ почало видавати часопис “Рідна школа”, проте, попри великі зусилля, цього року вдалося випустити лише шість його чисел під редакцією І. Цурковського. Систематично як двотижневик часопис почав виходити з січня 1932 р. Велику увагу на сторінках “Рідної школи” приділяли висвітленню діяльності бібліотек товариства. Вивчення архівних матеріалів та педагогічної преси означеного періоду дозволяє зазначити, що правильний добір книжок для дитячих бібліотек, розповсюдження українських книг і часописів серед дітей і молоді, використання з цією метою різноманітних форм і методів мали надзвичайно великий вплив на формування національної свідомості дитини. Тому при кожній приватній початковій школі існували бібліотеки для молоді, укомплектовані переважно дитячою та популярною літературою (здебільшого виданнями “Просвіти” та видавництва “Рідна школа”).

Саме на цей час припадає активний розвиток громадських бібліотек при повітових союзах і кружках УПТ. За десятиліття фонди Яворівського союзу кружків зросли до 15 тисяч томів, Коломийського, Рогатинського, Городенківського, Сокальського, Тернопільського – до 4–6 тисяч. Це були найбільші книгозбірні у провінції. Усього в структурі товариства (без навчальних закладів) було 653 бібліотеки з фондом у 80 тис. примірників, де переважала дитяча і педагогічна література. Тільки упродовж 1937–1938 рр. їх відвідали 17097 читачів⁸.

У цей період у товаристві “Просвіта” зародилася ідея створення мандрівних бібліотек⁹, реалізацію якої активно підтримало товариство “Рідна школа”. Деякі кружки УПТ підбирали комплекти книг для читачів із різним рівнем освіченості і скеровували їх у найвіддаленіші куточки краю. Добре підібрані мандрівні бібліотеки існували при кружках “Рідної школи” у Сяноку, Бережанах, Кам’яниці-Струмилівій¹⁰.

Після шкільної реформи 1932 р., коли на зміну восьмирічним гімназіям прийшли чотирирічні гімназії та дворічні ліцеї, було внесено зміни і в систему дитячих бібліотек. При читальнях створювалися бібліотеки для різних вікових категорій школярів – для молодших і старших. Питання організації роботи дитячих бібліотек на сторінках часопису “Рідна школа” неодноразово висвітлювали такі діячі передової педагогічної думки в Галичині, як Степан Сірополко, Олександр Тарнович, Лев Ясінчук та ін.

Степан Сірополко, зокрема, не тільки друкував численні статті на сторінках часопису “Рідна школа” та інших періодичних видань, але й був автором окремо виданих праць, присвячених організації роботи бібліотек: “Взірцевий каталог шкільної і народної бібліотеки” (1918 р.), “Народні бібліотеки” (1919 р.), “Короткий курс бібліотекарства” (1924 р.). Видатний педагог і бібліолог висловив свої міркування щодо кількісного і якісного складу шкільної бібліотеки, а також подав свої вимоги до пра-

⁷ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 48, оп. 11, од. зб. 19, арк. 3, 4.

⁸ Узагальнено: *Стан і діяльність Рідної школи 1936–1937. Річне звіттовлення Головної управи за час від 1. IX. 1936 по 31. VIII. 1937.* – Львів, 1938. – С. 35–37; *Рідна школа.* – 1934. – С. 346; 1938. – Ч. 23–24. – С. 363.

⁹ Галушчинський М. Мандрівні бібліотеки Товариства “Просвіта” // *Народна просвіта.* – 1924. – Ч. 7. – С. 103.

¹⁰ Діяльність Кружка Р. Ш. в Красній Зборівського повіту // *Рідна школа.* – 1937. – Ч. 5–6. – С. 346.

вільної організації дитячого читання¹¹. Він підкреслював, що на двох–чотирьох учнів мав би припадати хоча б один примірник видання. Саме книга мала стати основним засобом формування національної свідомості дітей і молоді, оскільки книга формує характер людини, розширює її світогляд, кристалізує її ідеали. У бібліотеці рекомендувалося мати різноманітну за змістом і за кількістю примірників літературу, розраховану на дітей, молодь та дорослих. Це дало б можливість забезпечити систематичне користування книгами. Добір літератури та її поширення вважалися одним із найбільш почесних та шляхетних обов'язків.

Не менш важливими були бібліотеки і для вчителів, які працювали при різних ланках Українського педагогічного товариства. Адже крім своєї основної – педагогічної діяльності, вони організовували різноманітні курси для населення, вели активну культурно-просвітницьку роботу. Товариство “Взаємна Поміч Українського Вчительства” утримувало Центральну Педагогічну бібліотеку, яка налічувала 1321 том. А фонд бібліотеки оселі у Ворохті складав понад 1400 видань, серед яких переважала белетристика. Архів цієї бібліотеки містив старі видання підручників та давні часописи педагогічного змісту (521 назва), а також листи та світлини¹².

Для організації ефективної роботи бібліотек товариства “Рідна школа” необхідно було забезпечити їх кваліфікованими кадрами. Добрий бібліотекар мав керувати читанням, давати різноманітні поради читачам, вести усну і письмову пропаганду книжки, організувати свята, книжкові виставки з проблеми, демонструвати книжкові новинки, альбоми, самоосвітні плакати, проводити літературні обговорення. Бібліотекар вважався найважливішим освітнім діячем читальні, “виховником душ”, що користується друкованим словом, керманічем планового читання, яке складало сутність освітньої справи. Бібліотекар повинен багато знати і читати, щоб поповнити бібліотеку потрібною літературою і запропонувати дитині потрібну книжку. Добре укомплектована бібліотека – святиня українського друкованого слова, “трибуна” громадської думки. До того ж бібліотекар мав враховувати індивідуальні особливості дитини у роботі з книгою¹³. І хоча мова тут ішла про читальні “Просвіти”, аналогічні вимоги висувалися і перед бібліотекарями товариства “Рідна школа”. На допомогу їм видавництво “Рідна школа” через друковані каталоги надавало інформацію про необхідний склад фондів бібліотек. Проводились також курси для підвищення фахового рівня, однак вони були нетривалими в часі.

Таким чином, значення бібліотек у діяльності товариства “Рідна школа” в Галичині досліджуваного періоду важко переоцінити. Як неодноразово зазначалось у тогочасній педагогічній пресі, завдання учителів полягало в тому, щоб надати пораду українській громаді у таких питаннях, як придбати книжку, як її правильно читати, як здобути знання шляхом самоосвіти. А тому саме читальня, бібліотека, рідна українська хата мали би стати тими осередками, з яких виходили б свідомі та ідейні громадяни.

¹¹ Сірополко С. Доповняюча лектура у всел. Школах Р. Ш. // *Рідна школа*. – 1936. – Ч. 4. – С. 52.

¹² 34 роки на позиції. З нагоди Загальних Зборів Т-ва “Взаємна Поміч Українського Вчительства” // Там само. – 1939. – Ч. 12. – С. 193.

¹³ Калинович І. *Що робити по читальнях “Просвіти”*: Програма, поділ і календар освітньої праці. – Львів: Накладом автора, 1926. – С. 12.

THE ACTIVITY OF THE LIBRARIES OF THE SOCIETY “RIDNA SHKOLA” IN HALYCHYNA IN 1924–1939

Oleksandra PLYTUS

*Library of the Nadvirna College of National Transport University,
177, Soborna Str., Nadvirna, 78400, Ukraine, tel. (03475) 2-50-21*

The society “Ridna Shkola” was an important educational public organization in Halychyna at the end of the 19th – the first third of the 20th centuries. Throughout the whole period of its activity the society paid particular attention to creating and developing the network of libraries. In 1924–1939 the activity of the libraries of the Ukrainian pedagogical society was particularly prolific. The analysis of the archive materials and articles published in the magazine “Ridna Shkola” testifies to the fact that the libraries contributed to the upbringing of the nationally conscious Ukrainian youth, using the book as a main means of shaping national awareness of children and youth.

Key words: Halychyna, Ukrainian pedagogical society “Ridna Shkola”, library, national awareness.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БИБЛИОТЕК ОБЩЕСТВА “РІДНА ШКОЛА” В ГАЛИЧИНЕ В 1924–1939 гг.

Александра ПЛИТУС

*Надворнянский колледж Национального транспортного университета, библиотека,
ул. Соборная, 177, г. Надворная, 78400, Украина, тел. (03475) 2-50-21*

Общество “Рідна школа” (“Родная школа”) было важной образовательно-воспитательной общественной организацией в Галичине в конце XIX – первой трети XX в. На протяжении всего периода своей деятельности общество уделяло большое внимание созданию и развитию сети библиотек. В 1924–1939 гг. деятельность библиотек Украинского педагогического общества была особенно активной. Анализ архивных материалов и статей, опубликованных на страницах журнала “Рідна школа”, свидетельствует, что библиотеки, используя книгу как основное орудие формирования национального сознания детей и молодежи, способствовали воспитанию национально сознательной украинской молодежи.

Ключевые слова: Галичина, Украинское педагогическое общество “Рідна школа”, библиотека, национальное сознание.

Стаття надійшла до редколегії 26.08.2008

Прийнята до друку 9.04.2009

УДК 025.176:025.54(477-25)НБУВ(001)

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН КАРТОГРАФІЧНОГО ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Тетяна ШОВКОПЛЯС, Алла GERUS

*Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
просп. 40-річчя Жовтня, 3, м. Київ, 03039, Україна, тел. (044) 524-11-19*

У статті розкрито історію створення сектора картографічних видань і основні принципи його формування, досліджено діяльність його засновника В. Кордта, представлено структуру фонду, загальні проблеми і специфіку роботи з картографічними документами.

Ключові слова: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, В. Кордт, картографічні документи.

Восени 2008 р. Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського виповнилося 90 років. Історія бібліотеки – це ціла галузь науки, яка має своїх дослідників. За роки свого становлення бібліотека багато разів змінювала назву. Тому, з огляду на різні посилання, вони наводяться без коментарів: Національна бібліотека України (НБУ), Всенародна бібліотека України (ВБУ), Центральна наукова бібліотека (ЦНБ), і, нарешті, з 1996 р. – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ)¹.

Зі самого початку у складі бібліотеки, згідно із запискою одного з її співзасновників В. Кордта “О Национальной Библиотеке Украинской Державы”², передбачався відділ картографії України та суміжних держав, до якого мали входити картографічні пам’ятки, починаючи з XVII ст. Саме В. Кордт поклав початок картографічній збірці, яка до цього часу є неперевершеною в Україні.

Аналізуючи історію створення фонду, не можна, хоч коротко, не розповісти про його засновника.

Христофор Іоганн Веніамін (Веніамін Олександрович) Кордт (19.02.1860–24.12.1934) – історик, історіограф, картограф, народився в німецькій родині ремісника-гончара Олександра та Елізе Кордт у Дерпті (тепер – Тарту, Естонія), де здобув спочатку гімназійну, а потім і університетську освіту за історико-юридичним фахом. Перші роки роботи В. Кордта пов’язані з бібліотеками Дерптського університету та Естонського літературного вченого товариства. У 1888 р. за наукові дослідження йому присвоїли звання кандидата дипломатії.

Ще у студентські роки В. Кордт зацікавився історією Росії. Бездоганне знання європейських мов (шведської, голландської, німецької, російської, пізніше досконало опанував і українську) дало йому можливість працювати з документами у шведських та голландських архівах, де зберігалося багато раритетів, пов’язаних з історією Росії та України, періодом правління гетьмана І. Мазепи, його спадкоємця П. Орлика,

¹ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. *Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 1918–1941.* – Київ: НБУВ, 1998. – 337 с.

² Кордт В. А. *О Национальной Библиотеке Украинской Державы // Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві.* – Київ, 1919. – С. 10–13.

А. Войнаровського та дипломатичними стосунками з королем Швеції Карлом XII. Там він знайшов і багато інформації про подорожі чужоземців територією південної Росії та України з 890 і до 1700 рр.

За довідкою, отриманою з архіву Тартуського університету, ще у студентські роки В. Кордта нагородили золотою медаллю за дослідження, присвячені голландським торговельним відносинам XVII ст. Наукові дослідження було відзначено обранням ученого 1893 р. членом-кореспондентом Естонського літературного товариства.

У 1894 р. В. Кордт переїхав до Києва, де минули всі подальші роки його життя. Тут він зайняв посаду бібліотекаря (директора) бібліотеки Університету Св. Володимира, в якій плідно працював протягом багатьох років. В. Кордт запровадив нові методи роботи з каталогами, розширив комплектування фондів та з головою занурився в науково-пошукові дослідження, активно співпрацював із Київською археографічною комісією, членом-співробітником якої став 1911 р., а також із “Временной комиссией для разбора древних актов” та “Историческим обществом Нестора Летописца”. У виданнях “Общества” В. Кордт опублікував дані про Гійома Левассера де Боплана, його наукові здобутки з вивчення території України – природи, етнографії, топографії та складання перших карт України і окремих її частин, зокрема Дніпра; матеріали з історії картографування Сибіру; нариси історії Шведського Університету в Ліфляндії; відомості про перебування Петра Великого в Нідерландах та ін.

У 1899 р. В. Кордт був організатором виставки картографічних матеріалів, присвяченої XI Археологічному з'їзду в Києві, на якій було представлено 578 експонатів із 32 колекцій і зібрань установ та приватних осіб. Найбільшу кількість карт і атласів надали бібліотека Університету Св. Володимира (Київ), Київська духовна академія та Імператорське Одеське товариство історії та старожитностей. Виданий за матеріалами виставки каталог містив 1127 номерів описів карт.

З 1899 р. В. Кордт вперше почав видавати друковані каталоги із зображенням та детальним описом карт. Усього вийшло три випуски “Материалов по истории русской картографии...” (1899, 1906, 1910), де описано переважно карти південної Росії, тобто сучасної України. За цю величезну працю дослідник 1911 р. отримав Уваровську премію.

У 1918–1919 рр. В. Кордт брав безпосередню участь у створенні Української академії наук, був членом, а з 1920 по 1923 рр. – головою Тимчасового Комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави та надрукував у “Збірнику праць для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук в м. Києві” пропозиції “О Национальной Библиотеке Украинской Державы”, де подав концепцію структури бібліотеки, методи її комплектування та навіть пропозицію щодо будівництва нового приміщення. В. Кордта можна вважати організатором першого періоду роботи бібліотеки, експертом науково-методичної діяльності в її структурній організації. Після утворення бібліотеки і передачі до її складу книгозбірні університету він продовжував працювати там спочатку рядовим співробітником, а потім – завідувачем новоствореного відділу картографії, ініціатором та засновником якого був. На час створення відділу його фонд складав близько 27 тис. примірників, більшість із яких – цінні рукописні, стародруковані матеріали та старі карти й атласи з різних державних збірок та приватних колекцій. Крім того, він періодично викладав студентам іноземні мови. У цей же період (з 1924 р.) В. Кордт став активним членом Археографічної комісії ВУАН, де опублікував цілу низку цікавих досліджень, в тому числі “Бої під Лісним і під Полтавою за щоденником Шведського лейтнанта Ф. Вейсе”,

в якому подається хроніка подій, не переписана на російський лад, описується участь І. Мазепи та його козацького війська в бою під Полтавою, втеча за Дніпро тощо. У 1931 р. вийшла перша частина “Матеріалів до історії картографії України”, що вміщує 41 старовинну карту території сучасної України та їх детальний опис.

26 квітня 1932 р. до Археографічної Комісії ВУАН В. Кордт надіслав доповідну записку: “Після опрацювання матеріалів по історії картографії України до кінця XVIII ст., виданих Археографічною Комісією, у мене залишилися прогалини, для поповнення яких я уже зібрав необхідні матеріали, при чому частина з них є рукописна. Ці матеріали я гадаю опублікувати у II част. матеріалів, бо вони зьявляють додатково важливі питання для історії колоніальної російської політики на Україні XVIII ст., питання що до захоплення запорожських земель і ліквідації запорожської січі.

В зв'язку з цими матеріалами я гадаю дати історичний огляд картографії України за час XIX та XX стор-я. Огляд цей зьясує організацію колоніального визиску Української території царсько-дворянською Росією та зв'язану з цим класову боротьбу, головним чином між українським селянством і землевласниками в часи розкладу феодално-кріпацької системи та утворення капіталістичного господарства. Таким чином робота повинна прямувати, та у результаті, по можливості, прийняти участь у виконанні сучасних завдань соціалістичного будівництва.

Для складання огляду картографії України XIX та XX стор. є частина матеріалів у Києві, але необхідно вивчити матеріали, як рукописні, так і надруковані у Москві та Ленінграді, тому потрібні будуть команд. виїзди.

Частина мат-лів, таким чином, мною уже підготовлено до друку. Для того, щоб зібрати останню частину, та щоб закінчити опрацювання тексту для II тому Укр. картографії, розміром 40 мап, потрібно працювати ще 2 роки. В. Кордт”³.

Того ж 1932 р. В. Кордт склав перший картографічний покажчик, що відобразив потреби того часу “Карти першої п'ятирічки”⁴.

На початку 1933 р. він брав участь у влаштуванні картографічної виставки, присвяченої проблемі Великого Дніпра.

Аналізуючи матеріали Інституту рукопису НБУВ, можна орієнтовно визначити і план видання другої частини “Матеріалів...”. У своєму звіті до Археографічної комісії ВУАН за перше півріччя 1933 р. В. Кордт зазначив: “До другої частини “Матеріалів до історичної картографії України” я протягом цього року зібрав картографічні матеріали.

Тимчасом підібрано 45 мап, що даватимуть матеріал з історії промисловості різноманітних галузів. Крім того, ці матеріали покажуть, за якими ознаками побудовано межі губернь в Росії і на Україні, чи мають вони під собою раціональний господарсько-економічний ґрунт, чи лише адміністративний. Нарешті, матеріали ці покажуть технічний прогрес картографії XIX та XX сторіччя”⁵. Але, на жаль, друга частина “Матеріалів...” так і не побачила світ.

Праці вченого, незважаючи на деяку недосконалість друку та окремі історичні неточності, були, по суті, першими науковими зібраннями картографічних пам'яток XV–XVII ст., що знайшли широке коло читачів. Можна відзначити, що вказані твори не втратили своєї наукової цінності та актуальності і на сьогодні. В. Кордт із притаманною йому німецькою точністю та скрупульозністю зібрав практично всі відомі на

³ НБУВ, Інститут рукопису (далі – ІР), ф. 10, спр. 10354. Збережено мову оригіналу.

⁴ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 378, арк. 37–58.

⁵ НБУВ, ІР, ф. 10, спр. 11112. Збережено мову оригіналу.

той час, та значним чином і на сьогодні, старовинні карти території України. На жаль, до цього часу не побачили світ ні перевидання цих творів, ні аналітичні сучасні видання на рівні каталогів. Лише 2000 р. започатковано серію “Пам’ятки картографії України”, що є логічним продовженням досліджень В. Кордта⁶.

Картографічні видання почали збиратися в бібліотеці від дня її заснування (1918 р.). Основу фонду на той час склали документи, передані з бібліотеки Університету Святого Володимира, Духовної академії, Колегії П. Галагана, Одеського Імператорського товариства дослідників старожитностей, приватних колекцій професорів університету (М. Костомарова), членів Історичного товариства Нестора-літописця (В. Ляскоронського, В. Кордта), Д. Багалія, В. Антоновича та багатьох інших⁷.

У складі фонду є рідкісні рукописні та друковані картографічні документи, починаючи з XVI ст. З 1923 р. до картографічного фонду почав надходити обов’язковий примірник видань СРСР; було відібрано картографічні видання з колекцій, що надійшли до бібліотеки в 1930-ті рр. із Волинського державного музею, книгосховища у Кам’янець-Подільському та ін. У 1927 р. до ВБУ повністю передали картографічний фонд бібліотеки університету (на той час – Київського інституту народної освіти).

Перших відвідувачів відділ карт прийняв 1932 р. (58 відвідувань за рік). Після цього, у зв’язку з низкою реорганізацій у структурі бібліотеки, відділ періодично не функціонував. У звіті про роботу бібліотеки за 1932 р. відмічено, що відділ картографії зовсім не устаткований, хоч і нараховує близько 50 тис. примірників. Одночасно вирішувалося питання про опрацювання атласів і карт. На 1939 р., згідно з “інвентарним каталогом”, було взято на облік близько 42,5 тис. одиниць зберігання. В цей же час значну частину фонду вилучили з бібліотеки і вивезли до сховищ Генштабу, чим і пояснюється відсутність цілого пласту картографічних документів довоєнного періоду.

Наприкінці 1945 р., після повернення з евакуації, картографічний фонд став доступним для читачів. На той час його обсяг був близько 20 тис. примірників. Зріс і потік відвідувачів – від 418 у 1946 р. до 4400 у 1954 р.

Комплектування фонду у повоєнні роки зазнало значних змін. З 1959 р. припинилося надходження обов’язкового безкоштовного примірника; поповнення проводилося через торгівельну мережу та бібліотечний колектор, що зумовило великі прогалини в отриманні видань. Слід відзначити, що і сьогодні прийнятий вже в незалежній Україні закон про обов’язковий примірник друкованої продукції належним чином не виконується, тому комплектування фонду неповне і не відповідає потребам читачів.

Серед значної кількості раритетних видань картографічного фонду сектора окремі блоки складають рукописні картографічні документи (РКД), він нараховує близько 600 одиниць зберігання⁸. Ці карти є базовими першоджерелами, що вміщують унікальну інформацію про історичні події та стан довкілля, динаміку природних та соціально-політичних процесів на територіях різних держав, але переважно в Україні.

⁶ Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року. – [1:450 000]. – Київ; Львів: ТОВ “Вид-во “Мапа”, 2000. – Репринт; Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. *Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.* – Київ: ДНВП “Картографія”, 2004. – 208 с., іл.

⁷ Шовкопляс Т. І., Герус А. Л. Из истории становления и формирования картографического фонда Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского // *Библиотеки Национальных Академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: Науч.-практ. и теорет. сб.* / МААН. Совет директоров науч. б-к и информ. центров. – Киев, 2007. – С. 395–406.

⁸ Осталецька О. П., Шовкопляс Т. І., Герус А. Л. Рукописні картографічні документи в фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського і особливості роботи з ними // *Картографія та вища школа: Зб. наук. праць.* – Київ, 2001. – Вип. 6. – С. 65–68.

Більшість цих документів виконана у великому масштабі, що гарантує повноту і достовірність змісту і дає можливість відслідковувати зміни та прогнозувати явища та процеси при порівняльному аналізі картографічних документів різних періодів. Не втрачають своєї цінності і до сьогодні такі твори, як “Атлас реки Днепра”, складений 1784 р., карти Чернігівської, Новгород-Сіверської, Київської губерній кінця XVIII ст., плани окремих міст та поселень. Дуже цінними з наукової точки зору є історичні, в т. ч. археологічні карти, схеми військових баталій часів війни Росії зі Швецією та Туреччиною у XIX ст., “План раскопок древнего Херсонеса...”, “План древностей в городе Феодосии” та інші.

Систематична картотека рукописного картографічного фонду складається з таких головних розділів:

1. Плани міст, фортець, урочищ, поселень.
2. Морські карти, гідрографічні та гідрологічні карти суші.
3. Історичні карти, в т. ч. археологічні та військові.
4. Карти політико-адміністративного та адміністративно-територіального устрою.
5. Карти географічної вивченості території.

Раритетну групу складають видання середньовічних фламандських географів-картографів XVI ст.: Авраама Ортелія, Гергарда Меркатора, більш пізні твори Й. Блау, Я. Янсона, Н. Сансона д'Аббевіля, Й. Б. Гоманна; представлено і всесвітньо відомі видання Д. А. Річчі Дзаноні, А. Затта, Лейлота, Лосіра, І. Де Рамма, Д. Соцманна. Ці, вже пізніші видання дають уявлення про адміністративний поділ Європи в XVII–XVIII ст. і, як правило, значним чином охоплюють територію сучасної України. Є також багатотомні історичні атласи XVII–XVIII ст., видані західноєвропейськими видавництвами. Багато спеціалізованих видань: атласи Парижа, Неаполя, європейських міст-фортець; атласи-звіти про дослідження та географічні відкриття Ж.-Ф. Лаперуза, Д. Кука, атлас подорожей по Греції; з російських – Ю. Лисянського та О. Коцебу.

Достатньо широко у фонді представлено картографічні видання Російської імперії. Безперечно, тут треба відзначити такі атласи, як “Атлас Российской, состоящий из девятнадцати специальных карт представляющих Всероссийскую империю с пограничными землями...” 1745 р., виданий у декількох варіантах Академією наук у Санкт-Петербурзі. Такий атлас видали і латинською, німецькою та французькою мовами. “Новый Атлас или собрание карт всех частей Земного Шара... для употребления Юношества” 1793 р., “Атлас Российской Империи, Состоящий из 52 карт, Изданный во граде С. Петра в лето 1796 г. Царствования Екатерины. II...”, “Светильник морской... то есть описание Восточного или Варяжского моря. От Санктпетербурга к западу... 1738 г.”.

З різницею у вісім років видано повніші атласи, які створив О. Вільбрехт. Один (1792 р.) представляє намісництва, другий (1800 р.) – губернський поділ Російської імперії. Заслугове на увагу репринтне видання “Чертежная книга Сибири составленная... Семеном Ремезовым в 1701 г.”.

Після організації в Росії державної картографічної служби в 1797 р. збільшилася кількість карт і атласів, що відображали територію імперії. Цей період у фондах сектора представлено значною кількістю документів: “Географический атлас Российской империи, Царства Польского и Великого Княжества Финляндского...” Пядишева 1827 р., “Подробный учебный атлас Российской империи” 1846 р. та багато інших.

Поступово розширилась і тематика документів. У XIX ст. російська картографічна продукція представлена такими галузевими виданнями, як поштові, військово-

дорожні, адміністративні, а також вузько профільними: “Опыт статистического атласа Российской империи” 1874 р., “Атлас географический, исторический и хронологический Российского государства, составленный на основании истории Н. М. Карамзина И. Ахматовым... заключающего в себе краткий исторический очерк России, хронологию Русских Государей, главнейшие исторические происшествия каждого царствования... и родословную таблицу царствовавших в России Домов от Рюрика до наших времен” 1845 р., “Военная библиотека, с Высочайшаго соизволения посвященная Российской армии” 1837 р., серії карт, що відобразили російсько-шведські, російсько-турецькі, російсько-іранські війни, війну з Наполеоном, Північну та Кримську війни.

Широко представлені також карти вивченості природних явищ і процесів. Це ціла низка гідрографічних, геологічних, кліматичних карт і атласів: “Гидрографическая Карта части Российской Империи между водами Белаго, Балтийскаго, Чернаго и Каспийскаго Морей” 1801 р., “О температуре воздуха в Российской империи” Г. Вільде 1882 р., “Геологическая карта России” 1845 р. та багато інших.

Треба відзначити, що стародруковані видання найчастіше охоплюють західні регіони сучасної території нашої держави. Східні лівобережні регіони знайшли своє відображення в картографічних документах, виданих уже в Російській імперії, і належать, як правило, до XVIII–XIX ст., коли в Росії було налагоджено картографічну службу на державному рівні.

У фонді сектора картографії зберігається значна кількість цінних видань пізніших періодів, що охоплюють території всіх частин світу, окремих країн та регіонів. Вони представлені вітчизняними та зарубіжними (різними мовами світу), різними за тематикою, призначенням та способом виконання картами, атласами, планами, схемами і т. ін.

До найцікавіших можна віднести історичні атласи Польщі, Німеччини, Канади, національні атласи США, Куби, Канади, Ізраїлю тощо, комплексні, галузеві карти й атласи: “Морской атлас”, “Большой атлас мира”, Атлас світу видавництва Брокгауза і Ефрона, атласи окремих континентів, тематичні – “Атлас лесов”, “Атлас офицера РККА”, “Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР” та ін., що, незважаючи на вік видання, і сьогодні мають великий попит у читачів.

Серед картографічних документів, які знаходяться у фонді сектора, особливу цінність мають такі, де відображено територію Києва від середини XVI ст. до наших днів. Не рахуючи масових видань останніх років, їх кількість становить близько 200 одиниць щодо міста в цілому та близько 70 – окремих його районів та частин⁹.

Найцікавішими є: “План городу Киеву с показанием присоединенного к сведению городской полиции в 1799-м году”, “План города Киева четырем оною частям с показанием печерской Крепости с означением публичных общественных и казенных строений с ситуациею равно и прожекта... 1812 года”, “Геометрический Специальный план города Киева составленный... 1833 г...”. Ці рукописні плани, на жаль, майже непридатні до використання через їхній фізичний стан.

Від середини XIX ст. з’явилося багато друківаних планів, що були виконані на основі рукописних і скореговані у відповідності до територіальних змін у місті.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. починають друкуватися плани Києва, що несуть, крім загальної, ще й додаткову спеціалізовану інформацію: “План города Киева

⁹ Шовкопляс Т. І., Герус А. Л. Плани Києва у фондах сектору картографічних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського // *Картографія та вища школа: Зб. наук. праць Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. – Київ: Ін-т передових технологій, 2006. – Вип. 11. – С. 273–277.

с линиями железно-конной дороги” 1871 р., “Наглядный план г. Киева”, виданий 1913 р. у зв’язку з проведенням Всеросійської промислової виставки, доповнений списком і зображенням найважливіших споруд Києва, переліком вулиць і нумерацією будинків, по суті, можна вважати першим туристичним спеціалізованим виданням.

Значно доповнюють історію освоєння території міста плани окремих його частин: “Университет Св. Владимира. План усадебного места с ботаническим садом”, “[План Печерского участка]”, “[План Плоской части]”, “Генеральный план Дворцовой части города Киева” та ін.

Найбільшу за кількістю частину фонду складають переважно карти та атласи повоевних років випуску. Вони представляють увесь спектр картографічної продукції як щодо території СРСР, так і всього світу.

Після отримання Україною незалежності дещо змінився характер картографічних документів, що їх отримує депозитарій. При значній загальній кількості видань різко звузилася географія відображених на них територій. Механічне копіювання кожного року одних і тих самих карт, планів та схем не вносить у розвиток картографії нічого нового. Хоча не можна не відзначити цікаві серії видань, започатковані видавництвом “Мапа” – “Моя мала Батьківщина”, історичні атласи України, навчальні видання Інституту передових технологій з економічної і соціальної географії світу та України; серію топографічних карт території України масштабу 1:100000, що видається Київською військово-картографічною фабрикою, “Геологічний атлас України”, “Екологічний атлас Києва” та низку інших. Багато цікавих видань за останні роки підготувало та видало ДНВП “Картографія”: “Загальногеографічний атлас України”, “Атлас світу” – перший атлас такого об’єму українською мовою, плани міст України з довідковою інформацією, карти і атласи автодоріг. Масово почали видаватися і надходити навчальні настінні карти та ін. У 2007 р. після багаторічної підготовки побачив світ і Національний атлас України, який зайняв належне місце серед видань такого рівня.

Фонди сектора, які зараз складають близько 47 тис. одиниць зберігання, призначені для всебічного спеціалізованого обслуговування користувачів бібліотеки, основні напрямки якого – загальноосвітній, науково-дослідницький, пошуково-інформаційний, туристично-екскурсійний.

Склад фонду сектора відображають каталоги, що вже не відповідають сучасним вимогам читачів. Виходячи з потреб користувачів у повній і достовірній інформації, з метою суттєвого покращення технології обробки документів і обслуговування читачів у НБУВ створено АПС (Автоматизована Інформаційно-пошукова Система) картографічних документів, яка призначена для автоматизації на комп’ютерній базі процесів введення, редагування, збереження, реорганізації, реструктуризації експорту та імпорту бази даних картографічних документів, введення, редагування та збереження словника тематичних рубрик, формування та друку каталожних карток на картографічні документи, предметного та систематичного пошуку в базі даних бібліографічних опісів картографічних документів.

Хочеться звернути увагу на труднощі, які стоять перед єдиним в Україні фондом депозитарного зберігання картографічних документів. Це, перш за все, їх фізичний стан і умови зберігання, що не відповідають навіть елементарним нормам і правилам. Значна кількість рукописних і стародруківаних карт потребує термінової реставрації, яка можлива лише у професійних умовах. На жаль, частину з раритетів уже неможливо відновити повністю.

**HISTORY OF FORMATION AND CURRENT STATE
OF THE CARTOGRAPHIC FUND OF THE V. I. VERNADS'KYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Tetiana SHOVKOPLIAS, Alla HERUS

*V. I. Vernads'kyi National library of Ukraine,
3, 40-richchia Zhovtnia Av., Kyiv, 03039, Ukraine, tel. (044) 524-11-19*

History of creation of the cartographic publications sector as well as the main principles of its formation have been presented in the article. The author also researches the activities of its founder V. Cordt, and provides the structure of the fund, general problems and specificity of the work with cartographic documents.

Key words: V. I. Vernads'kyi National library of Ukraine, V. Cordt, cartographic documents.

**ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ
КАРТОГРАФИЧЕСКОГО ФОНДА
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ
ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО**

Татьяна ШОВКОПЛЯС, Алла ГЕРУС

*Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского,
просп. 40-летия Октября, г. Киев, 03039, Украина, тел. (044) 524-11-19*

В статье раскрыты история создания сектора картографических изданий и основные принципы его формирования, исследована деятельность его основателя В. Кордта, представлены структура фонда, общие проблемы и специфика работы с картографическими документами.

Ключевые слова: Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, В. Кордт, картографические документы.

Стаття надійшла до редколегії 20.08.2008

Прийнята до друку 7.04.2009

УДК 025.176“15/17”:027.54(477-25)НБУВ

ВИДАННЯ ПРОВІДНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КАРТОГРАФІЧНИХ ЗАКЛАДІВ XVI–XVIII ст. У ФОНДАХ СЕКТОРА КАРТОГРАФІЧНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Олена ОСТАЛЕЦЬКА

*Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
просп. 40-річчя Жовтня, 3, м. Київ, 03039, Україна, тел. (044) 524-11-19*

Викладено історію розвитку європейської картографії кінця XVI – XVIII ст. Подано основні центри видання карт і атласів на базі фонду стародруків сектора картографічних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Ключові слова: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, стародруки, центри картовидавництва, європейська картографія, картографічний фонд.

Сектор картографічних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) як спеціалізований депозитарний фонд не має рівних в Україні за кількістю одиниць зберігання – колекція карт і атласів містить 46,5 тис. примірників (дані на 1 січня 2008 р.). Фонд сектора відзначається також цінністю та різноманіттям творів. Це й раритетні видання, починаючи з XVI ст., і сучасні вітчизняні та зарубіжні картографічні твори, різні за тематикою, призначенням та відображеною територією.

Найціннішу частину фонду складають картографічні стародруки кінця XVI – XVIII ст., які є продукцією потужних європейських центрів картовидавництва. Це видання середньовічних фламандських картографів А. Ортелія, Г. Меркатора, пізніші твори їх наступників (Г. Гондія, Я. Янсона) та конкурентів (Й. та К. Блау); численні видання династії французької картографічної школи XVII ст. Сансонів; твори засновника картографічного закладу в Нюрнбергу Й. Б. Гоманна і його спадкоємців та багато інших видань.

Хронологічно колекцію світової картографічної спадщини у фондах сектору розпочинають два антверпенські видання космографії А. Ортелія (1527–1598) “Theatrum Orbis Terrarum” латинською мовою 1584¹ та 1603² рр. Це систематичні зібрання карт, об’єднаних в одному томі й надрукованих в одному форматі, які, по суті, склали перший у світі географічний атлас – ще до того, як видатний картограф Г. Меркатор (1512–1594) використав термін “атлас” у назві свого твору.

З цього часу атласи стали домінантною картографічною формою. Їх публікація вимагала значних засобів і потужної поліграфічної бази. Так, видання “Theatrum Orbis

¹ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ), сектор картографічних видань, шифр С 3.

² Там само, шифр С 25.

Terrarum” 1584 р. надрукували в найбільшому видавництві Європи “Officina Plantiniana”, що належало Х. Плантейну (1514–1589) і мало загальноєвропейське значення. Спеціальністю цього видавництва була література різних напрямків, твори класичних авторів, а також богословські книги. Ілюстрації для книг робили відомі гравери, а коректорами були вчені-філологи: краса і точність друку були гордістю Х. Плантейна, він навіть виставляв відбитки для огляду, обіцяючи винагороду кожному, хто знайде помилку. Видавнича слава Х. Плантейна цілком заслужена, а марка видавництва “Officina Plantiniana” – виставлена з хмари рука з циркулем і девіз “Labore et Constantia” (“Працею і наполегливістю”) – швидко набули популярності. Видання “Theatrum Orbis Terrarum” 1603 р. надрукували теж у досить відомому свого часу антверпенському видавництві Р. Бруно.

У фондах сектора картографічних видань зберігаються також твори найвидатнішого реформатора в картографії Г. Меркатора: “Atlas ou representation du Monde Universel...”³ (1636 р.) та “Appendix Atlantis...”⁴ (1633 р.), видані Генріком Гондієм, сином засновника картовидавничого підприємства в Амстердамі Йодока Гондія (Гондта) (1563–1612). Останньому в 1604 р. спадкоємці Г. Меркатора продали друковані форми атласу разом із правом на його видання.

Фірма Йодока Гондія з часом перейшла до його зятя Яна Янсона, який був компаньйоном Генріка Гондія і разом із ним брав участь у підготовці “Novus Atlas, sive Theatrum Orbis Terrarum”. Я. Янсон одночасно випустив декілька видань атласу, який виріс до шести томів. Фонд сектора вміщує чотири томи “Novus Atlas...” (тт. I, II, III, VI)⁵, які датуються приблизно 1656 р.

Розвиток атласної картографії XVII ст., яка характеризується, перш за все, виданням численних голландських атласів, відбувався в умовах суперництва підприємливих конкурентів.

Найсильнішим і дуже успішним конкурентом видавничого дому Гондія–Янсона був картографічний заклад голландської родини вчених та типографів-видавців Блау (або Блаув). Віллем Блау (1571–1638) був учнем Т. Браге (1546–1601), знаменитого данського астронома, і набув слави як математик, географ, астроном, особливо як виробник земних та небесних глобусів, що вирізнялися своєю точністю та вишуканістю. Атласне виробництво В. Блау – це видання колосальних за об’ємом та вмістом інформації творів; поряд із картами атласи подають розлогий текст географічного та історичного змісту. Його спадкоємці, сини Йоганн та Корнеліс Блау, продовжували розвивати друкарську справу батька.

Фонди сектора картографічних видань містять 15 латинських та одне французьке видання закладу Блау: три томи “Theatrum Orbis Terrarum, sive Atlas Novus”⁶ (тт. II, III – 1640 р., т. IV – 1645 р.); “Theatrum civitatum et admirandorum Neapolis et Siciliae Regnorum...”⁷; десять томів 12-томного видання “Geographia Blaviana”⁸ (1662 р.); перший том “Geographia Blaviana”⁹ (1665 р.), а також її французька версія 1667 р.¹⁰

³ НБУВ, сектор картографічних видань, шифр С 4.

⁴ Там само, шифр С 5.

⁵ Там само, шифр С 232/І, ІІ, ІІІ, VI.

⁶ Там само, шифр С 36/ІІ, ІІІ, IV.

⁷ Там само, шифр С 536.

⁸ Там само, шифр С 34/І–Х.

⁹ Там само, шифр С 17.

¹⁰ Там само, шифр С 40.

Ці розкішні, оздоблені золотим тисненням твори мистецтва та науки, що чудово збереглися до наших днів, очевидно, були призначені не для практичного використання, а як коштовна прикраса бібліотек багатих покупців. Неабияким фактором розквіту голландської картографії було спонсорство та протекція осіб вищого світу: майже всі знамениті видавці карт мали титули королівських картографів, отримували субсидії та значні грошові винагороди, користувалися різноманітними привілеями¹¹.

Крім потужних видавничих центрів, у Голландії існувало безліч невеликих картографічних майстерень. Серед них однією з найвідоміших і найстаріших було видавництво Клааса Янзона Вісхера (1587–1652), який підписував свої карти латинізованим іменем Піскатор. Свого розквіту видавництво досягло за часів діяльності його сина Ніколоаса Вісхера (1618–1679), більш відомого як Н. Піскатор. Він був учнем В. Блау, багато мандрував і отримав пристойну освіту. Спеціальною майстерні Н. Піскатора були величезні настінні карти Голландії та всього світу, а також недорогі окремі карти з панорамами та планами міст, військові карти тощо. Маркою видавництва Вісхерів-Піскаторів було зображення рибалки в картушах карт (Vischer, Piscator (голл., лат.) – рибалка). Привілеї на друкування карт, які Н. Вісхер отримав 1677 р. від штатів Голландії та Західної Фризії, успадкував його син, також Ніколас (1649–1702). Вісхер-онук доповнив виданий батьком атлас новими картами та запровадив важливе нововведення в торгівлі картами: в його видавництві атласи комплектувалися за бажанням покупця, відрізняючись складом та кількістю аркушів. Вісхери також відмовилися від друкування тексту на звороті карт, тому їхні атласи були компактними, дешевими і дуже популярними.

У фонді сектора картографічних видань зберігається загальногеографічний атлас світу Н. Вісхера¹² без титульного аркуша. Він датується приблизно 1687 р. і складається зі 122 карт.

Після смерті Піскатора-онука все виробництво разом із гравіювальними дошками та матеріалами перейшло у власність Пітера Шенка (1660–1718). Майстерня П. Шенка, який був учнем, зятем і компаньйоном амстердамського гравера Герарда Валька (1650/51–1726), виникла 1696 р. і випускала атласи та окремі карти. Атлас П. Шенка “Theatrum Bellicum, incipiens a Carolo II”¹³ (1709 р.), що зберігається у фондах сектора, складається з планів, карт і гравюр військових дій, укріплень, фортець, міст, флотилій та ін. У секторі картографічних видань є і атлас Г. Валька¹⁴ (1706 р.), в якому вміщено головно карти П. Шенка та Г. Валька, авторство окремих карт належить Ф. де Вітту та Н. Вісхеру. В атласі відсутній титульний аркуш та декілька карт.

В нашому секторі містяться також хронологічно не ідентифіковані “Atlas”¹⁵ та карта “Regni Poloniae et Ducatus Lithuaniae, Voliniae, Podoliae, Ucraniae, Prussiae et Curlandiae”¹⁶ Юстуса Данкерса (1635–1701), представника ще однієї родини граверів та картовидавців в Амстердамі. Він почав працювати приблизно 1630 р. Крім виробництва глобусів, яким займався батько, родина Данкерсів загалом готувала для своїх атласів понад 300 аркушів карт. Особливу увагу вони приділяли політичним кордонам, різноманітним прикрасам та віньєткам.

¹¹ Браун Л. А. *История географических карт* / пер. с англ. Н. И. Лисовой. – Москва: ЗАО Центрполиграф, 2006. – С. 266–267.

¹² НБУВ, сектор картографічних видань, шифр С 590.

¹³ Там само, шифр С 285.

¹⁴ Там само, шифр С 278.

¹⁵ Там само, шифр С 537.

¹⁶ Там само, інв. № 9695.

Історія існування видавництва, яке заснував Фредерік де Вітт (1616–1698), дуже схожа на попередні: карти та атласи випускалися послідовно протягом трьох поколінь. Вітт-старший виготовляв сухопутні та морські карти, а також величезні настінні карти світу. Починаючи з 1670 р. фірма опублікувала декілька атласів світу, морський атлас та атлас Бельгії.

У секторі картографічних видань знаходяться два атласи світу Ф. де Вітта (видані приблизно 1662¹⁷ та 1688 рр.¹⁸). Цікаво, що оформлення титульної сторінки першого атласу Ф. де Вітта у дзеркальному відображенні копіює титул атласу Ю. Данкерса.

У 1706 р. гравіювальні дошки де Віттів успадкував Пітер Мортґє (?–1724), відомий на той час амстердамський видавець, який випустив декілька атласів; 1730 р. його фірма перейшла до Йоганна Ковенса та Корнелія Мортґє. Вони друкували карти французьких картографів Деліля, Сансона, Жейо. Фонди сектору вміщують “Carte Particuliere d’une Partie du Brabant Hollandois...”¹⁹ (1748 р.) Й. Ковенса та К. Мортґє, а також виданий ними “Atlas Nouveau...”²⁰ (1758 р.) та “Carte de Picardie Septentrionale d’Artois et des Environs...”²¹ Г. Деліля.

Але поступово голландські карти, які протягом XVII ст. славилися своєю новизною, точністю та красою, почали втрачати чільні позиції у світовому картодрукуванні. І, незважаючи на збільшення об’єму та вдосконалення техніки картовидання, навіть найкращі голландські атласи характеризувалися безсистемністю і суто механічним ростом. Для свого подальшого розвитку і якісних зрушень картографія потребувала дійсно нових, цінних наукових ідей, якими раніше вирізнялися роботи Г. Меркатора. У середині XVII ст. критичне співставлення і оцінка картографічних джерел знайшли своє відображення у працях засновника французької школи картографії Н. Сансона д’Аббевіля (1600–1667). Хоча його карти багато в чому ґрунтувалися на голландських матеріалах, але підбір карт у його атласах відрізняється систематичністю та внутрішньою єдністю, вилучено недостовірні елементи змісту та надмірні прикраси.

Н. Сансон д’Аббевіль одним із перших почав використовувати картографічні праці свого співвітчизника Г. Л. де Боплана. У секторі картографічних видань зберігаються дві карти, складені Сансонами на основі Бопланових карт: “Basse Volhynie, ou Palatinat de Kiow...”²² (1665 р.) та “Description de la Tartarie...”²³ (1654 р.). Ці карти, а також три томи “Atlas Nouveau de diverses cartes de Geographie...”²⁴ (1727 р.) було надруковано у видавництві П’єра Марієтта, з яким співпрацювали брати Сансони.

Такі фундаментальні видання Сансонів, як “Atlas Universel”²⁵ (1674 р.) та “Atlas Nouveau contenant Toutes les parties du Monde...”²⁶ (1692 р.), що містяться у фондах сектора, створило видавництво Губера Алексіса Жейо (Жайо, Желло).

Традиції та стиль французької картографічної школи разом із матеріалами перейшли до родини Жейо, а від них – до Роберта де Вогонді (1688–1766), онука Н. Сансона д’Аббевіля. Сектор картографії НБУВ зберігає такі видання Р. де Вогонді: три при-

¹⁷ НБУВ, сектор картографічних видань, шифр С 529.

¹⁸ Там само, шифр С 41.

¹⁹ Там само, інв. № 15689.

²⁰ Там само, шифр С 33.

²¹ Там само, інв. № 15647.

²² Там само, інв. № 8963.

²³ Там само, інв. № 8943.

²⁴ Там само, шифр С 260/II, III, V.

²⁵ Там само, шифр С 92.

²⁶ Там само, шифр С 94.

мірники “Atlas Universel”²⁷ (1757 р.), два екземпляри “Atlas d’Etude, pour l’instruction de la Jeunesse”²⁸ (1797 р.), “Carte generale de l’Empire des Russes...”²⁹ (1753 р.) та її, очевидно, пізніше видання³⁰, а також “Carte generale du Theatre de la Guerre en Pologne”³¹ (1807 р.).

Розвиток картовидавництва в Німеччині наприкінці XVII ст. пов’язаний, перш за все, з іменем Йоганна Баптіста Гоманна (1663–1724), гравера та видавця карт і атласів, засновника географічного закладу в Нюрнбергу. Й. Б. Гоманн отримав освіту в єзуїтській школі в Міндельгаймі, декілька років перебував у монастирі домініканського ордену, пізніше прийняв лютеранство і переїхав до Нюрнберга, де 1687 р. відкрив нотаріальну контору. Тут він почав навчатися гравіюванню спочатку в Д. Функа, а згодом у відомого гравера та видавця Я. фон Зандрарта (Сандрарта). У 1692 р. Й. Б. Гоманн відкрив у Нюрнбергу власну картографічну майстерню, а 1702 р. – типографію, де видавалися переважно географічні твори.

Розквіту видавництва Й. Б. Гоманна сприяли старі традиції книгодрукування в Нюрнбергу, близькість Альтдорфського університету та розумний підбір співробітників. Протягом багатолітнього існування закладу (до 1813 р., коли власником фірми став К. Рембо) вийшло понад 200 картографічних творів, серед яких найвизначнішими є перший німецький атлас (1707 р.), відомий “Атлас 100 карт” (1712 р.), “Великий атлас всього світу”, який виріс із 40 карт (1707 р.) до 126 карт (1716 р.) та ін. У секторі картографічних видань знаходяться “Kleiner Atlas Scholasticus von 26 Charten...”³² (1702 р.) та “Grosser Atlas über die ganze Welt”³³ (1716 р.).

Спадкоємцями Й. Б. Гоманна були його син Йоганн Крістоф (1703–1730), зять Йоганн Георг Ебершпергер (1695–1760) та Йоганн Міхаель Франц (1700–1761). Вони значно розширили завдання видавництва, створивши “Космографічне товариство в Нюрнбергу”.

У фондах сектору зберігаються твори Й. Б. Гоманна, видані його нащадками: “Atlas Auserlesen Land-Charten”³⁴ (1743 р.), три томи “Atlas Novus Terrarum Orbis Imperia, Regna et Status exactis Tabulis Geographice demonstrans”³⁵ (1746 р.), “Atlas Metodicus...”³⁶ (1751 р.), “Atlas mapparum geographicarum...”³⁷ (1762 р.).

Поряд із процвітаючим нюрнберзьким видавництвом Гоманна досить значним був картографічний заклад Георга Матеуса Зойтера (1678–1757) в Аугсбургу. Г. М. Зойтер, виховуючись у відомій сім’ї художників та граверів, отримав початкові знання у свого батька Матеуса Зойтера, а продовжив навчатися мистецтву гравіювання карт у Нюрнбергу, спочатку у Д. Функа, а потім у Й. Б. Гоманна. Видавництво, яке заснував Г. М. Зойтер 1707 р., спеціалізувалося на друкуванні карт, планів, атласів різних розмірів та виготовленні глобусів. Незважаючи на те, що карти часто були копіями гоманнівських та голландських карт, вони мали великий попит завдяки нововведенням

²⁷ НБУВ, сектор картографічних видань, шифр С 39.

²⁸ Там само, шифр С 362.

²⁹ Там само, інв. № 8962.

³⁰ Там само, інв. № 9782.

³¹ Там само, інв. № 9778.

³² Там само, шифр С 306.

³³ Там само, шифр С 38.

³⁴ Там само, шифр С 35.

³⁵ Там само, шифр С 27/І–ІІІ.

³⁶ Там само, шифр С 32.

³⁷ Там само, шифр С 310.

Г. М. Зойтера: його атласи видавалися з покажчиком географічних назв, а карти були розділені на квадрати з літерними позначками.

У секторі картографічних видань зберігається “Atlas Novus”³⁸ (без року видання), навчальний атлас невеликого формату без титульного аркуша³⁹ та декілька недатованих карт і планів Г. М. Зойтера: “Imperium Romano-Germanicum in suos Circulos, Electorat et Status...”⁴⁰, “Magni Turcarum Dominatoris Imperium per Europam, Asiam et Africam se extendens”⁴¹, “XVII Provinciae Belgii sive Germaniae inferioris...”⁴², “Mailand (Milano) die Haupt-Stadt und Real-Festung...”⁴³, “Plan de la ville et Citadelle d’Anvers...”⁴⁴, “Eigentlicher Grund Riss und Prospekt der... Stadt London in Engelland”⁴⁵. Фонд сектору вміщує також спеціальну карту України, складену Г. М. Зойтером для свого атласу: “Amplissima Ucraniae Regio Palatinatus Kiovensem et Braclaviensem Complectens”⁴⁶.

Найближчими співробітниками, а згодом і спадкоємцями Г. М. Зойтера були син Альбрехт Карл Зойтер (1722–1762) та зяті Гобіас Конрад Лоттер (1717–1777) і Георг Балтазар Пробст. Пізніше Т. К. Лоттер набув повного контролю над успадкованим підприємством і продовжив справу під власним іменем. Його численні перевидання атласів Зойтера і Гоманна та карт Деліля знаходяться у фондах сектору картографії. Це “Atlas Novus...”⁴⁷ (приблизно 1772 р.), “Atlas von 26 Karten”⁴⁸ (приблизно 1784 р.), “Atlas 51 Karten”⁴⁹ (приблизно 1772 р.) та декілька атласів світу без титулу різного об’єму (від 19 до 233 аркушів)⁵⁰. З карт Г. Деліля, гравійованих та виданих Т. К. Лоттером, у секторі зберігаються “Mappa Totius Mundi...”⁵¹, “America Meridionalis...”⁵², “America Septentrionalis...”⁵³, “Africa...”⁵⁴, “Asia...”⁵⁵, “Europa...”⁵⁶, “Germania...”⁵⁷.

Таким чином, багаті та унікальні фонди сектора картографічних видань НБУВ в повній мірі розкривають перед нами панораму розвитку європейського картографічного виробництва кінця XVI–XVIII ст.

³⁸ НБУВ, сектор картографічних видань, шифр С 280.

³⁹ Там само, шифр С 510.

⁴⁰ Там само, інв. № 15724.

⁴¹ Там само, інв. № 12296.

⁴² Там само, інв. № 22295.

⁴³ Там само, інв. № 15705.

⁴⁴ Там само, інв. № 15704.

⁴⁵ Там само, інв. № 8985.

⁴⁶ Там само, інв. № 40902.

⁴⁷ Там само, шифр С 104.

⁴⁸ Там само, шифр С 583.

⁴⁹ Там само, шифр С 602.

⁵⁰ Там само, шифри С 534, С 521, С 541, С 45.

⁵¹ Там само, інв. № 9193.

⁵² Там само, інв. № 9134.

⁵³ Там само, інв. № 9135.

⁵⁴ Там само, інв. № 9137.

⁵⁵ Там само, інв. № 9138.

⁵⁶ Там само, інв. № 9139.

⁵⁷ Там само, інв. № 9122.

**PUBLICATIONS OF THE LEADING EUROPEAN CARTOGRAPHIC
CENTERS OF THE 16th–18th CENTURY IN THE FUNDS OF THE
CARTOGRAPHIC PUBLICATIONS SECTOR OF THE
V. I. VERNADS'KYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Olena OSTALETS'KA

*V. I. Vernads'kyi National library of Ukraine,
3, 40-richchia Zhovtnia Av., Kyiv, 03039, Ukraine, tel. (044) 524-11-19*

History of forming the European cartography at the end of the 16th – 18th century has been traced. A list of the main centres producing maps and atlases on the basis of the black-letter books fund of the cartographic publications sector of the V. I. Vernads'kyi National library of Ukraine has been presented.

Key words: V. I. Vernads'kyi National Library of Ukraine, black-letter books, cartographic centres, European cartography, cartographic fund.

**ИЗДАНИЯ ВЕДУЩИХ ЕВРОПЕЙСКИХ КАРТОГРАФИЧЕСКИХ
ЗАВЕДЕНИЙ XVI–XVIII вв. В ФОНДАХ СЕКТОРА
КАРТОГРАФИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ
БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО**

Елена ОСТАЛЕЦКАЯ

*Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского,
просп. 40-летия Октября, г. Киев, 03039, Украина, тел. (044) 524-11-19*

Изложена история развития европейской картографии конца XVI–XVIII вв. Представлены основные центры издания карт и атласов на базе фонда старопечатных изданий сектора картографических изданий Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского.

Ключевые слова: Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, старопечатные издания, центры издания карт, европейская картография, картографический фонд.

Стаття надійшла до редколегії 20.08.2008

Прийнята до друку 8.04.2009

УДК 027.7.021(477.86-25)“1946/2008”

**НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА (1946–2008):
ІСТОРІЯ, ДОСЯГНЕННЯ ТА ЗАВДАННЯ
В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ**

Михайло БІГУСЯК

Наукова бібліотека

*Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
буль. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна, тел. (0342) 59-60-34*

У статті коротко описано історію, розкрито склад фондів та проаналізовано основні напрями роботи бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Особливу увагу звернуто на роботу бібліографів, а також підкреслено важливе значення бібліотеки як культурно-інформаційного центру.

Ключові слова: Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, історія бібліотеки, комплектування фондів, біобібліографія.

З висот сьогодення бібліотеки та її досягнень завжди цікаво озирнутися назад, оцінити пройдений шлях, показати, якою цікавою та насиченою подіями є її історія, які люди присвячували їй кращі роки свого життя.

Історія Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника нараховує вже понад 60 років. Вона, на жаль, не стала об'єктом ґрунтового наукового дослідження, її історіографія містить лише фрагментарні констатації деяких фактів без спроб їхнього потрактування в контексті розвитку освіти та культури України. Бібліотеці досі не було присвячено окремого видання. Нне враховуючи двох спеціальних рекламних буклетів, вона згадувалася лише у кількох публікаціях, присвячених інститутіві (університетіві), структурним підрозділом якого є, та кільком науковцям, що певний час були її співробітниками¹.

Сучасні пошуки, які здійснюють працівники бібліотеки у внутрішніх університетських та івано-франківських і львівських архівах, дають можливість стверджувати, що незабаром в окремих публікаціях буде детальніше розкрито місце і роль бібліотеки в освітньому та науково-дослідному процесі в краї та Україні.

Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника була заснована в 1946 р. як бібліотека тодішнього Станіславського учительського інституту (з 1950 р. – Станіславського, а з 1963 р. – Івано-Франківського державного педагогічного інституту). Вже в незалежній Україні 1992 р. вона стала бібліотекою Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, а 2000 р. наказом по університету бібліотеці надано статус наукової.

¹ *Івано-Франківський державний педагогічний інститут імені В. С. Стефаника (Документальний нарис)* / відп. ред. П. С. Федорчак. – Ужгород: Карпати, 1990. – С. 57; *Прикарпатський університет: Здобутки і перспективи* / відп. ред. В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 22, 25–26.

За цей короткий хронологічний період у бібліотеці відбулись як кількісні, так і якісні зміни. Звісно, не можна ігнорувати той факт, що найпершим призначенням створеної 1946 р. бібліотеки як окремої структури інституту (до того в 1944–1946 рр. в учительському інституті книжкові фонди зберігалися в тематичних кабінетах) було формування саме “радянського фахівця (учителя)”, беззаперечно відданого існуючій владній системі, але за своєю типологічною суттю бібліотека, все ж таки, виконувала ще й функцію поширення вищої освіти, наукового знання та гуманітарних цінностей серед тієї групи населення краю, яка за умов поневолення Польщею мала обмежені можливості до реалізації повною мірою своїх культурних та освітніх прав.

Виходячи з того, що в будівлі колишньої Державної комерційної школи (Państwowa Szkoła Handlowa, Staatliche Handelsschule) в 1939 р. було відкрито Станіславську педагогічну школу, а 1940 р. – Станіславський учительський інститут (тепер це адміністративний корпус Прикарпатського національного університету), бібліотека могла б виводити свої початки саме від бібліотеки комерційної школи, але під час Другої світової війни фонд цієї бібліотеки, як і архів самої школи, повністю згорів. Тому бібліотека учительського інституту створювалася з нуля. Після відновлення в 1944 р. учительського інституту в Станіславі створили й бібліотеку, яка розташовувалася у приміщенні на вул. Шевченка, 30, мала 6400 книжок і читальний зал на 25 місць. Одразу розпочалося формування фондів бібліотеки, в основному з надісланих книг із педагогічних закладів Одеси (3250 томів), Херсона, Кам’янець-Подільського і Ленінграда. Ці видання охоплювали широкий спектр: від творів “класиків марксизму-ленізму” та партійних видань до підручників та монографій з історії, філології, математики, фізики та біології. Як правило, на таких виданнях розташовано перекреслені штампи бібліотек, з яких вони надсилалися, та позначки, інколи багаторазові, про те, що книга пройшла перевірку на відсутність антирадянських матеріалів. Також розпочалося надходження одного обов’язкового примірника видань із українських, московських і ленінградських видавництв. Згодом до фондів бібліотеки перейшли книги Коломийського учительського інституту, який 1955 р. було приєднано до Станіславського педінституту. Фонд бібліотеки протягом 1951–1958 рр. збільшився учетверо: з 30 тис. до 167 тис. томів.

Найважливішим завданням бібліотеки з цього часу стало формування фонду навчальної літератури і повне забезпечення нею студентів. Особливу увагу приділяли предметному каталогу, а також складанню алфавітного каталогу на книжковий фонд. Значну допомогу бібліотеці надавав і студентський читацький актив: від переміщення і розміщення фонду до складання каталогів.

У зв’язку з кількарізовими пожежами, на жаль, не збереглися перші книги наказів та розпоряджень і особисті справи співробітників інституту, через що неможливо встановити точну дату створення бібліотеки, її структуру та персональний склад. Єдиним документом у даному випадку можуть слугувати збережені в бібліотеці перші інвентарні книги (які починаються записом, датованим 5 липня 1946 р.), а також спогади співробітників-ветеранів.

З перших років роботи бібліотека здійснювала інформаційно-бібліографічне обслуговування викладачів та студентів, створюючи бібліографічні засоби орієнтації в потоці інформації, що повсякчас збільшувалася. За цей час виконано десятки тисяч довідок, підготовано науково-допоміжні покажчики. Багатство фондів розкривалося за допомогою численних виставок та оглядів.

У 1966 р. завершили будівництво корпусу бібліотеки як прибудови до головного корпусу педагогічного інституту (у ньому досі залишаються головне книгосховище,

навчальний абонемент і читальний зал українки). Тоді ж у бібліотеку прийшли працювати досвідчені спеціалісти: директор бібліотеки Катерина Моқан, заступник директора Валентина Смулка, завідувач відділу обслуговування Ірина Мороз (Мамонова), завідувач довідково-бібліографічного відділу Парасковія Гнатюк, завідувач відділу комплектування та обробки літератури Людмила Стасинець, бібліотекарі та бібліографи Іван Йосипів, Альбіна Закашевська, Наталія Морозова, Катерина Марків та інші.

У 1955–1974 рр. у бібліотеці на посаді провідного спеціаліста-бібліографа працював заний у регіоні краєзнавець і науковець, у подальшому – професор кафедри української літератури, кандидат філологічних наук Володимир Теодорович Полек, учень відомого львівського бібліографа і книгознавця Федора Максименка². Після його смерті родина передала архів та книгозбірню В. Т. Полека в дар бібліотеці, внаслідок чого було відкрито перший іменний Фонд професора В. Т. Полека, який доступний для студентів, аспірантів і науковців.

Науковим подвигом краєзнавця В. Т. Полека є укладений ним “Біографічний словник Прикарпаття”, де вчений-бібліограф зібрав кілька тисяч довідок про визначних уродженців Прикарпаття та видатних людей, чий життя і творчість так чи інакше були пов’язані з нашим краєм. Інша його праця, над якою працював учений в стінах бібліотеки, – це монографія “Літературне Прикарпаття”, яка має драматичну долю. У 1963 р. в ній помітили “прояви українського буржуазного націоналізму” і вже готовий наклад у видавництві “Каменярь” було знищено. Наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. В. Т. Полек активно долучився до підготовки Української Радянської Енциклопедії, енциклопедії “Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область”, і за помітний внесок отримав подяку від Миколи Бажана, був нагороджений грамотами Івано-Франківського облвиконкому.

За ініціативою В. Т. Полека розпочалися роботи з формування у бібліотеці фонду рідкісної книги, який тепер налічує понад 5 тисяч унікальних видань. Це раритетні видання, “Записки Наукового Товариства імені Шевченка”, “Літературно-науковий вістник”, низка прижиттєвих видань галицьких письменників – Івана Франка, Марка Черемшини, Василя Щурата. Гордістю книгозбірні є такі раритети, як:

– СЛОВО въ недѣлю мытаря и фарисея, о безпредѣльности воли Божіей. – Санкт-Петербургъ: Печатано въ Типографіи 1-го Кадетскаго Корпуса, 1829;

– Настольная хронологія, замѣчательныхъ происшествій, полезныхъ открытій, рожденія и смерти знаменитыхъ людей, от сотворенія міра по настоящее время. Н. Соловьевъ. – Санктпетербургъ, 1852;

– Описаніе рукописей и каталогъ книгъ церковной печати бібліотеки А. И. Хлудова. – Москва, 1872;

– Сочиненія Сергея Михайловича Соловьева. – С.-Петербургъ: Типографія брат. Пантелеевыхъ, 1882;

– Драгоманов М. Листи до Івана Франка і інших: 1887–1895. – Львів, 1908;

– Левицький К. Українська державна путь: Думки про методи і практику державного будівництва. – Львів, 1933 тощо.

70–80-ті роки минулого століття, які історики називають “застійними”, характерні застоєм і у бібліотечній справі, що проявлялося в посиленні диктату партійних органів, виданні масиву літератури ідеологічного характеру з пропаганди і контрпропаганди, нудної художньої літератури з виробничо-колгоспної тематики. Але цей

² Володимир Теодорович Полек: Бібліографічний покажчик / укл. Б. Гаврилів, Г. Горбань. – Івано-Франківськ: Наше місто, 1999. – 85 с.

“застій” більше був відчутний всередині. Зовні ж бібліотека продовжувала працювати для читача: комплектувати фонди, обслуговувати читачів, виконувати довідки, здійснювати масові заходи, знаходячи для цього нові форми та залишаючись привабливою для викладачів і студентів.

З 1991 р. розпочинається новий переломний період в історії країни. Видається мало літератури, зокрема україномовної. Ускладнюються зв'язки між видавництвами і бібліотеками, не тільки закордонними, але і в Україні. Практично припиняється діяльність МБА та книгообміну.

У цей непростий час у бібліотеці проводиться низка структурних перетворень: освоюється приміщення нового бібліотечного корпусу з великими центральним та педагогічним читальними залами, залами каталогів, книгосховищами, відкриваються абонемент художньої літератури, факультетські галузеві читальні зали, читальні зали для викладачів та у студентському гуртожитку.

Із здобуттям Україною незалежності бібліотека успішно переорієнтовує свою роботу в національно-просвітницьке русло, проводяться виставки та огляди, присвячені висвітленню історії українського народу в боротьбі за власну державність, історії ЗУНР та УПА, здійснено відкриття спеціалізованого читального залу україніки, який поповнюється дарчими надходженнями, щонайперше діаспорних видань – книгами, журналами, альбомами, розпочато редагування системи бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) у відповідності до вимог часу.

Бібліотека поповнилася новими працівниками, які успішно вирішують нові завдання, що постали перед нею. Відбулися структурні зміни на місцях, відкрилися філіали бібліотеки в Івано-Франківську, а також у Коломиї, Калуші, Долині, Рахові та Чорткові, де діють навчально-консультаційні центри (НКЦ).

Одержавши 2000 р. статус наукової інституції, бібліотека розгорнула роботу з дослідження біобібліографістики Прикарпаття. З 2005 р. її співробітники беруть участь у звітних наукових конференціях кафедр і підрозділів Прикарпатського національного університету в рамках окремої секції “Бібліотекознавство. Бібліографія. Книгознавство”. За результатами доповідей учасників секції видаються збірники наукових статей. Розширюється географія участі бібліотеки в наукових конференціях та семінарах (Львів, Київ, Донецьк, Кам'янець-Подільський, Харків), встановлено наукові контакти та налагоджено співпрацю з Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, у планах – розширення мережі наукових контактів за кордон (Польща, Болгарія, Росія, Азербайджан, Канада).

Як результат роботи над науково-дослідною темою “Праці науковців Прикарпатського національного університету імені В. Стефаніка в розвитку науки ХХ ст.: Біобібліографічний аспект”, упорядковано та видано “Бібліографічний покажчик праць викладачів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка (1992–2006)” у трьох томах³. Започатковано серію персональних бібліографічних покажчиків “Вчені Прикарпатського університету”, яка присвячена відомим науковцям Б. Остафійчуку, М. Фігою, В. Матвійшину, І. Климишину, Ю. Султанову та іншим. Щорічно видається “Бібліографічний покажчик змісту Вісників Прикарпатського національного університету імені В. Стефаніка”.

³ *Бібліографічний покажчик праць викладачів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка (1992–2006): У 3 т. / укл. І. Шимків; ред. І. Миронюк; передм. Б. Остафійчук. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка, 2007. – Т. 1. – 559 с.; Т. 2. – 546 с.; Т. 3. – 372 с.*

До 150-річчя з дня народження І. Я. Франка укладено науково-бібліографічні покажчики “Франкознавство у діаспорі: на матеріалі книжкового фонду читального залу українки”, “Творчість І. Я. Франка: на архівних матеріалах професора В. Т. Полека”, “Франкознавство у стінах Прикарпатського національного університету”, “Франкознавчі студії професора В. Полека”⁴ та ін., організовано тематичні виставки, підготовано доповіді на звітні конференції та опубліковано статті.

З ініціативи ректорату в 1993 р. у Прикарпатському університеті було відкрито кабінет українки, де відвідувачі мають доступ до інформації про Україну в зарубіжних та еміграційних виданнях різних років, значна частина яких в радянські часи перебувала у спецховищах. Формування колекції книжок та інших ресурсів розпочалося з подарованої літератури, що надходила з різних країн – Німеччини, США, Канади, Чехії, країн Латинської Америки. Меценатами були зарубіжні організації та товариства, як-от: бібліотека м. Колорадо (США), осередок українців м. Оттави (Канада), а також приватні особи: Володимир Галюк, Мирослав і Марія Бігусі, проф. П. Гой, Б. Желехівський, П. Кравчук, Д. Штундер та ін., яким ми будемо завжди щиро вдячні. Значну частину українознавчої літератури отримано в дар від нашого земляка, колишнього директора бібліотеки Конгресу США Б. Ясінського.

На сьогодні фонди кабінету українки налічують 2550 одиниць наукової літератури, 1182 художньої, 216 довідкової та 3770 одиниць періодичних видань. Це література з питань історії України, церкви, правових і політичних рухів, прижиттєві та зарубіжні видання художніх, публіцистичних творів, альманахи, збірники праць із мовознавчих та літературознавчих питань.

Окрасою колекції є 12-томове видання творів Лесі Українки за редакцією проф. Б. Якубського, здійснене 1953 р. в Нью-Йорку до 40-річчя смерті української письменниці; повне видання творів Тараса Шевченка Українського Наукового Інституту у Варшаві, видане у 14-ти томах М. Денисюком у Чикаго 1962 р.; листи М. Драгоманова до І. Франка та інших, видані І. Франком у Львові 1908 р.; “Історія українського війська”, видана Іваном Тиктором (із автографом видавця). Тішимося, що маємо можливість запропонувати нашим відвідувачам наукові збірники Українського Вільного Університету, наукові записки цього ж закладу та наукові записки Українського техніко-господарського інституту (Мюнхен), видання серій “Українські граматики” та “Українське літературознавство” тощо.

У читачів особливу зацікавленість викликають книги, присвячені подіям Другої світової війни та участі в них українських формувань. У фондах читального залу є багато літератури, присвяченої висвітленню цієї теми, та найпопулярнішим залишається багатотомник “Літопис Української Повстанської Армії”, виданий у Торонто. При цій нагоді варто висловити особливу подяку нашим місцевим дарувальникам із Братства колишніх вояків 1-ої Української дивізії Української Національної Армії (колишньої 14-ої Гренадерської дивізії “Галичина”) і особисто Володимирові Малкошу, які передали у фонд чимало цікавих книг та повну підбірку журналу “Вісті комбатанта” за 1967–2001 рр. Значний інтерес є до періодичних видань, фонд яких включає всі числа журналу “Визвольний шлях”, починаючи з 1950 р., підбірки журналу “Сучасність” з 1960 р., часопису “Авангард” з 1955 р., фахове видання “Український історик”. Є і газети – “Українська думка” (Великобританія), “Українське слово”, “Шлях перемоги”, “Український форум” тощо. Книгозбірня українки примножується завдяки значним і надзвичайно цінним жертвам із особистих книжкових зібрань

⁴ Бігусяк М. В. Франкознавчі студії професора В. Т. Полека // *Перевал*. – 2006. – № 2–3. – С. 145–150.

зарубіжних меценатів та місцевих дарувальників, серед яких є і викладачі нашого навчального закладу.

З 2005 р. у Науковій бібліотеці розпочалося впровадження автоматизованої бібліотечної системи, мета якої – автоматизація всіх основних бібліотечних процесів, покращення якості обслуговування читачів та розширення списку послуг бібліотеки. Відкрито відділ комп'ютеризації та автоматизації бібліотечних процесів, укомплектовано технічний персонал з інженерів та операторів комп'ютерного набору. Створена і модернізується єдина комп'ютерна мережа, що з'єднає всі відділи та підрозділи бібліотеки. На даний час мережа включає 25 автоматизованих робочих місць (АРМ) і місць доступу для читачів до електронного каталогу за допомогою програмного забезпечення “УФД/Бібліотека”. Електронний каталог уже містить інформацію про понад 95 тис. назв книжок та журналів із фондів Наукової бібліотеки. За його допомогою можна здійснювати алфавітний та тематичний пошук усіх нових надходжень до фондів бібліотеки. Паралельно з наповненням електронного каталогу нових надходжень розпочалася робота зі створення ретроспективного каталогу та штрихкодуювання фондів і впровадження технологій автоматичного обслуговування читачів. У найближчих планах – відкриття читальних залів для роботи з документами в електронній формі, модернізація веб-сайту бібліотеки, наповнення фонду електронними версіями підручників та монографій, під'єднання до Української науково-освітньої телекомунікаційної мережі УРАН.

І надалі основним видом діяльності бібліотеки є забезпечення навчального процесу та науково-дослідної роботи викладачів і студентів, організація та проведення конференцій, тематичних виставок, презентацій книг, літературних вечорів, диспутів, усних журналів тощо. Доброю традицією в просвітницькій роботі бібліотеки стало проведення презентацій книг викладачів університету, письменників і краєзнавців. Зокрема, відбулися зустрічі з письменниками Іваном Драчем, Дмитром Павличком, Андрієм Содоморою, Юрієм Андруховичем, Юрієм Покальчуком, Олександром Ірванцем, Андрієм Курковим, Ігорем Римаруком, Василем Лизанчуком, Михайлом Андрусіком, Олесем Гордоном, Романом Івасевим, Рагулі Власідзе (Грузія), літературознавцем Євгеном Бараном, істориком Володимиром Великоцием, авторами антології “Тканина і ландшафт”, журналу “Форма(р)т”, видавництвами “Нова книга” (Вінниця) та “Гостинець” (Івано-Франківськ). Традиційними стали у творчій галереї бібліотеки, яка функціонує з 2006 р., виставки художніх полотен місцевих митців, викладачів Інституту мистецтв, фотохудожників міст Івано-Франківська і Бая-Маре (Румунія). Більша частина загальноуніверситетських заходів проходить за участі книгозбірні – виставки й огляди стали невід'ємними атрибутами конференцій, симпозіумів та “Днів науки”. Новою формою в роботі стали “Тематичні куточки”, які дозволяють об'єднувати на виставках різні матеріали: книги, предмети та речі декоративно-прикладного мистецтва, фотографії, які присвячені певній темі. У студентства та співробітників університету став популярним постійно діючий тематичний куток “Українська хата святами багата”.

Співробітники бібліотеки брали участь у круглому столі “Інформаційно-освітні аспекти співробітництва України з НАТО” (Київ, організатори – ВГО “Демократична дія” та Громадська ліга Україна – НАТО) в рамках проекту “Встановлення інформаційних стендів НАТО: створення доступу до інформації з питань міжнародної безпеки в Україні” та відкритті в бібліотеці стенду за присутності Посла Республіки Польща в Україні Яцека Ключковського.

Інформаційне забезпечення є важливою ланкою навчального процесу будь-якого вищого навчального закладу. Бібліотека традиційно виконує цю роль. Наскільки її інформаційний простір відповідає запитам користувачів, настільки успішною стає навчальна та науково-дослідна робота закладу. Саме від чіткої структури інформаційного простору бібліотеки залежить створення необхідних для книгозбірні набору інструментів, використання яких дозволить забезпечити кожному студенту та науковцю оперативний доступ до матеріалів та документів бібліотечного фонду, а бібліотекарям – реалізувати нові форми роботи з користувачами.

Основним інформаційним центром у бібліотеці є довідково-бібліографічний відділ, який протягом року постійно приділяв увагу процесу бібліографування (створення і регулярне ведення ДБА бібліотеки, підготовка бібліографічних списків, покажчиків) та процесу бібліографічного обслуговування (довідкова робота, поточне інформування). Новими матеріалами поповнились розділи та рубрики СКС: українське громадянське суспільство, інноваційні процеси в галузі освіти, дистанційне навчання, екскурсознавство, літературна компаративістика, комунікативна лінгвістика, філософія глобалізації та інші.

Складено рекомендаційні покажчики: “Україна і НАТО”, “Історія Прикарпатського національного університету на сторінках друкованих видань” (210 поз.), “Історико-етнографічні та лінгвістичні особливості говорів Прикарпаття” (21 поз.), “Світ Карпат: розвиток туризму на Прикарпатті”, щоквартально виходили інформаційні бюлетені “Вища школа”, “Економіка. Економічні науки”, “Історія. Історичні науки”, “Мистецтвознавство”.

В приміщенні Будинку вчених відкрито спеціалізований читальний зал для аспірантів та науковців, де зберігаються реферативні журнали, вісники університетів та інститутів, автореферати дисертацій та дисертації, захищені у спеціалізованих радах Прикарпатського університету.

Фонди бібліотеки поповнюються літературою з питань педагогіки, психології, філософії, природничих наук, музики, фізичного виховання, філологічних наук тощо. Бібліотечний фонд універсальний, загальна кількість – 679 133 примірників українською, російською, англійською, німецькою, французькою, польською та іншими іноземними мовами, в тому числі: 40 817 журналів (з них 7 430 іноземними мовами), 12 240 назв газет (601 комплект), 155 542 примірники навчальної літератури, 451 513 – наукової літератури, 71 097 примірників художньої літератури, 34 627 – іноземних видань.

Для виконання вимоги Міністерства освіти та науки про забезпеченість навчальною літературою студентів зросла кількість закупівель її університетом: наприклад, за 2007 р. було придбано видань на суму 515 тис. 164 грн. у кількості 22 560 примірників. 80 % з них складає навчальна література, решту – наукова. Це вдвічі більше порівняно з минулими навчальними роками.

Отже, головною метою діяльності Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника були й залишаються ті кардинальні завдання, які ставляться перед будь-якою університетською бібліотекою⁵ – сприяння справі становлення висококваліфікованих фахівців, виховання у молоді кращих людських та громадянських якостей, розширення інтелектуальних здібностей.

⁵ Шкира О. Університетська бібліотека як інтелектуальне перехрестя студентів, науковців, освітян та бібліотекарів регіону // *Бібліотечний вісник*. – 2007. – № 3. – С. 28.

**THE SCIENTIFIC LIBRARY OF PRE-CARPATHIAN NATIONAL
VASSYL' STEFANYK UNIVERSITY (1946–2008):
HISTORY, ACHIEVEMENTS AND TASKS UNDER
THE CONDITIONS OF MODERNIZATION**

Myhaylo BИHUSIAK

*Scientific Library of the Pre-Carpathian National Vassyl' Stefanyk University,
57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivs'k, 76018, Ukraine, tel. (0342) 59-60-34*

The article briefly describes the history of the library of Pre-Carpathian National Vassyl' Stefanyk University, its stock and the major spheres of work. Special attention is paid to the work of bibliographers, as well as to the importance of the library as a cultural and informational centre.

Key words: Scientific Library of Pre-Carpathian National Vassyl' Stefanyk University, library history, stock gathering, bibliography.

**НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА ПРИКАРПАТСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ВАСИЛИЯ СТЕФАНЬКА (1946–2008):
ИСТОРИЯ, ДОСТИЖЕНИЯ И ЗАДАНИЯ
В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ**

Михаил БИГУСЯК

*Научная библиотека Прикарпатского национального университета имени Василия
Стефанька,
ул. Шевченко, 57, г. Ивано-Франковск, 76018, Украина, тел. (0342) 59-60-34*

В статье кратко описана история, раскрыт состав фондов и проанализированы основные направления работы библиотеки Прикарпатского национального университета имени Василия Стефанька. Особенное внимание обращено на работу библиографов, также подчеркнута важное значение библиотеки как культурно-информационного центра.

Ключевые слова: Научная библиотека Прикарпатского национального университета имен Василия Стефанька, история библиотеки, комплектование фондов, библиография.

Стаття надійшла до редколегії 16. 10. 2008

Прийнята до друку 27. 02. 2009

УДК 378.6:(002+02):001.891

ВРОЦЛАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА: ІСТОРІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Галина РУСИНСЬКА-ҐЕРТИХ

*Вроцлавський університет, Інститут наукової інформації та бібліотекознавства,
пл. Університетська, 9/13, м. Вроцлав, 50-137, Польща, тел. (071) 343-78-11,
ел. пошта: halina.r.g@interia.pl*

У статті робиться спроба висвітлити діяльність Інституту наукової інформації та бібліотекознавства Вроцлавського університету. Розглянуто історію Інституту, зміни, які відбулися протягом всього періоду його існування, а також його науково-дидактичні досягнення та роль у середовищі бібліотекарів, бібліотекознавців та книгознавців.

Ключові слова: Інститут наукової інформації та бібліотекознавства, Вроцлавський університет, книгознавство, бібліотекознавство, науководослідницька діяльність, вища освіта.

Початки вроцлавського Інституту наукової інформації та бібліотекознавства слід шукати понад п'ятдесят років тому. 1 жовтня 1956 р. було створено за ініціативою директора Університетської бібліотеки у Вроцлаві проф. Антоні Кнота перші у Польщі заочні Бібліотекознавчі курси для працюючих¹, а через два місяці (1 листопада 1956 р.) засновано кафедру бібліотекознавства², яка увійшла до структури філологічного факультету Вроцлавського університету. Ця кафедра була третім в країні навчальним підрозділом, який випускав бібліотекарів (після лодзького та варшавського, що діяли відповідно від 1945 та 1951 рр.) Її першим керівником став відомий теоретик книго- та бібліотекознавства проф. Кароль Гломбівський. У жовтні 1957 р. розпочалася підготовка бібліотекарів також і на денному відділенні. Окрім того, з 1979 р. існує післядипломне навчання, де можна здобути освіту у сфері бібліотекознавства (загальну чи спеціалізовану – для праці у шкільних чи педагогічних бібліотеках, з 1996 р. – у видавничій галузі, а останнім часом також і в сфері інформаційних та мультимедійних технологій, отримавши кваліфікацію брокера та менеджера інформації).

Перші працівники кафедри походили переважно із середовища вроцлавської Університетської бібліотеки, наприклад, згаданий вже К. Гломбівський, Казимира Малечинська, Марія Пживецька-Самецька, Юліан Ферч. Залучали до праці також Марту Бурбянку, Яна Ожуга, Броніслава Коцовського, Гелену Швейковську та багато інших працівників університетської книгозбірні.

З 1 жовтня 1969 р. кафедру перетворили в Інститут бібліотекознавства³. Посаду директора обійняв проф. А. Кнот, який очолював Інститут до 1972 р. Його наступ-

¹ Mendykowa A. Studium Bibliotekoznawstwa dla Pracujących w Uniwersytecie Wrocławskim (1956–1967) // *Roczniki Biblioteczne*. – 1967. – R. 11, z. 1/2. – S. 483–521.

² Maleczyńska K. Katedra Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego 1956–1961 // *Roczniki Biblioteczne*. – 1961. – R. 5. – S. 391–394; Gruczyński S. J. Katedra Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego (1956–1967) // *Ibidem*. – 1967. – R. 11, z. 3/4. – S. 467–482.

³ Utworzenie Instytutu Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego // *Roczniki Biblioteczne*. – 1969. – R. 13, z. 3/4. – S. 808.

никами були: Б. Коцовський (1972–1977), К. Малечинська (1977–1981), Кшиштоф Мігонь (1981–1996), Малгожата Комза (1996–2005); від 2005 р. Інститутом керує проф. д-р габ. Марта Скальська-Злат.

У 1977–1983 рр. в Інституті діяла перша в країні заочна аспірантура. З 1995 р. дещо змінилася система підготовки аспірантів; вони тепер здобувають ступінь доктора (еквівалентний українському кандидатові наук) під час чотирирічних докторантських студій на філологічному факультеті (у галузях бібліології, мовознавства та літературознавства).

Від 1987 р. Інститут отримав дозвіл надавати наукові ступені доктора та доктора габілітованого (еквівалент українського ступеня доктора наук) гуманітарних наук у галузі бібліології. До 2005 р. він єдиний у країні мав право габілітації у цій галузі; з 2005 р. його має також Варшавський університет.

До квітня 1989 р. Інститут діяв у приміщенні за адресою вул. Св. Ядвіги, 3 (тепер будинок Університетської бібліотеки), пізніше його перемістили до відремонтованого будинку за адресою пл. Університетська, 9/13.

У 2002 р. Інститут бібліотекознавства отримав акредитацію від Акредитаційної комісії навчальних закладів, а у 2007 р. її продовжено на наступні п'ять років. Окрім того, Інститут оцінила Державна акредитаційна комісія*, яка 26 квітня 2007 р. видала відповідний сертифікат та після перевірки інших подібних інституцій (які займаються бібліотекознавством та науковою інформацією) відзначила саме вроцлавський заклад.

15 листопада 2003 р. Інститут бібліотекознавства знову змінив назву, на цей раз на Інститут наукової інформації та бібліотекознавства. У ньому існують на цей час чотири кафедри: теорії та історії книги, бібліотекознавства, бібліографії та наукової інформації, сучасної книги та видавничої справи.

Навчальна діяльність

До 1998 р. по всій країні студентів навчали на підставі однаких програм, які затверджувало міністерство. Незважаючи на те, вроцлавський Інститут бібліотекознавства намагався підтримувати власну оригінальність. Від початків тут вирішили робити наголос на історичному та культурному контексті, в якому функціонують книжка та бібліотека. Уникали обмеження навчальних курсів лише до сучасних, практичних справ. У навчальному процесі проблематику, яка стосувалася бібліотечної справи та книгознавства, включали до широкого кола питань, активно використовували багатство вроцлавських колекцій, удоступнюючи таким чином інформацію про давню та сучасну культури книги в Сілезії.

Коли у 1975 р. в Польщі зробили спробу диверсифікувати вищу освіту у галузі бібліотекознавства і впровадили так звані профілі (“математичний”, де домінували проблеми наукової інформації та нових інформаційних технологій, та “гуманітарний”), то було очевидно, що вроцлавський заклад буде мати гуманітарний профіль. Тепер, незважаючи на те, що він і далі зберігає гуманітарне спрямування, Інститут значно змінив свої навчальні програми, пристосовуючи їх до нових реалій життя та ситуації на ринку праці. Тут навчають студентів як загалом (книгознавство, бібліотекознавство та наукова інформація), так і в межах певних спеціалізацій (м. ін. публічні, шкільні, наукові бібліотеки, спеціальні збірки, видавнича справа, книжкове мистецтво, наукова

* Наступна перевірка очікується у 2013–2014 н. р.

інформація, інформаційні системи, цифрові бібліотеки). Завдяки тому випускники з успіхом можуть працювати як на адміністративних та наукових посадах у багатьох наукових бібліотеках Польщі (серед них є й викладачі у вищих школах, науковці), так і займати місця вчителів-бібліотекарів у школах та різних освітніх закладах, поповнювати адміністративно-керівний склад та персонал публічних бібліотек, книгарень, видавництв, друкарень та інформаційних пунктів.

Від 1998–1999 н. р. навчальна програма базується на системі залікових балів (кредитів). Цю систему формують блоки предметів, обов'язкових та за вибором. Студенти укладають свій навчальний план у межах кількох спеціалізацій. Вони мають індивідуальні навчальні програми, пристосовані до наукових та дидактичних зацікавлень викладачів, потреб місцевої громади та ринку праці.

Тепер Інститут забезпечує денне та заочне навчання першого та другого рівня та дво- чи трисеместрові (залежно від обраного кваліфікаційного рівня) післядипломні студії. Навчання першого рівня триває три роки, випускники складають дипломний іспит і отримують диплом ліценціата (бакалавра) наукової інформації та бібліотекознавства; навчання другого рівня триває два роки, випускники складають магістерський іспит, захищають магістерську роботу і отримують диплом магістра наукової інформації та бібліотекознавства.

Під час навчання першого рівня (ліценціатська програма) кожен студент зобов'язаний брати участь у заняттях із фізичного виховання та вивчати іноземні мови. Обов'язковою також є практика за фахом після четвертого семестру. Студенти другого рівня навчання (магістерська програма) обирають спеціальність і вивчають обов'язковий для неї блок предметів. Вони також мають практику (після другого семестру) і виконують її у місці, відповідному до обраної спеціальності.

Кожен навчальний курс закінчується іспитом або заліком і перерахунком оцінок на кредитні бали. За фахові практики та заняття із фізичного виховання кредитні бали не нараховуються, однак вони є обов'язковими і необхідними для переведення на наступний курс. Студент отримує підсумкову оцінку на підставі участі в заняттях та виконання завдань, отриманих від викладача (письмові роботи, практичні завдання), а також проходження визначених форм перевірки знань (тести, колоквиуми, усні відповіді і т. п.).

На третьому курсі ліценціатської програми з'являються предмети за вибором (із так званої кафедральної пропозиції), які пропонують різні інститути філологічного факультету або які викладаються у Інституті наукової інформації та бібліотекознавства. Список предметів за вибором, які пропонує Інститут, містить передовсім ті, які викладаються для студентів другого рівня навчання. Предмети за вибором можуть мати форму лекції або співбесіди (вправ) в обсязі, поданому у навчальному плані. Студенти обирають такі предмети за погодженням із куратором, визначеним дирекцією Інституту для певного курсу, а під час навчання другого рівня – за погодженням із керівником магістерського семінару.

Всі студенти зобов'язані відвідувати заняття з англійської мови обсягом 240 годин, а також відбути дві фахові практики під час канікул обсягом 120 робочих годин кожна; за практики вони отримують оцінки. Після четвертого семестру ліценціатської програми студенти зобов'язані пройти загальну бібліотекарську практику (склад, організація та зберігання фондів, опрацювання літератури за формою та предметом, робота з читачами та користувачами інформації). Після другого семестру магістерської програми є спеціалізаційна практика, обрана студентом відповідно до його спеціаль-

ності: у видавництвах та книгарнях (видавнича справа), у бібліотеках та інформаційних центрах (наукові, шкільні та педагогічні бібліотеки, електронні служби наукової інформації), у відділах спеціалізованих фондів бібліотек та музеях (книжкове мистецтво).

Студенти можуть також обрати спеціальність вчителя. Вони, закінчуючи навчання, отримують також і педагогічну підготовку. Це, зокрема, надається тим, які планують стати шкільними бібліотекарями. Вчительська спеціалізація існує тільки на ліценціатській програмі. Згідно із запровадженими нещодавно у Польщі правилами у справі підготовки вчителів*, з 2004–2005 н. р. студенти, які здобувають педагогічну освіту, мусять спеціалізуватися з двох предметів, що дозволить їм викладати у школі ці два предмети. В Інституті наукової інформації та бібліотекознавства студенти отримують спеціальності вчитель-бібліотекар у початковій школі (*szkole podstawowej*) і гімназії (основна) та вчитель польської мови та літератури у початковій школі та гімназії (додаткова). Умовою отримання диплома, що свідчить про педагогічну кваліфікацію, є також позитивна оцінка з англійської мови (240 годин) та проходження додаткових педагогічних практик обсягом 180 годин. Вчительську спеціалізацію впроваджують для студентів певного року лише тоді, коли знайдеться відповідне число охочих.

Заочне навчання платне. Як і навчання на денній формі, воно двоступеневе: трирічне навчання першого рівня (ліценціатська програма) та дворічне навчання другого рівня (доповнююча магістерська програма). Є блоки обов'язкових та доповнюючих (на вибір) предметів. Під час навчання першого рівня кожен студент зобов'язаний відвідувати заняття з іноземної (англійської) мови обсягом 60 годин а також пройти (після четвертого семестру) практику за фахом на канікулах обсягом 60 годин. Під час навчання другого рівня студенти обирають спеціальність (публічні та шкільні бібліотеки або видавнича справа) і вивчають обов'язковий для неї блок предметів.

Як вже згадувалося вище, Інститут пропонує також післядипломну освіту. Це кваліфікаційні курси для бібліотекарів, для вчителів-бібліотекарів, а також для всіх, хто хоче опанувати нові інформаційні та мультимедійні технології.

Кваліфікаційні студії для бібліотекарів призначені для випускників різних вищих шкіл, які мають диплом магістра з іншої спеціальності. Вони відбуваються у формі заочного навчання. Там готують слухачів до роботи у публічних та наукових бібліотеках, детально інформуючи про всі форми та етапи діяльності цих закладів. Навчальна програма передбачає також удосконалення вже наявних практичних вмій.

Кваліфікаційні курси для вчителів-бібліотекарів призначені для випускників ліценціатської та магістерської програм (окрім спеціальності “наукова інформація та бібліотекознавство”), які мають педагогічну підготовку. Вони теж відбуваються у формі заочного навчання і тривають три семестри (350 годин). Слухачі отримують достатні знання для забезпечення належної організації та функціонування шкільної бібліотеки. На курсах готують до роботи у таких бібліотеках, а також удосконалюють знання та вміння тих вчителів, які вже працюють у шкільних бібліотеках, але ще не пройшли відповідного навчання.

Курси інформаційних та мультимедійних технологій мають завдання готувати спеціалістів із передових інформаційних технологій, інформаційного менеджменту та використання мультимедійних технологій та ресурсів у щоденній фаховій праці. Слухачі мають можливість набути (або поновити) знання щодо послуг, які надають сучасні бібліотеки (в т. ч. цифрові) та інші інституції і які необхідні для пошуку

* Розпорядження Міністерства національної освіти та спорту від 7 вересня 2004 р. у справі стандартів підготовки вчителів.

інформації. Їх також вчать оцінювати, трансформувати та поширювати інформацію. Новими є спеціалізації брокера та менеджера інформації, які можна отримати на післядипломних студіях.

Наукова діяльність

Науково-дослідницька робота, якою займаються в Інституті, обіймає багато напрямів і тем. Це проблеми, що стосуються теорії книгознавства та науки про книжку, історії книжкової культури, історії бібліотек та бібліотечної справи (в регіональному, національному та міжнародному масштабі), історії читання, читачезнавства, видавничої діяльності, книжкового мистецтва, теорії та практики наукової інформації, засобів оцінки наукової діяльності та наукових публікацій (бібліометрія, наукометрія, інфометрія), нових видів публікацій та інформаційних технологій, зокрема, електронних книжок та цифрових бібліотек. Наприклад, працівники Інституту здійснюють порівняльні дослідження, що стосуються традиційної та електронної книжки, вивчають головні аспекти та особливості роботи бібліотекаря в сучасних умовах, порушують проблеми стандартизації в бібліотеках, обмірковують погляди видавців на літературу для дітей та молоді. Вони займаються інтердисциплінарними дослідженнями, працюють у площині бібліології та інших гуманітарних наук, зокрема, теорії та історії літератури, історії образотворчого мистецтва тощо⁴.

Аналізуючи хронологічний розвиток наукових зацікавлень в Інституті (раніше на кафедрі) бібліотекознавства, зауважимо, що спочатку домінувала давня історія книжки та читання у широкому розумінні, головню у Сілезії та Галичині. З часом територіальні межі досліджень розширилися і охопили інші регіони Польщі та світу; хронологічні межі досліджень наблизились до сучасності. Стали займатися теорією книжки, точніше, теорією, історією та методологією науки про книжку чи бібліології. Досліджувалася історія друкарства, зокрема видання музичних творів, вивчалися книгарні, історія читання і читачі, історія бібліотек, бібліотечної справи, бібліофільства, бібліографії. Почали також комплексно вивчати шкільні бібліотеки, а також розвивати науку про інформацію. Все частіше почали з'являтися теми, спільні для бібліології та літературознавства, вирішуються проблеми бібліометрії, кіберметрії, нетометрії та застосування нових методів у книгознавчих дослідженнях. Тепер дуже помітна увага науковців до питань, пов'язаних із новими засобами інформації, інформаційними технологіями та послугами; поширеними є також роздуми щодо сучасних форм книги⁵.

Наукова діяльність працівників вроцлавського Інституту не обмежується лише індивідуальними дослідженнями – вони брали і беруть участь у численних колективних проектах, редакційних колегіях, дослідницьких колективах. Вони готували енциклопедії та словники, як універсальні, так і спеціалізовані (книгознавчі), виконували завдання міністерства науки і вищої школи, освіти, культури, а також відомств, відповідальних за бібліотечну справу та підготовку працівників, пов'язаних із книжкою,

⁴ Див.: Żbikowska-Migoń A. Prace naukowo-badawcze w Instytucie Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego (1956–1976) // *Roczniki Biblioteczne*. – 1977. – R. 21, z. 1/2. – S. 485–497; Ejustdem. Wrocławski Instytut Bibliotekoznawstwa jako ośrodek badań naukowych // *Annales Silesiae*. – 1984. – Vol. 13. – S. 41–52; Herden E., Koredczuk B. Badania Naukowe w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 1956–2006. Próba syntezy i oceny // *Dokument, książka i biblioteka w badaniach naukowych i nauczaniu uniwersyteckim* / pod red. M. Skalskiej-Zlat i A. Żbikowskiej-Migoń. – Wrocław, 2008. – S. 181–200.

⁵ Окремі публікації див.: <http://www.ibi.uni.wroc.pl/bibl/Indeksy.htm>; <http://www.bu.uni.wroc.pl/publikacje/>.

залучалися до процесу формування та вдосконалення бібліотечної та інформаційної сфер у Польщі.

Слід також відзначити дуже численну участь працівників Інституту у наукових радах різних бібліотек, наукових товариствах, редакційних колегіях періодичних видань із книго- та бібліотекознавства, проблем наукової інформації загальнодержавного рівня (серед них “Roczniki Biblioteczne”, “Studia o Książce”, “Przegląd Biblioteczny”, “Zagadnienia Informacji Naukowej”, “Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, “Polish Libraries Today”, “Zagadnienia Naukoznawstwa”).

Вроцлавський Інститут наукової інформації та бібліотекознавства видає також самостійно, в складі загальноуніверситетської серії “Acta Universitatis Wratislaviensis”, періодичний збірник статей під назвою “Бібліотекознавство” (“Bibliotekoznawstwo”). Ця серія охоплює наукові праці (монографії та колективні праці), які публікує Видавництво Вроцлавського університету. Її зміст формують видавничі групи факультетів та інститутів. У “Бібліотекознавстві” публікуються статті, дисертації та матеріали конференцій. Поділені тематично, вони відображають більшість напрямів досліджень, які здійснюються в Інституті – від питань теорії та методології науки про книжку, бібліотеку та наукову інформацію, історії книжки до вивчення сучасного становища книжки у світі зі зверненнями до практики. Збірник призначено для осіб, які цікавляться книгою, бібліотеками, читанням; його редколегію очолює М. Комза.

В Інституті наукової інформації та бібліотекознавства також знаходиться редакційний комітет загальнопольського наукового періодичного видання із книгознавства та бібліотекознавства під назвою “Бібліотечні щорічники” (“Roczniki Biblioteczne”)⁶, яке видає Міністерство науки та вищої школи. Багато працівників Інституту входить до складу цього комітету, серед них і Анна Жбіковська-Мігонь, головний редактор видання. Наукові праці, які там публікуються, стосуються теорії і методології бібліології та бібліотекознавства і суміжних наук, історії книжки у Польщі та світі, сучасної бібліотечної справи, підготовки працівників, пов’язаних із книжкою та бібліотеками. Окрім оригінальних досліджень друкуються джерела, рецензії на спеціалізовані праці (польські та чужоземні), хроніка наукового життя, некрологи. У 1971–1993 рр. в Інституті також редагували збірник “Дослідження книжки” (“Studia o Książce”), т. 1–19. З 1988 р. головним редактором цього збірника був працівник Інституту – К. Мігонь.

Інститут організував за час свого існування багато місцевих, загальнонаціональних та міжнародних наукових конференцій. Серед них були “500-ліття польського друкованого слова у Сілезії” (1975), “Стан і перспективи книгознавчих досліджень у Польщі” (1979), “Історична типологія польської книжки” (1990), “Бібліологія і багатомовність” (1993), “Комп’ютеризована друкарська справа і осередки масової комунікації” (2003), “Бібліотерапія у бібліотеках. Предмет, форми, методи” (2003), “Одиничні і принагідні друки: значення і функції” (2004), “Світ в образах” (2007), “Універсум літератури і електронна комунікація” (2008), “Читання – читачівство – читач як культурний феномен і предмет досліджень” (2009).

Співпраця

Працівники Інституту, добре розуміючи користь від співпраці, розвивали її чи не з перших днів його існування. Головно вони залучалися і залучаються досі до різних форм співпраці з бібліотеками (науковими, публічними, шкільними, спеціалізованими).

⁶ Див.: <http://www.rocznikibiblioteczne.edu.pl>.

Інститут завжди пов'язували дуже тісні контакти із бібліотекою Національного інституту ім. Оссолінських та з бібліотекою Вроцлавського університету, а також із іншими науковими бібліотеками Вроцлава. Працівники цих бібліотек викладали в Інституті різні предмети, керували студентськими практиками за спеціальністю, організовували планові відвідини бібліотек. Зі свого боку представники Інституту виступали із лекціями, брали участь у конференціях, були членами дорадчих органів Наукових чи Бібліотечних рад у бібліотеках. Інститут також співпрацює із Національною бібліотекою у Варшаві, Нижньосілезькою педагогічною бібліотекою, Нижньосілезькою публічною бібліотекою ім. Тадеуша Мікульського, Миською публічною бібліотекою, Медіатекою Миської публічної бібліотеки і багатьма шкільними бібліотеками. Працівники Інституту організовують відвідини студентами цих бібліотек, скеровують туди студентів на фахові практики, беруть участь у конференціях. Інститут співпрацює також із багатьма іншими польськими та чужоземними бібліотеками, зокрема, скеровуючи туди студентів на практики під час канікул.

Тісні контакти підтримуються і з різними навчальними закладами із Польщі та з-за кордону. Вони стосуються обміну досвідом навчально-педагогічної роботи, стажувань працівників і студентів, виїздів на конференції, стипендійних поїздок, пошуку інформації у бібліотеках, реалізації спільних проектів, публікацій. Окрім польських вищих шкіл, які готують студентів за спеціальністю "бібліотекознавство та наукова інформація", Інститут співпрацює із чужоземними інституціями, зокрема, із Чехії (Прага), Словаччини (Братислава), Угорщини (Будапешт), Німеччини (Берлін), Естонії (Таллінн), України (Львів), Литви (Вільнюс), Франції, Італії, Іспанії, Великої Британії, Швеції, США. Наслідком цього є цікаві відкриття та обмін науковими здобутками.

Переклад з польської Олександра СЕДЛЯРА

THE WROCLAW INSTITUTE OF SCIENTIFIC INFORMATION AND LIBRARY STUDIES: ITS HISTORY AND ACTIVITY

Halina RUSIŃSKA-GIERTYCH

*The Institute of Scientific Information and Library Studies of Wrocław University,
9/13, Uniwersytecki Sq., Wrocław, 50-137, Poland, tel. (071) 343-78-11,
e-mail: halina.r.g.@interia.pl*

In the article an attempt at elucidating the activity of the Institute of scientific information and library studies of the Wrocław University has been made. The history of the institute, changes which took place during the whole period of its existence, and also its scientific and didactic achievements as well as its role for librarians, library scientists, book specialists have been considered.

Key words: the Institute of scientific information and library science, the Wrocław University, bibliology, library science, research activity, higher education.

ВРОЦЛАВСКИЙ ИНСТИТУТ НАУЧНОЙ ИНФОРМАЦИИ И БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ: ИСТОРИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Галина РУСИНСКА-ГЕРТЫХ

*Вроцлавский университет, Институт научной информации и библиотековедения,
пл. Университетская, 9/13, г. Вроцлав, 50-137, Польша, тел. (071) 343-78-11,
эл. почта: halina.r.g@interia.pl*

Статья информирует о деятельности Института научной информации и библиотековедения Вроцлавского университета. Рассмотрена история Института, изменения, которые произошли на протяжении всего периода его существования, а также его научно-дидактические достижения и роль в среде библиотекарей, библиотековедов и книговедов.

Ключевые слова: Институт научной информации и библиотековедения, Вроцлавский университет, книговедение, библиотековедение, научно-исследовательская деятельность, высшее образование.

Стаття надійшла до редколегії 30. 12. 2009

Прийнята до друку 22. 02. 2010